

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Ústav českých dějin

Školní rok 2008/2009

Diplomová práce

Nejdek v letech 1945–1953

(History of the city Nejdek in the years 1945 to 1953)

Nejdek, 2009

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jana Čechurová, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně pod vynikajícím vedením paní Doc. PhDr. Jany Čechurové, Ph.D. z FF UK Praha. Použil jsem jen těch pramenů a seznamu literatury, jež jsou uvedeny na konci práce.

v Nejdku dne 24. července 2009

Pavel Andrš

.....

Anotace

ANDRŠ, Pavel: Nejdek v letech 1945–1953 (History of the city Nejdek in the years 1945 to 1953). Diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2009, 174 s.

Regionální dějiny – 1945–1953 – západní Čechy – Nejdecko – Nejdek – politika – hospodářství – osídlování pohraničí – odsun Němců – doprava – školství – zdravotnictví – kultura – slavnosti – spolky – církve – sport

Diplomová práce se věnuje vývoji města Nejdku, respektive Nejdecka v období 1945 až 1953. Práce postihuje různé oblasti života společnosti (politika, hospodářství, kultura, sociální záležitosti), a to na poli regionu, zaměřuje se i na události místního významu, které byly svým způsobem specifické a důležité.

Úvod	7
1. Charakteristika oblasti	10
1.1 Geografické vymezení regionu	10
1.2 Základní údaje k socioekonomické sféře	10
2. Stručný nástin vývoje Nejdku do konce druhé světové války	11
2.1 Od jeho založení po konec 19. století	11
2.2 Nejdek v letech 1900 až 1945	12
3. Jaro 1945 – mezník války a míru	14
3.1 Úvod ke květnovým událostem	14
3.2 Květen 1945 v Nejdku	15
4. Realita doby v poválečných měsících	20
4.1 Obecná charakteristika	20
4.2 Německá otázka a poválečné excesy	21
4.3 Správní orgány a základy stranické politiky	25
4.4 Bezpečnostní situace	29
5. Na cestě k únoru 1948	30
5.1 Květnové volby do parlamentu 1946	30
5.2 Regionální výsledky voleb v roce 1946, ustavení MNV a ONV	31
5.3 Předúnorové a únorové události roku 1948, akční výbory	33
6. K zániku nejdeckého okresu a vybrané místní záležitosti do roku 1949	37
6.1 Poúnorová situace v Nejdku	37
6.2 Zrušení Okresního národního výboru	38
7. Místní události let 1950–1953	38
7.1 Připojení obcí Oldřichov a Bernov k Nejdku	38
7.2 Reorganizace nejdeckého Místního národního výboru	39
7.3 Ohlas měnové reformy v roce 1953 u nejdeckých obyvatel	40
7.4 Utvoření dobrovolného hasičského sboru	41
8. Vzhled města, názvy ulic, pomníky a pamětní desky	42
9. Osídlování pohraničí	44
9.1 První fáze osídlování, jeho specifika v zemědělství, negativní jevy	44
9.2 Organizované osídlování, reemigrace a číselné vyjádření procesu	46
9.3 Vzpomínky účastníků osídlování	49
10. Záležitosti německého etnika	51
10.1 Geneze odsunu Němců a jeho živelná etapa	51
10.2 Systematický odsun	52
10.3 Přesídlení Němců v rámci Československa	54
10.4 Antifašisté a specialisté	55
10.5 Postavení německé menšiny v letech 1947 až 1953	57
10.6 Nejdek po roce 1945 očima původního německého obyvatelstva	60
10.7 Komentář k česko–německému soužití	61

11. Hospodářské poměry na Nejdecku v letech 1945–1953	61
11.1 Národní správa živností a podniků	61
11.2 Znárodnění velkých podniků – obecné tendence	63
11.2.1 Nejdecké podniky a jejich vývoj do roku 1953	63
11.2.1.1 Nejdecká česárna vlny	63
11.2.1.2 Kovolís (Metalis)	66
11.2.1.3 Úpravna uranové rudy	67
11.2.1.4 Vývoj menších podniků	70
11.3 Zásobování, hospodářská pomoc UNRRA	71
11.4 Dvouletý hospodářský plán	73
11.5 Pětiletý hospodářský plán	74
11.6 Horské pastvinářské družstvo	74
11.7 Kolektivizace zemědělství, mandelinka bramborová	75
11.8 Druhá etapa znárodnění, likvidace obchodů a živností	77
11.9 Komunální podnik	80
12. Vývoj v dopravě	84
12.1 Situace v dopravě bezprostředně po válce	84
12.2 Silniční doprava	84
12.3 Železniční doprava	85
13. Zdravotnictví	86
13.1 Situace ve zdravotnictví v poválečné době	86
13.2 Uvedení do problematiky nejdecké nemocnice a stavu ve zdravotnictví	86
13.3 Zrušení nemocnice a záležitosti jiných zdravotnických zařízení	87
14. Tragický konec Františka Rajmana	89
14.1 Život Františka Rajmana od narození po rok 1945	89
14.2 Rajmanovo působení v Nejdku (1945–1946)	90
14.3 Okolnosti jeho úmrtí, Rajmanova vyhlídka	91
15. Školství	94
15.1 Obecná charakteristika	94
15.2 Začátky českého školství v roce 1945	95
15.3 Předškolní zařízení, obecné, měšťanské a střední školy v letech 1946 až 1953	97
15.4 Základní odborná škola	98
15.5 Zvláštní škola	99
15.6 Hudební škola	100
16. Kultura a slavnosti	100
16.1 Osvěta, slavnosti	100
16.2 Kino	101
16.3 Divadlo	102
16.3.1 Loutkové divadlo	102
16.3.2 Ochoťnické divadlo	103
16.4 Knihovna	105

17. Spolková činnost	107
17.1 Obecný vývoj spolků v letech 1945 až 1953	107
17.2 Etablování nejdeckých spolků a restriční opatření vůči nim na přelomu 40. a 50. let	108
18. Círky a náboženské společnosti	109
18.1 Círky a náboženství v letech 1945–1953	109
18.2 Círky a náboženské společnosti na území Nejdecka	111
18.2.1 Římskokatolická církev	111
18.2.2 Českobratrská církev evangelická (ČCE)	113
18.2.2.1 Léta 1945–1949	113
18.2.2.2 Léta 1950–1953	117
18.2.3 Novoapoštolská církev (NAC)	119
18.2.3.1 Svobodná činnost NAC v letech 1945–1947	119
18.2.3.2 Činnost NAC v době zákazu (1947–1953)	120
18.2.4 Svědkové Jehovovi (SJ)	122
18.2.4.1 Léta 1945 až 1948	122
18.2.4.2 Léta 1948 až 1953	123
18.2.5 Výuka náboženství na školách	126
18.2.6 Pracovní zařazení milosrdných sester sv. Kříže v NČV Nejdek	127
19. Sport	129
19.1 Obecný vývoj tělesné kultury v letech 1945–1953	129
19.2 Tělesná kultura v Nejdku	130
Závěr	131
Poděkování	131
Prameny a literatura	132
Summary: History of the city Nejdek in the years 1945 to 1953	147
Přílohy	148
Seznam příloh	172

Úvod

Léta 1945 až 1953 náleží mezi významné kapitoly našich dějin. Po ukončené 2. světové válce se život vracel zpátky do svých každodenních radostí a starostí. V Československu bylo nutno hned v prvních poválečných týdnech řešit nepřehledné množství otázek politického, hospodářského, sociálního a kulturního rázu. Obzvláště pohraniční oblasti,¹ Nejdecko a vůbec Nejedek samotný nevyjímaje, se vyznačovaly vlastními specifiky. Téměř veškeré obyvatelstvo bylo německé národnosti, což činilo zpočátku nemalé potíže při ustavování prvních státních úřadů a institucí.

Tato diplomová práce navazuje svým způsobem na bakalářskou práci z roku 2006, jejíž téma znělo „Proměny města Nejdku v letech 1945–1950“, a výrazně ji rozšiřuje, jak po stránce časové, tak i tematické. Pokusí se postihnout vývoj města Nejdku od května 1945 do roku 1953, do něhož je obecně kladen konec počáteční etapy výstavby socialismu v ČSR. Cílem autora je podchytit celkový obraz nejdecké společnosti, a to na základě celorepublikového dění s důrazem na jednotlivé oblasti lidské činnosti, neboť nejenom oblast politiky a hospodářství nám umožňuje poznat a pochopit danou historickou dobu. Rádi bychom se také zaměřili na znárodnování živností, jejich přechod pod komunální podniky, likvidaci spolků, roli antifašistů a specialistů, hodnocení poválečného Nejdku původním německým obyvatelstvem.

Tato studie se právě od bakalářské práce odlišuje především v tom, že obsahuje řadu kapitol, jež nejsou zdaleka bez významu (církev, kultura a slavnosti, spolková činnost, sport). U některých ostatních částí (např. kapitola o charakteristice regionu, o stručném vývoji lokality, o událostech v květnu 1945 a o osudech Františka Rajmana) nedojde k zásadním úpravám, jinde jsou změny více než žádoucí. Kapitoly jsou ponejvíce členěny obsahově, výjimku představují události místního významu řazené chronologicky.

V textech jsou citovány pasáže z knih, článků, místních kronik a v neposlední řadě též ze vzpomínek pamětníků. Součástí přílohy jsou plány, fotografie a přehledové tabulky, které jsou doprovázeny krátkými popisky.

Pramenná základna se vyznačuje svojí bohatostí, avšak též i značnou roztržitostí. Většina příslušných fondů je zpracovaných, jen malá část z nich neprošla skartací a uspořádáním. Bylo pokračováno ve studiu materiálů uložených ve Státním okresním archivu

¹ V literatuře a všeobecně ve společnosti je pro pohraniční pás v Československu zažité pojmenování Sudety, jehož význam postupem doby prodělal značné posuny. Jedná se o oblasti s většinou obyvatelstva německé národnosti, Češi tvořili v Sudetech jen dva početnější jazykové ostrovy na Mostecku a Zábřežsku.

v Karlových Varech (fondy Okresní národní výbor Nejdek a Městský národní výbor Nejdek, jejichž kartony jsou velice cenným zdrojem poznání). Nově se přikročilo k bádání v těchto archivech: Archiv bezpečnostních složek Praha, Archiv Českobratrské církve evangelické Praha, Archiv Českobratrské církve evangelické Nejdek, Archiv Diamo, s.p., Příbram a Národní archiv Praha (fondy Prezidium Ministerstva vnitra – archiv Ministerstva vnitra, Sběrka staničních knih, Státní úřad pro věci církevní a Úřad předsednictva vlády – tajná spisovna). Je potřeba zdůraznit, že jmenovaný fond Městský národní výbor Nejdek prošel v letech 2007 až 2009 celkovou inventarizací, předtím platilo prozatímní členění fondu, takže bylo nutno přistoupit k přečíslování poznámkového aparátu. Je zároveň příznačné, že tím došlo i k seznámení se s celou řadou archiválií, které nebyly dosud známé a jež pomohly objasnit řadu jevů a předchozí domněnky podložit reálným základem.

Zcela zvláštní místo zaujímají kopie archivních dokumentů, získané od Ing. Jiřího Trojana, které se týkají prof. Hvězdoslava Stefana, který od května do července 1945 zastával v Nejdku úřad vládního komisaře a prvního předsedy Místní správní komise.

Vedle městské kroniky, hojně využívané v bakalářské práci, se dostaly ke slovu kroniky I. národní školy, střední školy a učňovské školy v Nejdku.

Dalším důležitým pramenem jsou periodika,² publikované paměti,³ nevydané vzpomínky,⁴ statistické přehledy a seznamy⁵ a svědectví žijících či zemřelých pamětníků.⁶ Informace z těchto zdrojů mohou obsahovat řadu omylů a nepřesností, musí proto být kriticky zhodnoceny a postaveny do zrcadla doby. Právě pamětníků znatelně ubývá, jak vlivem úmrtí, tak i v důsledku jejich neuspokojivého zdravotního stavu. Z těch, kteří se podíleli na životě města Nejdku bezprostředně po roce 1945, žije již jen několik málo osob starších osmdesáti let.⁷

Neméně význačným pramenem byla i korespondence s dotyčnými osobami, které jistým způsobem váže vztah k regionu.⁸

² Atom, Jednota, Komunální podniky, Nejdecký zpravodaj, Neudeker Heimatbrief, Okresní vesnické noviny Karlovarska, Přádeno a Stráž míru.

³ ŠPULÁKOVÁ, A.: 30. výročí Svazarmu. In: Nejdecký zpravodaj, 1981, č. 158, s. 17–19.

⁴ KAMINSKÝ, J.: „Chodící konkordance“. O svém otci Janu Kaminském vypravuje syn Juraj; SPALOVÁ, V.: Vzpomínky, zaznamenáno v r. 2009; UHLÍK, V.: Vzpomínky, zaznamenáno v r. 1981.

⁵ Catalogus cleri 1975: archidioecesis Pragensis, Praha 1975; Katalog pražské arcidiecéze, Praha 1996.

⁶ Přehled je uveden v seznamu literatury a pramenů.

⁷ Jen namátkou uvedme, že v uplynulých 15 letech zemřeli občané, kteří se výrazně podíleli na životě města v poválečném období: Josef Kout, Karel Linda, Jaroslav Plas, Václav Uhlík, František Ulma, Karel Uzel a Jaromír Žalud.

⁸ Přehled je uveden v seznamu literatury a pramenů.

Literatura nabízí pohled na obecný a celostátní vývoj. Vycházíme ze studií Karla Kaplana,⁹ Pavla Marka,¹⁰ Tomáše Staňka,¹¹ Jaroslava Vaculíka, Lubomíra Slezáka a Františka Čapky,¹² či různých sborníků.¹³

Z regionální historiografie posloužila díla (výběrem) od Stanislava Burachoviče,¹⁴ Milady Hanyšové,¹⁵ Vítězslava Kulicha,¹⁶ a Jaroslava Tomse.¹⁷ Pozornost si zasluhují také místní sborníky a souhrnná díla.¹⁸

Vzhledem k tomu, že většina literatury, jež byla publikována před rokem 1989, je provázána řadou schematismů a dezinterpretace, bylo nutno se s ní kriticky zaobírat. Přitom z faktografického hlediska má vcelku slušnou úroveň a přináší poznatky v takové míře jinde neuváděné.

Do té doby se neřadila k reflektovaným tématům ani záležitost těžby a zpracování uranové rudy či religiozity a vůbec náboženského vyznání. Důvod, proč tak bylo činěno, je více než zřejmý. I v Nejdku, respektive na Nejdecku si drží primát římskokatolická církev, avšak není možné se na ni plně zaměřit.¹⁹ Z dalších církevních a náboženských kruhů je třeba jmenovat na prvním místě Českobratrskou církev evangelickou (ČCE),²⁰ dále Novoapoštolskou

⁹ KAPLAN, K.: *Nekrvavá revoluce*, Praha 1993; *Pět kapitol o únoru*, Brno 1997; *Pravda o Československu 1945–1948*, Praha 1990.

¹⁰ MAREK, P.: *České živnostnictvo 1945–1960. Likvidace živnostníků, řemeslníků a obchodníků v českých zemích*, Brno 2006.

¹¹ STANĚK, T.: *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*, Praha 1993; *Odsun Němců z Československa 1945–1947*, Praha 1991; *Perzekuce 1945*, Praha 1996; *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*, Praha 2005; *Vysídlení Němců z Československa. Předpoklady, průběh a důsledky*, Ostrava 1992.

¹² VACULÍK, J.: *Poválečná reemigrace a osídlování zahraničních krajanů*, Brno 2002; ČAPKA, F. – SLEZÁK, L. – VACULÍK, J.: *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*, Brno 2005.

¹³ *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody. Sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války*, Praha 2005. *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der böhmischen Länder und Tschechiens im 20. Jahrhundert*. Edd. Martin Schulze Wessel, Martin Zückert, München 2009.

¹⁴ BURACHOVIČ, S.: *Když odešli Němci (Několik úvah k osudu západního Krušnohoří po odsunu Němců)*. In: *Historický sborník Karlovarska I, Karlovy Vary 1993*, s. 176–183.

¹⁵ HANYŠOVÁ, M.: *Hospodářský vývoj Nejdecka a Jáchymovska v prvních poválečných letech 1945–1947*. In: *K dějinám Karlovarska. II. díl historického sborníku Vám, kteří přicházíte*, Karlovy Vary 1968, s. 125–138.

¹⁶ KULICH, V.: *K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek v letech 1945–1948. Diplomová práce*, Pedagogická fakulta, Plzeň 1990.

¹⁷ TOMS, J.: *K problematice odsunu Němců a osídlování Karlovarska (1945–1953)*. In: *Minulostí Západočeského kraje XXI*, Plzeň 1985, s. 27–53;

¹⁸ *Nejdecko. Sborník k 650. výročí města Nejdku*, Nejdek 1990; *Nejdecký zpravodaj. Zvláštní číslo „50“*, Nejdek 1995; *100 let trvání závodu 1873–1973 Přádely česané příze, n.p. závod 01 Nejdek*, Nejdek 1973; *K dějinám Karlovarska. II. díl historického sborníku Vám, kteří přicházíte*, Karlovy Vary 1968; *Informátor pracujících závodu Metaz 02 Nejdek. 175 let závodu 1813–1988*, Nejdek 1988; *Dějiny Karlovarského kraje*, Karlovy Vary 2004.

¹⁹ Po konzultaci s děkanem nejdecké římskokatolické farnosti Mgr. Janem Pražanem, S.I., který mi sdělil, že značná část archivního materiálu z poválečného období podlehlá zkáze (písemnosti byly odvezeny do sběrných surovin, zbyly tak jen matricy a prakticky bezvýznamné listinné torzo), jsme se obrátili na pražský Arcibiskupský archiv a Národní archiv, u nichž jsme opět hledaný písemný materiál nenašli.

²⁰ Na faře ČCE Nejdek je uchován rozsáhlý fond k dějinám sboru po roce 1945, z něhož nejvíce vycházíme. Skartace se ho totiž téměř nedotkla.

církev a Svědky Jehovovy. Zcela mimo ponecháváme obyvatelstvo hlásící se k židovství a Církvi československé (dnešní Církev československá husitská), potažmo k pravoslavné církvi, neboť jejich zastoupení na Nejdecku je, dá se říci, zanedbatelné.

1. Charakteristika oblasti

1.1 Geografické vymezení regionu

Oblast Nejdecka se rozkládá v západní části Krušnohoří, konkrétně v Přebuzské hornatině a částečně také v Jindřichovické vrchovině. Nadmořská výška se zde pohybuje zhruba mezi 500 (jihovýchodně od Nejdku) až 1.115 metry nad mořem (Špičák), mezi významné vrcholy náleží Blatenský vrch (1.043 m) a Plešivec (1.028 m). Značně členitý terén a špatná bonita půdy nedovolovaly místnímu obyvatelstvu se plně věnovat zemědělství. Z plodin tu bylo rozšířeno jen bramborářství a píceinářství, což však nedokázalo uspokojovat potřeby místních, Nejdecko se tak stávalo po stránce zásobování zcela závislým na dovozu zemědělských produktů. Vedle toho nabízely vysokohorské louky prostor pro chov dobytka a místy byly činěny pokusy s dobýváním rašeliny.

Téměř třicet šest kilometrů dlouhá řeka Rolava, pramenící v rašelištích u stejnojmenné obce ve výšce 918 m n.m., protéká Nejdkem a ústí do řeky Ohře v Karlových Varech. Z jejích přítoků můžeme jmenovat Slatinný, Nejdecký či Limnický potok. Mimo povodí Ohře spadá ještě méně významná říčka Černá, která v obci Potůčky opouští české země.

Nejdecko patří do mírně chladné až chladné oblasti. Tomu odpovídají také teploty a srážky – průměrná roční teplota je 4–6 stupňů Celsia. Za rok se naměří 800 až 1.000 mm srážek.²¹

1.2 Základní údaje k socioekonomické sféře

Z důvodu zeměpisné polohy se zdejší obyvatelstvo orientovalo na nejrůznější průmyslové obory – zpracování kovů a vlnářský průmysl (Nejdek), produkce prádla a krajek (Per-

²¹ KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdku v letech 1945–1948. Diplomová práce, Pedagogická fakulta, Plzeň 1990, s. 8; Nejdecko. Sborník k 650. výročí města Nejdku, Nejdek 1990, s. 9 an.

nink), výroba rukavic (Abertamy), zpracování železa a výroba šroubů (Horní Blatná), strojírna a brusírna dřeva (Potůčky).²²

Na Nejdecku je zastoupena jak silniční, tak železniční doprava. Za největší silniční tepnu lze považovat komunikaci z Karlových Varů vedoucí přes obec Fojtov do Nejdku, která dále pokračuje přes Nové Hamry a Jelení k saské hranici. Ostatní silnice spojují místa menších vzdáleností a někde se musí vypořádat se značným stoupáním – 10 až 17 %.²³

Nejdecký okres sdružoval 31 obcí a 13 osad.²⁴ Sousedil s těmito okresy: na západě s kraslickým, na jihozápadě s loketským, na jihovýchodě s karlovarským a na východě s jáchymovským okresem. Po zániku okresu (1949) spadalo Nejdecko pod kraj Karlovy Vary.²⁵

2. Stručný nástin vývoje Nejdku do konce druhé světové války

2.1 Od jeho založení po konec 19. století

Nejdek stejně jako mnohé jiné lokality v Krušných horách vděčí za svůj vznik a mohutný rozvoj rudnému hornictví. Ačkoliv se první písemná zmínka o Nejdku váže k roku 1340, těžba rud (cínu a železné rudy) probíhala již ve století předcházejícím. Prvními doloženými majiteli Nejdecka byli Plikové. V letech 1446–1602 spadalo panství pod rod Šliků; ti se zasloužili o jeho rychlý vzestup (zároveň jim patřil Jáchymov, kde ze země získávali stříbro a kde razili tolary). Třicetiletá válka, během níž se zde uchytila morová epidemie, se stala pro zdejší hornické dolování citelnou ránou, z níž se oblast vzpamatovala jen velmi pomalu a těžce. Paličkování krajek a domácí tkalcovství nabízely v 17. století novou alternativu obživy, avšak výdělečnost tohoto oboru byla značně proměnlivá.²⁶

Situace se radikálně zlepšila až v 19. století, kdy se v Nejdku v době průmyslové revoluce významně rozšiřují provozy železáren a svojí výrobou zahajují též přádelny vlny. K těmto dvěma podnikům se v roce 1885 připojuje papírna. V prosinci 1881 byla dána do provozu železniční trať Chodov – Nejdek a v roce 1899 získal Nejdek přímé dopravní spojení

²² Železnici Porolavím a přes Krušné hory, Nejdek 1998, s. 110 an; KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 9.

²³ Tamtéž, s. 19–22.

²⁴ Jde o tyto obce: Abertamy, Bernov, Černava, Fojtov, Heřmanov, Horní Blatná, Hradecká, Hřebečná, Chaloupky, Jelení, Krásná Lípa, Lesík, Lužec, Milíře, Nejdek, Nové Hamry, Oldřichov, Pernink, Poušť, Potůčky, Pozorka, Přebuz, Pstruží, Ptačí, Rolava, Rudné, Suchá, Šindelová, Tisová, Vysoká Pec a Vysoká Štola.

²⁵ KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 9–10.

²⁶ Obšírněji o tom pojednává: Nejdecko. Sborník k 650. výročí města Nejdku, Nejdek 1990; PILZ, J.: Dějiny města Nejdku do roku 1923, Nejdek 2003.

s Karlovými Vary a saským Johanneorgenstadtem, což výrazně ovlivnilo další vývoj celé oblasti.²⁷

2.2 Nejdek v letech 1900 až 1945

Politický okres Nejdek vznikl již v roce 1910 a skládal se ze dvou soudních okresů – Nejdek a Horní Blatná.²⁸ Do roku 1918 žil v městě Nejdku jen velmi nízký až zanedbatelný počet občanů české národnosti (v roce 1910 dokonce jediná Češka, zato k Němcům se hlásilo 6.837 obyvatel). Při sčítání lidu v roce 1930 bylo napočítáno v okrese 37.682 obyvatel, z toho v samotném Nejdku 9.042 obyvatel (v tom 269 Čechů a asi 50 Židů). Češi zde zastávali funkce státních zaměstnanců (úředníků, učitelů) a jejich počet se do roku 1938 pohyboval kolem 280 stálých obyvatel.²⁹

V meziválečném období patřilo Nejdecko k okresům, v nichž měly silné pozice levicově orientované strany. Německá sociálnědemokratická strana dělnická si v rámci města Nejdku udržovala téměř po dvacet let stabilní postavení v zastupitelstvu, radě a ve funkci starosty, a to až do června 1938, kdy proběhly komunální volby, po nichž musela předat své posty Sudetoněmecké straně (SdP, předchozí Sudetoněmecká vlastenecká fronta – SHF). Vítězi volebního střetnutí náleželo podle tehdejších výsledků 4.086 hlasů (tj. 69,79%). Sami sociální demokraté získali 1.261 hlasů. Komunistické straně Československa (KSČ) patřilo třetí místo s 317 hlasy. Růst oblíbenosti strany SdP byl zřejmý; pokud se navíc podíváme na výsledky parlamentních voleb z roku 1935, získáme zajímavá porovnání. V Nejdku obdrželi sociální demokraté v roce 1935 ještě 1.855 hlasů, zato henleinovci už 3.291 hlasů a komunisté 343.³⁰

Často užívaný pojem „zlatá dvacátá léta“ (pro konjunkturu výroby ve světě i v Československu) můžeme bezesporu použít též na oblast Nejdecka. Vznikaly zde nové pracovní příležitosti v přádelnách, v železárnách a jiných provozech, město se nevídanou měrou zvětšovalo.³¹ V roce 1930 náleželo k průmyslu a živnostem 70,2 % obyvatel okresu,

²⁷ Mezi lety 1898 až 1915 vzrostl počet domů absolutně o 267 domů (ze 450 na 717), celá oblast Hornoblatenska se nyní hospodářsky přimkla k Nejdku a zanedlouho vyvstala otázka vytvoření nejdeckého okresu, který by zahrnoval rovněž Hornoblatensko. PILZ, J.: Dějiny města Nejdku do roku 1923, c.d., s. 155–157.

²⁸ Soudní okres Nejdek měl rozlohu 16.740 ha a soudní okres Horní Blatná 7.493 ha.

²⁹ K informacím o počtu obyvatel při sčítání lidu, domů a bytů odkazují na: Retrospektivní lexikon obcí Československé republiky, Praha 1978, s. 350–356, 416–417, 420–421; Statistický lexikon obcí Československé republiky, Praha 1934, s. 232–233.

³⁰ SOKA Karlovy Vary, fond Archiv města Nejdek, Gemeinde–Gedenkbuch der Stadt Neudek, II. – V. díl; STRÁNSKÝ, R.: Karlovarský okres v roce 1938. In.: K dějinám Karlovarska. II. díl historického sborníku Vám, kteří přicházíte, Karlovy Vary 1968, s. 63.

³¹ Jen mezi lety 1921 až 1930 se počet obyvatel ve městě zvýšil z necelých 7 tisíc na 9.042, dále bylo postaveno cca 215 domů. Blíže SOKA Karlovy Vary, fond Archiv města Nejdek, Gemeinde–Gedenkbuch der Stadt Neudek, III., IV. díl; Retrospektivní lexikon obcí Československé republiky, c.d., s. 354–355.

k zemědělství pouze 8,9 %.³² Světová hospodářská krize sem dorazila na počátku 30. let a dosáhla svého vrcholu na přelomu let 1932 a 1933. Právě v nejdeckém okrese se jako v dalších částech pohraničí rozvíjel především exportně orientovaný spotřební průmysl (výroba vlny, rukavic, krajek), který byl velmi silně krizí postižen.³³ Regionální a státní politika reagovaly na tento prudký vzestup opatřeními ve formě např. nouzových prací (výstavba silnic). Mase nezaměstnaných se nedostávalo pracovního uplatnění a to mělo nemalý vliv na šířící se radikalizaci v politickém spektru, rostlo nacionalistické hnutí.

Pozdní léto a začátek podzimu 1938 byl ve znamení zamračeného politického nebe. V září toho roku za vyhrocených politických událostí, poté co byl henleinovci učiněn pokus o puč, Češi, Židé a němečtí sociální demokraté odcházeli do vnitrozemí nebo hledali cestu do zahraničního exilu. Na základě mnichovské dohody z 30. září připadly pohraniční oblasti s většinou obyvatelstva německé národnosti pod „třetí říši“. Následovalo vojenské obsazování. Dne 4. října 1938 projížděly Nejdkem kolony německých jednotek wehrmachtu.³⁴

V roce 1939 obývalo obvod okresu Nejdeck celkem 36.001 obyvatel.³⁵ Během válečných let sem byly nasazovány pracovní síly z různých zemí (nejvíce ze Sovětského svazu, Francie a Polska). V prvních letech války se na Nejdecku nesetkáváme s občany protektorátu Čechy a Morava, začali sem pronikat až v letech 1943 a 1944.³⁶ Nepracovali jen v Nejdku, ale byli rozmístěni i v několika okolních obcích. Jiří Horáček, jeden z „nasazených“ Čechů v Nejdku (od ledna 1943), vyličil situaci ve městě za 2. světové války takto: „*Až do porážky*

³² JELÍNKOVÁ, R.: Demografický profil Karlovarského kraje. In: Demografický sborník 1959, Praha 1959, s. 167. Nejdeck byl, co se týče procentuálního zastoupení obyvatelstva k průmyslu a živnostem, na druhém místě hned za Aší (71,3 %), a to v rámci území pozdějšího kraje Karlovy Vary (1959).

³³ Sociálnědemokratický list Volkswille otiskl dne 3. ledna 1933 tabulku, v níž okres Nejdeck figuruje na prvním místě s nejvyšším procentem nezaměstnaných k celkovému počtu obyvatel. Celému okresu, na který v té době připadala na 37.711 obyvatel suma 9.330 nezaměstnaných, tj. 24,8%, se říkalo nouzové území (spolu s kraslickým okresem). Prakticky do konce 30. let se počet nezaměstnaných snižoval jen pozvolna, byly zaznamenány i výkyvy počtu nezaměstnaných.

³⁴ SOKA Karlovy Vary, fond Archiv města Nejdeck, Gemeinde–Gedenkbuch der Stadt Neudeck, V. díl, s. 430–437.

³⁵ Podle výsledků zvláštního sčítání lidu, které proběhlo 17. května 1939. Viz BOHMANN, A.: Bevölkerungsbewegungen in Böhmen 1847–1947 mit besonderer Berücksichtigung der Entwicklung der nationalen Verhältnisse, München 1958, s. 225. Z tohoto přehledu vyplývá, že absolutně nejnižší stavy obyvatel české národnosti má okres Jáchymov (16.216 Němců ku 5 Čechům), ale při přepočítání na procenta drží jasné prvenství nejdecký okres (35.901 Němců ku 8 Čechům). Na druhé straně je nutno zdůraznit, že mnoho smíšených česko-německých rodin dávalo přednost německé národnosti, již přijali dobrovolně či po určitém nátlaku.

³⁶ Jednalo se o tyto osoby: Bohumil Acháč, Bedřich Antl, Václav Bočan, Josef Borovka, Josef Bystřický, František Dubský, František Frič, Jiří Horáček, Josef Hrnčíř, Josef Kondyč, Jaroslav Kopecký, Karel Kotal, Václav Nikl, Josef Průša, František Rosenkranz, Václav Strouhal, František Šach, Josef Štech, Jan Vyňuchal, František Zálaha a Alois Zatloukal. Více: RAJMAN, F.: Začínáme český život v Nejdku, Nejdeck 1945, s. 10. Jiří Horáček uvádí počet Čechů kolem 15 a připomíná, že jejich počet kolísal. SOKA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejdeck, ka N25, inv.č. 583, sign. 251, seznam Čechů v Nejdku, 30.5.1945; Archiv MěÚ Nejdeck, Kronika města Nejdecku, I. díl, c.d., s. 275; svědectví paní Anny (1925) ze dne 5. června a 9. srpna 2008.

*Němců u Stalingradu*³⁷ se Němci chovali velmi zpupně. Jejich válečné nadšení bylo neotřesitelné, stálá vítězství je udržovala v povznesené náladě, všichni snili o novém skvělém životě po válce. (...) Po Stalingradu jejich nálada poklesla, protože u Stalingradu byla také zasažena chebská divize, v níž bylo mnoho Nejdečanů. (...) My Češi, kteří jsme sem byli nasazeni na práci, pracovali jsme u truhlářů, řezníků a pekařů. V sobotu odpoledne a v neděli jsme se scházeli, abychom si nějak ukracovali čas.³⁸ Dále zmiňuje, že vztah mezi německými obyvateli a českými dělníky se po bitvě u Stalingradu nápadně změnil, a to k lepšímu. Je však nemožné tvrdit, že by německá propaganda slevila ze své důrazné aktivity.

V místních dvou největších závodech – v přádelně a železárnách došlo za války ke změnám výrobního sortimentu. Produkce tradiční vlny v přádelně poklesla na pouhých 20% předválečné úrovně, prostor nově získala výroba granátů a opravna směrových kormidel u sestřelených letadel. Organizačně je tato válečná výroba začleněna pod koncern Volkswagen. Ve Wildfangu,³⁹ jak místní nazývali ještě dlouho po roce 1945 železářny, se produkovaly součástky pro letecký průmysl, zápalky a hlavice do dělostřeleckých granátů.⁴⁰ Není tedy divu, že se ve druhé polovině roku 1944 Nejdeck zařadil mezi místa, jež měla být bombardována. Nejdeck posloužil jako náhradní cíl dne 24. srpna a 12. září 1944. Později ke shoení bomb skutečně došlo, jak o tom svědčí dva na sobě nezávislé zdroje, škody byly sčítány v areálu přádelny a v Limnickém údolí.⁴¹

V jarních měsících roku 1945, kdy již byla porážka nacistického Německa a jeho spřátelených států nevyhnutelná, docházelo k transportům vězňů z koncentračních táborů, které byly následně osvobozovány spojeneckými armádami. Děly se jednak převážením vlakovými soupravami na jiné místo a jednak pěšími pochody. Počátkem května 1945 šlo přes Nejdeck 130 osob (v místě udání 4 mrtví). Českomoravský prostor se tak na konci války stal jednou z hlavních tras těchto pochodů. Vedle nich probíhaly také transporty zajatců. 21. dubna 1945 prošlo Nejdeckem v pěším transportu asi na 300 slovenských zajatců (zaznamenáni 2 mrtví).⁴²

³⁷ Osvobození Stalingradu bylo ukončeno 2. února 1943.

³⁸ Vzpomínky Jiřího Horáčka: Archiv MěÚ Nejdeck, Kronika města Nejdecku, I. díl, c.d., s. 273–274.

³⁹ Továrna patřila od r. 1941 Ing. Albertu Wildfangovi z německého Gelsenkirchenu a přešla mohutnou přestavbou. Zavedla se zde výroba s tlakovým litím.

⁴⁰ Nejdecko. Sborník k 650. výročí města Nejdecku, c.d., s. 63–64.

⁴¹ Viz: SCHÖNBACH, R.: Nálety na Karlovy Vary v roce 1944 a 1945. In: Historický sborník Karlovarska I, Karlovy Vary 1993, s. 145–171; Neudeker Heimatbrief, 13.12.1965, č. 141, s. 7; svědectví paní Ingeborg (1930) ze dne 24. února 2005.

⁴² PECKA, J.: Váleční zajatci na území Protektorátu Čechy a Morava, Praha 1995, s. 260–261; MALÁ, I. – KUBÁTOVÁ, L.: Pochody smrti, Praha 1965, s. 283. V této knize je počet mrtvých ke dni 21. dubna nižší o 2 osoby.

3. Jaro 1945 – mezník války a míru

3.1 Úvod ke květnovým událostem

Přelomové květnové dny roku 1945 se nesmazatelně zapsaly do dějin 20. století. Téměř šest let trvající válka byla u konce. Bezpodmínečná německá kapitulace byla podepsána dne 8. května 1945, avšak na mnohých místech ještě zbraně neutichly a lidé umírali. Oficiálně byla největší válka ukončena 2. září 1945, kdy se přidaly k mírovému stavu i země Spojených států americké a Japonsko. Počty mrtvých vojáků a civilistů dosáhly čísla 37,6 miliónů, další milióny připadly na zraněné a jakýmkoliv způsobem jinak dotčené osoby (rodinní příslušníci). Otevřené koncentrační tábory ukázaly celému světu hrůzy válečných let. Ztráty na majetku (průmyslové aglomerace byly navíc v závěru války bombardovány svazy letadel), na produkci a na válečných výdajích vlád dosáhly 365,75 miliard liber.⁴³

Následně po útoku německého wehrmachtu na Sovětský svaz v roce 1941 byly vyvíjeny kroky představitelů Sovětského svazu, USA a Velké Británie směřující k poválečnému uspořádání. Koalice tzv. Velké trojky projednávala otázky politického a hospodářského okruhu. Armády spojenců postupovaly dále proti německému nepříteli, teritorium pod nacistickou či fašistickou diktaturou se rychle zmenšovalo.

Protektorát Čechy a Morava, podléhající Německu, se Slovenským státem byly postupně osvobozovány dvěma armádami – Rudou armádou, jež se podílela na osvobozovacích akcích od nejvýchodnějšího cípu Slovenska až po demarkační čáru (Karlovy Vary – Plzeň – České Budějovice), a americkou armádou, která se zasadila o osvobození zbývajících prostoru západně od této linie.

3.2 Květen 1945 v Nejdku

Americká armáda vstoupila 18. dubna 1945 do prvního českého města – Hranic. Následovala Aš (20. dubna) a Cheb (25. dubna). Dne 7. května dosáhli Američané těchto měst: Sokolov (tehdy Falknov nad Ohří), Kraslice, Nejdeč, Pernink, Abertamy a Karlovy Vary.⁴⁴ Na Karlovarsku operovaly dva proudy 5. sboru 3. americké armády – 1. pěší divize (gen.mjr.

⁴³ Statistická čísla 2. světové války jsou použity z: Atlas moderních dějin. Edd. Haydn Middleton, Derek Heatter, Praha 1991, kap. 19, nestránkováno.

⁴⁴ PECKA, J.: Na demarkační čáře. Americká armáda v Čechách v roce 1945, Praha 1995, s. 130–133.

Clift Andrus) a 9. obrněná divize (gen.mjr. J.W.Leonard). Právě pluky 1. pěší divize postupovaly hlavním směrem podél proudu řeky Ohře na Karlovy Vary.⁴⁵

340. gardový pluk spolu s pluky 121. gardové divize Rudé armády, již velel generál N.D.Černovij, dospěl do Karlových Varů 11. května 1945 v 10 hodin dopoledne. Vojáci druhé osvoboditelské armády sem přišli ve směru od Žatce a Chomutova.⁴⁶

„Konečně byla u konce ta hrozná válka, která přinesla celému světu tolik utrpení, (...). Nyní se nám všem mělo dařit zase lépe. Byl konec velkému umírání. Brzy jsme však byli poučeni. Všeobecně rozšířený slogan 'Užijte si války, mír bude strašný' se ukázal být pravdivým,“⁴⁷ tak popisuje první dojmy z mírových dnů rodilý Nejdeckan Franz Achtner, občan německé národnosti.

A jaké bylo oficiální znění o událostech v Nejdku? Následující informace, jež se vztahují ke květnu 1945, pocházejí z publikace „Začínáme český život v Nejdku“ od Františka Rajmana.⁴⁸ Poslední dny války v Nejdku byly velmi rušné, nedošlo k žádným krvavým střetům. Donesly se sem informace o událostech v Praze a v jiných českých městech a ty zaktivizovaly zdejší Čechy, kteří byli do Nejdka nasazení na práci. V pondělí 7. května se Češi ozdobili trikolórami a jeden z nasazených, Václav Strouhal, vyvěsil první český prapor v zadním traktu domu čp. 133 (na náměstí). Odpoledne docházelo k strhávání německého nápisu a znaku na budově soudu čp. 128, což mělo kladnou odezvu mezi německými obyvateli, z nichž se někteří přidali. Následně byly ničeny další tabule s německým označením. A jak je zde výslovně uvedeno, do večera „nebylo v Nejdku ani jediného hákového kříže, ani jediné tabule se jménem ulice nacistického ražení“. V ten samý den přijelo do Nejdka auto s americkými vojáky (směrem od Kraslic), načež došlo ke skládání zbraní německé armády (za nepřítomnosti Američanů akci prováděl místní policejní orgán, označený kapituláčnickými páskami). Dne 8. května byla fakticky předána moc do českých rukou. Kvůli propuštění 2.000 východních dělníků z místního tábora se situace ve městě značně zhoršila. Panoval chaos. Německá policie nezvládala svoji práci, a tak vyzvala čtyři nasazené Čechy (Bedřicha

⁴⁵ Tamtéž, s. 45; Karlovy Vary na konci II. světové války, Karlovy Vary 1990, s. 6–9; NESVADBA, F.: Operace amerických vojsk na území Československa (II.). In: Historie a vojenství, 1986, č. 2, s. 88. Gen. George Smith Patton jr. (1885–1945) velel 3. americké armádě.

⁴⁶ KOCOUREK, J.: Osvobození Karlovarska Rudou armádou. In: Sborník dějinám dělnického hnutí a KSČ na Karlovarsku, Karlovy Vary 1978, s. 196–197.

⁴⁷ „Endlich war der unheilvolle Krieg zu Ende, der so viel Leid über die gesamte Welt gebracht, (...). Nun wird es wieder besser werden für uns alle. Das große Sterben hatte ein Ende. Doch bald wurden wir belehrt. Der weitverbreitete Slogan 'genießt den Krieg, der Friede wird schrecklich sein,' hat sich wirklich bewahrheitet.“ ACHTNER, F.: In den schrecklichen Jahren 1945–1946. In: Wie's daheim einst war ..., bez vyd. údajů, s. 313.

⁴⁸ RAJMAN, F.: Začínáme český život v Nejdku, Nejdeček 1945, s. 12–14. Více k němu v 15. kapitole.

Antla, Václava Bočana, Jiřího Horáčka a Františka Friče), aby se ujali se zbraní v ruce pořádkové služby. K nim se záhy přidalo dalších 14 Čechů a několik německých antifašistů.⁴⁹ Německá správa však existovala nadále.

„Ve středu 9. května přijelo do Nejdku jedno auto s Američany, dva vojiny postavili u městské váhy na hlídku a tam za naší asistence odzbrojovali prchající Němce.“⁵⁰

Dne 10. května po jednání s americkým velitelstvím, které sídlilo v Karlových Varech–Rybářích, byla uznána česká policie za právoplatný pořádkový orgán a přikázalo se jí, aby její členové nosili bílé pásky MG Polizei a MR Police. Vedle nich již Češi disponovali rudými páskami s označením „Čsl. pořádková služba“. Současně došlo k vytištění první české vyhlášky, aby civilní obyvatelstvo odevzdalo zbraně. V celé oblasti zajišťovali národní majetek – tovární objekty, zabavovali automobily, motocykly, fotoaparáty atd.

Dělníci z východu, na 2 tisíce zajatců a nespočet cizinců byli v Nejdku vážným problémem především z hlediska zásobování.⁵¹ Proto se vedla jednání o přesunu asi 4.000 osob do nedalekých Karlových Varů, což by městu výrazně ulehčilo. Přeprava trvala čtyři dny a děla se automobily a vlaky.⁵² Současně začalo docházet k první vlně odchodu německých obyvatel.⁵³

Z řad všech místních Čechů se 14. května ustavil Český národní výbor,⁵⁴ jehož předsedou byl zvolen Bedřich Antl. Na dotaz u Čsl. národní rady v Praze, jak se mají Češi v Nejdku zachovat, bylo odpověděno, aby se zachovali podle vlastního uvážení a podle místních poměrů. Pořádková služba přinutila význačné členy NSDAP a jiných složek k užitečným pracím (oprava náletem zničeného domu,⁵⁵ svážení zbraní z okolních vesnic, ...).⁵⁶

⁴⁹ Komunistů a sociálních demokratů v počtu asi 50 mužů.

⁵⁰ Vzpomínky Jiřího Horáčka: Archiv MěÚ Nejde, Kronika města Nejdku, I. díl, c.d., s. 276.

⁵¹ Ukrajínští dělníci zde dokonce začali rabovat obchody a skladiště. Pořádková služba se jim v tom snažila zabránit, a to vcelku úspěšně. Vzpomínky Jiřího Horáčka: Tamtéž.

⁵² Nikde jsme se nesetkali s přesnými údaji o transportu tisíců osob do Karlových Varů (kdy začal a konkrétně kam směřoval do Karlových Varů, příp. jak byl vojensky zajištěn). Hvězdoslav Stefan se jen okrajově zmínil o 2.000 Rusích a Ukrajincích, kteří opustili město před příchodem první vojenské jednotky 22. května 1945 – Zpráva o převzetí městského úřadu v Nejdku, s. 1, 29.5.1945 (archiv autora).

⁵³ Ještě před 7. květnem ustupující německá armáda včetně dalších Němců odvážela z města zásoby potravin, pohonných látek atd. ABS Brno–Kanice, fond ZV ZNB Praha, ka 5/47, inv.j. 6, situační zprávy o průběhu revoluce v květnu 1945 – hlášení z četnických stanic, 14.7.1945. Franz Ahtner ve vzpomínkách připomíná, že silnice na Karlovy Vary byla přeplněna ustupujícími svazy německé branné moci. Směřovali na Kraslice a v Nejdku na náměstí u školy složili na hromadu zbraně (pancéřové pěsti, pistole, ...). Poblíž obce Lesík (tehdy Mühlberg) zůstal osamocen poškozený pancéřový vůz. Blíže: ACHTNER, F.: In den schrecklichen Jahren 1945–1946, c.d., s. 313–314.

⁵⁴ Revoluční národní výbory vznikaly již v posledních dnech války neformální cestou (aklamací) na shromážděných občanů.

⁵⁵ Poškozený dům není v Rajmanově publikaci „Začínáme český život v Nejdku“ nijak lokalizován. Hodnověrné vysvětlení nabízí Pamětní kniha děkanského úřadu Nejde, v níž je k dubnu 1945 zmínka o zasaženém

„Dne 17.5.1945 o 4. hod. přijela do Nejdku skupina amerických vojáků se třemi auty, celkem 12 mužů, velitele titulovali kapitán, násilím bez předchozího dorozumění odzbrojili 7 Čechů a německých komunistů, kteří právě konali ve městě službu, zuráželi jim pažby od pušek, aby je učinili neškodnými, pistole jim odebrali a z ulice na stožárech uřezali 5 československých a 4 americké vlajky.“⁵⁷ Dále zpráva Václava Strouhala ze 17. května 1945, adresovaná Čsl. národní radě v Praze, uvádí opilost dorazivších vojáků a ponechání červených (sovětských) vlajek bez povšimnutí. Dva zdejší Američané prohlásili, že se nejednalo o příslušníky řádné americké armády.

Šlo skutečně o spojence? Co je vedlo ke zneuctění symbolu Spojených států? Domnívám se, že muži byli oděni pouze do uniforem a že se jednalo buď o Němce, kteří se nehodlali smířit s válečnou prohrou a podnikali diverzní akce zaměřené proti Čechům, nebo mohli v pozadí tohoto nočního přepadu stát též Rusové.

Václav Strouhal požadoval v těch dnech několik správních úředníků a vojenskou jednotku, neboť „Čechů zde byla hrstka a Němcům nebylo co věřit“. Je nutné zdůraznit, že žádná okupační vojska se na Nejdecku nenacházela, takže celý okres byl vlastně pod německou správou a zemí nikoho.⁵⁸

Aby bylo dosaženo bezpečnosti v oblasti a tlumení případných ohnisek nepokojů, dorazila do Nejdku 22. května po 18. hodině první československá ozbrojená jednotka v počtu 21 Slováků⁵⁹ z Chebu, odkud ji vyslal Národní výbor. S nimi přišli Hvězdoslav Stefan,⁶⁰

domu rodiny Neudertových. Jde o objekt čp. 749 v současné Limnické ulici. Jméno rodiny potvrzuje: Neudeker Heimatbrief, 30.6.1953, č. 42, s. 9.

⁵⁶ RAJMAN, F.: Začínáme český život v Nejdku, c.d., s. 13–14.

⁵⁷ ABS Brno–Káňice, fond ZV ZNB Praha, ka 5/47, inv.j. 6, situační zpráva o průběhu událostí v květnu 1945, 17.5.1945.

⁵⁸ Vzpomínky Václava Strouhala: Archiv MěÚ Nejdek, Kronika města Nejdku, I. díl, c.d., s. 272; Zpráva o převzetí správy městského úřadu v Nejdku, s. 1, 29.5.1945 (archiv autora).

⁵⁹ Tamtéž. Zpráva hovoří celkem o 27 příchozích osobách (archiv autora). Velitelem posádky byl František Kolenic. Viz: Chebsko. Informace Národního výboru v Chebu, 26.5.1945, č. 3, nestránkováno (archiv autora).

⁶⁰ Jméno a příjmení tohoto občana má v literatuře a archivních materiálech několik znění – Hviezdoslav, Hvězdoslav, Stefan a Štefan. Správný tvar je však Hvězdoslav Stefan. Narodil se 14. března 1920 v Hradci Králové, kde v roce 1940 maturoval na klasickém gymnáziu. Záhy po vyhlášení protektorátu Čechy a Morava se zapojil se svými sourozenci do ilegální organizace Obrana národa. Jeho dva bratři později působili ve spojeneckých armádách, první z nich padl, druhý byl popraven v zajetí. Třetí bratr pracoval u RAF jako lékař. Hvězdoslav Stefan se v roce 1941 pokusil o ilegální přechod do československé zahraniční armády. Na německo–švýcarské hranici byl však chycen a předán Lidovému soudu v Norimberku, který ho odsoudil za velezradu a napomáhání nepříteli na 15 let do vězení. Trest si odseděl v káznici v bavorském Bayreuthu, odkud byl osvobozen 14. dubna 1945 americkou armádou. Podílel se na repatriaci československých spoluvězňů do vlasti. Po dohodě s velitelstvím americké armády s našimi státními orgány byl jmenován vládním komisařem města Nejdku. Koncem července 1945 definitivně opustil Nejdek a odešel studovat medicínu na pražskou Univerzitu Karlovu, po jejímž absolvování pracoval jako sekundární a odborný lékař v Kolíně a v Hradci Králové, kde se

František Juřica, František Hort a Josef Drápela.⁶¹ Nejprve se uvedení prezentovali u starosty Antona Menigata⁶² a oznámili mu poslání zajistit město a okres pro zájmy československého státu. Došlo k reorganizaci správy ve městě. Major Drápela byl jmenován vládním komisařem okresu, Stefan vládním komisařem města, Juřica komisařem policie a Hort komisařem četnictva.⁶³ Posléze byla provedena řádná volba národního výboru, jehož předsedou se stal Antl a místopředsedou Strouhal.⁶⁴ Počínaje 22. květnem vedl komisař Juřica výpomocnou pořádkovou policii. Ta se skládala z 15 německých antifašistů a nasazených Čechů. Podílela se na odbavení transportů vystěhovalců a uprchlíků (od 31. května do 21. června), prováděla zatýkání, prohlídky, asistenční službu a jiné podobné bezpečnostní úkony.⁶⁵ Zároveň od 23. května pozbývala účinnost prozatímní opatření, jež byla vydána místními orgány (Landrátem a Městským úřadem).⁶⁶

začal věnovat dětské chirurgii a urologii. Posledně zastával funkci primáře Fakultní nemocnice v Hradci Králové. Vypracoval se mezi naše nejlepší lékaře – např. sestavil a uvedl do provozu 2. umělou ledvinu v ČSR (1958), úspěšně oddělil srostlá dvojčata v novorozeneckém období (1980). Řadu svých odborných poznatků prezentoval v publikacích nebo při přednáškách u nás či v zahraničí. Za vědecký přínos v oboru medicíny byl vyznamenán řadou medailí a cen. Profesor Stefan zemřel 7. února 2009. KRÁLOVÁ, M.: Životní jubileum profesora Hvězdoslava Stefana. In: Scan. Časopis Fakultní nemocnice a Lékařské fakulty UK v Hradci Králové, 2005, č. 2, s. 5; Radnice. Informační zpravodaj statutárního města Hradec Králové, 18.2.2009, č. 6, s. 1; TROJAN, J.: Killed in Action (Zabit v boji). Příběh Benigna Štefana, válečného stíhacího pilota RAF, jeho rodiny a přátel, Pardubice 2008, s. 147–163.

⁶¹ Křestní jméno majora Drápely se v pramenech odlišuje. Ve vyhláškách (od prof. Stefana) je uváděn jako Josef, naopak v Rajmanově publikaci jde o Václava.

⁶² Anton Menigat (1896–1977) pocházel z obce Tissa (nyní Tisová) na Tachovsku, povoláním zámečnický, v tomto oboru pracoval v nejdeckém závodě NWK (Nejdecká česárna vlny a přádelna česané příze), ve 30. letech se stal vedoucím strany SdP v Nejdce. V letech 1937 a 1938 byl zapleten do protistátní akce, v níž předával do Saska různé zprávy o hospodářských poměrech v pohraničí (podle úředních záznamů šlo o úmyslně zkreslené a nepravdivé údaje) výměnou za potravinové a oděvní dárky. Zastával funkci starosty města Nejdce od podzimu 1938 do jara 1945, kdy byl zatčen. Později zamířil do Německa, kde zemřel v roce 1977, je pochován na hřbitově v Holzkirchenu. NA Praha, fond PMV–AMV, ka 1126, sign. 225–1126–1, s. 63–90, říšskoněmecká potravinová a oděvní dárková akce; SOkA Karlovy Vary, fond Archiv města Nejdce, Gemeinde–Gedenkbuch der Stadt Neudek, V. díl, s. 455–456; dopis Anity Donderer adresovaný Ing. Miroslavu Holečkovi, nedatováno; dopis Erwina Kammerera adresovaný Pavlu Andřovi, 14.6.2009.

⁶³ S nimi ještě přišel František Jaitner, který převzal okresní četnické velitelství, a František Lochner (velel místní policejní stanici). Dne 24. května převzal Jaitner četnické stanice v okolních obcích (Nové Hamry, Pernink a jinde). Viz: Vzpomínky Františka Jaitnera: Archiv MěÚ Nejdce, Kronika města Nejdce, I. díl, c.d., s. 278.

⁶⁴ Hvězdoslav Stefan uvádí, že národní výbor nebyl do 22. května ustaven. Zřejmě měl na mysli řádnou volbu. Blíže: Zpráva o převzetí správy městského úřadu v Nejdce, s. 4, 29.5.1945 (archiv autora).

⁶⁵ Tato bezpečnostní složka byla rozpuštěna 17. září 1945 na příkaz Sboru národní bezpečnosti (SNB) v Praze. Ze služby bylo propuštěno posledních 5 mužů, veškeré střelivo a zbraně bylo odevzdáno místnímu oddělení SNB, sklad textilií a jiných věcí přešel do správy MSK. Blíže: SOkA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejdce, ka N25, inv.č. 580, sign. 240, denní hlášení o výkonu bezpečnostní služby.

⁶⁶ Vyhláška o řízení správy okresu a města Nejdce a o dalších ustanoveních, s. 1, nedatováno (archiv autora). Lze ji považovat za vůbec první vyhlášku české správy města Nejdce po roce 1945 (a tedy časově zařadit k 22. květnu 1945). Jediná dochovaná vyhláška Stefanova předchůdce Bedřicha Antla se týkala hlášení policejnímu úřadu o autech, benzínu a jiných pohonných hmotách včetně autodoplňků. Za zadržování a utajení tohoto majetku hrozila smrt (archiv autora). Celé znění vyhlášky otiskují v příloze. Český národní výbor s jistotou vydával i jiná nařízení (viz předchozí kapitola).

O den později, tzn. 23. května sem přichází československé vojsko (38. pěší pluk z Berouna) majora Václava Kočího.⁶⁷ Antifašisté byli odzbrojeni a čeští členové pořádkové služby přeřazeni k četnictvu a policii.⁶⁸ Před 29. květnem čítala celá posádka okolo 200 mužů.⁶⁹

Rudá armáda vjela na Nejdecko až 1. června 1945 a setrvala zde do 9. listopadu téhož roku. Velitelem zdejší ruské posádky byl major Muravjev a major Sas.⁷⁰ Velitelství vojska bylo ubytováno v restauraci Žába (tehdy „Zum Frosch“), vojáci sídlili v blízkosti železničního nádraží (v bývalém zajateckém táboře).⁷¹

4. Realita doby v poválečných měsících

4.1 Obecná charakteristika

První měsíce míru se nesly ve znamení dalekosáhlých změn. Již od prvních květnových dnů byla v pohybu vlna Němců, která opouštěla českomoravský prostor. Z nároží ulic mizely tabule s německým pojmenováním (na území protektorátu byly tyto názvy začernoány). Symboly německé okupace již nebylo vidět na budovách úřadů, soudů a jiných veřejných institucí. Český jazyk zatlačoval do pozadí jazyk německý, počešťování germanismů bylo na vzestupu. Ideje společnosti se nesly v duchu národní tradice a vlastenectví, a to kontinuálně poválečnými týdny a měsíci. Nevídaná euforie, která prostupovala celou společností, pramenila z dojmu, že vše špatné je již za námi a že se otevírá brána k lepší budoucnosti. Z hlediska dávného morálního principu „oko za oko, zub za zub“ se nyní naskýkala jedinečná příležitost na odplatu německému živlu (v tomto smyslu jednali též vrcholní představitelé státu a vesměs podporovali akce proti Němcům). Navíc pokud někteří lidé přišli za posledních šest let o některého ze svých blízkých v koncentračních táborech, prošli mučením ve věznicích, skončili zastřelením ..., protiněmecké nálady těchto jedinců se nadále vyhocovaly. Na druhé straně vysoká čísla u tehdejších sebevražd Němců potvrzují, že někteří z nich

⁶⁷ Nahradili tak Slováky, kteří byli v tento den odvoláni. Vzpomínky Václava Strouhala: Archiv MěÚ Nejdek, Kronika města Nejdku, I. díl, c.d., s. 273. Jaromír Žalud uvádí velitele majora Křivohlavého. ŽALUD, J.: Jedeme domů. In: Nejdecký zpravodaj. Zvláštní číslo „50“, Nejdek 1995, s. 27. S jeho jménem se setkáváme již při příležitosti otevření české školy v Nejdku dne 17. června 1945 a později při oslavě ukončení války 19. srpna 1945. RAJMAN, F.: Slavnostní otevření školy v Nejdku 17.VI.1945, Nejdek 1945, s. 6; SOKA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejdek, ka N29, inv.č. 625, sign. 371.1, oslava konce války v Nejdku.

⁶⁸ RAJMAN, F.: Začínáme český život v Nejdku, c.d., s. 14.

⁶⁹ Zpráva o převzetí správy městského úřadu v Nejdku, s. 3, 29.5.1945 (archiv autora).

⁷⁰ KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 16. K Rudé armádě taktéž ve 4. a 9. kapitole.

⁷¹ Po odchodu vojska našli v táboře útočiště Němci, připravení do odsunu.

sahali k těmto koncům a nechtěli už žít, jejich svět se zhroutil (víra ve vítězství třetí říše, nucený odchod z rodné obce). Pojem kolektivní viny za rozpoutání světové války se rozšířil tak daleko, že obyvatel německé národnosti se stal méněcenným a jedině odpovědným za hrůzy předešlých let. Bylo velmi časté psaní slova Němec s malým počátečním písmenem.

V týdnech po osvobození naší vlasti byla vyvíjena aktivita, aby zvláště pohraniční oblasti byly zcela oprostěny od německého živlu. Situace byla v mnohých místech velmi dramatická a složitá, poněvadž počet tamních Čechů neuspokojoval potřeby zřízení neněmeckých orgánů správy, školství a bezpečnosti. Do těchto míst tak zpravidla přijely ozbrojené složky vojska (aby zachovaly klid a pořádek), přicházeli další Češi a Slováci různého druhu zaměstnání. Současně s těmito akcemi docházelo k živelnému odsunu německého obyvatelstva. Do pohraničí však noví lidé nepřicházeli jen s dobrými úmysly. Opuštěná obydlí lákala k rabování, rozšířily se případy krádeží ve skladech s různým vybavením (konfiskáty).

4.2 Německá otázka a poválečné excesy

Obava z budoucího vývoje často přiváděla Němce k sebevraždám, někteří z nich se zabili již na konci války nebo v prvních dnech míru v důsledku svého přesvědčení o totálním vítězství německé armády. Osobně cítili zklamání, rozhořčení či dokonce podvedení, byli totiž dříve hnáni kupředu myšlenkami německého mecenášství a germánské nadřazenosti a nyní vše ztroskotalo a obrátilo se proti nim. Množství tragicky ukončených životů v květnových a červnových dnech roku 1945 bylo vskutku ve větších městech extrémní. V oficiálních statistikách se uvádí, že v celém nejdeckém okrese zemřelo během roku 1945 456 Němců. Zároveň došlo k 57 zevním příčinám smrti, z toho k 23 sebevraždám. U 11 osob nebyla určena příčina smrti. S ohledem na číselné údaje z následujících let je evidentní, že počet zevních příčin smrti (v tom i sebevražd) a neurčitých příčin smrti je nadprůměrné (v roce 1946 je zaznamenáno u Němců „jen“ 26 zevních příčin smrti (z toho 18 sebevražd) a 3 nespécifikované případy příčiny smrti.⁷²

„Sebevraždy byly na denním pořádku. Kolik lidí dobrovolně skončilo život, nebude nikdy známo. Také velitel praporu posledních záloh Volkssturm (...) a vůdce civilních SS neviděl žádný další smysl života. Ten ještě několik týdnů před kapitulací řekl: 'Když zemře Německo, zemřeme i my.' Jednoho dne byl nalezen na nejdeckém hřbitově vedle hrobu svého

⁷² Československá statistika, sv. 178, c.d., s. 208–209; Československá statistika, sv. 181, řada 14, (Pohyb obyvatelstva v roce 1946, sešit 14), Praha 1949, s. 190–191.

*syna. Zastřelil se u jeho náhrobku. (...) Ano, teklo mnoho krve, velmi mnoho krve a přitom byl již mír!*⁷³

Zároveň se Čechům naskývalo otevřené pole pro pomstu. Poválečné excesy vůči Němcům ani zdaleka nepatří k nejlepším a nejsprávnějším aktům v našich dějinách. Ovšem samotná doba jim byla velice nakloněna, zasloužili se o to rovněž tehdejší představitelé politického života, kteří utvářeli živnou půdu pro odstranění všeho německého, pro provedení národní očisty pod hlavičkou kolektivní viny Němců. Např. slova „odčůňujeme Bílou horu“ nebo „dobrý Němec, mrtvý Němec“ a následující činy, se zdály být pro některé pomstychtivé přijatelným a nanejvýš vhodným řešením. A není divu. Předchozí období protektorátu zanechalo na našem národě nesmazatelné rány – vyvraždění, teror a agrese vůči inteligenci i prostým občanům.

Vládní nařízení č. 4/1945 Sb. z 5. května 1945, dekret prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. z 19. května 1945 a jiná ustanovení prohlásily Němce, Maďary a některé další občany za státně nespolehlivé. Posledně jmenovaný dekret zároveň postavil jejich majetek pod národní správu.⁷⁴ Tím se zákonem potvrdilo všeobecné mínění o postupu proti zrádcům a kolaborantům. Vytvořily se tak podmínky pro jejich zatýkání, internaci, vyhánění a zabavování majetku. V prvních týdnech docházelo na řadě míst k násilnostem nejvyššího stupně. Historik Tomáš Staněk objasňuje největší případy excesů a perzekuce v českých zemích. Události u Postoloprta, Lanškrounu či výbuch muničního skladu v Ústí nad Labem dne 31. července 1945 patří mezi nejznámější. Ovšem zdaleka nejsou jedinými. Bezpochyby všude po celé republice se vyskytly otevřené projevy antipatie k německému národu. Ani Nejdecku se nevyhnuly. Česká historiografie a širší veřejnost prakticky až na malé výjimky neuvádějí incident nedaleko obce Krásná Lípa, vzdálené od okresního města asi 11 km. Dne 6. června 1945 tu bylo zastřeleno 10 německých rukojmích (mužů), kteří byli potrestáni za údajné zranění nějakého Čecha; šest z nich se pokusilo o útěk, u čtyř byla nalezena zbraň.⁷⁵

⁷³ „Selbstmorde waren an der Tagesordnung. Wie viele freiwillig aus dem Leben schieden, wird unergründlich bleiben. Auch der Bataillonsführer des letzten Aufgebots des Volkssturms (...) und Führer zivilen SS, sah keinen Sinn mehr am Leben. Er hatte noch wenige Wochen vor der Kapitulation gesagt: 'Wenn Deutschland stirbt, sterben auch wir!' Und eines Tages wurde er am Grab seines Sohnes im Neudeker Friedhof gefunden. Er hatte sich neben dem Grabstein geschossen. (...) Ja, es floß viel Blut, sehr viel Blut und doch war schon Friede!“ Viz: ACHTNER, F.: In den schrecklichen Jahren 1945–1946, c.d., s. 318.

⁷⁴ Blíže k národní správě v 11. kapitole.

⁷⁵ STANĚK, T.: Perzekuce 1945, Praha 1996, s. 8–10; TÝŽ: Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování, Praha 2005, s. 230; FRANZEL, E.: Der Vertreibung: Sudetenland 1945–1946, Landshut 1979, s. 359–361; Dokumente zur Austreibung der Sudetendeutschen, München 1952, s. 320–321. Nejzrůslehlejší výpověď o brutálních praktikách českých vojáků přináší: ACHTNER, F.: In den schrecklichen Jahren 1945–1946, c.d., s. 319–321. Podle něj ani nebylo možné poznat tváře jednotlivých 10 osob (byli totiž předtím surově bití). Zahlédli je tak očití svědci, jak pochodují k místu svého zastřelení poblíž obce.

Již v Košickém vládním programu z 5. dubna 1945 byly uvedeny zásady potrestání válečných zločinců, nacistů a kolaborantů. Jejich rozpracování v retribuční dekrety prezidenta republiky č. 16 a 17/1945 Sb. ze dne 19. června 1945 se vztahovaly k jednotlivým postihům a ke všemu, co s tím souviselo – činnost mimořádných lidových soudů, výkon vazby a trestu aj. Tento postup soudní perzekuce dosáhl vrcholu v letních měsících roku 1945. Týkal se osob, které se aktivně hlásily k nacistickému smýšlení nebo stály za vraždami a akcemi podobného druhu. Pokud se jim však nepodařilo ilegálně uprchnout do amerického pásma krátce po osvobození, čekalo je zadržení. Jen mezi 21. květnem 1945 a 31. lednem 1946 bylo zatčeno 817 lidí podle retribučního dekretu, 25 Němců podle zákona na ochranu republiky, 63 pro kriminální delikty a 32 pro překročení hranic. Jednalo se o bývalé příslušníky SS, funkcionáře NSDAP a příslušníky policie. V seznamu zadržených osob figurovalo též i jméno nejdeckého starosty Antona Menigata, sekretáře NSDAP a župního hospodářského poradce Fritze Kocha a dále členů gestapa či státního zástupce Zvláštního soudu (Sondergericht)⁷⁶ v Chebu. Byli předáni do policejní vazby do Karlových Varů nebo do sběrného tábora v Nové Roli. Jejich další setrvání či působení jinde není dosud nikde prokázáno.⁷⁷

Je na druhé straně možné, že se nakonec dostali do vnitrozemí na práci; počet takových občanů německé národnosti se pohyboval na hranici 800 osob.⁷⁸ Bezpečnostní složky stály od května do prosince 1945 celkově u 2.500 domovních prohlídek, na starosti jim připadly i jiné větší akce.⁷⁹

Organizace Wehrwolf, které byly zakládány již na počátku roku 1945 příslušníky Hitlerovy mládeže (Hitlerjugend) a vojenské organizace Volkssturmu, se pokoušely po porážce tzv. Třetí říše vyvolávat v pohraničí pocit zmatku, všudypřítomného strachu a nejistoty. Terroristickými akcemi na sebe upoutávaly pozornost bezpečnostních oddílů. Místní skupina Wehrwolfu se ustavila v nejdeckých železárnách v dubnu 1945 a zamýšlela zachránit alespoň část podnikového majetku (25 beden s materiálem bylo později nalezeno v jednom bytě v obci Oldřichov – tehdy Ullersloh). Současně se zapojili do výroby granátů, jimiž se mělo město bránit při příchodu Rudé armády. Vzhledem k nepředpokládanému běhu událostí se

⁷⁶ Šlo o mimořádný trestní soud, jenž vznikl v odtrženém pohraničí po vzoru říšskoněmeckého mimořádného trestního soudnictví, později byl zaveden také v protektorátu. Kompetence byly neustále rozšiřovány a probíhalo před nimi tzv. zkrácené řízení.

⁷⁷ STANĚK, T.: Perzekuce 1945, Praha 1996, s. 10–12; KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 84–85.

⁷⁸ Jedná se zřejmě o neúplné číselné údaje. Zhruba do konce roku 1945 šlo na práci z Nejdecka do vnitrozemí celkově 1.320 osob (např. němečtí úředníci), a to převážně do dolů na Kladno a Most. Bližší: KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 87.

⁷⁹ Tamtéž, s. 16.

strůjci vzniku ilegální organizace podařilo utéci z Nejdku, skupina tak fakticky nezahájila svoji ilegální činnost v plném měřítku.⁸⁰

Nyní se zaměříme na jiná důležitá ustanovení, jež byla spjata s německým obyvatelstvem. Vládní nařízení č. 6/1945 Sb. trvalo na tom, aby všem osobám státně nespolehlivým byly přiznány dávky potravin v takové výši, jakou měli za války Židé. Dekret č. 12/1945 Sb. z 21. června 1945 se týkal konfiskací a urychleného rozdělení jejich zemědělského majetku, o což se staral Národní pozemkový fond při ministerstvu zemědělství. Ústavní dekret č. 33/1945 Sb. ze 2. srpna 1945 upravil československé státní občanství osobám německé a maďarské národnosti, takže k 10. srpnu je Československo fakticky propustilo ze státního svazku a prohlásilo je za cizince. Pozdější znárodňovací dekrety č. 100–103/1945 Sb. ze dne 24. října 1945 znárodňovaly těmto osobám majetek bez náhrady a dekret s číslem 108/1945 Sb. z následujícího dne konfiskoval veškerý nezemědělský majetek.⁸¹ Zároveň museli státně nespolehliví Němci nosit přes paži bílé pásky, antifašisté měli červené pásky.

Nebylo v žádném případě jednoduché, aby se dané normy a nařízení uvedly rázem ve skutečnost. V sobotu 16. června 1945 se zjistilo: „že předpisy pro Němce, běžné a platné v celé republice, nejsou v tomto městě prováděny ani respektovány. Nápis jsou sice všude přemalovány a přepsány, ale tak, že napřed je název český a potom německý. Němci zde ne nosí vůbec pásky, ani bílé ani jakékoliv jiné. Také hlaholné promenádování Němců po náměstí nás přesvědčuje, že se tady vlastně vůbec nic nestalo.“⁸² Je nemožné tvrdit, že se Nejde jako jediné město v celém státě mohlo pochlubit tímto negativním jevem, když uvážíme, v jaké podobné rovině se nacházela jiná místa.

Dochované zprávy o chování německého obyvatelstva závisejí na časovém zasazení dokumentu. Dá se říci, že celková nálada u nich byla stísněná, u skalních příznivců se dala předpokládat skrytá zloba a nechuť nebo naopak touha po novém životě (k uplynulým rokům se nechtěli nijak hlásit, neměli tendenci odsud odcházet).

Další akce zaměřená vůči Němcům se odehrála po prvním srpnovém dni 1945, kdy bylo v Nejdku na manifestační schůzi českého obyvatelstva ustanoveno, aby Němci s bílými

⁸⁰ Tamtéž, s. 85–86.

⁸¹ TOMS, J.: K problematice odsunu Němců a osídlování Karlovarska (1945–1953). In: *Minulostí Západočeského kraje XXI*, c.d., s. 29 an; KUKLÍK, J.: *Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů*. Dekrety prezidenta republiky 1940–1945, Praha 2002, s. 277 an; KULICH, V.: *K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejde*, c.d., s. 44. Konfiskované domy byly podle vládního nařízení č. 163/1947 Sb. z 2. září 1947 přidělovány do vlastnictví, a to za stanovenou přejímací cenu.

⁸² Karlovarské národní noviny, 19.6.1945, č. 26, s. 1.

páskami nemohli chodit po chodnicích, zároveň aby byli vystěhováni z domů na náměstí a mezi 19. hodinou večerní a 6. hodinou ranní se zdržovali jen ve svém obydlí. Vystěhování 115 německých rodin z nejdeckého náměstí proběhlo 2. srpna, změna bydliště se však vyhnula 37 rodinám.⁸³ Tyto akce byly bezprostředně ovlivněny dramatickou událostí v Ústí nad Labem (31. července 1945), učinila se totiž opatření, aby se nepříhodily podobné incidenty i v Nejdku.⁸⁴

Ve městě se nacházely vhodné a prostorné byty, které byly stále obsazeny Němci. Projevovala se snaha, aby se uvolnily pro příchozí Čechy. Němci se z nich museli vystěhovat do 10 (později 15 minut), do zavazadel si mohli vzít, co unesli. Uvádí se, že někteří Němci plakali, jiní se chovali zpupně. O slovo se také přihlásily rodinné tragédie. Pro někoho znamenalo opuštění rodného domu neštěstí. Dejme tedy prostor nejdecké kronice: „*Někteří skákali do Rolavy. Jedna žena se utopila a byla vylovena až u pily v Suché. Stal se nám také případ, že jsme dali v jednom bytě lhůtu k přípravě na odchod. Když jsme se po lhůtě vrátili, našli jsme ženu i s dvěma dětmi podřezánu. (...) Stěhovali jsme Němce ve dne v noci. Za předsedy OSK jsme podnikali také noční razie.*“⁸⁵

Plně obsazený bytový fond se tehdy začal uvolňovat. Předtím než opouštěli Němci naše území v živelném nebo uspořádaném odsunu, obývali často větší domy společně s nově přicházejícími Čechy. Zkušenosti s pobytem Němců a Čechů v jednom domku jsou různorodé. Jeden takový vztah přibližuje paní Marie po příchodu do Nejdku dne 20. července 1945: „*Když jsme přišli do domu čp. 112, původní majitelé (Lindnerovi) tam stále ještě bydleli. S nimi společně jsme obývali dům nejméně půl roku – jejich dvě dcery s námi prodávaly v obchodě, který byl v přízemí. Vycházeli jsme s nimi velmi dobře. Žádné problémy nikdy nenastaly.*“⁸⁶

4.3 Správní orgány a základy stranické politiky

Struktura správy doznala oproti roku 1938, resp. brzkému jaru 1945 podstatných změn. Základem místních orgánů státní správy se staly národní výbory místní, okresní a zemské, jakožto zcela nové instituce celostátního významu. Ústavní dekret prezidenta republiky o národních výborech a Prozatímním národním shromáždění č. 18/1944 Úř. věst. čsl. a vládní na-

⁸³ KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 87–88; SOkA Karlovy Vary, fond ONV Nejdek, ka 1, inv.č. 35, zpráva o otázce německé menšiny za srpen 1945.

⁸⁴ Na schůzi OSK západních Čech (7 okresů) se dne 3. srpna 1945 poukazovalo na ožehavý problém s Němci. SOkA Karlovy Vary, fond ONV Nejdek, ka 22, inv.č. 50, zpráva o schůzi OSK západních Čech.

⁸⁵ Vzpomínky Karla Lindy: Archiv MěÚ Nejdek, Kronika města Nejdku, I. díl, c.d., s. 295.

⁸⁶ Vzpomínky paní Marie (1924) ze dne 25. července 2006.

řízení č. 4/1945 Sb. o volbě a pravomoci národních výborů z května 1945 poprvé závazně konkretizovaly tyto nové úřady. V pohraničí a v místech, kde nebyl dostatek spolehlivého obyvatelstva, byly zaváděny správní komise. Současně dnem ustavení národních výborů ukončily činnost všechny dosavadní obecní, okresní a zemské instituce.⁸⁷

Dříve uváděné Rajmanovo „Začínáme český život v Nejdku“ zařazuje utvoření Revolučního národního výboru k 14. květnu 1945. O osm dnů později došlo k reorganizaci správy a k řádné volbě Revolučního národního výboru.

Hvězdoslav Stefan, vládní komisař města, pobýval v Nejdku od 22. května 1945. Spolu s majorem Drápelou a majorem Kočím vydávali vyhlášky, které měly územní působnost. Později (kolem poloviny měsíce června) byly vyhlášky signované jen vládním komisařem města.⁸⁸

Od 30. května 1945 se v Nejdku objevuje okresní hejtman JUDr. Václav Svoboda.⁸⁹

Dne 8. června 1945 se konala schůzka občanů české národnosti, jichž v Nejdku žilo na tři desítky. Byla na ní projednávána otázka personálního zastoupení ve správě města. Navržení se později dostali k postům Místní správní komise.⁹⁰

Ve čtvrtek 21. června 1945 započala v Nejdku svoji činnost Okresní správní komise (dále jen OSK), která se ujala správy okresu po Českém národním výboru. Místní správní komise, které vznikaly později a jež vedly správu bývalých obecních úřadů, byly iniciovány právě OSK. Předsedou nejdecké OSK byl jmenován Rudolf Eminger⁹¹ za komunistickou

⁸⁷ HLEDÍKOVÁ, Z. – JANÁK, J. – DOBEŠ, J.: Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost, Praha 2005, s. 442–445.

⁸⁸ Vycházíme tak z kopií nařízení a vyhlášek, které byly získány od Hvězdoslava Stefana (archiv autora). Na všech bylo otiskné kulaté razítko s názvem Městský úřad v Nejdku, což byl nepochybně pozůstatek předchozího označení.

⁸⁹ V dostupných archivních materiálech a literatuře je nazýván okresním hejtmanem, přičemž toto oslovení jako hlavy okresního úřadu je spíše pozůstatkem z doby předchozího státního uspořádání tzv. první republiky. Posléze je označován za radu politické správy, ve funkci působil do 2. května 1946, kdy byl přeložen do Zemského národního výboru v Praze. SOKA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejdek, ka N25, inv.č. 583, sign. 251, spisy zaměstnanců OSK Nejdek; fond ONV Nejdek, ka 2, inv.č. 36, zproštění Dr. Václava Svobody z funkce rady politické správy.

⁹⁰ SOKA Karlovy Vary, fond ONV Nejdek, ka 1, inv.č. 34, protokol o schůzce českých obyvatelů v Nejdku, 8.6.1945.

⁹¹ Předseda Rudolf Eminger se narodil 5. listopadu 1914 ve Vídni na Rakovnicku. Byl vyučen řezníkem a hostinským a absolvoval pokračovací školu živnostenskou. Na sklonku 30. let byl ve vojenské službě, kde dosáhl hodnosti četaře. Za protektorátu byl nasazen na práci do Říše jako pomocný dělník. V roce 1944 pobýval v pracovním táboře v Mirošově u Rokycan. V květnových dnech roku 1945 byl členem revolučních gardy v Radnicích a jako velitel čety se dostal do pohraničí. Ve funkci předsedy OSK v Nejdku setrval do června 1946, několik let zde ještě žil, posléze se podle svědectví pamětníků přestěhoval nejspíš do Plzně. Jeho datum úmrtí není zjištěno.

stranu a zároveň vedl bezpečnostní referát. Funkce místopředsedy patřila Dr. Josefu Hýžovi⁹² (za ČSNS) a disponoval referáty školství a osvěty, sociální péče a zdravotnictví. Dalšími členy OSK se během měsíce června a července 1945 stali Jaroslav Baborovský (KSČ, referát dopravy a živnostenský), Josef Kytnar (ČSNS, ref. pro odsun Němců), Jindřich Svatoš (KSČ, ref. pro průmysl, hornictví a hutnictví) a Karel Tauc⁹³ (ČSSD, ref. zásobovací, cenový a dodávek zemědělských výrobků).

Téhož dne se ustavila v Nejdku Místní správní komise (dále jen MSK), do jehož čela byl zvolen Hvězdoslav Štefan a jeho zástupcem se stal František Rajman.⁹⁴ Setrvání Hvězdoslava Štefana ve funkci vládního komisaře města je doloženo ještě 26. června 1945, ačkoli předtím zasedl do křesla předsedy MSK.⁹⁵ V Nejdku úřaduje ještě krátký čas, na konci odchází do Prahy za účelem studia medicíny.⁹⁶

Ačkoliv není uváděn počet členů MSK a jejich politická příslušnost při jejím vzniku, domníváme se, že nezůstane bez zajímavosti ten fakt, že plnou jednou polovinu OSK ovládala komunistická strana (tři členové ze šesti). Národní socialisté, sociální demokraté měli celkem tři mandáty. Lidová strana neměla v počátku fungování OSK nijaké zastoupení.

Podobný obrázek je posléze zřetelný v MSK. František Rajman se dostává do čela města 14. července 1945 (za KSČ). Dalšími členy MSK se stali: Josef Kout (KSČ), Štěpán Ortelt (ČSNS), Jan Rosenbaum (KSČ), František Šilhan (ČSNS), Josef Šklíba (?) a Václav Waldmann (?).⁹⁷ Dne 20. listopadu 1945 měla čtrnáctičlenná MSK následující složení: předseda – František Rajman (KSČ), místopředseda – František Rosenkranz (KSČ), další dva členové byli za KSČ, po třech členech měla ČSNS, ČSL a ČSSD, jeden mandát získal Svaz české mládeže.⁹⁸ Dále od 14. prosince 1945 působil na místě místopředsedy Štěpán Ortelt (za ČSNS).⁹⁹

⁹² Do této funkce nastoupil dne 16. července 1945. Více: SOKA Karlovy Vary, fond ONV Nejdek, ka 22, inv.č. 50, zpráva o složení OSK Nejdek, 1.8.1945.

⁹³ SOKA Karlovy Vary, fond ONV Nejdek, ka 22, inv.č. 47, sdělení o jmenování Karla Tauce členem OSK Nejdek, 18.8.1945.

⁹⁴ KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 17–19. V textu jsou obsaženy zkratky tehdejších jediných čtyř politických stran tzv. Národní fronty v českých zemích: ČSL – Československá strana lidová, ČSNS – Československá strana národně socialistická, ČSSD – Československá sociálně demokratická strana dělnická, KSČ – Komunistická strana Československa.

⁹⁵ Poslední známý dokument je datován 26. června 1945 a pojednává o zadaných a přidělených bytech od 22. června 1945 (archiv autora).

⁹⁶ Osvědčení o účasti Hvězdoslava Štefana v odboji a o zastávání funkce vládního komisaře a předsedy MSK Nejdek, 6.1.1947 (archiv autora).

⁹⁷ SOKA Karlovy Vary, fond ONV Nejdek, ka 22, inv.č. 47, složení MSK Nejdek po 14. červenci 1945.

⁹⁸ Jmenovitě šlo o tyto osoby: Josef Čech, Dominik Dostál, Antonín Horák, Josef Kout, Bedřich Kratochvíl, Jan Lochman, Štěpán Ortelt, Jan Rosenbaum, Jaroslav Rus, František Šilhan, Ladislav Vachek a Svatoslav Velc. V průměru jim bylo necelých 41 let.

⁹⁹ SOKA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejdek, ka N1, inv.č. 468, sign. 042.1, seznam členů MSK Nejdek, 20.11.1945.

Z uvedených vět vyplývá, že nejsilnější stranou byla KSČ (jak regionálně, tak republikově), která v prvních měsících existence MSK koncentrovala své kandidáty na předních postech – předsedy a místopředsedy. V prosinci 1945 sice došlo ke „ztrátě“ druhého nejdůležitějšího křesla pro místní KSČ, přesto se nemohlo jiné politické uskupení pochlubit tak širokou popularitou, která přinesla své ovoce v květnových volbách roku 1946.¹⁰⁰

V prvních několika měsících se tedy utvářely základy politického stranictví a zřizovaly se jejich kanceláře i na půdě úzkého nejdeckého regionu. Ze všech stran se nejdříve aktivovala KSČ, jejíž místní organizace byla založena v srpnu 1945.¹⁰¹ Jejím předsedou se stal František Macháček (poštovní doručovatel) a místopředsedou František Rajman (předseda MSK). Předseda OSK Rudolf Eminger se postavil do čela okresního výboru KSČ. Ostatní politické strany založily své pobočky nejpozději během měsíce září 1945.

Ve dnech 15., 16. září a 30. září 1945 se uskutečnila ve dvou kolech volba delegáta politického okresu. Za každou stranu v Nejdku vystupoval jeden její zmocněnec – nakonec se shodli na Antonínovi Kožešníkovi (ČSL). Volba členů MSK probíhala pouze v 18 obcích, kde již žili nějací Češi. Ve zbylých obcích volba neproběhla.¹⁰²

O růstu politické aktivity svědčí i existence stranických organizací v závodech (zmíním pouze KSČ). V srpnu 1945 existovaly na okrese souhrnem čtyři pobočky a čítaly 276 členů. V únoru a březnu dalšího roku dosáhla strana 15 organizací a 605 členů (v tom 169 žen).¹⁰³

Obě vedoucí instituce v Nejdku (MSK a OSK) se potýkaly s počátečními těžkostmi neobsazení kanceláří českými úředníky. Proces příchodu kvalifikovaných úředníků postupoval velmi pozvolna, takže bylo charakteristické, že na např. OSK pracovalo v první fázi její existence více než 80 % Němců z bývalého úřadu Landrát (tj. 65 osob z celkového počtu 72 zaměstnanců). V prosinci téhož roku bylo zde hlášeno na úřednických postech pouze 11 Němců.¹⁰⁴ Obdobná situace panovala na Městském úřadě, kde k 23. květnu 1945 pracovalo celkem 56 osob.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Viz kapitola Na cestě k únoru 1948.

¹⁰¹ Karlovarské národní noviny informují, že místní organizace se ustavila již 27. června 1945. Blíže: Karlovarské národní noviny, 8.7.1945, č. 42, s. 2.

¹⁰² KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 32–33; HORÁČEK, J. – MACHÁČEK, F. – ŠTORKÁN, J.: První počátky nového života v Nejdku po r. 1945. In: Sborník k dějinám dělnického hnutí, c.d., s. 286.

¹⁰³ TOMS, J.: K problematice odsunu Němců a osídlování Karlovarska (1945–1953). In: Minulostí Západočeského kraje XXI, c.d., s. 114.

¹⁰⁴ KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 18.

¹⁰⁵ Šlo o 6 úředníků a 23 smluvních zaměstnanců (na neurčitou dobu či jako válečná výpomoc), 18 dělníků, 1 vážný, 1 správkyně útulku, 1 zvěrolékař, 6 posluhů a hlídačů v kancelářích a na městských jatkách. Stav městského úřednictva a zaměstnanců, 23.5.1945 (archiv autora).

4.4 Bezpečnostní situace

Přílivem obyvatel české národnosti se pochopitelně výrazně zlepšila situace, co se týče přebírání úřadů, prvních českých obchodů a živností. Bezpečnost občanů byla zajištěna vojenskými jednotkami, jak revoluční gardou vyslanou z Plzně v polovině června, zpravodajskou brigádou Železo a pražským oddílem Pěst, tak posádkou Rudé armády. Finanční stráž působila na Nejdecku v Nových Hamrech od 26. května 1945 a měla za úkol provádět celní prohlídky, případně střežit hraniční přechody.¹⁰⁶

Dříve zmiňovaný 38. pěší pluk z Berouna působil v rámci Nejdecka do konce září 1945. Podílel se na očištění obyvatelstva od státně nespolehlivých živlů (vyhoštění, zatýkání), prohlídkách, při nichž byly nalezeny zbraně, zneškodnění různé munice, nebo také na kulturní a sportovní činnosti.¹⁰⁷

Revoluční gardy dostaly za úkol střežit železniční trať Karlovy Vary – Nejdek – Breitenbach,¹⁰⁸ měly zajišťovat či dohlížet nad konfiskovaným či nekonfiskovaným majetkem. Členové jednotky Pěst se dne 17. června 1945 (v den rozpuštění svých útvarů) přihlásili u OSK¹⁰⁹ a do 6. srpna téhož roku vypomáhali ve službě bezpečnostním orgánům v obvodu četnických stanic na okrese.¹¹⁰

Výsledky dosavadního bádání (jak archivní materiály, tak literatura) se značně rozcházejí v konkrétním datu příchodu a označení vojenských jednotek na Nejdecko. Nicméně výše zmíněné útvary se ve zdejší oblasti v květnových a červnových dnech zásadně podílely na konsolidaci poměrů. V určitých případech pochopitelně docházelo z jejich strany k negativním projevům – rabování, loupeže, veřejné cvičení se zbraněmi atd.¹¹¹ Dá se říci, že ti, kteří se zasloužili o tyto akce, nezakotvili vesměs v oblasti příliš dlouhou dobu. Odešli zároveň s ukončením činnosti revolučních gard nebo zde ještě krátce pobývali a přicházeli lehce k materiálním hodnotám. Tehdejší poválečné měsíce k tomu přímo vybízely, poněvadž bezpečnostní otázka nebyla dosud zcela vyřešena. Mnohdy chaos a zmatek nedopřály obyvatelstvu žít v klidu.

¹⁰⁶ KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 15.

¹⁰⁷ Zpráva o činnosti berounského praporu, s. 1–4, 15.10.1945 (archiv autora).

¹⁰⁸ Obec Breitenbach – česky Potůčky, leží nedaleko česko-saské hranice.

¹⁰⁹ OSK tehdy ještě neexistovala (až od 21. června 1945). Patrně šlo o Revoluční národní výbor.

¹¹⁰ ABS Brno-Kanice, fond ZV SNB Praha, inv.j. 47, hlášení o útvarech revolučních bojovníků (RG a partyzání), 23.7.1945.

¹¹¹ Uvádí se nepřijemné zkušenosti 38. pěšího pluku s jinými jednotkami, které se podílely na zdejších násilnostech, jsou konkretizovány pouze v jednom případě (požár v závodě Wildfang, který měli na svědomí příslušníci revoluční gardy). Zpráva o činnosti berounského praporu, s. 4, 15.10.1945 (archiv autora).

V okrese Nejdek byly 15. června 1945 zřízeny četnické stanice, počínaje tímto dnem se značně zlepšila bezpečnostní situace.¹¹² Ovšem nelze se domnívat, že po tomto dni k ničemu závažnému nedocházelo. Drobných krádeží a vloupání bylo bezpočet, objevily se taktéž případy rabování.

Výjimkou v relativně poklidném vývoji byl snad pouze nezdařený atentát na předsedu OSK Rudolfa Emingera, k němuž došlo 26. listopadu 1945.

Příslušníci Rudé armády svým pobytem sice překonávali počáteční nesnáze s otázkou ochrany majetku a osob, ale postarali se též o řadu krádeží a porážek dobytka načerno. Velmi rozšířen byl u nich alkohol.¹¹³ Rudá armáda zanechala po svém odjezdu v listopadu 1945 v obci Pozorka velké množství věcí (např. jízdních kol), jimiž se předtím obohatila.¹¹⁴

Souhrnem se dá říci, že na sklonku roku 1945 se oblast Nejdecka řadila k nejbezpečnějším lokalitám v českém pohraničí.

Ilegální přechody přes hranice nepředstavovaly v prvních měsících po osvobození zásadní problém, pokračovaly i v dalších letech 1946 a 1947, kdy nabývaly čím dál více větších rozměrů (v červnu a září 1947 dosáhla čísla maximálních hodnot). Na tomto jevu se podíleli jednak odsunutí Němci, které na československou stranu vedly důvody majetkové, rodinné a především nedostatek potravin, tak rovněž reemigranti, již pobývali po určitou dobu v Německu a do ČSR přecházeli ke svým příbuzným. Od srpna 1947 docházelo k postupnému uzavírání státní hranice. V následujícím roce se míra trestné činnosti dále snižovala a zvyšováním ostrahy hranice prakticky vymizela.¹¹⁵

O konsolidaci poměrů se zasloužil Sbor národní bezpečnosti (SNB)¹¹⁶ s československou armádou, členové finanční stráže a jiných jednotek.¹¹⁷

5. Na cestě k únoru 1948

5.1 Květnové volby do parlamentu 1946

Rok po dramatických převratových událostech proběhly 26. května 1946 v Československu první poválečné parlamentní volby (a jak se později ukázalo, na dalších 44

¹¹² Vzpomínky Františka Jaitnera: Archiv MěÚ Nejdek, Kronika města Nejdku, I. díl, c.d., s. 278.

¹¹³ KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 16.

¹¹⁴ Vzpomínky pana Jaroslava (1924–2008) ze dne 23. srpna 2006.

¹¹⁵ KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 100–102.

¹¹⁶ Dne 17. dubna 1945 schválila vláda teze výstavby nového bezpečnostního aparátu. Posléze se začaly tvořit jednotlivé SNB.

¹¹⁷ KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 87.

let poslední založené na demokratických principech). Rozhodovaly o určujícím vývoji země, o rozdělení mocenských pozic. Přinesly tak vítězství komunistické straně (ta získala v českých zemích 40 % hlasů, celorepublikově pak 31 %). Na druhém místě skončila národně socialistická strana s více než 18 % hlasů, třetí se umístila lidová strana (necelých 16 %), v závěsu za ní slovenská Demokratická strana (14 %) a poslední sociální demokracie (s 12 %). Na Slovensku se dále voleb zúčastnily dvě strany – Strana práce a Strana slobody, jež obě nedosáhly ani jednoprocenní hranice. Formou odevzdání prázdných volebních lístků („bílé lístky“) se vyjádřil případný nesouhlas s navrhovanými stranami, šlo o běžný demokratický prvek. Výsledky voleb byly přijaty funkcionáři stran různým způsobem.

Omezená parlamentní demokracie tzv. třetí republiky (1945–1948) totiž nepovolovala šest politických subjektů (agrární, slovenskou lidovou stranu a jiné), které zapříčinily na sklonku 30. let Mnichov a rozbití Československa. Podstatně se rozšířil voličský potenciál, pasivní volební právo bylo sníženo z 21 na 18 let, do voličských seznamů patřily jen osoby české, slovenské nebo jiné slovanské národnosti. Předvolební kampaň byla zahájena již v lednu 1946 a zároveň v ní docházelo k nevybíravé až ostré konfrontaci politických seskupení. Ve skutečnosti byla porevoluční doba nadšení a ideálů dávno za svým zenitem a nyní se opět vedly vážné diskuse o každodenních problémech a starostech.

Blok politických stran tzv. Národní fronty (NF, s nepřipuštěním jakékoliv opozice) existoval i po tomto všeobecném měření sil, ale začínaly se v něm dostávat na povrch záležitosti protichůdného charakteru. Napadání jiného politického uskupení se stávalo velmi častým jevem nejen v komoře parlamentu, nýbrž i na stránkách tisku či na půdě regionální stranické reprezentace.¹¹⁸

5.2 Regionální výsledky voleb v roce 1946, ustavení MNV a ONV

V pohraničních oblastech dosáhli komunisté nejlepšího volebního výsledku (v Karlovarském kraji 52,3 % hlasů). V okrese Kadaň odevzdalo hlas KSČ přes 62 % voličů, nejméně jich získali v karlovarském okrese – 43,7 %. Nejdecko se zařadilo svými 54,3 % přibližně do středu těchto hodnot a zdejší výsledky stran kopírují procentuální vyjádření za kraj. Ve volebních místnostech bylo odevzdáno celkem 2.597 platných hlasů. Komunisté obdrželi 1.410, národní socialisté 606, sociální demokraté 412 a lidovci 159 hlasů. Bílých lístků se za celý okres spočítalo deset.

¹¹⁸ KAPLAN, K.: *Nekrvavá revoluce*, c.d., s. 57–64; VYKOUPILOV, L.: *Volby v květnu 1946*. In: *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody*. Sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války, Praha 2005, s. 168–174.

Sympatie k tomu kterému politického uskupení je zřejmá i z konkrétních čísel za obce nejdeckého okresu. Ve 12 lokalitách okresu (menší obce byly kvůli svému nízkému počtu voličů zařazeny k větším okrskům) se komunisté radovali z vítězství v osmi případech. V Abertamech, Potůčkách a Poušti měli převahu národní socialisté, v Nových Hamrech vyhráli pro změnu sociální demokraté. Jestliže shrneme celkový počet hlasů, který dosáhl nekomunistický blok, zjistíme, že se k nim přikláněla plná polovina obcí (Abertamy, Horní Blatná, Nové Hamry, Potůčky, Poušť a Přebuz).¹¹⁹ Příčinu volebního neúspěchu KSČ v těchto okrscích je možné hledat ve složení obyvatelstva včetně jeho pracovního uplatnění. Převážně zemědělské oblasti Šindelové a Fojtova se hlásily ke KSČ, zato Abertamy se silnou tradicí výroby rukavic a příhraniční Potůčky naopak k národním socialistům. V Nejdku zažila KSČ veliký triumf, protože právě zde byla široká základna jejich příznivců především z řad dělníků a vysoce postavených úředníků (MSK, OSK, ústřední podniky). Národní socialisté a lidovci našli četné hlasy u živnostníků a některých zaměstnanců veřejné správy. Sociální demokraté se opírali hlavně o členy odborových organizací.¹²⁰

Volební klání se promítlo ve složení okresních a místních národních výborů. V následujících týdnech po volbách se uskutečnily zahajovací schůze nového MNV (respektive MSK) v jednotlivých obcích okresu. Ustavilo se 6 MNV a 17 MSK, které čítaly dohromady 250 členů (na KSČ připadlo 132, na ČSNS 55, ČSSD 44, ČSL 9 a bezpartijní 10 členů). Z celkových 23 předsedů na okrese disponovali komunisté 17 předsedy.¹²¹

Dne 15. července 1946 zahájil činnost ONV, jehož předsedou se stal Josef Šperlík, 1. místopředsedou Ing. Ferdinand Dörfler, druhým Dr. Josef Zdeněk a třetím František Šrankota. Mezi uvedenými představiteli okresu měla stranicky navrch KSČ (2 mandáty), po jednom si rozdělili národní socialisté a sociální demokraté. Celkově měla rada ONV sedm členů (4 za KSČ, 2 za ČSNS a 1 za ČSSD),¹²² plénum ONV zahrnovalo celkem 20 osob (11 za KSČ, 5 za ČSNS, 3 za ČSSD a 1 za ČSL). O den později se projednávalo na radě ONV per-

¹¹⁹ TOMS, J.: Karlovarsko na cestě k únoru 1948 (Úvod do problematiky dějin této oblasti v letech 1945–1948). In: K dějinám Karlovarska. II. díl historického sborníku Vám, kteří přicházíte. Karlovy Vary 1968, s. 118–122; Jednota, 1.6.1946, č. 11, s. 2. Souhrnný přehled výsledků voleb za nejdecký okres je podán v příloze.

¹²⁰ K politické skladbě voličů v samotném městě Nejdku jsme dospěli po výzkumu archiválií, které pocházejí z doby před květnem 1946 a uvádějí jmenovitý přehled zástupců politických stran včetně jejich zaměstnání. Blíže: SOKA Karlovy Vary, fond ONV Nejdek, ka 22, inv.č. 47, spisy jednotlivých obcí týkajících se členů MSK.

¹²¹ TOMS, J.: Karlovarsko na cestě k únoru 1948 (Úvod do problematiky dějin této oblasti v letech 1945–1948). In: K dějinám Karlovarska, c.d., s. 119–120.

¹²² Zbýlími členy byli: Dr. Josef Hýža, Adolf Janeček a Bohumil Volek. SOKA Karlovy Vary, fond ONV Nejdek, kniha 1, inv.č. 1, zápis ze schůze rady ONV Nejdek, 16.7.1946.

sonální zastoupení všech sedmi referátů a šesti komisí. Přisedícími rady byli prohlášeni: přednosta úřadu JUDr. Augustin Petro a zapisovatel Jaroslav Janota.¹²³

Ustavující schůze nově vzniklého MNV v Nejdku proběhla 30. června 1946. Předsedou MNV byla zvolena dosavadní hlava města – Stanislav Licek. Křeslo prvního náměstka předsedy získal Jan Dvořák a druhým náměstkem se stal Tomáš Coufal. Vedení města bylo tedy politicky plně rozloženo mezi tři strany – komunistickou, sociálně demokratickou a národně socialistickou. Plénum MNV disponovalo celkově 36 členy (komunisté měli 22, národní socialisté 7, sociální demokraté 5 a lidovci 2 členy) a rada se skládala z 12 osob (KSČ zde měla opět převahu – 7 lidí, zato ČSNS a ČSSD měly po dvou zástupcích a ČSL jednoho).¹²⁴ Rovněž došlo na MNV ke zřízení referátů a komisí.¹²⁵

5.3 Předúnorové a únorové události roku 1948, akční výbory

Činnost MNV po volbách 1946 se musela potýkat s některými případy vzájemné konfrontace, předtím, jak se vysloveně mnohde uvádí, nedocházelo ke konfliktům uvnitř stran NF. Hlasování o bodech programu bylo jednotné. Jisté odštěpující tendence se začaly záhy projevovat, jakmile přišla řeč na některé celorepublikové záležitosti. Na schůzi rady MNV dne 8. září 1947 se projednávala věc milionářské daně a zadavatel návrhu se snažil o to, aby ze schůze byla zaslána souhlasná rezoluce vládě, požadující její zavedení. Naproti tomu se vyslovili jiní zástupci rady (těsná menšina), kteří trvali na odložení této otázky do příští schůzky, což se po dlouhých peripetiích také stalo.¹²⁶

Únorové události roku 1948 znamenaly pro Československo zásadní vývojový zlom. Měsíce trvající vnitropolitická krize (spory o Sbor národní bezpečnosti, stranické provokace) byla ukončena převzetím moci komunistickou stranou. V pátek 20. února 1948 podalo 12 nekomunistických ministrů z celkových 26 členů vlády demisi. Účelem se měl stát pád celé vlády a v blízkých se parlamentních volbách mělo dojít k zastavení mocenských snah KSČ.

¹²³ KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 35. Autor uvádí v této diplomové práci jako 2. náměstka Dr. Josefa Zdeňka, v poznámce odkazuje na zápisy ze schůze rady ONV Nejdek, kde se však nemluví o obsazení pozic náměstků, konkrétně o tomto muži. Viz SOKA Karlovy Vary, fond ONV Nejdek, kniha 1, inv.č. 1, zápis ze schůze rady ONV Nejdek, 16.7.1946. Dobové periodikum se zmiňuje o složení nového ONV a 2. náměstkem je jmenován Josef Tomeš. Budovatel, 26.7.1946, č. 24, s. 3.

¹²⁴ V radě zasedali: Ing. Bohumil Adámek, František Beneš, Stanislav Cingroš, Jaroslav Štorkán, Zdeněk Wittner, Antonín Zwinger (všichni za KSČ), Antonín Kožešník (ČSL), Karel Uzel (ČSSD), Miloslav Poživil (ČSNS).

¹²⁵ SOKA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejdek, ka K1, inv.č. 1, zápis ze schůze rady MNV Nejdek, 30.6.1946.

¹²⁶ Tamtéž, zápis ze schůze rady MNV Nejdek, 8.9.1947.

Jenomže komunisté zaktivizovali stranu a mobilizovali lidové masy. Od 21. února se zakládaly akční výbory (AV)¹²⁷ na všech úrovních společenského a politického života, zcela podřízené záměrům a vůli KSČ.

Zvyšující se tlak komunistického řešení krize (nová vláda doplněná o členy z okruhu Klementa Gottwalda), podporovaný celorepublikovou jednohodinovou generální stávkou 24. února a rezolucemi, se završil 25. února, kdy prezident Dr. Edvard Beneš přijal demisi ministrů a otevřela se tak cesta k „obrozené vládě“ NF, v níž byli zastoupeni jen ministři oddaní komunistickým ideálům.

Československo tak následovalo jasným krokem další evropské země (Bulharsko, Polsko, Rumunsko), v nichž se utvářely prosovětsky zaměřené vlády. Veškeré demokratické principy v nich byly potlačeny (stranická pluralita, svoboda vyznání, slova, tisku atd.) a ve skutečnosti se uplatňoval jen jediný možný vzor – sovětský, čemuž byly podřízeny ekonomické, sociální, kulturní a jiné hodnotové aspekty.¹²⁸

Napjatý politický vývoj byl sledován i v Nejdku, kde se v dopoledních hodinách 22. února uskutečnila členská schůze místní KSČ, téhož dne od 14. hodiny se konala v Lidovém domě¹²⁹ její veřejná schůze, na níž byla hodnocena politická situace tajemníkem ONV Josefem Duškem.¹³⁰

Generální stávky v závodě Kovolís se zúčastnilo asi 450 zaměstnanců, jen tři lidé provokativně odešli před jejím začátkem ze závodu. Třináct příslušníků ozbrojených Lidových milicí (9 dělníků a 4 úředníci) nemuselo zasahovat.¹³¹ V Nejdecké česárně vlny proběhla stávka důstojně, přidalo se k ní přes tři tisíce pracovníků. Ještě před únorem 1948 tam proběhla čistka na vedoucích postech – musel odejít ředitel Jindřich Malát (inklinoval k národním socialistům). V závodě se za něj sice postavili příznivci z nekomunistických

¹²⁷ Šlo o orgány z lidu, které se skládaly v drtivé většině z členů KSČ. Prvořadým cílem těchto výborů bylo odstranit ty osoby z vedoucích postů ve správě, školství, úřadech, Sboru národní bezpečnosti a jinde, které zaujaly „nepřátelský postoj proti lidově demokratickému zřízení“. Měli být odstraněni lidé, kteří měli kritický pohled ke KSČ nebo byli finančně dobře zajištěni. V konkrétních případech často docházelo k vyřizování osobních účtů mezi jednotlivci.

¹²⁸ Podrobně se únoru 1948 včetně jeho souvislostí věnuje: KAPLAN, K.: *Nekrvavá revoluce*, Praha 1993; Pět kapitol o únoru, Brno 1997. Politikou v sousedních zemích a formování sovětského bloku se zabývá: NÁLEVKA, V.: *Světová politika ve 20. století*, I. díl, Praha 2000, s. 216–224.

¹²⁹ Dnešní Kulturní dům v ulici Závodu míru.

¹³⁰ KULICH, V.: *K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek*, c.d., s. 37.

¹³¹ CVINGER, J.: *Vzpomínky na únor 1948. Únorové události v závodě Kovolís*. In.: *Nejdecký zpravodaj*, 1983, č. 2, s. 12–13.

stran, ale i přes tento fakt byl donucen k odchodu, komunisté v závodě posilovali své pozice a únor 1948 měli, dá se říci, pod kontrolou.¹³²

„Únorové události byly přijaty místním obyvatelstvem vcelku kladně a nedošlo k žádným výstřelkům jiných politických stran.“¹³³ Jiná politická uskupení neměla ani šanci na něco podobného vůbec pomyslet, neboť vše měla pod kontrolou místní stanice Sboru národní bezpečnosti, řízená zdejšími komunisty.

V týž den došlo k založení Okresního akčního výboru NF, jenž poprvé zasedal 26. února a seskupoval 11 členů KSCČ a ČSSD. Do jeho čela se dostal Jaroslav Šmic, předseda místní organizace KSCČ. V programu si výbor předsevzal očistu pohraničí od veškerých podvratných a reakčních živlů, zvýšení pracovního výkonu v podnicích a splnění dvouletého plánu. Dále byl přijat návrh, aby se v obchodech a na jiných místech přestalo mluvit německy a požadovalo se utvoření a posléze školení závodních Lidových milicí. Dále se vypracoval seznam osob (pojímá např. učitele, vedoucí úředníky, národní správce živností a obchodů), kteří byli prošetřeni a eventuálně usvědčeni ze šmeliny, štvavých a protistátních řečí, opilství, styku s Němci). Národní správci byli následně odvoláni, u ostatních se rozhodovalo o vystěhování ze služebních bytů, došlo k profesní degradaci v zaměstnání a vyhoštění do vnitrozemí.¹³⁴

Místní akční výbory se ustavovaly dále v jednotlivých obcích. Devatenáct členů místního akčního výboru v Nejdku, který vedl Oldřich Vosecký, představovali zástupci podniků, úřadů, odborů, politických stran a spolků.

Na pokyn akčních výborů se uskutečňovala „určitá očista“, jejich příkazy se staly závaznými pro ONV, MNV a MSK, které musely bezvýhradně uposlechnout pokynům a vyhovět přáním AV. Na 83. řádné schůzi rady ONV dne 1. března 1948 byl přečten dopis AV, v němž se neprodleně požadovalo odstoupení všech členů lidové a národně socialistické strany z pléna, rady, předsednictva a komisí ONV. Týkalo se to také jednoho nepohodlného sociálního demokrata. Uprázdňených křesel se chopili komunisté a jimi spřátelení sociální demokraté a odboráři. Na konci března zasedalo v „obrozené“ (a de facto jednobarevné) radě 14 členů KSCČ, 3 tam byli za ČSSD, 2 za Revoluční odborové hnutí (ROH) a jeden za družstva. Složení vedení ONV se tak zbavilo soupeřů – předseda a jeho první náměstek se anga-

¹³² FÖRSTER, V.: Vzpomínky delegáta. Nejdecký zpravodaj, 1983, č. 2, s. 13–14. Celé znění obou těchto článků vyšlo podruhé v únorovém čísle Nejdeckého zpravodaje roku 1988.

¹³³ HORÁČEK, J. – MACHÁČEK, F. – ŠTORKÁN, J.: První počátky nového života v Nejdku po r. 1945. In: Sborník k dějinám dělnického hnutí, c.d., s. 287.

¹³⁴ KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 37–38; SOA Plzeň, fond OAVNF Nejdek, ka 1, inv.č. 1, zápisy ze schůzí rady OAVNF Nejdek.

žovali v KSČ, další dva náměstci zastupovali ROH a družstva). Převratné změny v personální struktuře okresu byly dokonány ...¹³⁵

Na půdě MNV se přebíraly posty po lidovcích a národních socialistech, odvolání členů mělo velmi podobný průběh jako u ONV (dokonce ve stejný den – 1. března 1948). Na tomto jednání bylo odvoláno 9 národních správců pro špatné hospodaření, národní a politickou nespolehlivost.¹³⁶

Čistky na všech úrovních prostupovaly celou společností. Prošetřováním se nevyhnul ani učitel náboženství Tomáš Coufal, kurátor Českobratrské církve evangelické v Nejdku a bývalý národní socialista. Na jeho osobu byly v pěti dopisech (od okresního velitele SNB, ze školství, ...) sepsány posudky, které deklarovaly jeho přednosti (vlastenectví, záslužnou práci na okrese – péče o reemigranty atd.). Posléze bylo ustoupeno z tvrdých požadavků AV, který navrhoval jeho přeložení do vnitrozemí.¹³⁷

Druhý vybraný případ se týká Bohuslava Linharta, administrátora římskokatolické fary v Nejdku. Akční výbory k němu neměly zpočátku žádné připomínky (v květnu a v září 1948), ale v měsíci říjnu téhož roku se uvádělo, že má špatný poměr k lidově demokratickému režimu, vysloveně reakční. Tragická smrt¹³⁸ ve věku nedožitých 30 let dne 16. května 1949 ho zřejmě zachránila od pronásledování a vyšetřování, ke kterému se rychle schylovalo.¹³⁹

Seznam nepohodlných obyvatel dosahoval neuvěřitelných rozměrů. Tyto ukázky o dvou nejdeckých občanech představují zlomek všech dochovaných případů z oblasti. Ačkoliv oba, jak dokládají pamětníci a archiválie, byli nesmírně oblíbení a vážení, neunikli perzekuci. Už jen skutečnost jejich náboženského přesvědčení a nekomunistické orientace byla vedoucím funkcionářům KSČ trnem v oku.

¹³⁵ KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 37–39; SOkA Karlovy Vary, fond ONV Nejdek, kniha 4, inv.č. 4, zápis ze schůze pléna ONV Nejdek, 12.4.1948.

¹³⁶ SOkA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejdek, ka K54, inv.č. 54, zápis ze schůze rady MNV Nejdek, 1.3.1948.

¹³⁷ SOA Plzeň, fond OAVNF Nejdek, ka 1, inv.č. 2, spisy o učiteli Coufalovi. K jeho osobě více v 18. kapitole.

¹³⁸ Při jízdě na motorce se střetl na novohamerském železničním přejezdu s projíždějícím vlakem, na místě byl mrtev. Tragickou událost dodnes připomíná pomníček poblíž tratě.

¹³⁹ SOA Plzeň, fond KVNF Karlovy Vary, ka 78, inv.č. 300, šetření ve věci Bohuslava Linharta 12.5.1948, 25.9.1948; ka 78, inv.č. 301, postoj římskokatolických duchovních v kraji, 17.10.1948; KRATOCHVÍL, F.: Vzpomínka na tragickou událost před 57 lety. In: Nejdecké radniční listy, 2006, č. 5, s. 18.

6. K zániku nejdeckého okresu a vybrané místní záležitosti do roku 1949

6.1 Poúnorová situace v Nejdku

Komunisté drželi ve státě po únorovém převratu rozhodující pozice. Nic na tom nezměnily ani volby do Národního shromáždění, které byly provedeny 30. května 1948. Zásadně se odlišovaly od těch, které se uskutečnily na jaře 1946. Existovala pouze jediná kandidátka Národní fronty, na niž figurovalo asi 70 % mandátů KSČ. Jiná politická strana (opozice) nebyla povolena. Nesouhlas s jednotkou kandidátkou mohl být učiněn vhozením bílého lístku do volební urny. Při sčítání výsledků docházelo k manipulacím. V českých zemích dalo hlas jednotné kandidátce Národní fronty 87 %, na Slovensku 85 % voličů.¹⁴⁰

Kraj Karlovy Vary byl až na malé výjimky „naprosto jednotný“. Svědčilo o tom 145 tisíc hlasů pro NF (tj. 95 %), 7 tisíc bílých lístků (4,8 %) a 1.600 neplatných hlasů. Na Nejdecku se také nekonalo žádné překvapení. Strany NF získaly 5.890 hlasů, udávalo se dále 132 bílých lístků a 15 neplatných hlasů. Za okres připomeňme obec Pstruží, kde volilo 79 obyvatel, 9 z nich vhodilo do volební urny bílé lístky (nejvyšší procentuální zastoupení bílých lístků na počet voličů).¹⁴¹ Podrobný přehled za ostatní obce nemá, podle našeho názoru, žádnou vypovídací hodnotu, protože se nejednalo o demokratické volby a čísla byla upravována.

Občané, kteří se nesmířili s tím, že se u nás komunisté dostali k moci, uvažovali o emigraci do západní ciziny. Již krátce po únoru opustili republiku významné osobnosti našeho politického a společenského života.¹⁴² Během roku 1948 uprchli z Nejdecka první lidé, kterým byla cizí nastupující diktatura v zemi. V úzkém seznamu osob se nacházejí většinou ti, kteří zastávali dělnické profese. Jedno jméno značilo dokonce bývalého národního správce.¹⁴³

¹⁴⁰ RATAJ, J.: KSČ a Československo I. (1945–1960), c.d., s. 78. Oficiální zprávy přinášely číslo 89,2 %.

¹⁴¹ Jednota, 5.6.1948, č. 23, s. 1–2.

¹⁴² Mezi nimi byli politici (Vladimír Krajina, Jozef Lettrich, Petr Zenkl), publicisté (Ferdinand Peroutka), spisovatelé (Viktor Fischl) a jiní.

¹⁴³ ČELOVSKÝ, B.: Uprchlíci po „vítězném únoru“, Šenov u Ostravy 2004. Ve jmenném seznamu jsou uváděna poslední bydliště. Nejdek je tam zaznamenán v 15 případech.

6.2 Zrušení Okresního národního výboru

Podle zákona č. 280/1948 Sb. z 21. prosince 1948 došlo k 1. lednu 1949 k reformě krajského zřízení, o který usilovala KSČ již před rokem 1948. Došlo tedy k zániku zemí jako správních jednotek a místo nich vzniklo 19 krajů. Zároveň se od 1. února 1949 měnil počet okresů, 11 se jich zrušilo a 35 se nově zřizovalo.¹⁴⁴

Tato skutečnost postihla Nejdecko velmi výraznou měrou. Bylo navrženo, aby území nejdeckého okresu bylo rozděleno mezi tři okresy – Jáchymov, Karlovy Vary a Kraslice. ONV zásadně nesouhlasil se zněním krajského zřízení, podal odůvodnění ke všem rozhodujícím instancím. Nejdecký kronikář si posteskl: „*Byly i jiné protesty, memoranda a deputace, všechno marné. 1. ledna 1949 se začalo s likvidací ONV v Nejdku. Je to velká rána pro město, které se začalo tak slibně vyvíjet. Takto jest jeho vývoj podvázán, ne-li vůbec zastaven.*“¹⁴⁵ Poslední předseda ONV Josef Beneš k tomu připomíná: „*Škoda, že reorganizací lidové správy byl nejdecký okres zrušen, čímž byla také odsunuta rychlejší výstavba tohoto krásného koutku naší vlasti. 15. února 1949 jsem skončil likvidaci Okresního národního výboru v Nejdku (...).*“¹⁴⁶ Místní obyvatelstvo bylo nespokojeno s konečným výsledkem, ale nemohlo nikterak veřejně projevovat svoji vůli.¹⁴⁷

7. Místní události let 1950–1953

7.1 Připojení obcí Oldřichov a Bernov k Nejdku

Vzhledem k nedosídlení určitých obcí po roce 1945 docházelo z administrativních důvodů k jejich sloučení s většími celky. Obec Oldřichov se prokazovala velmi malým počtem obyvatel (k 1. listopadu 1948 v ní žilo pouze 15 osob, což by nestačilo na vedení správy). Již od března 1947 jsou zaznamenány náznaky prvních územních změn. Podle spisu z roku 1950 spravoval MNV Nejdeček de facto obec Oldřichov (zřejmě z pověření ONV v Nejdku) a bylo žádoucí, aby akt sloučení Oldřichova s Nejdkiem proběhl formální cestou. Rada nejdeckého MNV se na zasedání 19. září 1950 přiklonila k rozhodnutí zažádat o sloučení této malé obce s Nejdkiem.¹⁴⁸

¹⁴⁴ HLEDÍKOVÁ, Z. – JANÁK, J. – DOBEŠ, J.: Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost, c.d., s. 447.

¹⁴⁵ Archiv MěÚ Nejdeček, Kronika města Nejdka, I. díl, c.d., s. 315.

¹⁴⁶ Vzpomínky Josefa Beneše: tamtéž, s. 289.

¹⁴⁷ Vzpomínky pana Jaroslava (1924–2008) ze dne 24. srpna 2006.

¹⁴⁸ SOKA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejdeček, ka 2, inv.č. 2, zápis ze schůze rady MNV Nejdeček, 19.9.1950; ka N1, inv.č. 474, sign. 045.1, pokyny ke sloučení obce Oldřichov s obcí Nejdeček, 5.9.1950; ka N1, inv.č. 474, sign. 045.2, seznam obcí okresu Nejdeček k 1.11.1948.

Poněkud odlišně se jeví připojení Bernova k Nejdku (v listopadu 1948 čítala obec 269 stálých obyvatel). Spojení obcí v jeden celek bylo zdůvodňováno těsnou sousední polohou, hospodářskou soudržností a zjednodušením a zlevněním obecní administrativy. Plénum MNV v Nejdku se usneslo na své schůzi dne 16. února 1949 vyhovět žádosti občanů obce Bernov o přivtělení Bernova k Nejdku, k němuž došlo záhy v měsíci březnu.¹⁴⁹

7.2 Reorganizace nejdeckého Místního národního výboru

Dne 14. července 1950 se v malém sále tehdejšího Lidového domu¹⁵⁰ konala ustavující schůze rekonstruovaného Místního národního výboru.¹⁵¹ Stalo se tak na základě rozhodnutí všeplenární schůze KSČ ze dne 7. června. V nově utvořeném MNV zasedali i obyvatelé z obce Bernov, která se předtím sloučila s Nejdkem. Plénum zastupovalo celkem 27 mužů a 9 žen (19 bylo za KSČ, 4 za Československý svaz mládeže – ČSM, 3 za Sokol, 2 za Jednotný svaz českých zemědělců – JSČZ, jeden za Slováky, jedna za Radu žen a 6 nestraníků). V čele MNV stanul Josef Dušek, 1. náměstkem se stal Jaroslav Štorkán a 2. náměstkem Marta Marešová (za ČSM). Současně proběhla volba 11 referátů a 12 komisí. Průměrný věk nových funkcionářů se pohyboval těsně pod hranicí 38 let (nejstaršímu členovi bylo 68 let, nejmladší členice teprve 18 let).¹⁵²

Rok 1952 přinesl další změny na vedoucích postech nejdeckého MNV. Na návrh jednotného AV NF v Karlových Varech bylo usnesením JNV v Karlových Varech odvoláno 15 členů pléna a rady MNV.¹⁵³ Nové vedení města bylo zvoleno 13. července 1952, Josefa Duška nahradil v křesle předsedy MNV Oldřich Novotný (za KSČ). I. náměstkem předsedy se stal Václav Smrž (KSČ), II. náměstkem pak František Valeš (ROH).¹⁵⁴

¹⁴⁹ SOKA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejdek, ka N1, inv.č. 474, sign. 045.1, zpráva z jednání o spojení obce Bernov s obcí Nejdek, 15.3.1949; zápis o převzetí obce Bernov pod MNV Nejdek, 22.3.1949; ka N1, inv.č. 474, sign. 045.2, seznam obcí okresu Nejdek k 1.11.1948.

¹⁵⁰ Současný Kulturní dům.

¹⁵¹ Reorganizace vycházela z vládního usnesení č. 14/1950 Sb. z 23. února 1950.

¹⁵² SOKA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejdek, ka K2, inv.č. 2, zápis ze schůze rady MNV Nejdek, 14.7.1950; Archiv MěÚ Nejdek, Kronika města Nejdku, II. díl, c.d., s. 49–50, 59. V jedenáctičlenné radě MNV Nejdek ještě zasedali: Jan Buršík, Antonín Čudan, Otto Chovanec, Františka Kučerová, Stanislava Stránská, Bohumil Šimák, František Štefl a Antonín Tomášek.

¹⁵³ Z určitých důvodů mohl být příslušný MNV rozpuštěn, a to Krajským národním výborem. V tomto případě složení budoucího MNV záviselo na návrhu okresního nebo krajského AV NF.

¹⁵⁴ Archiv MěÚ Nejdek, Kronika města Nejdku, II. díl, c.d., s. 134; SOKA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejdek, ka N8, inv.č. 487, sign. 053.1, změny ve složení MNV Nejdek, 8.8.1952. Dalšími členy rady MNV Nejdek se stali: Alois Červíček, Růžena Fichtlová, Adolf Janeček, Josef Kučera, Vladimír Vlček a Karel Vodička. Zbylé dvě osoby se nepodařilo zjistit.

7.3 Ohlas měnové reformy v roce 1953 u nejdeckých obyvatel

Dne 30. května 1953 byla vyhlášena měnová reforma (zákonem č. 41/1953 Sb.), která nespočívala jen v zavedení nového oběživa, ale i v odbourání lístkového systému, který přetrval ještě od doby 2. světové války, a vázaných vkladů. Stará měna byla převáděna v různých poměrech na novou měnu.¹⁵⁵ Ještě krátce před uvedeným dnem bylo prohlašováno státními a stranickými představiteli, že k žádné reformě v ČSR nedojde, neboť „naše měna je pevná“.

Měnová reforma odčerpala od občanů značné sumy nashromážděných peněz,¹⁵⁶ za které si i před reformou nemohli při tehdejší nedostatku veškerého zboží pořídit potraviny apod. Prezident Antonín Zápotocký hodnotil hlavní záměr provedené reformy: „Zasadili jsme těžký úder třídnímu nepříteli, zbytkům kapitalistů, šmelinářům a kulakům. Zbavujeme je jejich finanční základny, které se snažili využívat k rozvracení našeho hospodářství a státu.“¹⁵⁷ Ve skutečnosti ovlivnilo provedení reformy veškeré obyvatelstvo, značně se snížila životní úroveň. Nespokojenost s rozhodnutím vlády se rozšířila po celém státě, největší demonstrace proběhly v Plzni.¹⁵⁸

Podle nejdecké kroniky přijali někteří nejdečtí občané zprávu o měnové reformě s uspokojením, jiní však projevovali svoji nespokojenost. „Nejvíce hubovali ti občané, a bylo jich v Nejdku hodně, kteří peníze do spořitelny nedávali a schovávali si je doma. Byli to zejména bývalí národní správcové, kteří do r. 1948 zbohatli a měli doma i několik set tisíc [Kčs].“¹⁵⁹ Podle tehdejšího tisku bylo opatření obyvateli vítáno, jak o tom svědčí následující příspěvek: „Naše stará měna byla nemocná. (...) Poznali jsme to hlavně u starších lidí, kteří žili v uměle živené nedůvěře k peněžním ústavům, jak jejich peníze ležely ladem a byly plné naftalinu a našemu hospodářství pak scházely. To byla rakovina peněz.“¹⁶⁰ Závodní časopis Přadeno přinesl hodnocení jednoho svého zaměstnance: „Naše strana a vláda udělaly velký

¹⁵⁵ Veškeré oběživo bylo směněno v poměru 50:1, kromě 300 Kčs, které měly poměr 5:1. Úspory v bankách se měnily od 5:1 (do 5.000 Kčs) až do 50:1 (nad 50.000 Kčs). Ceny zboží, platy, mzdy, daně a ostatní platby a odměny byly přepočítávány v poměru 5:1. Došlo k úpravě důchodů a rodinných přídatků. Životní pojistky se znehodnotily poměrem 20:1. Státní loterie byla zrušena a vklady na knížkách, vystavené po 16. květnu 1953, se redukovaly v poměru 50:1.

¹⁵⁶ Celkové minimální ztráty obyvatelstva byly vyčísleny na 14,6 mld. Kčs v nové měně (mimo peněz na vázaných vkladech).

¹⁵⁷ Nová mysl, 1953, č. 5, s. 369.

¹⁵⁸ Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé, 30.5.1953, č. 25, s. 223–224, č. 26, s. 225–231; KALINOVÁ, L.: Postoje obyvatelstva k sociálním otázkám v období státního socialismu. In: Po stopách nedávné historie. Sborník k 75. narozeninám doc. Karla Kaplana, Brno 2003, s. 197–199; JIRÁSEK, Z. – ŠŮLA, J.: Velká peněžní loupež v Československu 1953 aneb 50:1, Praha 1992.

¹⁵⁹ Archiv MěÚ Nejdek, Kronika města Nejdku, II. díl, c.d., s. 182.

¹⁶⁰ Stráž míru, 13.6.1953, č. 26, s. 4.

*krok vpřed, odhalily všechny milionáře, kteří dosud okrádali náš pracující lid. Právě tyto šmelinári a zbohatlíci skupovali skoro všechno zboží a tím se stalo, že si pracující nemohli někdy koupit ani to nejpotřebnější zboží.*¹⁶¹ Jen těžko bychom se mohli domnívat, že při tehdejší kritické situaci v zásobování by měnová reforma rázem změnila k lepšímu množství nabízeného zboží v obchodech.

7.4 Utvoření dobrovolného hasičského sboru

V roce 1945 existovaly v Nejdku dvě hasičské zbrojnice – první (hlavní) budova se nacházela v Masarykově ulici¹⁶² a druhá na náměstí.¹⁶³ Obě byly v majetku MSK (posléze MNV). V téže roce byl zřízen sedmičlenný záchranný a požární sbor města Nejdku v čele s Bohuslavem Samuelem. Jen za období od července 1945 do konce roku 1947 likvidovala jednotka 91 požárů, v 49 případech se účastnila záchranných prací (povodně aj.) a mimo to převezla téměř 3.200 nemocných osob v rámci záchranné a zdravotní služby.¹⁶⁴

Již na jaře 1946 se na Nejdecku stávalo, že požár jednoho továrního objektu nebyl včas likvidován, a to z důvodu malého množství českých členů v dobrovolných sborech. Předseda OSK Eminger vyzýval obyvatelstvo, aby se zapojilo do těchto složek. V březnu 1947 se uvádí, že v 16 obcích okresu působily jednotky dobrovolných hasičů. Přesto potíže s personálním obsazením hasičských sborů pokračovaly dále. Dne 16. září 1949, kdy vypukl požár v podniku Kovolis, nemohl městský sbor zasahovat vůbec, neboť čítal jen 3 členy, z nichž jediný byl přítomen ve službě.¹⁶⁵ Tato skutečnost dohnala MNV v Nejdku k tomu, aby pomýšlelo o ustavení dobrovolných hasičů; záhy vyzvalo obyvatele, aby se přihlásili dobrovolníci, avšak výsledek byl tristní – zájem projeвили pouze čtyři lidé, předepsaný stav hasičské složky však stanovoval 36 mužů.¹⁶⁶

Posléze bylo učiněno několik dalších pokusů ustavit tuto důležitou instituci, ale vždy bezvýsledně. V roce 1952 se na své pravidelné schůzi usnesla rada MNV, že každý radní zís-

¹⁶¹ Přádeno, 13.6.1953, č. 8, s. 3.

¹⁶² V tomto objektu (čp. 1203) sídlili předtím němečtí dobrovolní hasiči. Sbor má dlouholetou tradici (byl založen už roku 1868). V současné době je zde umístěn Sbor dobrovolných hasičů Nejdeku.

¹⁶³ Není nijak lokalizována.

¹⁶⁴ SOkA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejdeku, ka N34, inv.č. 717, sign. 807, zápis o zajištění a zjištění majetku města Nejdku v roce 1945; Archiv MěÚ Nejdeku, Kronika města Nejdku, I. díl, c.d., s. 338–339; Jednota, 24.1.1948, č. 4, s. 2.

¹⁶⁵ Hasičský sbor z NČV sice vypomáhal v Nejdku a jeho okolí s lokalizací požárů, ovšem musel nejdříve zabezpečit pohotovost ve vlastním závodě a posléze mohl vyjet k zásahu.

¹⁶⁶ SOkA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejdeku, ka N28, inv.č. 590, sign. 266, záležitosti požární ochrany v obci; fond ONV Nejdeku, ka 113, inv.č. 186, doporučení, aby se obyvatelé nejdeckého okresu stávali členy dobrovolných hasičských sborů, 14.5.1946; Budovatel, 14.3.1947, č. 11, s. 4.

ká 2 členy do hasičského sboru. Toto opatření se setkalo s úspěchem, a tak 26. října 1952 byla konečně zřízena místní hasičská jednotka v čele s Janem Bílým, hasičem z NČV.¹⁶⁷

8. Vzhled města, názvy ulic, pomníky a pamětní desky

Ve sledovaném období doznal změn vzhled města, potažmo celého regionu. Tím, že nebyla oblast dosídlena potřebným počtem obyvatel, zvláště pak v příhraničním pásmu, byla většina objektů v osadách či obcích prázdná. Domy pustly, osídlenci o ně nejevili z různých důvodů zájem. Přišlo na řadu bourání jednotlivých domů i několika desítek najednou, a to i vlivem blízké státní hranice, což poskytovalo tehdejším úřadům řádné zdůvodnění demoličních prací. Stavební materiál se mohl využít při stavební činnosti na jiném místě. Tak mizela na mapě Nejdecka jedna obec za druhou – nejvíce byly postiženy lokality Chaloupky, Jelení, Milíře, Přebuz, Rolava a Rýžovna.

Množství bytového a domovního fondu ubývalo i v Nejdku. Řada budov se vyznačovala neuspokojivým technickým stavem, domy zkrátka nebyly obyvatelné.

Nejdecká křížová cesta o 14 kapličkách,¹⁶⁸ stavba zasluhující si mimořádnou pozornost, se po roce 1948 musela vypořádat s nepříliš velkým zájmem ze strany státních úřadů. Poválečné období nepřálo v plné míře této památce ani parku na ochranu ptactva („mini zoo“), který byl součástí Křížového vrchu. Zub času a vandalové se výrazně podepsaly na stavu těchto vycházkových a výletních míst.¹⁶⁹

Německé názvy 25 nejdeckých ulic ve městě zmizely v rozmezí od 14. do 17. června 1945.¹⁷⁰ Jednotlivá označení ulic v českém jazyce byla silně ovlivněna dobou svého vzniku

¹⁶⁷ Archiv MěÚ Nejdek, Kronika města Nejdka, II. díl, c.d., s. 151.

¹⁶⁸ Byla vystavěna v letech 1851 až 1858 díky odkazu místní majetné vdovy Anny Häcklové. Délka cesty činí více než 1.500 metrů, na vrcholu byl umístěn kříž.

¹⁶⁹ Po roce 1999 se začalo v této souvislosti blýskat na lepší časy. Občanské sdružení JoN – „Jde o Nejdek“ si vytklo za cíl obnovu křížové cesty. V srpnu 2008 došlo k novému vysvěcení, do kapliček byly vsazeny nové umělecké reliéfy.

¹⁷⁰ Vyhláška o odstranění nápisů ve městě Nejdka, 14.6.1945 (archiv autora). Dělo se tak na základě oběžníku Zemského národního výboru v Praze č. I 4b – 1750–1945. Ve vyhlášce nejsou uvedeny čtyři ulice: Hans Knirsch Strasse (třída gen. Eisenhofera), Adolf Hitler Platz (Náměstí spojenců), Hermann Göring Strasse (maršála Stalina) a Konrad Henlein Strasse (třída Dr. Edvarda Beneše). K jejich přejmenování došlo nejdříve 26. května 1945, kdy byla vydána vyhláška o 11 bodech (úřadování podle předválečných zákonů, úřední jazyk – změna názvů čtyř ulic, označení úředních budov státními vlajkami atd), nejpozději však 29. května – Zpráva o převzetí správy městského úřadu v Nejdka, s. 2, 29.5.1945 (archiv autora). Přejmenování ulic potvrzují slova pana Jaroslava (1925–2008), že na sklonku června 1945 byly názvy nejdeckých ulic už počestělé. V dobovém periodiku stojí, že bylo pojmenováno 29 ulic po velikánech našeho lidu a spojeneckých národů (Karlovarské národní noviny, 29.6.1945, č. 35, s. 2). Blíže: SOKA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejdek, ka N24, inv.č. 573, sign. 222.1, stanovení českých názvů ulic; ka N25, inv.č. 583, sign. 251, seznam nejdeckých ulic, nedatováno. Häuserverze-

(jména státních představitelů, význačná místa bojů a odporu za války). Některé nové ulice se jmenovaly podle významných českých osobností politického, kulturního a společenského života.

Zároveň během květnových a červnových dnů došlo k odstranění veškerých pomníků a pamětních desek ve městě, které by jakkoliv naznačovaly germánský původ. Částečně bylo odstraněno upomínkové místo padlých vojáků wehrmachtu v Kraslické ulici (tehdy ještě ve skutečnosti Graslitzer Strasse), k čemuž došlo někdy na přelomu května a června 1945.¹⁷¹ Na nejdecké skále se nacházela do 23. června 1945 též pamětní deska německému básníkovi Friedrichu Schillerovi,¹⁷² týž den byl odstraněn pomník padlých ve válce na náměstí.¹⁷³ Goethův pomník¹⁷⁴ potkal stejný osud, stával na jihozápadním úpatí Křížového vrchu.

Změny názvů nejdeckých ulic v roce 1945 neskončily. V dalších letech se provedly drobné úpravy místních označení. Z akcí většího rozsahu jmenujme tu, která se uskutečnila v roce 1952 – náměstí Dr. Edvarda Beneše bylo pojmenováno náměstím V.I.Lenina, část Masarykovy ulice se nově označovala jako Fučíkova ulice, její další část nesla název Gotwaldova čtvrť.¹⁷⁵

ichnis der Stadt Neudek. In: Neudeker Heimatbrief, 1953, č. 40, s. 9; č. 43, s. 14; č. 44, s. 8; 1954, č. 46, s. 12; č. 47, s. 10; č. 48, s. 7; č. 49, s. 4; č. 50, s. 11; 1955, č. 54, s. 11. Jejich přepis je součástí přílohy, kde jsou uveřejněny jen názvy zásadního významu. Některá vžitá pojmenování neuvádíme (např. Lohwasserberg, Steffelberg aj. se staly součástí jiných počeštělých ulic – maršála Stalina, 17. listopadu 1939). V uvedeném německém tisku se objevují vesměs názvy ulic před říjnem 1938, namísto Adolf Hitler Platz je zde původní označení náměstí – Kirchenplatz, Marktplatz a Schulplatz.

¹⁷¹ SOKA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejdek, ka N28, inv.č. 598, sign. 289, zrušení upomínkového místa padlých vojáků wehrmachtu, 30.5.1945.

¹⁷² Friedrich Schiller (1759–1805) německý básník a dramatik, vedle J.W.Goetha největší zástupce německé klasické literatury, autor dramát *Úklady a láska*, *Don Carlos* a trilogie *Wallenstein* (Valdštejn).

¹⁷³ SOKA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejdek, ka N25, inv.č. 580, sign. 240, denní hlášení o výkonu bezpečnostní služby za den 23.6.1945.

¹⁷⁴ Johann Wolfgang Goethe (1749–1832), nejvýznamnější německý básník, rovněž dramatik, romanopisec, cestovatel a malíř. Za jeho vrcholné dílo se považuje báseň *Faust*. Dále napsal mj. román *Utrpení mladého Werthera* a *Torquato Tasso*. Jeho jméno je též spjato s pobytem v Karlových Varech a na jiných lázeňských místech. V roce 1786 projížděl Nejdkem a zdejší kamenná věž na skále mu natolik učarovala, že ji nakreslil a kresbu poslal v dopise své milence Charlottě Steinové. Ke Goethovu pomníku blíže v kapitole *Tragický konec Františka Rajmana*.

¹⁷⁵ Archiv MěÚ Nejdek, *Kronika města Nejdku*, II. díl, s. 155.

9. Osídlování pohraničí

9.1 První fáze osídlování, jeho specifika v zemědělství, negativní jevy

Odsunem obyvatel německé národnosti by se naše pohraničí značně vylidnilo, bylo žádoucí, aby při migraci Němců docházelo zároveň k soustavnému osídlování. Podle množství potravinových lístků, které byly vydány prvního květnového dne 1945, žilo v pohraničí 3,325 mil. obyvatel (z toho asi 600 občanů neněmecké národnosti). Vypočítalo se, že odsunem Němců se sníží počet lidí v českých zemích o cca 25 % s ohledem k roku 1930. Pro ukončení osídlení bylo tedy zapotřebí dosáhnout za české země početního stavu přibližně 7,7 mil. občanů (nepočítaje v tom 950 tisíc navrátilců z ciziny), celkem tedy 8,650 mil. lidí.¹⁷⁶

Od května 1945 byly vedeny diskuse o institucionální koordinaci tohoto procesu. V první fázi osídlování projevovaly iniciativu a organizační schopnosti ministerstvo zemědělství a národní výbory všech stupňů (zaváděním osídlovacích referátů). Výsledkem dekretu prezidenta republiky č. 27/1945 Sb. bylo zřízení Osídlovacího úřadu v Praze a v Bratislavě a dalším dekretem č. 108/1945 Sb. vznik jeho složky – Fondu národní obnovy, který spolu s národními výbory zajišťoval konfiskovaný majetek a posléze ho přiděloval fyzickým a právnickým osobám. Činnost osídlovacích úřadů a fondů národní obnovy byla ukončena v roce 1950 a 1951, jejich agenda nakonec přešla na krajské národní výbory.¹⁷⁷

První etapa osídlování slovanským živlem započala v druhé polovině května a trvala plně čtyři měsíce. Současně s tím probíhalo vyhánění a odchod obyvatel německé národnosti. Z vnitrozemí odešlo do pohraničí celkem na 200 tisíc lidí. Šlo o neorganizovanou etapu, v níž převládali vojáci, policisté, úředníci, poštmistři, obchodníci (národní správci) a učitelé. Právě tito nově příchozí se povětšinou podíleli na ustavení české administrativy, škol, přebírali vedoucí funkce v továrnách atd. Na Nejedcko přicházejí ti, kteří zde žili již před rokem 1938 nebo sem občané směřovali vůbec poprvé (většinou z vlastního rozhodnutí). Mezi lokality, odkud pocházeli, patřilo (v květnu až červenci 1945) hlavně Nymbursko (Nymburk,

¹⁷⁶ ČAPKA, L. – SLEZÁK, L.: Závěrem: Nová podoba pohraničí českých zemí. In: Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce, Brno 2005, s. 187; KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejedek, c.d., s. 49; SLEZÁK, L.: Osídlování pohraničí českých zemí v letech 1945–1959. In: Hospodářské dějiny, 1980, č. 6, s. 282.

¹⁷⁷ ČAPKA, F.: Nezemědělské osídlování. In: Nové osídlení pohraničí, c.d., s. 93 an; ŘEHÁČEK, K.: Osídlovací úřad a Fond národní obnovy (1945–1952). In: Západočeský sborník historický, sv. 5, Plzeň 1999, s. 317. K normám dekretů se vracíme ve 4. kapitole.

Loučeň), Plzeňsko a Rokycansko (Radnice, Mirošov aj.). Z jiných zasluhuje pozornost Praha a okolí, Jindřichohradecko a Příbramsko.¹⁷⁸

Dne 24. července 1945 dorazilo do Nejdku z Plzně 18 železničních zaměstnanců, kteří přebírali jednotlivé stanice na Nejdecku.¹⁷⁹ Podle odhadu OSK ze sklonku měsíce srpna se podařilo převzít pod českou správu více než 450 z 900 živností. Mimoto se do čela národních správ větších průmyslových podniků dostali další přistěhovalci.

Zemědělské osídlování se vzhledem k poloze Nejdecka nejevilo tak zásadním a důležitým. I když se ustanovilo pravidlo, že na každý vnitrozemský okres bude připadat jeden okres v pohraničí (Nejdecku byl vybrán podle zvláštního klíče okres Kamenice nad Lipou), nedělo se tak ve skutečnosti v plné míře. V oblastech Fojtova, Hradecké, Pouště, Pozorky a Suché, které byly určeny k osídlování zemědělci, se sice nacházely zemědělské usedlosti, na něž však vesměs přicházeli až reemigranti z Horního Slezska, takže k ukončení etapy zemědělského osídlení došlo v průběhu zimy 1945. K 17. listopadu 1945 bylo umístěno v zemědělství v těchto obcích na 53 rodin.¹⁸⁰ Zpráva Osídlovací komise ministerstva zemědělství v Nejdku ze 14. února 1947 informuje o výměře orné půdy, jež není obhospodařena. Na nejdecký okres připadá 353 ha půdy (na katastrálním území města Nejdku leží ladem 100 ha). S postupným zalesňováním a přechodem k pastvinám (a vznikem družstev) se celkově měnil charakter krajiny, mnohá bývalá obhospodařovaná pole se pokryla lesy.¹⁸¹

U části lidí, která se rozhodla odejít do pohraničí, se projevovala mnohdy snaha o vlastní rychlé obohacení. Propukla zde místy doslova zlatokopecká horečka a pomyslná soutěž o největší kořist neznala mezí. V prvních měsících a letech po osvobození se plně projevovalo časté střídání obyvatelstva. V této rušné době, kdy se teprve ustavoval místní život a právní zajištění a bezpečnost obyvatelstva byly na mírném vzestupu, vycházely najevo u jednotlivců trestní činy všeho druhu (zpronevěra, krádeže, rabování).

Činnost Revolučních gard v pohraničí je dávana do spojitosti s kritikou jejich negativního projevu, přidali se k nim mimo jiné také někteří členové československé a sovětské armády. Množily se případy rozkrádání majetku, v němž jim nemohli zabránit ani samotní ve-

¹⁷⁸ ČAPKA, F.: Nezemědělské osídlování. In: Nové osídlení pohraničí, c.d., s. 93; KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 49–50. Osídlování po osvobození republiky je dále součástí 4. kapitoly.

¹⁷⁹ Krušnohorský Semmering Karlovy Vary – Johanngeorgenstadt, Sokolov 1999, s. 21. Blíže samostatná kapitola k dopravě.

¹⁸⁰ KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 49 an; SOA Plzeň, fond OKMZ Karlovy Vary a Nejdek, ka 5, list 101, postup osídlovacích prací v politickém okrese Nejdek a Loket, 20.11.1945. Z Horního Slezska pocházelo 42 rodin, z Kamenice nad Lipou 5 rodin a z řad zahraničního vojska 6 rodin.

¹⁸¹ SOA Plzeň, fond OKMZ Karlovy Vary a Nejdek, ka 4, inv.č. 25, hlášení výměry dosud neosídlené půdy, 14.2.1947.

litelé. Vojáci prováděli dokonce prohlídky bez svolení vyšších instancí a vzali, co se jim zdálo být dosti vhodné. Do 8. srpna 1945 došlo například na Nejdecku k zatčení dvou předsedů MSK za podvody a porážky načerno. Trestnímu stíhání se nevyhnula v roce 1946 jedna z vůdčích osobností na OSK v Nejdku, u níž se zjistilo, že nedisponuje aktivním a pasivním volebním právem.¹⁸²

9.2 Organizované osídlování, reemigrace a číselné vyjádření procesu

Organizované osídlování bezprostředně následovalo po živelné fázi, začátek je přisuzován na kraj podzimu 1945 a ukončení v březnu 1947, kdy přešlo osídlování do třetí etapy (skončila v únoru 1948).¹⁸³ V průběhu druhé etapy se vesměs nezměnila struktura místa posledního pobytu přicházejících obyvatel české národnosti – opět dominovaly okresy středních, jižních a západních Čech.¹⁸⁴ Požadovaným cílem organizovaného přesídlení se měl stát přesun většího počtu obyvatel ze stejné lokality, aby se noví osídlenci ve skupinách lépe adaptovali na cizí poměry. Poněvadž do oblasti Nejdecka nepřicházelo již v první fázi dostatečné množství Čechů, bylo reálné, že i další osídlení se může nést ve stejných tendencích. Jednou z důležitých rolí při osídlování pohraničí sehráli repatrianti a reemigranti. Nejdecký okres si vzal ve dvouletém plánu (1947–1948) za úkol mimo jiné také osídlování a péči o nově příchozí.¹⁸⁵

Dne 31. července 1945 vyzvala oficiálně československá vláda zahraniční krajany, aby se navrátili do vlasti. Učinila se opatření, která jim přislíbila možnost stejného či podobného profesního uplatnění. Samotný transfer mělo na starosti ministerstvo ochrany práce a sociální péče.¹⁸⁶ Původně bylo zamýšleno se 150.000 reemigranty, s 200 tisíci Slováky a 600 tisíci repatrianty (Čechy žijícími v cizině). Optimistické předpoklady se však nesplnily, a tak na sklonku roku 1947 žilo v Československu pouze 106 tisíc krajanů (nejvíce ze Sovětského svazu a Francie). K roku 1950 se početní stav reemigrantů zvýšil na 202 tisíc osob.¹⁸⁷

Největší proud občanů, jenž absolvoval svoji anabázi až na Nejdecko, pocházel z Horního Slezska – z okolí Bedřichova Hradce (dnes Grodziec) a Petrovic (nyní Piotrowka),

¹⁸² KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 16, 46–47.

¹⁸³ Autor této práce se přiklání k rozdělení osídlování tak, jak je popsán ve studii Vítězslava Kulicha. Koresponduje totiž s pojetím osídlení Lubomíra Slezáka. Další autoři zasazují konec osídlovacího procesu do jiného časového údobí.

¹⁸⁴ KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 54.

¹⁸⁵ Dvouletému plánu pro nejdecký okres je vyčleněn prostor v 11. kapitole.

¹⁸⁶ VACULÍK, J.: Reemigrace a usídlování zahraničních krajanů. In: Nové osídlení pohraničí, c.d., s. 159 an.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 166 an; KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 49.

kteří leží poblíž Opole.¹⁸⁸ Na tomto místě je třeba zdůraznit, že děti reemigrantů či dokonce reemigranti sami neuměli často plyně česky, Horní Slezsko totiž patřilo Německu i po roce 1921. Především pro nejmladší generaci, jež absolvovala zpočátku tamní německé školy a pokračovala následně u nás v českých školách, znamenal přechod na českou řeč obrovský problém. Stačí se jen podívat na křestní jména příchozích, která zněla např. Arnold, Edita, Ingeborg, Waltruda, Werner, zato příjmení již jasně ukazují český původ (případná transkribovaná jména jsou uváděna v závorkách) – Malý (Mally), Novák (Nowak), Radimerský, Štřelec (Streletz), Štěřík (Sterzik) či Utíkal (Utikal).¹⁸⁹ Osudy těchto lidí mají zajímavou a specifickou historii. Muži např. narukovali za druhé světové války do služeb německého wehrmachtu, mnoho z nich se v době ukončení válečných operací zdržovalo v zajetí, z něhož se dostávali až po delší době. Setkáváme se zde vlastně s paradoxem, že občané mluvící v drtivé většině německy, vyrůstající v Horním Slezsku, se přesunovali do Čech, kde neustále panovala silná protiněmecká vlna. Kvůli chybějícím dovednostem v řeči probíhaly později na okrese doučovací jazykové kursy. Podle zákona č. 74/1946 Sb. z 12. dubna 1946 bylo možné reemigrantům udělovat československé státní občanství. Případy byly řešeny ONV jednotlivě.

První transport s asi 400 obyvateli z Bedřichova Hradce a okolí byl uvítán v Nových Hamrech dne 7. listopadu 1945. Další směřovaly v nepravidelném časovém rozpětí v počtu 20 až 40 osob. K listopadu 1946 je hlášeno na Nejdecku 368 rodin s 1.064 příslušníky.¹⁹⁰

Na Nejdecko se přistěhovali taktéž reemigranti z Jugoslávie v počtu 50 mladistvých (v dubnu 1946). Dále v letech 1946 a 1947 řady místních dále rozšířili vídeňští Češi (domovem se stal pro ně Fojtov) a reemigranti z Rumunska (usídlení na Šindelové). Koncem října 1947 přišli v počtu 93 rodin slovenští Maďaři (z krajiny kolem Békéšcaby od rumunských hranic). V říjnu 1948 již žilo na Nejdecku 72 rodin volyňských Čechů (288 osob), jež byly zaměstnány především v zemědělství.¹⁹¹

¹⁸⁸ Jednalo se o potomky českých protestantských rodin, které pro svou víru opouštěly od 30. let 18. století a pak zvláště během válek o rakouské dědictví (1740–1748) rakouskou monarchii. Mířili do sousedního Pruska, kde jim byly udělovány různé úlevy (náboženská tolerance, půda k obhospodařování) a kde později zakládali své osady. Některé další kolonie napovídají svými názvy vztah k českým zemím – Husinec, Velký a Malý Tábor, Poděbrady. Podrobněji: ŠTĚŘÍKOVÁ, E.: Země otců. Z historie a vzpomínek k 50. výročí reemigrace potomků českých exulantů, Praha 2005, s. 5 an; VACULÍK, J.: Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů, Brno 2002, s. 151.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 151–153.

¹⁹⁰ Karlovarské národní noviny, 17.11.1945, č. 152, s. 2; Rudé právo, 19.11.1946, č. 266, s. 5.

¹⁹¹ KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 53; VACULÍK, J.: Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v letech 1945–1948, Brno 1984, s. 209; Jednota, 19.4.1947, č. 16, s. 2, 8.11.1947, č. 45, s. 1; 22.11.1947, č. 47, s. 4.

Určitou představu o celkovém rozsahu osídlování nám přináší statistické údaje. V srpnu 1945 žije na Nejdecku 950 Čechů, v polovině září 1.191 osob (včetně jiného německého obyvatelstva, z toho 113 dětí do 5 let, ve věku 6 až 19 let 204 lidí a nad 20 let 874 občanů). Tou dobou je přesto na okrese něco přes 29 tisíc Němců. Zjistíme, že na území současného Karlovarského kraje zaujímal Nejdecko nejmenší procento obyvatel české národnosti – 3,8 %. Jen o desetiny procent lépe na tom bylo Jáchymovsko a Ašsko.¹⁹² Množství obyvatel neustále rostlo. K radosti místních přispělo i to, že se 30. srpna 1945 narodilo v Nejdku první české dítě. Celkově jich na okrese ještě do konce roku přibylo dalších 28 (z toho 1 se narodilo mrtvé), naopak zemřelo 10 Čechů. Na sklonku listopadu žije v Nejdku na 1.425 občanů české nebo jiné slovanské národnosti.¹⁹³

V lednu 1946 dosáhl nejdecký správní okres 3.686 obyvatelů české, slovenské nebo jiné slovanské národnosti, k 15. září 1946 již 6.550 občanů a v prosinci téhož roku 7.760, v březnu 1947 dokonce 8.652 Čechů a Slováků (v tom 1.750 reemigrantů) a 3.862 Němců. Počátkem února 1948 čítal okres 17.200 obyvatel (včetně 3.400 Němců). V srpnu 1949 žilo v Nejdku celkem 5.953 osob – 3.318 Čechů (55,7 %), 1.071 reemigrantů ze Slezska (18 %), 833 Slováků (14 %), 536 Němců (9 %), 99 reemigrantů z Maďarska (1,7 %) a 96 cizinců (1,6 %).

Dne 1. března 1950 se při celostátním sčítání lidu, domů a bytů se napočítalo na Nejdecku 15.234 obyvatel.¹⁹⁴ Přesto, pokud se podíváme na předválečnou koncentraci obyvatel z roku 1930, docházíme k závěru, že byla oblast Nejdecka v roce 1947 osídlena jen ze 42 % (156 ku 65 obyvatelům na 1 km²).¹⁹⁵

¹⁹² TOMS, J.: K problematice odsunu Němců a osídlování Karlovarska (1945–1953). In: *Minulostí Západočeského kraje XXI*, c.d., s. 33 an; JELÍNKOVÁ, R.: *Demografický profil Karlovarského kraje*. In: *Demografický sborník 1959*, c.d., s. 171.

¹⁹³ KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 49 an; *Československá statistika*, sv. 178, řada 14, (Pohyb obyvatelstva v roce 1945, sešit 13), Praha 1949, s. 9; SOKA Karlovy Vary, fond ONV Nejdek, ka 7, inv.č. 41, seznam Čechů bydlících v Nejdku ke dni 30.11.1945. Střední stav obyvatel za rok 1945 je dle *Československé statistiky* na celém okrese 1.130 Čechů (z toho na užší část Nejdecka připadá 915 lidí). Soudíme tak, že tento počet obyvatel spadá do období první poloviny září (vzhledem k dalším statistikám z pozdějších měsíců).

¹⁹⁴ *Budovatel*, 4.10.1946, č. 34, s. 3; SOKA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejdek, ka N9, inv.č. 526, sign. 132.2, statistika obyvatelstva Nejdku k 1.8.1949; KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 59; TOMS, J.: *Karlovarsko na cestě k únoru 1948 (Úvod do problematiky dějin této oblasti v letech 1945–1948)*. In: *K dějinám Karlovarska*, c.d., s. 122; *Sčítání lidu v republice československé ke dni 1. března 1950*. Díl IV. *Hospodářský lexikon obcí*, Praha 1958, s. 93, 95–97; *Statistický lexikon obcí republiky Československé 1955*. Podle správního rozdělení 1. ledna 1955, *sčítání lidu a sčítání domů a bytů 1. března 1950*, Praha 1955, s. 111–114, 119–120; *Retrospektivní lexikon obcí Československé republiky*, Praha 1978, s. 350–356, 416–417, 420–421. Reemigranti dosáhli v posledním uvedeném sledování počtu 2.700 osob. Ke sčítání lidu z roku 1950 se vrací tabulka v příloze.

¹⁹⁵ TOMS, J.: K problematice odsunu Němců a osídlování Karlovarska (1945–1953). In: *Minulostí Západočeského kraje XXI*, c.d., s. 33, 49; KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 59; *Jednota*, 15.2.1947, č. 7, s. 3.

Již v roce 1947 a 1948 se prováděly další náborů do pohraničí, protože zdejší neradostná situace nenahrávala blízkému radikálnímu průlomů v osídlování. Na nejdeckém okrese se potýkala řada obcí s problémy nedosídlení,¹⁹⁶ u některých z nich se jednalo o mimořádné nesplnění předpokladů. Jen v užší části Nejdecka nebylo řádně dosídleno na 15 obcí. Například Chaloupky čítaly 99 čísel popisných, z nichž pouhých pět bylo obýváno, a to 19 lidmi.¹⁹⁷

Při soupisu přítomného obyvatelstva v pohraničí dne 22. května 1947 se ukázalo, že tam pobývá na 2,229.485 lidí (a v roce 1950 se napočítalo 2,517.798 obyvatel). Souhrnem se uvádělo v českých zemích při sčítání lidu v roce 1950 na 8,896.133 obyvatel. V letech 1950 až 1953 došlo v Karlovarském kraji k migračnímu pohybu, byl zaznamenán úbytek stěhováním. V dalších letech se Karlovarsko populačně oživilo a v roce 1957 dosáhla hustota obyvatel v kraji 75 lidí na 1 km² (při počtu 341.872 lidí).¹⁹⁸

9.3 Vzpomínky účastníků osídlování

Domnívám se, že nebude od věci, když uveřejníme některá svědectví přímo samotných aktérů osídlování. Většina osob i zde necitovaných vyjadřuje své pocity z neznámé krajiny Krušných hor a z příchodu do Nejdku. Pan Václav Uhlík přišel do města v červnu 1945 od Kamenice nad Lipou a uvádí: „Vydal jsem se tedy po silnici pěšky [pozn. PA – z Karlových Varů, odkud mu ujel vlak na Nejdek], protože autobusy tenkrát vůbec nejezdily a auto se na cestě objevilo velmi zřídka. Ten den mě žádné nedohonilo ani jsem žádné nepotkal. Silnice byla pustá, bez lidí. Kolem kamenolomu pod Fojtovem [pozn. PA – obec vzdálená asi 6 km od Nejdku směrem na Karlovy Vary] bylo místo značně zarostlé mnohými křovinami a vzpomínám, jak jsem kolem tenkrát procházel s obavou a čekal, kdy z křoví vyskočí nějaký ozbrojený voják, kterých se tenkrát ještě dost potulovalo po lesích a méně zalidněných místech.“¹⁹⁹

¹⁹⁶ To znamená, že k dosídlení by v obci muselo žít alespoň 75 % obyvatel k roku 1930, tedy k poslednímu celostátnímu sčítání lidu.

¹⁹⁷ TOMÁŠ, E.: Poslední příležitost k osídlení. Seznam míst v pohraničí kam ještě možno přesídlit, Praha 1948, s. 30–32. Tato nabídková brožura obsahuje rady těm, kteří by eventuálně projevíli zájem o nový domov v pohraničí.

¹⁹⁸ ČAPKA, L. – SLEZÁK, L.: Závěrem: Nová podoba pohraničí českých zemí. In: Nové osídlení pohraničí, c.d., s. 202; Československé dějiny v datech, Praha 1987, s. 645. Koncem 40. let se české země potýkaly s potížemi nerovnoměrné koncentrace obyvatel. V roce 1950 zůstala nedosídlena většina okresů jižních a západních Čech. V roce 1930 připadalo v pohraničí na 1 km² 127 lidí, v roce 1950 poklesla hodnota na 82. V Karlovarském kraji bydlelo průměrně v roce 1950 na 1 km² 67 obyvatel. Bližší: JELÍNKOVÁ, R.: Demografický profil Karlovarského kraje. In: Demografický sborník 1959, c.d., s. 184.

¹⁹⁹ UHLÍK, V.: Vzpomínky, nestránkováno.

Nové osídlení město v jistých směrech okouzlo. Hornatá a zalesněná krajina byla pro mnohé z nich to hlavní, pro co se zde usadili a tak říkajíc zapustili kořeny. Jednoho zářijového dne 1945 vystoupil z vlaku na nejdeckém nádraží pan František Ulma, původem ze středočeských Velvar, pozdější úředník ve zdejším Hospodářském družstvu. Při východu z nádražní budovy se rozzářilo sluníčko a jaksi ho vítalo v jeho novém působišti. *„Kopec nad městem, o kterém jsme později věděli, že podle svých kapliček a velkého kříže na vrcholu se jmenuje Křížový vrch, zdál se mi v tomto osvětlení jakýmsi diadémem nad městem, o kterém jsem v té době věděl málo, pramálo. Ale ta ozdoba se mi zdála, že městu pod ním ležícímu sluší. A ještě po pár krocích, ve směru do města, zcela vzadu a vzdáleně, na svahu, jako by se tyčil zámek [pozn. PA – dřívější šlechtické sídlo při silnici na Karlovy Vary], ku kterému vedou schody jako do nebe. A tak ta zeleň kolem dokola očím lahodila, protože jsem vždy po lese toužil, protože v té naší podřipské rovině chyběl.“*²⁰⁰

Úředník Stanislav Licek, jehož rodným městem byla Kutná Hora, poznamenává: *„Nejdek jsem spatřil prvně 5. července 1945, kdy jsem (...) navštívil západočeské pohraničí, hlavně Jáchymov a Nejdek, abych viděl, jak (...) pohraničí vypadá, event[ua]lně] abych si našel místo, kde bych mohl spolupůsobit k jeho znovu vybudování. Nejvíce se mně líbilo v Nejdku, a abych zůstal věren lidosprávě, navštívil jsem místní správní komisi, kde jsem se hlásil u tehdejšího předsedy Františka Rajmana²⁰¹ (...).“*²⁰²

Nemalá skupina lidí se též vracela z vnitrozemí, aby našla svůj nový domov v rodném kraji, jak dokládá tento následující úryvek: *„Můj tatínek přišel do Nejdku ze Senomat u Rakovníka v červnu 1945. Byl narozen v Lipnici u Sokolova v roce 1910 [pozn. PA – dnes neexistující obec, zanikla z důvodu těžby hnědého uhlí někdy v 70. nebo 80. letech 20. století] a velmi ho to táhlo zpátky do této oblasti. První republikánský rok strávila celá naše rodina již v Nejdku.“*²⁰³

„Ke konci června 1945 jsem zavítal do Nejdku, týden nato (1. července) jsem nastoupil do česárny, kde jsem pracoval jako zámečnický. Do města jsem se dostal díky Františku Rajmanovi, který k nám do Velkých Chvalovic na Nymbursko přijel na začátku června 1945. Shromáždili jsme se tehdy na tamní návsi a pan Rajman povídal: ‘Chlapci, vy jste mladí, potřebovali bychom do pohraničí mladé lidi’. Poněvadž místní fabrika byla před krachem, roz-

²⁰⁰ ULMA, F.: Moje první cesta do Nejdku. In: Nejdecký zpravodaj. Zvláštní číslo „50“, c.d., s. 6.

²⁰¹ Více k jeho osobě ve zvláštní kapitole.

²⁰² Vzpomínky Stanislava Licka: Archiv MěÚ Nejdek, Kronika města Nejdku, I. díl, c.d., s. 289.

²⁰³ Vzpomínky paní Jaroslavy (1935) ze dne 20. července 2006.

*hodli jsme se, že půjdeme pryč, a byli jsme rádi (vládla totiž nejistota ohledně práce).*²⁰⁴
Právě František Rajman patřil k těm, kteří se postarali o první vlnu osídlení.

Pamětnice paní Edita, jež ve výpovědích zastupuje reemigranty z Bedřichova Hradce a okolí, vzpomíná: „*Do Nejdku jsme přijeli vlakem dne 21. prosince 1945. Přečasně jsme byli ubytováni na hotelu Krásná vyhlídka asi 2 až 3 dny. Zanedlouho po příjezdu za námi přišla osoba z OSK, která měla na starosti osídlování a předala nám částku 500 Kčs, abychom si za ni nakoupili nejnnutnější zboží. Do česárny jsme nastoupila jako dělnice 3. ledna 1946.*“²⁰⁵

10. Záležitosti německého etnika

10.1 Geneze odsunu Němců a jeho živelná etapa

Koncepce odsunu Němců nelze v žádném případě posuzovat jako jednorázové rozhodnutí československých politiků v roce 1945. Již samotná myšlenka vysídlení Němců z českých zemí zaznívala v domácím odboji v roce 1940. Dospět k nalezení jistého poválečného modelu menšin v Československu se snažila exilová vláda s prezidentem Dr. Edvardem Benešem. Jeho původní záměry odstoupení části československého území, kde žili vesměs pouze Němci (tzv. pohraniční výběžky), byly později změněny vlivem průběhu války a vývoje v protektorátu. Benešova londýnská vláda byla uznána Velkou Británií a USA, a tak by odsun Němců získal záštitu těmito velmocemi. Nacistické represálie v protektorátu na českém obyvatelstvu se vystupňovaly po nástupu nového říšského protektora Reinharda Heydricha (27. září 1941). Teror a vyvražďování Čechů po atentátu na něj (doba stanného práva od 27. května do 3. července 1942 a vypálení obcí Lidice a Ležáky – 10. a 24. června 1942) přiměly londýnskou reprezentaci k radikálnímu pojetí řešení německé otázky.

Na podzim 1944 dospěla do svého konce základní idea budoucího vypořádání s německou menšinou. Předpokládalo se, že československé území opustí 2/3 z celkového počtu 3,2 mil. Němců (tj. cca 2,1 mil.). Zbytek představovaly válečné lidské ztráty, exponenti režimu utíkající před koncem války a asi 800 tisíc antifašistů a loajálně smýšlejících, kterým by se mohlo nechat československé občanství. Počítalo se, že nejméně 1,6 mil. osob bude zahrnuto do odsunu, který se provede organizovanou a humánní cestou za mezinárodní kontroly. Košický vládní program z 5. dubna 1945 nastínil problém s občany německé národnosti, ale konkrétní výsledky přinesly až rozhovory spojenců tzv. Velké trojky – představitelů

²⁰⁴ Vzpomínky pana Jaroslava (1925–2008) ze dne 3. srpna 2006.

²⁰⁵ Vzpomínky paní Edity (1927) ze dne 18. července 2006.

Velké Británie, SSSR a USA na konferenci v Postupimi (17. července – 2. srpna 1945), kde se ve XIII. článku závěrečné zprávy mluvilo o spořádaném a lidském vysídlení Němců z Československa, Polska a Maďarska. Na základě tohoto dokumentu byly učiněny další přípravy vedoucí k odsunu 2,5 mil. osob.²⁰⁶

To už u nás intenzivně probíhalo vyhánění z domovů, vysídlovací akce, represe a exekuce, stíhání a věznění. Většinou tyto akty odplaty byly masivně podporovány všeobecnými protiněmeckými náladami. Současně se provádělo osídlování, které souvisí s procesy výše uvedenými. Vznikající vládní nařízení a prezidentské dekrety se snažily jasně vymezit právní rámec života Němců u nás.²⁰⁷

Údaje o množství Němců, kteří opustili československé území v živelném odsunu, se značně liší. Nejčastěji uváděná hodnota je přibližně 660 tisíc osob.²⁰⁸ Co se týče Nejdecka, přesné informace o počtu Němců v této fázi odsunu jsou velmi strohé. Zachoval se jeden údaj za prosinec 1945, kdy stálo v evidenci dobrovolných odchodů celkem na 1.675 lidí. Odhadem žilo v květnu 1945 na Nejdecku 39 tisíc Němců (včetně původních říšských Němců), v srpnu 30 tisíc a v prosinci 1945 přibližně 26 tisíc příslušníků německé národnosti.²⁰⁹

10.2 Systematický odsun

Na podzim a v zimě 1945/1946 dosáhla intenzita příprav vrcholné fáze. Původně se zamýšlelo vysídlit z Československa celkem 2,5 mil. Němců (do sovětského okupačního pásma se počítalo se 750 tisíci a do amerického pásma 1,750 mil. obyvatel). Za tím účelem se na československém území soustřeďovalo 107 sběrných středisek. Němci se v nich shromažďovali těsně před odsunem, pokud možno celá rodina, a ta mohla disponovat nejvýše peněžní částkou 1.000 marek. Do transportu musela být osoba řádně oblečena, obuta a zajištěna zdravotním vyšetřením. Potravinové zásoby měly vystačit na 7 dnů a hmotnost zavazadel nesměla překročit 50 kg na jednotlivce. Během průběhu akce se měnilo množství odnášeného majetku (od 30 do 70 kg); do něho zásadně nebylo možno zahrnout různé cennosti (šperky, vkladní knížky, kožesiny atd.). Odsun se neměl týkat občanů českého (slovenského) původu – zejména členů smíšených manželství a dále odborníků – specialistů v hospodářství.²¹⁰

²⁰⁶ STANĚK, T.: Vysídlení Němců z Československa. Předpoklady, průběh a důsledky, Ostrava 1992, s. 22–48.

²⁰⁷ Obširněji k těmto záležitostem ve 4. kapitole. Osídlování je navíc vyčleněna samostatná kapitola.

²⁰⁸ Další početní varianty přináší: KUČERA, J.: Odsunové ztráty sudetoněmeckého obyvatelstva. Problémy jejich přesného vyčíslení, Praha 1992, s. 34–37.

²⁰⁹ KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 8 an.

²¹⁰ TOMS, J.: K problematice odsunu Němců a osídlování Karlovarska (1945–1953). In: Minulostí Západočeského kraje XXI, c.d., s. 27–31; STANĚK, T.: Vysídlení Němců z Československa, c.d., s. 62–82.

Práce na samotném zajišťování odsunového plánu dospěl tak daleko, že transporty (většinou 40 vlakových vozů pro zhruba 1.200 osob) mohly směřovat do amerického okupačního pásma od ledna 1946. Konkrétně první dva z nich byly vypraveny 24. a 25. ledna 1946 z Mariánských Lázní a Českých Budějovic. Do sovětské zóny začali mířit Němci až od června 1946. Poslední vlakové transfery opouštěly republiku v říjnu 1946. Tou dobou u nás ještě žilo celkem 239.911 Němců. Po zakončení hlavní etapy odsunu se vykazovalo na sklonku roku 1946 v českých zemích celkem asi 225 tisíc Němců, z nichž mělo odejít z ČSR ještě zhruba 77 tisíc osob. Ze souhrnného počtu bylo: 75,5 tisíce specialistů včetně rodinných příslušníků, 33 tisíc Němců ze smíšených manželství (a 10 tisíc německých manželek Čechoslováků), 18 tisíc antifašistů, 13 tisíc osob s prozatímním osvědčením o československém státním občanství, přes 3 tisíce lidí vyjmutých z odsunu cestou milosti (přestárlí, nemocní apod.), necelé 2 tisíce německých Židů a 6,5 tisíce Němců čekalo na transport. Zbylé obyvatelstvo (cca 54 tisíc osob) se přesunu do německých okupačních zón zatím vyhnulo.²¹¹

Sběrné středisko se v Nejdku nacházelo poblíž vlakového nádraží, kde byl za druhé světové války umístěn zajatecký tábor. Bylo zařizováno od listopadu 1945 a pojímalo Němce z celého okresu. Na organizaci odsunu se podíleli po praktické stránce štábní strážmistr Josef Krátký a úředník OSK Karel Linda. První vlak s 1.204 osobami odjížděl z nejdeckého nádraží 20. března 1946 a jeho konečná stanice byla v Hessensku (Schlüchtern). Celkově se z Nejdecka dostalo za hranice ve 20 transportech na 22.536 Němců (z toho na sovětské pásmo připadalo ve dvou etapách 1.661 osob). V červenci 1946 zažilo nejdecké středisko největší nápor, do čtyř transportů šlo 4.807 Němců; poslední vlak odjížděl z Nejdku dne 22. října 1946.²¹²

Naproti tomu uvádí německá strana odlišné statistické hodnoty – do amerického pásma mířilo v 18 odsunech na 21.001 obyvatel, připočítáme-li sovětskou zónu, získáme 20 transportů a souhrnem 22.662 lidí. Drtivá většina Nejdeckých našla nové domovy v Bavorsku – v oblasti Augsburgu a Mnichova, malá část se usídlila v Hessensku (Fulda a Schlüchtern).²¹³

²¹¹ Tamtéž, s. 64, 75, 83; STANĚK, T.: Německá menšina v českých zemích 1948–1989, c.d., s. 22–23; KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 97 an; KAPLAN, K.: Pravda o Československu, 1945–1948, Praha 1990, s. 153.

²¹² KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 92–97.

²¹³ Letzte Tage im Sudetenland, München 1989, s. 408–424. V místní části Augsburgu – Göggingen se dodnes vyvíjejí aktivity sudetských Němců, je tam možné navštívit vlastivědné muzeum okresu Nejdek. Od roku 1948 se na německé půdě vydává časopis Neudeker Heimatbrief.

Ačkoliv nebylo povoleno brát do odsunu cenné věci, tímto nařízením se neřídil jeden bývalý vysoký funkcionář SdP a později NSDAP. Očitý svědek přináší výpověď: „*Při odsunu byl zadržen [štábním strážmistrem] Krátkým. Dvojitě dno jeho kufru skrývalo zlato. Osobně jsem to viděl.*“²¹⁴

Dospělým německým mužům a ženám byl proces odsunu zřejmý, poněkud složitěji jej prožívaly děti, které často nedokázaly vyvodit dopad světových událostí. Marianne Schloemp, tehdy sedmiletá, si po dlouhých letech vybavuje následující událost: „*Byla jsem malé dítě, zrovna jsem ještě příliš nechápala. (...) Mohu si vzpomenout jen na to, když jsme v říjnu 1946 opustili dům, moje maminka plakala a říkala – musíme tady všechno nechat a nebudeme moci se sem již nikdy navrátit. Bylo to velmi těžké pro mé rodiče, ale válka představuje velké starosti.*“²¹⁵

Na sklonku roku 1946 žilo na Nejdecku celkově 3.622 Němců (v tom 2.022 specialistů včetně členů rodiny a 406 antifašistů), dále 28 Němců získalo osvědčení k přijetí československého občanství, 84 lidí bylo ve smíšených rodinách, 18 s židovským původem, 7 bylo vyňato z odsunu cestou milosti a stále 1.057 osob podléhalo odsunu.²¹⁶

10.3 Přesídlení Němců v rámci Československa

V roce 1947, kdy se přestalo uvažovat o znovuobnovení hromadných odsunů, se přišlo s návrhem malých transportů do Německa (např. v letech 1947 a 1948 došlo k vysídlení asi 13.000 lidí – šlo vesměs o akci slučování rodin) a rozmístění německých obyvatel v českém a moravském vnitrozemí. Cílem posledně jmenovaného jevu se stal jednak hospodářský užitek (využití v oborech fyzicky náročné práce) a idea „rozptýlení a asimilace“.

V období od 3. února 1947 do 3. srpna 1948 se dostalo z nejdeckého okresu do Německa celkově 585 osob. Dále byla zahájena jednání, na jejichž základě by se další část Němců přesídlila do vnitrozemí. Nejdecku byl „přidělen“ okres Rakovník, kam mělo směřo-

²¹⁴ VÁGNER, J.: Paměti o událostech města Nejdku před 2. světovou válkou u příležitosti 62. výročí obsazení českého pohraničí Říšskou armádou. In.: Nejdečák, 2000, č. 12, s. 4–5.

²¹⁵ „*Ich war ein kleines Kind und haben eben auch Vieles nicht begriffen. (...) Ich kann mich nur erinnern, als wir im Oktober 1946 das Haus verliessen, hat meine Mutter geweint und sagte – wir müssen alles hier lassen und werden nie wieder zurückkommen. Es war schwierig für meine Eltern, aber Krieg macht eben grosse Sorgen.*“ Blíže: Dopis Marianne Schloemp adresovaný Pavlu Andršovi, 14.12.2005. Právě její dědeček Karl Winterstein (1878–1968) byl po válce prohlášen antifašistou (za tzv. první republiky v Nejdku starostoval za německou sociální demokracii, v roce 1938 uprchl do Velké Británie, odkud se vrátil domů v roce 1945), nakonec po různých peripetiích zamířil s celou rodinou do Německa, kde později zemřel.

²¹⁶ KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 96.

vat, podle údajů z února 1948, 759 rodin (2.224 obyvatelů). Do září 1948 se transferu účastnilo 94 rodin.²¹⁷

10.4 Antifašisté a specialisté

Zásadní problém, který museli řešit antifašisté po roce 1945, bylo přiznání statutu antifašisty a s ním spjaté nabytí, případně zachování československého státního občanství. V prvních týdnech po osvobození nebyl postup při vymezování kategorie antifašistů jednotný. Obecně platilo, že za ně byli považováni předváleční členové německé sociální demokracie a KSČ. Nařízením ministra vnitra z 16. května 1945 a dalšími ustanoveními byli do kategorie antifašistů zahrnuti též ti, kteří už před rokem 1938 vedli aktivní boj za zachování republiky a ve své odbojové činnosti pokračovali i za doby 2. světové války, dále pak navrátilci z koncentračních táborů a věznic, kde se ocitli z důvodu politické nebo rasové perzekuce.

Stěžejní význam pro postavení německých antifašistů v Československu sehrál dekret prezidenta republiky č. 33/1945 Sb. (o úpravě československého státního občanství osob německé a maďarské národnosti)²¹⁸ a prováděcí normy z 24. srpna a 13. listopadu 1945. Na základě tohoto dekretu mohli antifašisté žádat na příslušném ONV (OSK) o zachování státního občanství. Žádosti o jeho uznání posuzovaly orgány posledně jmenované za pomoci antifašistických komisí, vznikajících na místní a okresní úrovni a řízených národními výbory (správními komisemi). Prověřeným osobám vydávaly komise průkaz antifašisty. Do řízení o zachování občanství vstupovaly rovněž bezpečnostní složky a celý proces ukončily prověřovací komise ONV (OSK), vydávající osvědčení o zachování československého státního občanství, případně zamítavé stanovisko, na něž se žadatel mohl odvolat k zemskému národnímu výboru.

Vyřízení žádostí podle naznačeného postupu vyžadovalo nemalou časovou náročnost, vzhledem k tomu a jiným okolnostem (protiněmecké nálady, příbuzenské a přátelské svazky) rezignovala řada antifašistů na setrvání v ČSR. Již na začátku podzimu 1945 se přikláněli mnozí z nich k dobrovolnému opuštění republiky. Po jednáních komunistických a sociálnědemokratických stran s německými úřady se uskutečnila první etapa odchodů do sovětské okupační zóny pojmenovaná jako akce Žukov, a to od října do prosince 1945. Transporty do amerického okupačního pásma v rámci „akce Ullmann“ byly realizovány až od května 1946.

²¹⁷ Tamtéž, s. 103–104; STANĚK, T.: Německá menšina v českých zemích 1948–1989, c.d., s. 33, 56.

²¹⁸ Viz 4. kapitola. Antifašisté měli například nárok na stejné potravinové přídělky jako Češi a mohli cestovat ve veřejné dopravě.

Konečné závazné podmínky pro vystěhování určilo vládní usnesení z 15. února 1946, podle něhož byly dány antifašistům jisté majetkové úlevy.²¹⁹ Na podzim 1946 se odsun antifašistů poněkud zpomalil, v menším měřítku však pokračoval ještě v následujícím roce, v závěru roku 1947 se odhadoval počet antifašistů včetně jejich rodinných příslušníků v ČSR na 20 tisíc osob. Území Československa opustilo v letech 1945–1948 maximálně 135 až 140 tisíc antifašistů a jejich rodinných příslušníků.²²⁰

Již od května 1945 se někteří antifašisté podíleli na konsolidaci poměrů v Nejdku.²²¹ První zmínky o nejdeckém Antifašistickém výboru pocházejí ze září 1945.²²² Činnost tohoto výboru musel prověřovat bezpečnostní referát OSK, neboť se ukázalo, že do seznamu antifašistů²²³ se přidávají i jména jejich příbuzných a známých. Nakonec se řešil každý případ zvlášť. Seznamy se časem velmi ztenčily a konkrétní představu o počtu antifašistů udávají až materiály týkající se odsunu.²²⁴

V srpnu 1945 se udává, že v původních seznamech stálo zhruba 4.500 osob, po přezkoušení jich zůstalo na Nejdecku necelých 1.500. Do poloviny července 1946 bylo v okrese po přezkumu uznáno jen 671 antifašistů, na sklonku roku 1947 jich žilo v okrese jen 406. V květnu 1947 bylo evidováno pouze 243 antifašistů i s rodinnými příslušníky.²²⁵

Pamětní kniha nejdecké železniční stanice uvádí, že 25. prosince 1945 byl vlakem o 30 vozech proveden první řádně organizovaný odsun antifašistů do sovětského pásma, během roku 1946 bylo provedeno 10 transportů antifašistů (čítající celkem 211 vozů), z nichž dva byly určeny do amerického a osm převozů šlo do sovětského pásma.²²⁶

Profesní specialisté stejně tak jako antifašisté nepodléhali odsunu, respektive jen dočasně, jejich odchodem by se dostalo pohraničí do svízelné hospodářské situace. Pracovali

²¹⁹ Antifašisté mohli vyvézt peněžní hotovost ve výši pěti set marek (později tisíc) na osobu, osobní věci do hmotnosti 120 kg, snubní prsteny a upomínkové předměty ze stříbra, nábytek, jízdní kola, fotoaparáty aj. Nesměli mít u sebe např. peníze nad stanovenou částku, cenné papíry, šekové, vkladní a spořitelní knížky.

²²⁰ Československu věrni zůstali. Životopisné rozhovory s německými antifašisty. Edd. Barbora Čermáková, David Weber, Praha 2008, s. 26–31.

²²¹ Jak bylo uvedeno ve druhé kapitole, ve 20. a 30. letech měli na Nejdecku politický vliv němečtí sociální demokraté a komunisté. Někteří z nich šli po říjnu 1938 do koncentračních táborů, jiní zde byli nasazeni na práci, dalším se podařilo emigrovat např. do Velké Británie.

²²² Do jeho čela se dostal Max Hannawald, dalšími členy se stali: Walter Götz, Robert Haschberger a Františka Häuserová.

²²³ Nejdrívě jsou známy z července 1945 a to z osmi obcí okresu. Zpočátku obsahovaly vysoké počty lidí s ohledem na množství obyvatel.

²²⁴ KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 97–100.

²²⁵ Tamtéž, s. 99; SOkA Karlovy Vary, fond ONV Nejdek, ka 3, inv.č. 37, sdělení o antifašistických výbořech, 28.5.1947; kniha 1, inv.č. 35, zpráva o chování německého obyvatelstva, nedatováno. Domníváme se, že číslo 1.500 antifašistů nebude daleko od reality.

²²⁶ NA Praha, fond Sbirka staničních knih, inv.č. 769, ukl.j. 36, pamětní kniha železniční stanice Nejdek, s. 4, 8.

totiž na kvalifikovaných místech odborníků, úředníků a dělníků. Již podle vládního usnesení z května 1945 byli postaveni na úroveň antifašistů, dostávali plně potravinové lístky, mohli i nadále pobývat ve svých bytech a domech aj. V červenci 1945 vydal Zemský národní výbor v Praze pokyny ve věci specialistů. Na jejich ponechání v dosavadním zaměstnání podával žádost národní správce podniku, s nímž spolupracovala OSK. Po úřednickém zákroku obdrželi průkaz o prozatímní nepostradatelnosti. Specialisté byli postupně nahrazováni přicházejícími českými, respektive slovenskými a jinými pracovními silami.²²⁷

Na Nejdecku tvořili skupinu specialistů v téměř veškerých případech zaměstnanci v průmyslu. V červenci 1946 se uvádělo celkem 1.583 specialistů, z nichž vedl textilní a kožedělný průmysl, konkrétně Nejdecká česárna vlny a Československý gumárenský a kožedělný průmysl v Abertamech (1.383 osob). V závěru toho roku bylo evidováno v okrese souhrnem 794 specialistů s 1.228 rodinnými příslušníky a na jaře 1948 zbylo na Nejdecku 598 odborníků.²²⁸

10.5 Postavení německé menšiny v letech 1947 až 1953

Na většinu německého obyvatelstva, které doposud pobývalo v českých zemích, se pohlíželo nadále s vlnou nedůvěry jako na státně nespolehlivé obyvatelstvo. Část Němců byla v té době umisťována, přesněji řečeno rozptýlena ve vnitrozemí Čech. V průběhu roku 1947 byla postupně odbourávána nejtěživější opatření vůči Němcům (zlepšení zásobování, vyjmutí některých skupin z pracovního přidělení atd.), jejich postavení tak záviselo na rozhodnutí o zachování (vrácení) československého státního občanství nebo vystavení tzv. ochranných legitimací pro antifašisty, příslušníky smíšených manželství a odborníky. Ani oni však nemohli disponovat politickými právy. Obecně vzato, podíl občanů německé národnosti na veřejném životě zůstal omezený.

Změny v přístupu politiky státu vůči Němcům byly po roce 1948 provázeny snahou o jejich získání pro plnění úkolů socialistické výstavby. Státní a stranické vedení chtělo oslovit větší okruh lidí, kteří by žádali o státní občanství, ovšem za prokázání loajality k lidovědemokratickému ČSR. Zájem o něj ze strany Němců nebyl nijak výrazný. Řada z nich uvažovala o vystěhování, neboť se v určitých ohledech nemohli ztotožnit s novým politickým systémem. Od roku 1947 až do jara 1951 probíhaly méně početné odchody do Německa (od roku 1949 NSR a NDR), eventuálně Rakouska. Posledně se jednalo hlavně o slu-

²²⁷ KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 99–100; TOMS, J.: K problematice odsunu Němců a osídlování Karlovarska, c.d., s. 30.

²²⁸ SOKA Karlovy Vary, fond ONV Nejdek, ka 1, inv.č. 35, zpráva o prominentních průmyslových závodech ve správním okrese Nejdek, 31.7.1946; ka 5, inv.č. 39, zprávy z Nejdecka, nedatováno.

čování rozdělených rodin u operace „Link“ (1950–1951), nemalou měrou šlo o osoby, které poutaly též vzdálenější příbuzenské svazky. Dobrovolné přesídlování bylo zastaveno z důvodu hospodářských (zadržování kvalifikovaných pracovních sil), důležitou roli hrály především důvody politické. Zákonem č. 34/1953 Sb. z 24. dubna 1953 se automaticky všem Němcům, kteří měli v ČSR trvalé bydliště a doposud o občanství nežádali (doslova byli bezdomovci), udělilo československé občanství. V roce 1950 je v ČSR zaznamenáno jen 165.117 obyvatel německé národnosti.²²⁹

Politika KSČ se od konce 40. let soustřeďovala na integraci a asimilaci obyvatel německé národnosti v československé společnosti. V duchu proletářského internacionalismu se kráčelo vpřed v budování socialismu, do něhož se zapojovali i Němci, a tím podle dobové interpretace vyjadřovali svůj kladný vztah k lidovědemokratickému zřízení. Byly jim činěny jisté úlevy – vydával se německý tisk (Aufbau und Frieden), na vzestupu bylo pořádání kulturních akcí apod., vše ovšem muselo odpovídat politicko-ideologickým kritériím stanovených stranou a vládou.²³⁰

V březnu 1947 se udávalo na Nejdecku 3.862 Němců (v tom 2.624 antifašistů a specialistů, 1.238 ostatních), zároveň zde žilo 8.652 Čechů a Slováků. Obrat v přístupu vůči Němcům lze vysledovat i na Nejdecku. Ještě v únoru 1948 schválil OAVNF nařízení o tom, že v obchodech a vůbec na veřejnosti se nesmí mluvit německy, rovněž káral ty české občany, kteří se nějakým způsobem stýkali s Němci, což stálo v programu i dalších jednání.²³¹

Postavení Němců na Nejdecku i po ukončení hromadných transportů nebylo zdaleka jednoduché, zvláště když vezmeme v potaz jejich nevoli vůči komunistické straně a posléze novému státnímu zřízení po roce 1948. Osudy Huga Gottfrieda,²³² zdejšího rodáka, plně dokládají tehdejší náhled na Němce. Jeho rodiče disponovali stále velkým majetkem (čtyřmi opravami), nebyli doposud odsunuti. Navrátilví se syn jim chtěl pomoci, aby přesídlili do Francie, avšak to jim nebylo umožněno. V případě přesunu do Německa jim v tom nikdo nebránil. Jeho manželka vzpomíná na nelehký osud svého bližního: „*[V Československu] začali [jeho] rodičům vyhrožovat, že je zavřou, neodsunuli je. Říkali, když se vám syn vrátí, a zů-*

²²⁹ STANĚK, T.: Německá menšina v českých zemích 1948–1989, c.d., s. 22–23; TÝŽ: Vysídlení Němců z Československa, c.d., s. 78–81.

²³⁰ STANĚK, T.: Německá menšina v českých zemích 1948–1989, c.d., s. 80–81, 96–103, 111–129.

²³¹ TOMS, J.: K problematice odsunu Němců a osídlování Karlovarska, c.d., s. 33, 49; SOKA Karlovy Vary, fond OAVNF Nejdek, zápis ze schůze OAVNF Nejdek, 26.2.1948.

²³² Hugo Gottfried se narodil v Nejdku v únoru 1927. Po nástupu do wehrmachtu v roce 1943 dezertoval do francouzské spojenecké armády, kde působil jako námořník. Byl dvakrát raněn, za svoji činnost byl poctěn vyznamenáním. Domů se nakrátko vrátil v roce 1945, pak zamířil zpět do Francie. Zemřel v listopadu 1998.

stane tady, tak nemusíte jít. Zůstali jenom proto, že se vrátil. Měli peklo potom stejně všichni.“²³³ Hugo Gottfried, držitel československého státního občanství, pracoval po roce 1947 v Nejdku jako mechanik v opravně, která původně patřila jeho otci Alfredu Gottfriedovi. Válečný invalida z Francie chtěl získat živnost do národní správy či vlastnictví, eventuálně se pokusil stát společníkem firmy, ale vše bylo marné. Navíc bylo z otcovy strany poukazováno na špatné hospodaření této provozovny v rukou národních správců a pozdějšího komunálního podniku. Alfred Gottfried se snažil upozornit Akční výbor Národní fronty na tíživou situaci v rodině: „*Když v roce 1948 [syn] onemocněl, musel otec dosáhnouti normálního výdělku, aby mohli dále žít, opravoval se svým synem večer po práci za těžkých podmínek jízdní kola, šicí stroje a psací stroje, ježto se v celém okrese nenašel jediný odborník.*“²³⁴ Navíc se později museli vystěhovat z bytu, odkud je pokoušeli z MNV už několikrát dostat, později si rodina Gottfriedova obstarala vlastní domek.²³⁵

Podobně založeným příběhem se prokazuje i pamětnice Anna, prohlášená za antifašistku: „*Před válkou ani během ní jsem nepocítila žádnou újmu, nebyla jsem nijak perzekvovaná. Měla jsem totiž jiné příjmení než dědeček [významný funkcionář německé sociální demokracie v Nejdku]. Ale po roce 1945 se problémy jenom hrnuly. Mělo to jednoduché vysvětlení – já Němka, manžel Čech – nekomunista. Zůstali jsme tady, ačkoliv jsme mohli jít do Německa (matka Marie Mörtlová šla z Nejdku do Německa 5. října 1946, a to na vlastní žádost, nemusela tam jít. Usídlila se v městě Gablingen v Bavorsku). Státní příslušnost jsem obdržela až po delší době jednání. Po roce 1948 nebylo jednoduché vycestovat za rodinou, korespondenci sledovala cenzura. S matkou jsem se viděla poprvé až po deseti letech, v roce 1956, kdy nám bylo umožněno vyjet do NSR.*“²³⁶

Na počátku 50. let docházelo k tomu, že se Němci začali zapojovat do veřejného dění – stávali se např. členy ROH, pracovali v komisích či radě MNV. Od listopadu 1952 zasedal v radě nejdeckého MNV první místní Němec Jan Pecher, v lednu 1953 byl jmenován členem

²³³ <http://www.afa-dokumentace.usd.cas.cz>, zvukový záznam Marie Gottfriedové o Hugovi Gottfriedovi, rozhovor uskutečněn v Tachově 6. května 2008. (součástí projektu „Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacismu, kteří byli po skončení druhé světové války postiženi v souvislosti s opatřeními uplatňovanými v Československu proti tzv. nepřátelskému obyvatelstvu“)

²³⁴ SOA Plzeň, fond KVNF Karlovy Vary, ka 77, inv.č. 294, prohlášení zaměstnance komunálního podniku v Nejdku Alfreda Gottfrieda, nedatováno.

²³⁵ Tamtéž, sdělení Alfreda Gottfrieda o stavu v komunálním podniku, 27.2.1950; Dopis Marie Gottfriedové adresovaný Pavlu Andršovi, 5.12.2006.

²³⁶ Svědectví paní Anny (1925) ze dne 5. června a 9. srpna 2008.

pléna jeho kolega František Lohwasser.²³⁷ Nový směr politiky vůči Němcům, kteří se vyznačovali dobrou pracovní morálkou, charakterizuje následující článek: „*Že není Němec jako Němec, jsme poznali, když jsme svolali první besedu s německými zaměstnanci v česárnách vlny v Nejdku. Vědomi si toho, jak důležité je získat široké masy bezpartijních pro věc míru a socialismu, usnesli jsme se ve výboru ZO [závodní organizace] strany uspořádat besedy i s německými zaměstnanci, na kterých bychom sledovali jejich myšlení a názor na mezinárodní situaci, a pomáhali jim v ujasňování. (...) Dali jsme jim znát, že je nám milejší dobrý německý dělník než český sabotér a že se nemají bát kritizovat nikoho. Pochopili, že vlastně patří dávno mezi nás do dělnického kolektivu, bojujícího za lepší zítřek nás všech. Vždyť máme stejné zájmy a stejný cíl: zničit zhoubnou buržoazii.*“²³⁸ V tomto směru učinil závodní časopis Přadeno „vstřícný krok k německým dělníkům“ a začal uveřejňovat také články v němčině, které pocházely z řad Němců – pracovníků NČV. Náplň příspěvků byla silně ideologicky ovlivněna dobou.²³⁹

10.6 Nejde po roce 1945 očima původního německého obyvatelstva

Od června 1948 se v Bavorsku vydávaný časopis Neudeker Heimatbrief, na jehož přípravě se podíleli bývalí občané nejdeckého okresu, vrátil ve svých četných příspěvcích k událostem a situaci v lidovědemokratickém Československu, obzvláště se pak věnoval regionu Nejdecka. Toto periodikum se stalo jakýmsi spojovacím článkem v Augsburgu i jinde usídlených obyvatel Nejdku – například pomáhalo čtenářům v mnohdy ještě chaotických poválečných poměrech formou krátkého oznámení dohledat své známé a příbuzné.

První návrat do rodného kraje, tentokrát v souvislosti s hodnocením ryze českého Nejdku, pochází z listopadu 1950.²⁴⁰ Otištěnými zprávami prostupuje nostalgie po krásném a čistém městě v minulosti, na druhé straně některé z nich hodnotí vzhled Nejdku příznivě a srovnatelně s předchozím stavem. „*Dům na rohu ulic Kraslické [Poštovní] a Antona Günthera [Čsl. letců] skýtá žalostný pohled. Vnitřek je zcela vypleněn, (...) dřevěné schody jsou vybourané.*“²⁴¹ Tyto a jiné anonymní zprávy byly zprostředkovávány jednou osobou, která po nějaký čas pobývala v Nejdku. Není prokázáno, za jakým účelem se dostala do Nejdku.

²³⁷ SOkA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejde, ka N2, inv.č. 482, sign. 052.6-PZ, zápis ze schůze pléna MNV Nejde, 28.1.1953; ka K182, inv.č. 182, kniha evidence členů pléna, rady a komisí MNV Nejde.

²³⁸ Jednota, 22.9.1951, č. 39, s. 2.

²³⁹ Příkladem buď báseň, která se vysmívala zpanikařeným obyvatelům po vyhlášení měnové reformy v roce 1953. Více: Přadeno, 13.6.1953, č. 8, s. 4–5.

²⁴⁰ Neudeker Heimatbrief, 1950, č. 20, s. 2.

²⁴¹ „*Haus, Ecke Graslitzer – Anton Günther Strasse ist ein Bild des Jammers. Innen vollkommen ausgeraubt (...) die Holzstiege abgetragen.*“ Neudeker Heimatbrief, 1951, č. 22, s. 5.

Navíc, když uvážíme neprostupnost tehdejší státní hranice, byl dotyčný návštěvník jedním z mála těch, komu se podařilo vycestovat z NSR do Československa.

Faktem zůstává, že se obyvatelstvo žijící v Německu často nelehce smiřovalo se stavem svých vlastních původních nemovitostí. Některé z nich chátraly, jiné postihla vlna demolice (někdy byly srovnány se zemí celé obce, nacházející se v pohraničním pásmu nebo bezprostředně vedle něho), což platí i pro období po roce 1953. Mimořádný význam sehrávaly v myslích německého obyvatelstva památky, v případě Nejdku se jednalo o křížovou cestu, jejíž očividný úpadek po roce 1945, násobený apatií a nezájmem ze strany státních úřadů, jen dokreslil mozaiku pohledu na město a region.

10.7 Komentář k česko–německému soužití

Doslova stýkání a potýkání, které provázelo svazek Čechů a Němců v minulosti v rámci jednoho státního uspořádání, bylo ukončeno bolestným rozchodem v podobě odsunu německého obyvatelstva z českých zemí. Pokud se hlouběji ponoříme do specifík poválečné doby, zjistíme, že akt vysídlení byl v jistém ohledu nejreálnějším činem, který mohl následovat po šestiletých válečných útrapách. Pomsta ve formě represe z řad českého lidu a všeobecné tendence k počesťování pohraničí v prvních poválečných měsících jen podtrhávala ožehavost a aktuálnost nutného řešení německé otázky. Nutno podotknout, že smutný osud potkal antifašisty, jejichž důležitá role se po válce zdůrazňovala jen velmi málo zřetelně, ačkoliv stáli v kritických chvílích 30. let 20. století na straně republiky. Vyšlo pro ně tedy lépe, když se zařadili do odsunového martyria. Okruh ztrát, které postihly pohraniční území bezprostředně po roce 1945, jsou nezanedbatelného okruhu (důsledky historické, kulturní, ekonomické a další).

11. Hospodářské poměry na Nejdecku v letech 1945–1953

11.1 Národní správa živností a podniků

S procesem osídlování úzce souvisí zavádění národních správ, jakožto přechodného stavu v poválečných majetkoprávních vztazích. Dělo se tak na základě již uváděného dekretu prezidenta republiky č. 5 z 19. května 1945. Národní správce zastupoval podnik (správní radou nebo představenstvem) či osobu²⁴² a zároveň mu byla uložena povinnost spravovati svěřený majetek s péčí řádného hospodáře (před škodou – krádeží, nekalou soutěží atd.). Orgán

²⁴² Obchod nesl nyní nové označení – např. Karel Snížek, národní správce fy Anton Sättler, řeznictví.

(správní komise, národní výbor všech úrovní), jenž ustavil národní správu, měl za úkol vydávat správci patřičnou odměnu a získal přitom právo kontroly nad jeho hospodařením. V případě nedodržení některého ustanovení byl národní správce obviněn a trestán, případně mohla národní správa zaniknout.²⁴³

Na Nejdecku se začaly zavádět národní správy nad živnostmi až při existenci správních komisí (tj. na přelomu června a července 1945). Zpočátku se projevoval velký zájem o drobné obchodní a řemeslné živnosti, jichž se zde nacházelo mnoho. Posléze musela OSK přistoupit k restriktivním zákrokům – omezovala kvantitu obchodů a živností, neboť by se vzhledem k počtu místních obyvatel nemohly najednou všechny uživit (např. cestou sloučení nebo likvidací zejména malých provozů).²⁴⁴ OSK prováděla od října 1945 do jara 1946 kontroly (revize)²⁴⁵ národních správců a zjistila při nich 44 závad (došlo k odvolání 26 správců). Ani zdaleka nedošlo k obsazení všech německých obchodů a živností a některá z nich nakonec zely prázdnotou.

Na sklonku června 1945 je uváděno na okrese 26 národních správců (z toho 6 v Nejdku). Ke konci roku 1945 pokrývaly národní správy na okrese 69 průmyslových podniků, 372 živností a 213 obchodních živností. V samotném městě Nejdku se nacházely 4 průmyslové závody, 201 živností a 101 obchodů. Během dalších měsíců došlo k poklesu množství správ a částečně se obměnilo jejich složení – v Nejdku je někdy během roku 1946 hlášeno 56 obchodů a 119 živností (souhrnem fungovalo na okrese více než 320 obchodů a živností).²⁴⁶

Konfiskace německého nezemědělského majetku bez náhrady a zřízení Fondu národní obnovy vycházely z dekrety č. 108/1945 Sb.,²⁴⁷ na jehož základě se sepisovaly majetkové podstaty (živnosti, domy, továrny, skladiště atd.). V okrese Nejdek bylo evidováno na 6.601 podstat. Tento spravovaný majetek se záhy poté dostával tzv. přiděly do soukromého vlastnictví občanů, a to na základě zákona č. 31/1947 Sb. z 14. února 1947. V prvním rámcovém plánu pro okres, jenž byl vyhlášen 25. listopadu 1947, se předalo 187 živností (Nejdek zahr-

²⁴³ KUKLÍK, J.: Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů, c.d., s. 439–444; Osídlování, roč. 1, 1946, č. 7, s. 135–136.

²⁴⁴ V republice se tehdy všeobecně projevoval sklon k regulaci podnikání v živnostech. Více: MAREK, P.: Živnostníci a obchodníci na prahu svobody. In: Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody. Sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války, Praha 2005, s. 321.

²⁴⁵ Správce se musel prokázat osvědčením o národní spolehlivosti a odborné způsobilosti, byly prověřovány provozní, finanční a majetkové záležitosti, včetně hospodářské činnosti podniku.

²⁴⁶ HANYŠOVÁ, M.: Hospodářský vývoj Nejdecka a Jáchymovska v prvních poválečných letech 1945–1947. In: K dějinám Karlovarska, c.d., s. 126–127; KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 55–58.

²⁴⁷ Blíže se této otázce věnuje 4. a 9. kapitola.

noval 107 podstat). Druhý plán se třetím (oba v roce 1948) zahrnovaly dohromady asi 114 živností.²⁴⁸

11.2 Znárodnění velkých podniků – obecné tendence

Znárodnění (zestátnění) v Československu v roce 1945 nepředstavovalo ojedinělý prvek ve světě. V podobném duchu se tak dělo v jiných státech Evropy, které řešily ekonomické a sociální otázky, avšak jen s tím rozdílem, že se odlišovalo pojetí, způsob, rozsah a časové vymezení hospodářského procesu.²⁴⁹

Dne 24. října 1945 byly signovány čtyři znárodnovací dekrety č. 100 až 103/1945 Sb., na jejichž základě byla převedena hospodářská odvětví strategického významu do státního vlastnictví – dolů, průmyslových podniků, bank a pojišťoven s více než 500 pracovníky a potravinářských podniků nad 150 zaměstnanců. Znárodnění postihlo na 3 tisíce podniků (z celkových 14 tisíc), do kterých docházelo 61,2 % veškerého zaměstnanectva v průmyslu. Do rukou státu tak přišel průmysl zbrojní, metalurgický, energetický, částečně chemický a sportovní (potravinářský aj.).²⁵⁰

11.2.1 Nejdecké podniky a jejich vývoj do roku 1953

11.2.1.1 Nejdecká česárna vlny

Nejdecká továrna náležela v Československu a vůbec ve střední Evropě ke gigantům svého druhu.²⁵¹ Dne 22. června 1945 přešel podnik do národní správy JUDr. Bohumila Bureše. Nato 4. července 1945 došlo ke zrušení správy a ministerstvo průmyslu dosadilo do závodu tři správce – Jindřicha Maláta, Dominika Dostála a JUDr. Bureše. Ke znárodnění podniku došlo 25. listopadu 1945 a 1. ledna 1946 se dostal do koncernu Přádělny vlny, n.p., Praha. Ředitelem se stal Malát a jeho náměstkem Dostál. V roce 1947 je do křesla ředitele závodu jmenován Karel Anders. V říjnu 1949 zažívá podnik další změnu – odděluje se od tohoto koncernu a vytváří nový národní podnik – Nejdecké česárny vlny, pod který spadají i podni-

²⁴⁸ KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 57–58; HANYŠOVÁ, M.: Hospodářský vývoj Nejdecka a Jáchymovska v prvních poválečných letech 1945–1947. In: K dějinám Karlovarska, c.d., s. 129–130.

²⁴⁹ KALINOVÁ, L.: Východiska, očekávání a realita poválečné doby. K dějinám české společnosti, c.d., s. 48–49.

²⁵⁰ VYKOUPILOV, L.: Slovník českých dějin, Brno 2000, s. 707–708; RATAJ, J.: KSČ a Československo I. (1945–1960), Praha 2003, s. 40; LHOTA, V.: Znárodnění v Československu 1945–1948, Praha 1987, s. 184.

²⁵¹ V roce 1937 se v NWK (Neudeker Wollkammerrei und Kammgarnspinnerei, tj. Nejdecká česárna vlny a přádelna česané příze) vyrobilo na 2,5 mil. česanců a 3,3 mil. příze při počtu téměř 3.800 zaměstnanců.

ky v Chebu, Svatavě a Kdyni. Na začátku roku 1953 se novým podnikovým ředitelem stal Jaroslav Roller, který v této funkci zůstal do roku 1958.

Léta 1945 až 1953 byla provázena podstatnými změnami jak v personálním obsazení (vlivem odsunu Němců a osídlování), tak i ve výrobním okruhu. Kladl se důraz na výrobu prané vlny, česanců a barevné vlny. Do pozadí naopak ustupovala produkce příze.

Značný problém představovalo zajištění surovin. V prosinci 1945 se podařilo přádelně získat 600 vozů vlny z akce UNRRA. Veškerý materiál byl do továrny dopravován po železnici. První hotová vlna na export mířila na sklonku roku 1945 do švédského Götteborgu. V dalších letech se zájem o vlnu neprojevoval jen na území Československa, nýbrž i na světových trzích.

O bezpečnost areálu NČV se staral závodní požární útvar, obnovený 3. února 1946.²⁵² Prvním velitelem sboru byl Karel Lokajíček, jednotku tvořilo mimo něj ještě 15 členů (např. Josef Kudrna, František Němec a Jaroslav Tůša).

Množství zaměstnanců od roku 1945 postupně klesalo (v roce 1945 zde pracovalo 2.800 lidí, zato v červenci 1946 již jen 2.400 (v tom 970 Čechů a 1.430 Němců, z nichž bylo 963 specialistů). Na počátku 50. let registroval podnik přibližně 2 tisíce zaměstnanců.²⁵³

Uvedené období je charakteristické nedostatkem pracovních sil. Přádelna se ho pokusila řešit jednak ponecháním německých specialistů – především mistrů, dále pak zaměstnáním mladistvých z Řecka a Jugoslávie, kteří ztratili v dobách války rodiče. Do provozu byly zařazeny i chovanky z převýchovného nápravného zařízení z Kostomlat nad Labem, detašovaného internátu v Nejdku,²⁵⁴ nebo řádové sestry.²⁵⁵ Z důvodu chybějících odborníků v závodě se přistoupilo v roce 1952 k otevření večerního studia na průmyslové škole strojní, posléze docházeli někteří zaměstnanci i do průmyslové školy textilní. Zde si doplňovali chybějící kvalifikaci a nutnou teoretickou odbornost.²⁵⁶

Nedílnou součástí podniku po roce 1948 bylo socialistické soutěžení kolektivů a jednotlivců, a to za udržení kvality výrobků, plnění plánu, snížení procenta absence nebo údržbu

²⁵² Hasičský sbor nejdecké přádelny vznikl v roce 1922 a existoval do roku 1945.

²⁵³ NA Praha, fond SSK, inv.č. 769, ukl.j. 36, pamětní kniha železniční stanice Nejdek, s. 4; SOkA Karlovy Vary, fond ONV Nejdek, ka 1, inv.č. 35, zpráva o prominentních průmyslových závodech ve správním okrese Nejdek, 31.7.1946; ka 113, inv.č. 186, šetření hasičstva z povolání, 22.7.1947; KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 67–68; 100 let trvání závodu 1873–1973, c.d., s. 46–47, 55, 66; Nejdecko. Sborník k 650. výročí města Nejdku, c.d., s. 56–57; 40 let požární ochrany. In: Nejdecký zpravodaj, 1986, č. 2, s. 23. Podrobný rozpis výroby a počtu zaměstnanců jsou uveřejněny v příloze.

²⁵⁴ Jedná se objekt bývalého zámku čp. 49 v Karlovarské ul., nynější sídlo firmy ZPA Industry.

²⁵⁵ Blíže podkapitola „Pracovní zařazení milosrdných sester sv. Kříže v NČV Nejdek“.

²⁵⁶ 100 let trvání závodu 1873–1973, c.d., s. 60; Archiv MěÚ Nejdek, Kronika města Nejdku, II. díl, c.d., s. 141.

a čistotu pracoviště. Údernické hnutí a zpevňování norem bylo provázeno mohutnou kampaní v závodním i regionálním tisku, jak o tom svědčí následující úryvky: „*Předsedové dílenských rad (...) musí dbáti toho, aby socialistická soutěž stala se hybnou silou celé dílny,*“²⁵⁷ nebo „*oddělení přípravy 16 bylo nejúspěšnější, neboť plní plán od Nového roku na 149,8 %. Jedině socialistickým soutěžením dosahují těchto krásných úspěchů.*“²⁵⁸ Jinde se vyzdvihovala obslužnost 600 vřeten jednou přadlenou: „*Soudružky (...) jsou prvními v republice v obsluhování takového počtu vřeten. Jejich metoda se jistě rozšíří na všechny textilní závody.*“²⁵⁹ Jejich průměrný denní výkon činil 250 až 300 %, neměl však dlouhého trvání. Zato obsluha 400 vřeten neskýtala takové potíže.

Těžko bychom se domnívali, že by fyzicky stačily na tak vysoký počet vřeten. Jistě, po určitou dobu mohly vykonávat náročnou práci, ale z hlediska dlouhodobého časového horizontu i po technické stránce se to jeví jako nemožné. Částečnou odpověď, jakým způsobem bylo docíleno zvýšené produkce, nám nabízí Ilona Sasáková, nositelka vyznamenání ministra lehkého průmyslu Aloise Mála v roce 1953. Ta chodila do práce již půl hodiny před začátkem směny, aby si připravila vše potřebné pro výrobu (zkontrolovala stroje apod.).²⁶⁰ Nemůžeme však tvrdit, že by dotýcným zaměstnancům vzápětí udělovaná ocenění patřila neprávem.

Roční plnění plánu se pohybovalo vždy kolem 100 %, respektive bylo překračováno v řádu několika procent. Celkový výsledek kazila vysoká míra absence (téměř za prvních šest měsíců roku 1953 se pohybovala kolem 13 %). K tomu se přidávalo značné množství fluktuujících lidí. Ani pracovní závazky nebyly v některých případech splněny, chyběla dostatečná kontrola ze strany podniku.²⁶¹ Regionální list Stráž míru informoval o nesvědomitých pracovnících závodu v souvislosti s počtem zameškaných směn za první čtvrtletí 1953. Tito vytvořili ztrátu ve výrobě, jež byla vyjádřena nevyrobeným materiálem na více než 37 tisíc pánských obleků.²⁶²

Nejdecké česárny vlny, jakožto největší zaměstnavatel na Nejdecku, se snažily svým pracovníkům a jejich rodinným příslušníkům poskytnout zázemí v různých oblastech volnočasových aktivit. V roce 1949 byl v objektu restaurace „U Žáby“ otevřen klub mládeže NČV,

²⁵⁷ Přadeno, 7.1.1952, č. 29, s. 6.

²⁵⁸ Jednota, 26.1.1952, č. 4, s. 3.

²⁵⁹ Tamtéž. Článek o závratných výkonech pracovníků NČV je otištěn v: Jednota, 12.11.1949, č. 46, s. 3.

²⁶⁰ Rozvrh pracovního postupu přináší: Přadeno, 25.10.1952, č. 15, s. 5.

²⁶¹ Stráž míru, 25.4.1953, č. 19, s. 2, 20.6.1953, č. 27, s. 2.

²⁶² Tamtéž.

rozšířený roku 1952 na závodní klub NČV. Do provozu byla dána knihovna s čítárnou, začaly fungovat kroužky šachistů, filatelistů, fotoamatérů a radistů.

V roce 1950 byl v NČV založen automotoklub, první svého druhu v Československu pod záštitou podniku. O jeho zrod se zasloužila skupina kolem pana Dleska, Oldřicha Petroviče, Oldřicha Hodka a Radima Krajčí. Klub začínal se 120 členy. O rok poté byl automotoklub převeden pod ustavující se základní organizaci Svazarmu (Svaz pro spolupráci s armádou), která mimo tohoto klubu ustavila ještě radistický a střelecký klub. Předsedou Svazarmu a tím i autoklubu se stal František Vinš. V témže roce se začalo s budováním škvárové ploché dráhy v sousedství továrny, která byla hotova za 18 měsíců. Záhy se nejdečtí motoristé prosazovali i na okresní a krajské úrovni.

Na vzestupu bylo pořádání rekreačních pobytů. Od podzimu 1952 se mimo letní rekreace ROH zavedla i jiná – zimní. Prvé poukazy byly předány nejlepším pracovníkům závodu.

Pro ženy byla v druhé polovině roku 1953 zřízena podniková prádelna prádla, jež však nebyla zpočátku příliš využívána.²⁶³ Vedle ní existovala závodní mateřská škola v domě čp. 547, a to od roku 1946.²⁶⁴ Po roce 1945 je dochována podniková škola NČV, sídlící v budově čp. 600, ovšem nebyly k ní nalezeny žádné materiály.

11.2.1.2 Kovolís (Metalis)

Produkce nejdecké slévárny se zaměřovala během 2. světové války na válečnou výrobu – součástky pro letecký průmysl a dělostřelecké granáty. Produkce tlakového lití, zavedená uprostřed války, pokračovala i nadále.

V roce 1945, kdy byl národním správcem pověřen Ing. Václav Hauer a ředitelem se stal pan Neduchal, se nepřecházelo na mírovou výrobu zrovna lehce. Odcházející německé dělníky sice nahrazovali postupně noví osídlenci, přesto místa odborníků na tlakové lití zela prázdnotou. Odbornou výpomoc tak zajišťovali pracovníci Kovolisu Hedvikov. Znárodněním v roce 1946 spadl závod pod Kovolís, n.p., Čáslav. Ředitelem nejdeckého Kovolisu se stal Ing. Bohumil Adámek, toho vystřídal Jindřich Valecký a posléze Ing. Jiří Červášek (od září 1948).

Za působení nového ředitele Jaroslava Rocha se k 1. lednu 1950 podnik osamostatnil a přejmenoval na Metalis, k němu spadaly i dva pobočné závody v Kraslicích a Zelené Hoře u Kraslic. O dva roky přebral vedení Metalisu Hugo Žid, který zde setrval až do roku 1968.

²⁶³ 100 let trvání závodu 1873–1973, c.d., s. 59–61; ŠPULÁKOVÁ, A.: 30. výročí Svazarmu. In: Nejdecký zpravodaj, 1981, č. 158, s. 17–19.

²⁶⁴ Archiv ZŠ Nejdek, Kronika 1. národní školy v Nejdku, nestránkováno; svědectví paní Marty (1924) ze dne 21. července 2009.

Na sklonku května 1945 pracovalo v továrně celkem 558 zaměstnanců (v březnu toho roku šlo ještě o 1.953 osob). V červenci 1946 poklesl počet pracovníků na 540 (v tom 150 Němců). Ke konci roku 1948 registroval Kovolís zhruba 350 lidí.

Také Kovolís (Metalis) se po válce potýkal s nedostatkem surovin (hliníku, olova a zinku). Zprvu byly slitiny dováženy většinou z Kanady, odkud byly postupně dodávky zastaveny. Svízelnou situaci ohledně materiálu částečně vyřešilo zpracovávání leteckého šrotu za vzniku nových slitin. Přesto v roce 1949 již nestačil hliník pokrývat potřebu závodu a začaly se tak vyrábět odlitky slitin i z jiných kovů.

Počáteční hlavní výrobní náplní se staly předměty spotřebního zboží – hliníkové nádoby Aluspor, strojky na maso, jídelní přístroje aj. Vlivem nepříznivé situace v surovinových zdrojích se odstoupilo od produkce hliníkového nádobí. Do náhradního výrobního programu byly zahrnuty benzínové kohouty pro auta a motocykly, dále součásti zemědělských strojů, protipožární armatury, napájecí ventily pro dobytek nebo pneumatické vrtací podběry pro doly.²⁶⁵

11.2.1.3 Úpravna uranové rudy

Základem československého poválečného uranového průmyslu se staly doly na těžbu uranové rudy v Jáchymově, které byly v říjnu 1945 dekretem č. 101/1945 Sb. dány do vlastnictví státu. O měsíc později došlo k podepsání československo–sovětské smlouvy o těžbě a dodávkách uranu výhradně pro Sovětský svaz.²⁶⁶ Organizační struktura Jáchymovských dolů, n.p., se v uvedeném období měnila. Roku 1949 vznikly inspektoráty na základě těžebních areálů. Závod zahrnoval v tomto období vedle Jáchymovska i oblast Horního Slavkova a Příbrami. V roce 1953 pracovalo v západních Čechách v uranovém průmyslu zhruba 26 tisíc lidí (z toho více než 10 tisíc vězňů).²⁶⁷

Vedle těžby rudy byla úprava těžených surovin druhou hlavní činností uranového koncernu. Těžená ruda totiž neodpovídala parametrům odbytového produktu a následnému použití. Právě poblíž šachet, především z dopravního důvodu se začaly budovat první úpravní,

²⁶⁵ SOKA Karlovy Vary, fond ONV Nejdek, ka 1, inv.č. 35, zpráva o prominentních průmyslových závodech ve správním okrese Nejdek, 31.7.1946; fond MěstNV Nejdek, ka N36, inv.č. 733, sign. 907, zápis firmy Metalis do obchodního rejstříku, 25.7.1950; KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 68; Informátor pracujících závodu Metaz 02 Nejdek. 175 let závodu 1813–1988, Nejdek 1988, s. 2; Nejdecko. Sborník k 650. výročí města Nejdku, c.d., s. 64; Jednota, 25.12.1948, č. 52, s. 5.

²⁶⁶ Ten byl ochoten hradit veškeré náklady s těžbou spojené a zajišťovat i odbornou pomoc, ačkoliv se paradoxně uran nikde v tehdejší SSSR netěžil. Hornická činnost si vyžadovala dostatek pracovních sil, do roku 1949 pocházely z řad německých válečných zajatců, posléze zajišťovali těžbu zejména političtí vězni.

²⁶⁷ Maximum počtu pracovníků bylo dosaženo v roce 1955 (26.188), vězňů bylo nejvíce roku 1952 (10.677 osob).

jejichž hlavní náplní bylo odstraňovat z vytěžené rudy co nejvíce hlušiny a tím získávat kvalitnější tříděnou uranovou rudu. Později se zaváděly dokonalejší hydrometalurgické neboli chemické úpravny, u nichž spočívala úprava rudy ve vyloužení uranu v kyselinách a jeho převedení do podoby koncentráту.²⁶⁸

První hydrometalurgická úpravna rudy na území Československa vznikla v Nejdku, a sice v prostorách původní papírny.²⁶⁹ V roce 1952 převzaly areál Jáchymovské doly a značnými finančními náklady zrekonstruovaly budovy a vybavily je strojním zařízením. Do závodu již tehdy vedla vlečka, která byla nově rozšířena o třetí kolej, zároveň došlo ke zrušení točny.

V červnu 1952 se za poloprovozních podmínek, neboť přestavba nebyla ještě úplně skončena, počaly provádět první zkoušky provozu a technologií.²⁷⁰ V podniku, spadajícím pod IX. inspektorát Jáchymovských dolů, byl spuštěn provoz 1. září téhož roku, naopak jinde je zmínka až o únoru 1953.²⁷¹

Ruda se přivážela v železničních vagónech, výjimečně automobily, a to ze všech těžebních oblastí, zejména z Potůčků, Zadního Chodova, Horního Slavkova a Jáchymova. Při složitém procesu zpracování rudniny se také používalo černé uhlí z trutnovského revíru, které se vyznačovalo významným podílem radioaktivity.²⁷² Úpravna fungovala ve třísměnném provozu, areál byl přísně střežen závodní stráží a pohyb osob regulován bezpečnostními opatřeními.

Výroba i počet zaměstnanců strmě narůstaly – v roce 1953 prošlo úpravnou už 51 tisíc tun uranové rudy,²⁷³ v provozu bylo evidováno 624 osob (v tom 558 dělníků).²⁷⁴ V prosinci

²⁶⁸ TOMÍČEK, R.: Těžba uranu v Horním Slavkově, Sokolov 2000, s. 15–25, 80–81; LEPKA, F.: Český uran. Neznámé hospodářské a politické souvislosti 1945–2002, Liberec 2003, s. 45–47; PLUSKAL, O.: Poválečná historie jáchymovského uranu, Praha 1998, s. 31–39.

²⁶⁹ Papírna byla vystavěna v letech 1883 až 1885. Zaměřovala se také na výrobu kvalitního papíru pro bankovky. Její existenci nenarušila ani světová hospodářská krize, k zániku došlo na počátku roku 1945, kdy bylo zařízení demontováno a odvezeno. Po válce spadl objekt pod vojenskou správu, skladoval se zde vojenský materiál. V roce 1949 získal prostory karlovarský národní podnik Chemodroga, a to rovněž pro skladové účely.

²⁷⁰ NA Praha, fond SSK, inv.č. 769, ukl.j. 36, pamětní kniha železniční stanice Nejdeč, s. 23; Atom, 7.2.1966, č. 3, s. 3.

²⁷¹ Rudné a uranové hornictví České republiky, Ostrava 2003, s. 399, 406. Výrobní ukazatelé chemické úpravny začínají rokem 1953.

²⁷² Transportovaná ruda prošla nejprve kontrolním tříděním, eventuálně drcením, následovalo mletí a třídění. Poté se provádělo kyselé loužení a sodová rafinace, po níž přišel proces filtrace v kalolisech, vysrážení a pozdější sušení. Konglomeráty vysušeného chemického koncentrátu se drtily ve válcovém mlýnku, po ukončení byly odebírány vzorky pro stanovení obsahu uranu, vlhkosti a limitovaných příměsí. Koncentrát se nato plnil do plechových barelů, které byly expedovány do Sovětského svazu. Odpadní kaly byly ukládány na rostlý terén pod úpravnou, kde vyrostlo 5 odkališť (kalojemů) o celkové kapacitě téměř 642 tisíc m³. Odtud se přebytečná část roztoků vypouštěla přímo do Rolavy, část se recyklovala a zpětně se používala při mletí. Kompletní schéma úpravny se nabízí: Rudné a uranové hornictví České republiky, c.d., s. 400.

²⁷³ Projektovaná kapacita úpravny činila 270 tun rudy denně, což za celý kalendářní rok představuje hodnotu 98.550 tun rudniny. Roku 1955 zpracovala úpravna již 113 tun rudy.

1953 pracovalo na různých pozicích technického zaměření 23 sovětských státních příslušníků, kteří bydleli v Nejdku. V prvních měsících provozu zde byli údajně nasazeni na práci výhradně vězni z Vykmánova poblíž Ostrova.²⁷⁵

Existence úpravní (do roku 1964) byla provázena neustálou konfrontací s kvalitou odpadních vod. Podnik odebíral třetinu průměrného průtoku řeky Rolavy, tj. 50 l/s. Argumentace sovětských expertů, která se objevila v žádosti o povolení vypouštění odpadních vod v květnu 1952, hovořila o tom, že vypouštěná voda nebude vůbec mechanicky znečištěna (jen bude obsahovat slabou příměs soli a bude mírně oteplená). Přes námitky karlovarských vodohospodářů vydal příslušný Krajský národní výbor povolení v intencích žádosti Jáchymovských dolů. Skutečnost však byla zcela jiná, než jak ji prezentovali sověští odborníci. Odkaliště, vybudovaná na místech původního koryta řeky, prosakovala. Viditelná zakalenost svědčila o tom, že s řekou není něco v pořádku, provedené rozbory vody ukázaly pokles množství kyslíku a zvýšený obsah síranů a sodíku. V průběhu roku 1953 byl dokonce vyřazen z provozu závod Metalis Nejdek, a to vinou prasklé nádrže s kyselinou v úpravně. Znečištěná voda se dostala do potrubí celého Metalisu. Krajský časopis Neudeker Heimatbrief otiskl v roce 1955 informaci o tom, že voda v Rolavě měnila svoji barvu v zelenou, hnědou a černou.²⁷⁶

Pracovníci úpravní byli přímo vystavováni vlivu radioaktivních látek, nenosili žádný zvláštní oděv, který by je chránil před nežádoucími účinky záření. Podle zápisu z roku 1959

²⁷⁴ V srpnu 1954 šlo již o 723 osob. V lednu 1955 disponovala úpravna 710 pracovníky (616 dělníků, 55 techniků, 24 administrativních sil a 15 osob v závodní strážní). Zaměstnanci Jáchymovských dolů podepisovali při svém nástupu prohlášení, že budou zachovávat mlčenlivost, neboť pracují ve zvlášť důležitém podniku na obranu státu. Porušením závazků se vystavovali nebezpečí trestního stíhání podle zákona č. 86/1950Sb. na ochranu republiky. Archiv Diamo, s.p., Příbram, balík 94, ka 278, list 158, vyžádání posudku na uranovou rudu, 30.12.1958.

²⁷⁵ Tamtéž, balík 44, ka 130, list 241, seznam zaměstnanců státní příslušnosti SSSR ke dni 1.12.1953; ROJÍK, P.: Historie cínového hornictví v západním Krušnohoří, Sokolov 2000, s. 148; svědectví paní Věry (1928) ze dne 13. února 2009. Statistika počtu zaměstnanců jednotlivých inspektorátů přináší podle typu profese (úředníci a dělníci) i čísla potrestaných a nepracujících. U úpravní v Nejdku nejsou v žádném měsíci roku 1954 udávány vězeňské pracovní síly. Blíže: Archiv Diamo, s.p., Příbram, balík 52, ka 150, list 1an, průměrný stav zaměstnanců. Nevylučuji přítomnost vězňů na počátku existence závodu, jeví se to jako vysoce pravděpodobné, neboť získat při tehdejší nedostatku pracovníků v krátkém časovém horizontu stovky osob najednou by bylo nereálné.

²⁷⁶ ROJÍK, P.: Historie cínového hornictví v západním Krušnohoří, c.d., s. 149–150; Neudeker Heimatbrief, 15.9.1955, č. 59, s. 1. Daleko větší pohroma však přišla v červnu 1961, kdy se po průtrži mračen v pramenné oblasti Rolavy rozvodnila řeka natolik, že protrhla hráze 5. odkaliště. Usazený radioaktivní rmut byl povodní odnesen desítky kilometrů pod závod. I po této události, o níž nepadlo v souvislosti s únikem radioaktivních látek ani slovo v některém tisku, se chování Jáchymovských dolů neměnilo. Vzhledem k řešení problematiky celkové koncepce zpracování uranových rud se počátkem 60. let přistoupilo k rozhodnutí vybudovat novou úpravnu a provoz nejdeckého podniku ukončit. Dne 1. října 1964 vstoupil závod do likvidace, jež byla zakončena k 30. červnu 1965. Strojní zařízení bylo odvezeno do chemické úpravní Mydlovary u Českých Budějovic. Objekty úpravní byly demolovány, vzápětí proběhla asanace a rekultivace areálu.

si na pravidelných zdravotních prohlídkách stěžovala většina zaměstnanců na únavu, malátnost, spavost nebo nespavost a bolesti hlavy. Vyskytly se rovněž případy rakoviny jater, choroby horních a dolních cest dýchacích a otravy.²⁷⁷ S jistotou lze tvrdit, že ani na počátku existence úpravny v roce 1952, respektive 1953 se lidé nevyvarovali zdravotních komplikací. Pamětníci hovoří o zvýšené radioaktivitě, nezaznamenali radikální vzestup úmrtnosti či nemocnosti.²⁷⁸

11.2.1.4 Vývoj menších podniků

Následující výrobní sice nemohly počtem svých pracovníků nikterak konkurovat výše uvedeným závodům, přesto jejich činnost nebyla bezvýznamná. Existovaly už před rokem 1945 a některé z nich se mohly prokázat dlouholetou tradicí. Všechny přešly do národních správ, posléze byly některé přiděleny příslušným národním podnikům nebo skončily v likvidaci.

Největší z nich, firma Thaddäuse Reitznera (sídlící v objektu čp. 158 na náměstí), kterou měl v národní správě Miloslav Janků od 26. července 1945, vyráběla hnací řemeny, technickou kůži pro textilní průmysl a čalouněný nábytek. V červenci 1946 zaměstnávala 70 lidí (z toho 3 Němce), v červnu 1948 disponovala 40 lidmi. Od září 1947 patřila národní správa Oldřichu Poláškovvi.

Veškerá tehdejší produkce byla určena pro domácí odběratele. Od ledna 1950 patřil závod pod národní podnik Thonet Mimoň.²⁷⁹

Pilníkárna Antona Leista (budova čp. 211 v Nerudově ulici) byla dána do národní správy Josefu Soukupovi dne 10. června 1945, současně se změnil název na „Nejdecké pilníkárny“. V červenci 1946 bylo v ní registrováno 26 pracovních sil (18 Čechů a 8 Němců). Jak napovídá samotný název provozu, vyráběly se zde pilníky. Surovinu dodávala kladenská

²⁷⁷ Archiv Diamo, s.p., Příbram, balík 20, ka 59, poř.č. 1, zápis o otravě neznámou látkou v chemické úpravně Nejdek, 14.1.1959.

²⁷⁸ Svědectví paní Věry (1928) ze dne 13. února 2009, svědectví pana Jiřího (1936) ze dne 11. července 2009.

²⁷⁹ SOKA Karlovy Vary, fond ONV Nejdek, ka 1, inv.č. 35, zpráva o prominentních průmyslových závodech ve správním okrese Nejdek, 31.7.1946; ka 4, inv.č. 38, sdělení statistických dat nejdeckých podniků, 25.6.1948; fond MěstNV Nejdek, ka N18, inv.č. 541, sign. 191.1, protokol o národní správě firmy Tadeáše Reitznera, předání a převzetí spravované podstaty, 26.9.1947; KOTOUČKOVÁ, D.: Historie firmy TON v Bystřici pod Hostýnem (1946–1991). Diplomová práce, Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, Brno 2007, s. 29. Po nedlouhé éře Thonetu přešel nejdecký podnik pod Chebské hračkárny, pod něž spadal jistě roku 1954. Později náležel Jitoně, n.p., Soběslav.

Poldina huť a roku 1946 nebyly známy případy nedostatku materiálu. Odbyt výrobků byl plně zajištěn v tuzemsku, kde se o něj projevoval veliký zájem.

Od ledna 1952 byl provoz začleněn do Sdruženého komunálního podniku v Nejdku, posléze od července 1953 náležel Okresnímu průmyslovému kombinátu v Karlových Varech, středisko Nejdek. Tehdy v něm našlo práci 12 osob.²⁸⁰

Sídlo výroby prádla, ručních krajk a velkoobchodu Antona Gottschalda se nacházelo v budově čp. 367 ve Dvořákově ulici. Národní správa byla svěřena 27. června 1945 do rukou Jaroslava Kováře. V létě 1946 se uvádí jen výroba košil, celkový počet zaměstnanců činil 20 (v tom 14 Němců). Podnik se obešel bez přísunu surovin z ciziny, většina produkce mířila na domácí trhy. V létě 1948 probíhala likvidace národní správy, její průběh vedl Stanislav Licek.²⁸¹

Turbínová pila firmy Franz Leopold a syn (budova čp. 523 směrem na Nové Hamry), přešla dne 23. června 1945 do národní správy Františka Starého ze Dvorů u Karlových Varů. Na pile, která využívala surovinovou základnu z okolních lesů, pracovalo v červenci 1946 souhrnem 20 osob (v tom 10 Němců). Část výrobků putovala na export do Francie a Dánska. Od 1. ledna 1947 spadal závod pod České pily, n.p., Praha, o tři roky nato převzaly výrobu Západočeské pily, n.p., Mariánské Lázně. V březnu 1953 obsluhovalo zařízení 28 lidí.²⁸²

11.3 Zásobování, hospodářská pomoc UNRRA

Po válce se všeobecně projevoval nedostatek veškerého zboží. Existoval nadále lístkový systém.²⁸³ Krátce po květnu 1945, kdy se otevřela skladiště německé branné moci, bylo zaznamenáno relativně dostatečné množství potravin. Ovšem zásoby se prudce tenčily a od podzimu téhož roku se projevil jejich velký nedostatek. Dodávky se zbožím z vnitrozemí přicházely se zpožděním. Opět tedy přišly na řadu mimořádné přídělky a Nejdecko se z nich po zbytek 40. let prakticky nevymanilo. Docházelo k intervencím OSK a ONV na ministerstvu

²⁸⁰ SOKA Karlovy Vary, fond ONV Nejdek, ka 1, inv.č. 35, zpráva o prominentních průmyslových závodech ve správním okrese Nejdek, 31.7.1946; fond ONV Karlovy Vary, ka 448a, inv.č. 426, sign. 153, začleňování živností do komunálního podniku; ka 449, inv.č. 427, sign. 155, seznam komunálních podniků v okrese Karlovy Vary podle stavu k 1.7.1953.

²⁸¹ SOKA Karlovy Vary, fond ONV Nejdek, ka 1, inv.č. 35, zpráva o prominentních průmyslových závodech ve správním okrese Nejdek, 31.7.1946; fond MěstNV Nejdek, ka N18, inv.č. 541, sign. 191.1, seznam likvidovaných národních správ, 26.7.1948. Objekt přešel na nejdecký MNV, který v něm úřadoval až do roku 1970.

²⁸² SOKA Karlovy Vary, fond ONV Nejdek, ka 1, inv.č. 35, zpráva o prominentních průmyslových závodech ve správním okrese Nejdek, 31.7.1946; fond MěstNV Nejdek, ka N31, inv.č. 672, sign. 502.1, živnostenskoprávní povolení k provozu pro pilu v Nejdku, 27.4.1953.

²⁸³ K jeho zrušení došlo v roce 1953, kdy proběhla na začátku června měnová reforma.

výživy, aby bylo lépe zabezpečeno zásobování horské oblasti, avšak konečný výsledek nebyl nikterak potěšující.²⁸⁴

Otázka neuspokojivé situace v zásobování se přenesla do 50. let. Likvidace obchodů, živností a zemědělských hospodářství nesla svůj podíl viny. K 14. červnu 1950 poznamenal nejdecký kronikář prof. Nedbal: „*V Nejdku se objevuje citelný nedostatek zeleniny. A když se přece nějaká zelenina doveze, je to málo na dlouhé čekající fronty. Distribuce někde vážne a to uvádí hospodyně skoro k zoufalství.*“²⁸⁵ Jindy se poukazovalo na nevalnou jakost chleba a rohlíků, obyvatelstvo si neustále stěžovalo na zásobování masem a uzenářskými výrobky.²⁸⁶

Mezinárodní organizace UNRRA (v překladu Organizace pro pomoc válkou zničeným spojeneckým zemím), jejíž původ je nutno hledat ve Washingtonské dohodě z roku 1943, se významnou měrou podílela na poválečné konsolidaci poměrů. Vytyčila si v programu hospodářskou pomoc státům postiženým ve druhé světové válce, kterým poskytovala zejména potraviny a léčiva (ze 70 % hrazeno z USA).²⁸⁷ Za neméně důležité se jevily i dodávky surovin pro textilní průmysl, dále oděvů, strojů nebo dopravních prostředků. Za své existence dodala UNRRA do Československa necelých 800 tisíc tun potravinářského zboží. V průběhu roku 1947 se omezovaly přísuny zboží od UNRRY, až nakonec přestávaly proudit do republiky úplně, což se záhy poté odrazilo v zásobování.²⁸⁸

Zásilky UNRRA mířily jak do sítě obchodů (mouka, paštikové a masové konzervy), průmyslových podniků (surová vlna k třídění a praní do místní přádelny), tak rovněž do škol, kde se prováděly stravovací akce např. z mléčných konzerv. K dětem putovalo i kondenzované mléko, ovoce a zelenina.²⁸⁹

²⁸⁴ KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 23–24.

²⁸⁵ Archiv MěÚ Nejdek, Kronika města Nejdku, II. díl, c.d., s. 52.

²⁸⁶ Archiv MěÚ Nejdek, Kronika města Nejdku, I. díl, c.d., s. 330; Kronika města Nejdku, II. díl, c.d., s. 97–98, 230–233.

²⁸⁷ Souhrnem bylo do Československa dodáno zboží v hodnotě 13 miliard Kčs.

²⁸⁸ KALINOVÁ, L.: Východiska, očekávání a realita poválečné doby. K dějinám české společnosti v letech 1945–1948. Edice: Česká společnost po roce 1945, sv. 1., Praha 2004, s. 71; VYKOUPIIL, L.: Slovník českých dějin, c.d., s. 637.

²⁸⁹ Jednota, 20.12.1946, č. 40, s. 3; KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 24; SOMMER, K.: UNRRA a Československo, Opava 1993, s. 72; SOKA Karlovy Vary, fond ONV Nejdek, ka 1, inv.č. 35, měsíční zpráva o zásobování za měsíc listopad 1946; Vzpomínky paní Marie (1924) ze dne 25. července 2006.

11.4 Dvouletý hospodářský plán

V roce 1946 se začaly rýsovat konkrétní plány poválečné obnovy. V říjnu 1946 schválilo Ústavodárné národní shromáždění zákon č. 192/1946 Sb. o dvouletém plánu na léta 1947 a 1948, který se zaměřoval jak na státní, tak i na družstevní a soukromý sektor. Cílem dvouletky nebyl jen plán poválečné rekonstrukce hospodářství, ale i řada jiných závažných témat (např. osídlení, rekonstrukce bytů).²⁹⁰

Nový ONV se roce 1946 angažoval na vypracování plánu (vybudování správního okresu), jenž se řídil heslem „Budujeme Nejdecko pro 25 tisíc obyvatel“. Celkové znění programu bylo podřízeno dvouletce. Odsun a osídlování byly jednou z jeho priorit. Aby byl dostatečně zajištěn chod průmyslové výroby, očekávalo se na okrese nejméně 8 tisíc pracovních sil. Na úseku služeb se počítalo s takovým množstvím obchodů a živností, které by uspokojily potřeby obyvatel. V zemědělství se kladl důraz na živočišnou výrobu (chov dobytka), výstavbu mlékárny a výsadbu ovocných stromů v jižní části okresu. Ve městech a větších obcích se uvažovalo o zřízení místního rozhlasu a telefonizaci.²⁹¹

V průmyslu bylo bedlivě sledováno plnění výrobních plánů. Každý měsíc se vypracovávala hlášení, která se předkládala radě ONV. Ve dvouletém cyklu splnila Nejdecká česárna vlny plán výroby na 108,9 % a Kovolís na 125,71 %. V konkrétních měsících se však v plnění projevovaly značné výkyvy, což bylo dáno počasím (katastrofální nedostatek vody pro pily a papírny), malým počtem kvalifikovaných pracovníků a četnými opravami strojů.

Statistiky se vedly rovněž u zemědělství a lesnictví, řemesel, obchodu, dopravy, zdravotnictví, kultury a rekreace. Na konci prvního čtvrtletí roku 1948 pracovalo na Nejdecku v zemědělství a lesnictví 62, v průmyslu 4.641, v řemeslech 382, v obchodech 192 a dopravě 40 obyvatel. Bylo vypočteno, že zde chybí na 1.430 pracovních sil v průmyslu a 90 v řemeslech. Na sklonku září toho roku bylo zaměstnáno v zemědělství a lesnictví 62, průmyslu 4.591, řemeslech 372, v obchodě 180 a v dopravě 37 osob. Nastala potřeba zaměstnat v průmyslu ještě 1.471 a v řemeslech 69 činných osob.²⁹²

Jen při letním pohledu na čísla nabudeme dojmu, že ačkoliv byla evidentní snaha orgánů zvýšit počet práce schopného obyvatelstva na okrese (hlavně v průmyslu), docházelo

²⁹⁰ RATAJ, J.: KSČ a Československo I. (1945–1960), Praha 2003, s. 41.

²⁹¹ KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 35–36; SOkA Karlovy Vary, fond ONV Nejdek, ka 88, inv.č. 134, dvouletý plán pro vybudování správního okresu Nejdek, 10.2.1947; Budovatel, 8.11.1946, č. 39, s. 2.

²⁹² SOkA Karlovy Vary, fond ONV Nejdek, ka 88, inv.č. 134, dvouletý plán za měsíc prosinec 1948; výsledky dvouletky za jednotlivé měsíce roku 1947 a 1948; čtvrtletní hlášení plánovacích podkladů za I. a III. čtvrtletí.

nakonec k opačnému jevu – jeho poklesu, zapříčiněnému především odsunem Němců. Jako spojitá nádoba se pak jeví údaje o obchodech a živnostech, kde sehrál ještě navíc vliv jejich likvidace.

11.5 Pětiletý hospodářský plán

Pětiletý plán na léta 1949–1953 byl přijat Národním shromážděním dne 27. října 1948. Rychlým tempem strukturálních přeměn v průmyslu se mělo dospět k základům socialistické výstavby československého hospodářství. Zvítězil model úplného podřízení sovětské ekonomice (centrálně direktivní plánování). Dával se důraz na industrializaci země a nárůst kapacity těžkého průmyslu. Stranou však zůstával spotřební průmysl (i když rostla poptávka po potravinách a jiném zboží). Počet soukromých živností, obchodů a řemesel se zredukoval.²⁹³ Vesnice byly postiženy násilnou kolektivizací (zakládání jednotných zemědělských družstev na základě zákona z 23. února 1949). Rozvíjela se dobrovolná pracovní iniciativa (údernické hnutí).²⁹⁴

V nejdeckém okrese se vedly diskuse o školství a sportu (zabezpečení, opravy nebo novostavby školních a tělovýchovných zařízení – ustavení odborné školy textilní a vlnářské). V rámci bytového fondu se pamatovalo na opravu 280 bytů, na demolice nevhodných objektů k bydlení, vznik zemědělských staveb (stáje pro jatky, stodoly), rozšíření sítě vodovodů a kanalizací.²⁹⁵

Dobové noviny se doslova předháněly informacemi o úspěšném plnění pětiletky, jménech úderníků, závazcích v socialistickém soutěžení a úsporách v provozu. V případě nesplnění požadavku se dostávalo na řadu vysvětlování neúspěchu na stránkách tisku.²⁹⁶

11.6 Horské pastvinářské družstvo

Jak bylo již nastíněno, zemědělské osídlování se nestalo doménou Nejdecka a skončilo zhruba s příchodem roku 1946. Poněvadž byla k dispozici velká část konfiskované německé půdy, vedla se jednání o ustavení horského pastvinářského družstva (HPD), jež by obhospodařovalo jak živočišnou, tak rostlinnou výrobu.

²⁹³ Množství živností ubylo během první pětiletky o 80 %.

²⁹⁴ RATAJ, J.: KSČ a Československo I. (1945–1960), c.d., s. 132–137.

²⁹⁵ KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 36–37; SOkA Karlovy Vary, fond ONV Nejdek, ka 88, inv.č. 134, pětiletý plán okresu Nejdek.

²⁹⁶ Jeden článek o budovatelském úsilí zaměstnanců nejdeckého Kovolisu je uveřejněn v příloze.

Zárodkem existence HPD byla ve skutečnosti událost ze srpna 1946, kdy následkem probíhajícího odsunu Němců bylo zadrženo 910 kusů dobytka v bývalém zajateckém táboře v Šindelové (tehdy vlastně Schindelwald). Chtělo se zamezit tomu, aby byl dobytek nechán napospas všem vlivům. Velikost pastvinářského družstva se sídlem v Šindelové se postupně rozrůstala do okolí a v roce 1947 zahrnovalo družstvo tyto obce: Bernov, Hřebečná, Krásná Lípa, Lesík, Milíře, Nové Hamry, Rudné, Šindelová a Vysoká Pec. Strojní stanice začala plnit své poslání od podzimu 1946. Roku 1946 se družstvo věnovalo sklizni na okrese a chovu dobytka, posléze se její činnost zaměřila i na organizaci zemědělské výroby. Z důvodu nedostatku zaměstnanců byly pořádány výpomoci prostřednictvím brigádníků, i přesto se však nezabránilo zredukování osevního plánu oproti předešlému roku 1945/1946 z 1.800 ha na 1.300 ha.

Dodávky, jež byly stanoveny pro nejdecký okres, nebylo možné plnit. Jen za rok 1945 dosáhlo krmné obilí 72 % a chlebové 66 % plnění.

Velmi zřetelně se na Nejdecku projevoval ústup zemědělského hospodaření. Snižovala se výměra obhospodařované půdy, její zbytek byl předán k zalesnění. Nadále existovaly drobné podniky, které se však za vlny znárodnění dostaly pod Jednotná zemědělská družstva.²⁹⁷ Pozemky Horského pastvinářského družstva převzaly později Československé státní statky.²⁹⁸

11.7 Kolektivizace zemědělství, mandelinka bramborová

V rámci kolektivizace, jinak též likvidace zemědělské malovýroby, docházelo k dramatickým až tragickým událostem. O kolektivizaci se začalo uvažovat v ČSR již v březnu 1948, časem vykrytalizovaly dva proudy postupu v zemědělské otázce, které se odlišovaly zejména tempem, podobou a funkcí základní organizační jednotky – jednotného zemědělského družstva (JZD). Zákon č. 69/1949 Sb. z 23. února 1949²⁹⁹ o JZD nepřijali zemědělci zrovna s nadšením. Záhy vypukla rozsáhlá stupňující se kampaň k jejich zakládání.³⁰⁰

Roku 1949 vzniklo sice více než 2,5 tisíce přípravných výborů jednotných družstev, ovšem hodně rolníků z ustavivších se družstev záhy vystupovalo. Do programu kolektivizace se dostala v rámci pojetí třídního boje diferenciací vesnice podle velikosti vlastněné půdy a

²⁹⁷ Více následující podkapitola.

²⁹⁸ Šlo o jinou formu kolektivizace zemědělství. K horskému pastvinářskému družstvu se více věnuje: KU-LICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 62–65.

²⁹⁹ Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé, 15.3.1949, č. 22, s. 207–209. Hned první paragraf zdůrazňuje, že budou zakládána na bázi dobrovolnosti, ale realita byla zcela odlišná.

³⁰⁰ Pouze za měsíc duben 1949 se uskutečnily veřejné schůze ve více než polovině všech obcí republiky.

proklamace omezování kapitalistických živlů. Hlavní úder směřoval proti ekonomickému a politickému vlivu „vesnických boháčů“ (kulaků),³⁰¹ do nichž patřili všichni majitelé hospodářství nad 20 ha (později 15 ha). Průvodními jevy diferenciací se staly třídní rozpisy dodávek a výkup výrobků, nucený výkup strojního zařízení a zákaz zaměstnávání pracovních sil. Předepsané dodávky byly pro řadu sedláků likvidační.³⁰² Při jejich nedodržení přišly na řadu kruté tresty (vysoké pokuty, vězení, nucené vystěhování).³⁰³

V roce 1950 se přistoupilo ke kampani za přechod družstev na vyšší typy (III. a IV. stupně), provázenou rozoráváním mezí a společným ustájením dobytka. Při scelování pozemků do rozsáhlých lánů mnohdy vadila půda soukromého zemědělce, docházelo tak k nucené výměně půdy, která jednoznačně poškozovala stranu soukromého rolníka.

Výsledky kolektivizace dopadly pro celé zemědělské odvětví dosti drasticky. Vznikající JZD se neprokazovala životaschopností, stovky jich živořily, jejich zadluženost rostla. V letech 1949 až 1955 skončilo v zemědělství 450 tisíc pracovníků (řada z nich přešla do průmyslových oborů) a zaniklo 248 tisíc zemědělských usedlostí.³⁰⁴

Vzhledem ke geografickým podmínkám regionu neprobíhala zemědělská kolektivizace na Nejedcku nijak masově. V uvedeném období vznikla JZD ve Fojtově (1949), Pozorce (1950) a Suché (1951).

Družstva byla zaměřena jak na rostlinnou, tak živočišnou výrobu; pracovalo v nich řádově do 20 osob. Podprůměrnými výsledky se prokazovalo JZD v Suché, kde byla příčina nízké produktivity práce způsobena „kulackou sobeckostí jednoho družstevníka“. Vědomí vnitřního nepřítelů se stalo ideologickým nástrojem v boji proti neschopnosti udržet družstva, a to nejen v případě Suché. Důležitým faktorem nepříznivé situace byla též nemožnost zajistit dostatek pracovních sil, na což upozorňovalo i JZD ve Fojtově. Na druhém konci spektra

³⁰¹ Pojem, přejatý z ruštiny (пéст), dostal pejorativní označení pro zámožnějšího samostatného zemědělce. V Sovětském svazu tvořili významnou skupinu rolníků, která byla ve 30. letech 20. století při kolektivizaci ekonomicky a fyzicky zlikvidována.

³⁰² Např. v roce 1950 odváděli zemědělci s více než 20 ha státu desetkrát větší kontingenty než rolník s 1 ha půdy. Dodávky se neustále zvyšovaly.

³⁰³ V roce 1949 dostalo trest přes 50 tisíc rolníků, za tři měsíce v roce 1950 se jednalo už o 29 tisíc odsouzených osob.

³⁰⁴ JECH, Karel: Soumrak selského stavu 1945–1960. Edice: Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, sv. 35, Praha 2001, s. 16–21. KAPLAN, K.: Nekrvavá revoluce, c.d., s. 223–234. Proces fáze kolektivizace byl dovršen v roce 1960.

stáli Pozorečtí, kteří patřili mezi nejlepší v rámci karlovarského okresu, byli dávání za příklad ostatním JZD.³⁰⁵

Na katastrálním území Nejdku a Oldřichova existovalo v roce 1948 celkem 37 hospodařících rolníků, o pět let později byla zaznamenána jen tři soukromá hospodářství a mimo to ještě 8 kovozezemělců. Polnosti přecházely pod Československé státní statky.³⁰⁶

Komunistický režim se pokoušel využít jakékoliv drobnosti za účelem propagandy. V roce 1950 se naskytla v zemědělství jedinečná příležitost. Na polích byla nalezena mandelinka bramborová, brouk, pocházející ze severní Ameriky a ohrožující produkci brambor.³⁰⁷ Na sklonku června 1950 se rozběhla rozsáhlá kampaň na stránkách periodik, v níž byl nezvaný host popisován jako vyslanec amerických imperialistů, záměrně importovaný do socialistického sektoru. Případ mandelinky byl časově zařazen krátce po vypuknutí korejské války a nabídl tak řadu spojitostí s celosvětovým vývojem (Američané bojují proti severní Koreji zbraněmi, zato proti evropským lidovědemokratickým státům uvedeným broukem). Byly podnikány akce ve sběru brouka, do nichž bylo zapojeno široké obyvatelstvo, včetně dětí a mládeže.³⁰⁸

Také na Nejdecku se vyskytovala škodná mandelinka, i když nikoliv v masovém měřítku (v měsíci červnu a červenci). V září toho roku, jak uvádí nejdecká kronika, proběhl „hledací den mandelinky bramborové. (...) Školní děti našly několik brouků a větší množství larev, nejvíce na pozemcích kolem Bernova. Více zamořené kultury budou poprašovány.“³⁰⁹ Ještě v létě 1953 bylo po průzkumu polí na Nejdecku konstatováno, že výskyt mandelinky se podstatně omezil.³¹⁰

11.8 Druhá etapa znárodnění, likvidace obchodů a živností

V roce 1948 přistoupila komunistická strana v rámci politického boje a výstavby socialismu (a se zkušenostmi SSSR) k likvidaci soukromé malovýroby. Ještě krátce po únorovém převratu byla slyšet od vůdčích komunistů v zemi ujišťování, že soukromé hospodaření má u nás dlouhodobou budoucnost. Ústava 9. května z téhož roku proklamovala ochranu soukro-

³⁰⁵ SOkA Karlovy Vary, fond ONV Karlovy Vary, kniha 20 (zápisy ze schůze rady Jednotného národního výboru – JNV Karlovy Vary), zpráva o dokončených stavbách, 2.10.1953; Žatva, 18.5.1953, č. 10, s. 3; 5.5.1953, č. 9, s. 3–4; 6.7.1953, č. 17, s. 2; 4.8.1953, č. 19, s. 3; 6.10.1953, č. 27, s. 4; 1.12.1953, č. 34, s. 2.

³⁰⁶ Archiv MěÚ Nejde, Kronika města Nejdku, II. díl, c.d., s. 157.

³⁰⁷ Tento škůdce se objevil v Československu už v roce 1947.

³⁰⁸ MACURA, V.: Šťastný věk. Symboly, emblémy a mýty 1948–1989, Praha 1992, s. 28–33.

³⁰⁹ Archiv MěÚ Nejde, Kronika města Nejdku, II. díl, c.d., s. 101.

³¹⁰ Tamtéž, s. 55, 57, 219–220; Archiv ZŠ Nejde, Kronika 1. národní školy v Nejdku, nestránkováno.

mého podnikání závodů do 50 zaměstnanců a v zemědělství do 50 ha vlastněné či pronajaté půdy. Na podzim téhož roku došlo k náhlému obratu politiky KSČ, nastartovala se první etapa omezování a zatlačování role malopodnikatelů (1948–1950), vyznačující se základními zákonnými úpravami pro přechod k socializaci živností a počáteční improvizací a nevelkou mírou plánovitosti a cílevědomého řízení.

Na přelomu let 1948 a 1949 se v několika dnech provedl „záťah proti šmelině“, jehož cílem bylo nalézt utajované zboží v obchodech a živnostech. Soustavný tlak na živnostníky byl zpečetěn zaváděním komunálních podniků. Majetek vlastníka živnosti přecházel za určitou peněžní sumu na komunální podnik.³¹¹ Připomeňme několik statistických údajů, které se týkají řemeslných podniků. Za rok 1949 v nich ubylo v českých zemích 125 tisíc pracovních sil (ze 465 tisíc na 339 tisíc).³¹²

V obchodě se radikálně měnila situace hned na jaře 1948. Dne 28. dubna byly vydány tři zákony č. 118–120/1948 Sb. – o znárodnění velkoobchodních podniků, o organizaci zahraničního obchodu a znárodnění obchodních podniků s 50 nebo více zaměstnanci. Posledně uvedená právní norma se opírala o fakt, že 50 činných osob mohl podnik dosáhnout kdykoliv mezi 1. lednem 1946 a 1. lednem 1948. Znárodnění se počítalo zpětně od začátku ledna 1948. V průběhu roku byly prováděny dalekosáhlé kroky vedoucí k zestátnování a restrukturalizaci obchodní sítě. Výsledkem se staly národní podniky maloobchodu, velkoobchodu nebo smíšených obchodů (Narpa, Pramen, Kovomat, Uhelné sklady aj.). Od ledna 1949 přistoupily orgány KSČ všech stupňů k přesvědčovací kampani a začleňování dosud soukromých obchodů do státního či družstevního sektoru. Soukromí obchodníci byli diskriminováni a měli stále menší šanci dostat potřebné zboží na pult svých provozoven. Buď pod tlakem nakonec vstoupili do znárodněného podniku, nebo se museli spokojit s profesí podřadnějšího významu. V roce 1949 byl podíl státního a družstevního obchodu na obratu 79,9 %, o rok nato představoval již 91,7 %. Na konci stejného roku přežívalo na 45 tisíc soukromých obchodů (v lednu jich bylo přitom ještě napočítáno 110 tisíc).³¹³

Už během roku 1949 a především v prvních měsících dalšího roku byly vytvářeny předpoklady pro zavedení masové a organizované fáze socializace živností, do níž přešla v polovině roku 1950. Úmyslem bylo vyvarovat se pochybení a nedostatků, k nimž dochá-

³¹¹ Blíže samostatná podkapitola.

³¹² KAPLAN, K.: Nekrvavá revoluce, c.d., s. 220 an; MAREK, P.: Počátky likvidace živnostnictva v letech 1948–1950. In: Po stopách nedávné historie. Sborník k 75. narozeninám doc. Karla Kaplana, c.d., s. 126–141; TÝŽ: České živnostnictvo 1945–1960. Likvidace živnostníků, řemeslníků a obchodníků v českých zemích, c.d., s. 118–155.

³¹³ KAPLAN, K.: Nekrvavá revoluce, c.d., s. 223; STARZYCZNA, H. – STEINER, J.: Proměny obchodního podnikání v českých zemích v letech (1930–) 1945–1950. In: Slezský sborník, 1995, č. 3, s. 226–228.

zelo v předchozím období. Klíčovou záležitostí nové etapy se stalo ustavení tzv. plánu Ř, jehož směrnice schválilo předsednictvo ÚV KSČ. Plán vznikl na okresní úrovni od jara 1950, vyznačoval se myšlenkou delimitace (vymezení působnosti, ohraničení) podniků určených k socializaci mezi národní a komunální podniky a družstva. Jeho druhou významnou složkou byl návrh optimální sítě řemesel a služeb, podle něhož příslušná MNV a ONV stanovovala počty provozoven, přičemž se předpokládala nadbytečnost, respektive nedostatek některých služeb. Nejintenzivněji probíhal proces socializace soukromé malovýroby v letech 1950 a 1951, avšak v průběhu roku 1951 začal postupně zpomalovat.

Jednání se soukromým sektorem o „začlenění dotyčné malovýroby do vyšší formy výrobního procesu“ prováděly přímo socialistické podniky a družstva. Řídící a kontrolní funkcí disponovaly příslušné KNV, zato ONV se zaměřovala na konkrétní případy. Pokud živnostníci nesouhlasili s uvedeným přechodem, byla jim odebrána oprávnění k samostatné činnosti nebo byly výrobní prostředky vykupovány za státem určené ceny.

Přes zdůrazňování dobrovolnosti akce, provázeném poučováním a přesvědčováním státními orgány, se ve skutečnosti prováděl na živnostnictvu politický a ekonomický nátlak, spojený s vyhrožováním a perzekucí.

V závěru roku 1948 bylo v ČSR evidováno celkem 382 tisíc soukromých živností a řemesel, v nichž našlo práci 904 tisíc osob. O pět let nato zůstalo 51 tisíc drobných podniků (s necelými 54 tisíci pracovníky), což představovalo úbytek 86,6 % veškerých provozoven a 94 % personálu.³¹⁴

Na podzim 1949 poznamenává nejdecký kronikář do místní kroniky: „*Firmy se jmény obchodníků a živnostníků (...) zmizely a místo nich se skví výklady novými barvami. (...) Jsou smíškové, kteří doporučují, aby pohřební ústav se nazval 'Zdechna'. V podnikání a obchodu se zavádí nový život, od kapitalismu kráčíme pevným krokem k socialismu.*“³¹⁵ Podle neúplných záznamů prošlo likvidací v Nejdku v roce 1949 souhrnem 10 živností (výrobní krajek, obchody s koloniálním zbožím a potravinami).³¹⁶

V letech 1950 a 1951 zaniklo nejméně 22 provozoven, dalších 18 drobných provozů bylo začleněno do národních a komunálních podniků. V roce 1952 existovaly ještě 2 obcho-

³¹⁴ MAREK, P.: České živnostnictvo 1945–1960. Likvidace živnostníků, řemeslníků a obchodníků v českých zemích, c.d., s. 161–185.

³¹⁵ Archiv MěÚ Nejdek, Kronika města Nejdku, I. díl, c.d., s. 362.

³¹⁶ Je potřena zmínit, že již v roce 1948, tedy před hlavní fází likvidace živností, bylo v úmyslu provést likvidační řízení u 14 nepotřebných nejdeckých živností. SOKA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejdek, ka N18, inv.č. 541, sign. 191.1, seznam likvidovaných národních správ – průmyslových podniků „C“, 26.7.1948.

dy a 7 živností v soukromých rukou,³¹⁷ ovšem obchody a některé živnosti záhy ukončily činnost.³¹⁸

Zážitky ze zestátňování obchodů a živností popisuje paní Marie, jež pracovala spolu se svým manželem v koloniálu, který vlastnili v Nejdku: „*Po únoru 1948 jsme přešli do podniku Pramen. Jeho tehdejší ředitel z Karlových Varů za námi přijel s nabídkou vstupu, jinak bychom museli obchod zavřít. Projevoval se nedostatek zboží ...*“³¹⁹ Posléze v obchodě pracovali jako řadoví zaměstnanci ještě dlouhá léta.

11.9 Komunální podnik

Vedle průmyslu, obchodu, dopravy, bankovního a pojišťovacího sektoru se dostala v roce 1948 na pořad dne otázka znárodnění drobných živností, výrobních a řemeslných podniků, jež bylo potřeba podle dobové terminologie přetvořit na podniky socialistické, a to cestou jejich začlenění pod komunální podniky (KP). Zavedl je zákon č. 199/1948 Sb. z 21. července 1948 s účinností od 1. ledna 1950, vládní nařízení č. 10/1949 Sb. z 18. ledna 1949 provádělo zákon a definovalo statut KP. Jejich hlavní hospodářsko-politický význam tkvěl ve „vytlačování zbytků buržoasie z pozic živností a provozoven“, zvýšení úrovně a zlepšení služeb a zároveň i produktivity práce. Základem pro vznik nových organizačních celků se stal jednak obecní či městský majetek, státní majetek pocházející z konfiskace a v neposlední řadě také znárodněné složky.

Podniky v sobě soustřeďovaly živnosti a provozovny. Vedle toho prováděly i stavební činnost všeho druhu a hromadně spravovaly nemovitosti. Navenek byl podnik zastoupen správcem (jmenovaným národním výborem), který byl oprávněn ke všem soudním i mimosoudním úkonům.³²⁰

V prosinci 1949, tedy necelý rok od nabytí zákona o zřízení a statutu KP, existovalo v českých zemích souhrnem 638 komunálních podniků (v tom 531 obecních a 107 okres-

³¹⁷ Šlo o 1 obchod se sklem, 1 železářství, 3 holičství, 2 truhlářství, 1 povoznictví a 1 zámečnictví. V zemědělství existovali ještě 3 soukromně hospodařící.

³¹⁸ SOkA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejdek, ka N31, inv.č. 672, sign. 502.1, návrh MNV Nejdek na likvidaci živností, 14.12.1950, zrušovací výměry nejdeckých živností a spisy likvidovaných živností; fond ONV Karlovy Vary; ka 446, inv.č. 426, sign. 153, spisy likvidovaných živností; ka 447, inv.č. 426, sign. 153, spisy likvidovaných a do národních a komunálních podniků začleněných živností; ka 448, inv.č. 426, sign. 153, spisy likvidovaných a do národních a komunálních podniků začleněných živností, 1951; Archiv MěÚ Nejdek, Kronika města Nejdku, II. díl, c.d., s. 157.

³¹⁹ Vzpomínky paní Marie (1924) ze dne 25. července 2006.

³²⁰ Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé, 29.1.1949, č. 5, s. 75–90; SOkA Karlovy Vary, fond ONV Karlovy Vary, kniha 70, zápis ze schůze pléna JNV Karlovy Vary, 17.12.1949; Komunální podniky, 1950, č. 1, s. 1–4, č. 10, s. 133–140. Správce měl spravovat podnik s péčí řádného hospodáře, působnost národního výboru vykonávalo představenstvo. Vnitřní dozor nad KP prováděl národní výbor. Nejvyšším úřadem dohlédacím bylo ministerstvo vnitra, které v součinnosti s ministerstvem financí zabezpečovalo hospodaření.

ních), do nichž byly zahrnuty i sdružené KP. O chod 6.033 provozoven se staralo 53.589 zaměstnanců. Nejvíce z nich náleželo stavebnictví, dopravě, pohostinství a službám veřejnosti. V kraji Karlovy Vary fungovalo 41 KP s celkovým počtem 461 dílčích jednotek a 3.794 pracovníků.³²¹

Sdružený komunální podnik města Nejdku (SKP) byl uveden do činnosti 1. srpna 1949. Sídlo SKP se nacházelo v domě čp. 127 na náměstí, prvním správcem se stal Josef Kubát. Tímto datem do něj přešlo 16 drobných provozoven,³²² které k 30. září 1949 čítaly 26 zaměstnanců. Rozhodnutím pléna MNV v Nejdku z 8. září 1949 vzniklo tříčlenné představenstvo v čele s členem rady MNV Jaroslavem Štorkánem. Dne 20. prosince 1949 se radní jednohlasně usnesli na vytvoření samostatného bytového komunálního podniku a jeho oddělení od SKP.³²³ Během roku 1950 a 1951 vstoupily ve druhé vlně začleňování živností do nejdeckého KP nejméně 4 živnosti (malířství, pilníkářství, lakýrnictví a fotograf). Vedoucího Kubáta nahradil ve funkci v březnu 1950 Václav Šindler, který setrval v SKP do konce srpna 1951. Po něm byl pověřen vedením podniku František Štefl, kterého vystřídal v dubnu 1952 Josef Soukup.³²⁴

O tom, že úroveň služeb a vůbec hospodaření SKP se nevyznačovaly původními tezemi výše uveřejněnými, dosvědčují i ohlasy nejdeckého občanstva na veřejné schůzi 22. června 1950, na níž se většina kritiky obracela vůči chybám ze strany SKP, poněkud za předražování vykonávaných prací. Když se v diskuzi začaly doslova sypat výtky na činnost SKP, předseda MNV Hynek Soukup raději ukončil diskuzi a přešel k jiným bodům programu.³²⁵ Ještě dva roky poté se po průzkumu v SKP v Nejdku hovořilo o tom, že si podnik neuvědomil „svůj význam při budování socialismu“. Nebyly v něm vyhlášeny ani socialistické závazky a vládl chaos. Výčet nedostatků však zdaleka neskončil. Závažnost situace podtrhla skutečnost, že nebylo řádně vedeno podnikové účetnictví (např. kniha vydaných faktur byla

³²¹ Tamtéž, č. 3, s. 27–30.

³²² SOKA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejdek, ka N9, inv.č. 533, sign. 152, zakládací listina SKP Nejdek, nedatováno. Jednalo se o tyto živnosti: 3 zámečnictví, 2 autodílny, 2 nákladní autodopravy, 1 hostinec, 1 klem-pířství, 1 truhlářství, 1 pokrývačství, 1 elektroinstalatérství, 1 pohřební ústav, 1 kolářství, 1 malířství a 1 vulkanizérství. V zakládací listině byly ještě dále uvedeny následující majetkové podstaty: 1 stavební podnik, 2 restaurace, městská váha, vodovod a kanalizace.

³²³ SOKA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejdek, ka N9, inv.č. 533, sign. 152, přehled obecních komunálních podniků v Nejdku ke dni 30.9.1949; ka K55, inv.č. 55, zápis ze schůze rady MNV Nejdek, 20.12.1949. Trvání bytového komunálního podniku nepotvrzují však žádné další prameny. V pozdějším období (ještě v červenci 1952) jsou vždy u SKP uváděny počty dělníků stavební profese.

³²⁴ SOKA Karlovy Vary, fond SKP Nejdek, ka 1, inv.č. 1, zápis ve věci zajištění snížení zásob a likvidace starých pohledávek, 21.11.1952; fond ONV Karlovy Vary, ka 448, inv.č. 426, sign. 153, spisy likvidovaných a do národních a komunálních podniků začleněných živností.

³²⁵ Archiv MěÚ Nejdek, Kronika města Nejdku, II. díl, c.d., s. 53–54.

vedena až od srpna 1950) a navíc chybělo účetnictví pro investiční účely. Nesprávně byla řízena politika mezd a tržeb.³²⁶ Podle jiného zdroje, fakticky jen potvrzujícího předchozí slova, se s provozním účetnictvím v SKP začalo teprve 1. září 1952. Zpráva dále pokračuje v tvrzení, že byl nejdecký KP „počátkem roku 1952 v takové situaci, že doslova nebylo zaměstnanců v podniku ani mimo podnik, který by měl alespoň částečný přehled o hospodaření a celkové situaci. Účtování v roce 1951 prováděla za podnik společná správa v Karlových Varech.“³²⁷ Paradoxně se tak záznam v nejdecké kronice z března 1952 zmiňuje o lepší se situaci v SKP. V listopadu 1952 byla na hovorech s občany dávana opakovaně ze strany MNV vina za neutěšený stav podniku minulému vedení SKP a MNV.³²⁸ Po dosazení schopných a zodpovědných lidí do čela SKP se během roku 1952 situace všeobecně zlepšila, jak znělo z úst finančního referenta nejdeckého MNV. Počet pracovníků v letech 1950 až 1952 kolísal a byl závislý na míře začleňování živností a obchodů. V prosinci 1951 zaměstnával SKP celkem 87 osob,³²⁹ začátkem července 1952 se jednalo o 93 lidí.³³⁰

Na základě vládního usnesení z 31. března 1953 o reorganizaci místního hospodářství s platností od 1. července téhož roku schválila rada JNV v Karlových Varech návrh nového vnitřního uspořádání KP v kraji Karlovy Vary (18. května 1953). Úkolem reorganizace KP bylo vytvoření vhodných útvarů a uspořádání jejich vztahů. Za neméně důležitý cíl byl stanoven co možná nejlépe plněný plán, zvýšení produktivity práce a dosahování nejvyšší hospodárnosti.³³¹ Nově uspořádaný Komunální podnik města Nejdku, Chodova a Perninku se nevyvaroval kontroly, jež by konstatovala závažné skutečnosti. V září 1953 byl při kontrole shledán nepoměr mezi mzdami a celkovými tržbami, tzn. nadměrné mzdy, které zapříčiňovaly ztrátovost. Situaci ještě dále zhoršovalo nedostatečné provozní účetnictví, chybějící

³²⁶ SOKA Karlovy Vary, fond ONV Karlovy Vary, kniha 15 (zápisy ze schůze rady JNV Karlovy Vary), zpráva o plnění souborného plánu okresu Karlovy Vary za měsíc září 1952, 23.10.1952; fond SKP Nejdek, ka 1, inv.č. 1, zápis ve věci zajištění snížení zásob a likvidace starých pohledávek, 21.11.1952.

³²⁷ SOKA Karlovy Vary, fond ONV Karlovy Vary, kniha 16 (zápisy ze schůze rady JNV Karlovy Vary), zpráva o plnění souborného plánu a rozvoje hospodářství v okresu Karlovy Vary v roce 1952, 6.2.1953.

³²⁸ Archiv MěÚ Nejdek, Kronika města Nejdku, II. díl, c.d., s. 148, 155; fond SKP Nejdek, ka 1, inv.č. 1, zápis ve věci zajištění snížení zásob a likvidace starých pohledávek, 21.11.1952. Jen za první čtvrtletí 1952 dosáhla ztráta 23 tisíc Kčs. To však nebyl jediný znepokojující případ. V zahradnictví SKP byly neodborně postaveny skleníky, které si vyžádaly velký peněžní obnos, ale nedaly se používat. Do konce září 1952 byly evidovány pohledávky u 118 odběratelů.

³²⁹ SOKA Karlovy Vary, fond SKP Nejdek, ka 1, inv.č. 1, spěšné hlášení SKP Nejdek za měsíc prosinec 1951. Do souhrnného počtu patřili: 4 elektrikáři, 2 instalatéři, 2 klempíři, 2 kováři, 7 zámečníků, 4 malíři, 3 pokrývači, 10 zedníků a 1 fotograf. Do pohostinství spadalo 19 zaměstnanců, do oděvní služby 16, cukrárny 4, společné správy (administrativy) 8, pohřebního ústavu 1 a do skladu 3 zaměstnanci.

³³⁰ SOKA Karlovy Vary, fond SKP Nejdek, ka 1, inv.č. 1, zpráva o veřejné schůzi SKP Nejdek, 2.7.1952.

³³¹ SOKA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejdek, ka N9, inv.č. 533, sign. 152, reorganizace podniků místního hospodářství, 20.5.1953; vnitřní reorganizace podniků místního hospodářství, 22.5.1953.

skladová evidence a vnitropodniková kontrola.³³² V té době zahrnoval KP souhrnem 14 provozoven (z toho 3 byly umístěny v Nejdku – holičství, fotograf a autodopravce). Od roku 1953 stál v čele KP Bohumil Šimák, předchozí jmenovité vedení zpětně k roku 1950 nebylo možné zjistit.³³³ V podniku bylo evidováno 69 zaměstnanců (včetně 7 osob v administrativě).³³⁴

Pro úplnost dodejme, že také v Nejdku působily po roce 1953 ještě následující komunální podniky:

Oblastní bytový komunální podnik (OBKP), jehož existence je prokázána od července 1952, vykazoval v prvním roce hospodaření ztrátu 5,7 mil. Kčs ve staré měně.³³⁵

Okresní průmyslový kombinát Karlovy Vary, středisko Nejdek – zaměstnával 42 osob, nejvíce z nich patřilo pod pilníkárnu a oděvní službu.³³⁶

Stavební práce zajišťoval Okresní stavební podnik Karlovy Vary, středisko Nejdek s celkově 19 pracovníky (z toho 16 dělníků).³³⁷

³³² Tamtéž, ka N9, inv.č. 535, sign. 155, zpráva o kontrole účetních výkazů a zjištění celkového stavu administrativy podniku, 25.9.1953. Důvody, proč hrály vysoké mzdy stěžejní úlohu v této problematice, spočívají v tom, že v některých sektorech byly zavedeny částečně úkolové sazby, které nebyly řádně kontrolovány. Samotná mzdová účetní ani neznala způsob výpočtu mezd u pracovníků v zahradnictví, jeho výše se stanovila bez řádné kontroly. O platech nižších administrativních a technických sil rozhodl vedoucí KP bez ohledu na nadřízené orgány. Podobně bychom mohli detailně pokračovat u evidence a položek účetnictví.

³³³ V zápisech rady JNV Karlovy Vary za rok 1953 se několikrát hovoří o personálním složení SKP města Nejdku, Chodova a Perninku. Na schůzi 7. srpna 1953 bylo schváleno usnesení o tomto obsazení: ředitel Bohumil Šimák, plánovač František Hejzlar a hlavní účetní Karel Endt. Viz: SOKA Karlovy Vary, fond ONV Karlovy Vary, kniha 19, zápis ze schůze rady JNV Karlovy Vary, 7.8.1953.

³³⁴ SOKA Karlovy Vary, fond ONV Karlovy Vary, ka 449, inv.č. 427, sign. 155, seznam komunálních podniků v okrese Karlovy Vary, nedatováno.

³³⁵ Tamtéž, výroční uzávěrka OBKP za rok 1952, 12.9.1953. Ztráta byla dána jednak vlastním provozem, tak i převzatými ztrátami bytových komunálních podniků v Chodově a Perninku, které byly včleněny do OBKP 1. července 1952. OBKP spravoval domovní fond v Nejdku, Chodově, Perninku, Horní Blatné a Abertamech; Archiv MěÚ Nejdek, Kronika města Nejdku, II. díl., c.d., s. 135.

V roce 1954 disponoval OBKP celkovým počtem 702 obytných domů a 1.682 bytových jednotek (v Nejdku měl ve správě 175 domů a 480 bytů). Později byl zrušen a na jeho místě vznikly domovní správy.

³³⁶ SOKA Karlovy Vary, fond ONV Karlovy Vary, ka 449, inv.č. 427, sign. 155, seznam komunálních podniků v okrese Karlovy Vary, nedatováno. V kombinátu byly tyto obory: elektroinstalátérství, vodoinstalátérství, klempířství, kovářství, autokarosářství, opravná rádií, soustružnictví kovu a cukrářství.

³³⁷ Tamtéž.

12. Vývoj v dopravě

12.1 Situace v dopravě bezprostředně po válce

Dopravní obsluha okresu byla jedním z prvořadých cílů zdejších úřadů, neboť právě doprava sehrávala velmi důležitou roli z hlediska manipulace se zbožím a surovinami. Nejdecko bylo odkázáno svojí polohou v hornatém terénu v drtivé většině na dovoz zemědělských produktů (vyčísleno na 85 až 90 %), z nichž zaujímaly přední postavení mouka, mléko, maso, vejce, cukr, ovoce a zelenina, sůl, tuky. Ze spotřebních výrobků se to týkalo obuvi a textilu. Jako nepostradatelné musíme jmenovat uhlí, které bylo dováženo většinou ze sokolovské hnědouhelné pánve.

12.2 Silniční doprava

Situaci v silniční dopravě nejvíce komplikoval nedostatek pohonných hmot. V roce 1945 bylo téměř pravidlem, že přiděly benzínu a ostatních látek na celý měsíc vystačily zpravidla do patnáctého dne. Aktivitou OSK se podařilo dosáhnout mimořádných přidělů z ministerstva dopravy. V průběhu roku 1946 přicházely na Nejdecko větší přiděly, v dalším roce pak nebyly zaznamenány žádné velké potíže. Projevilo se to v užívání automobilů, jejichž množství však nebylo v prvních měsících činnosti českých úřadů sledováno. V prosinci 1945 byly přiděleny z rámce akce UNRRA³³⁸ tři nákladní auta. Silniční dopravu také značně ovlivňoval nedostatek pneumatik.³³⁹

Autobusová doprava byla provozována v období let 1945 až 1949 Československými státními drahami. Posléze přešla na Československou automobilovou dopravu. Podle platného jízdního řádu od května 1949 byly na Nejdecku v provozu tyto linky: Karlovy Vary – Merklín – Pernink – Rýžovna, Karlovy Vary – Nejdek – Černava a Karlovy Vary – Jáchymov – Potůčky. V roce 1947 se uvažovalo o obnovení autobusového spojení Nejdek – Přebuz a Karlovy Vary – Abertamy, ovšem není prokázáno, zdali k tomu záhy skutečně došlo a posléze byl spoj zrušen, nebo se nakonec od záměru ustoupilo. Zato ve zmíněném roce jezdil autobus mezi Kraslicemi a Nejdkem.

V roce 1953 se zmiňuje nejdecká kronika o autobusové lince Nejdek – Karlovy Vary, která zajišťovala čtyřmi spoji denně obslužnost především obcí při silnici mezi Nejdkem a

³³⁸ Více v samostatné kapitole této práce.

³³⁹ KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 19–22.

Karlovými Vary. Autobusová doprava nehrála v uvedeném poválečném období majoritní úlohu, v jistém ohledu spíše doplňovala přepravu osob po železnici.³⁴⁰

12.3 Železniční doprava

Pravidelná doprava na celém úseku železniční trati Karlovy Vary – Nejdek – Johanngeorgenstadt byla znovu zavedena 3. října 1945.³⁴¹ Část tratě mezi Karlovými Vary a Starou Rolí byla v dubnu 1945 značně poškozena nálety spojeneckých letadlových svazů, takže vlaky mezi těmito stanicemi nejezdily, nebo využily objížďky přes Chodov. Německé osazenstvo udržovalo tuto dopravu v nejnútnejším rozsahu až do příchodu českých železničářů v létě 1945.

Dne 24. července 1945 přijelo do Nejdku 18 českých železničářů, a to zvláštním motorovým vlakem. Zapojili se ihned do práce – na psacím stroji byly rozmnoženy chybějící jízdní řády a ostatní pomůcky. Následující den nahradili Češi Němce v jízdních četách. Stav německých zaměstnanců tehdy činil 39, ve strojové stanici jich bylo evidováno 32 (z toho 2 Češi). Do konce srpna bylo propuštěno v nejdecké železniční stanici 25 Němců a do prosince dalších 10. Počet českých zaměstnanců neustále rostl. Ke konci roku 1945 se jednalo již o 26 příslušníků české národnosti (o rok později šlo o 48 zaměstnanců). Službu výpravčích vlaků konaly zpočátku pouze Němci. Poslední výpravčí z řad Němců opustil stanici poslední květnový den roku 1946. Přednostou stanice se stal v červenci 1945 Václav Waldmann.

V srpnu 1945 projelo Nejdkem 12 vlaků, v prosinci téhož roku se číslo zvýšilo na 20. Osobní přeprava byla silně omezena zákazem přepravy Němců, přesto od srpna do prosince 1945 bylo odbaveno nejdeckou stanicí přibližně 20.000 osob.

Velmi čile si vedla nákladní doprava, podíl na ní měla obzvláště místní přádelna vlny. V průběhu roku 1945 přišlo do nejdecké stanice průměrně 20 vagónů denně. Od prosince 1945 do října 1946 zajišťovala železnice transporty Němců do sovětské a americké okupační zóny (i antifašistů); byly provedeny hladce a bez závad.

Od roku 1946 narůstal počet přepravených osob, taktéž nákladní doprava zažívala mohutný rozvoj. V roce 1947 bylo vydáno 90 tisíc jízdenek, o rok nato si jízdenku v nejdecké stanici koupilo již 140 tisíc osob. V roce 1948 činil denní průměr 38 vlaků.

³⁴⁰ Archiv MěÚ Nejdek, Kronika města Nejdku, II. díl, c.d., s. 180; Krušnohorský Semmering Karlovy Vary – Johanngeorgenstadt, c.d., s. 22; Budovatel, 14.3.1947, č. 11, s. 4; Jednota, 25.1.1947, č. 4, s. 2.

³⁴¹ Vlaky jezdily do saského Johanngergenstadtu až do roku 1947, kdy byl přechod uzavřen. Poslední stanicí na českém území se staly Potůčky, a to až do června 1991, kdy bylo obnoveno příhraniční spojení.

Roku 1951 se strojní stanice³⁴² rozloučila se strojními četami, které přešly do výtopy na karlovarském dolním nádraží. Zůstali tam jen uhlíři na zbrojení strojů. Z uvolněných prostor strojní stanice vznikla bytová jednotka.

V témže roce, konkrétně 20. května, byla slavnostně uvedena do provozu nová zastávka Nejdek – zastávka. Na vlastní náklady a s pomocí brigádnické práce ji vybudoval závod Metalis.³⁴³

13. Případ zdejší nemocnice

13.1 Situace ve zdravotnictví v poválečné době

Po roce 1945 se všeobecně usilovalo v rámci sociální bezpečnosti o prosazení požadku státní záruky práva na zdraví pro veškeré obyvatelstvo a bezplatné lékařské péče. Zákon č. 99/1948 Sb. z 15. dubna 1948 o národním pojištění (nemocenském a důchodovém) zavedl povinné pojištění, které zajišťovalo lékařskou péči pro pojištěnce a jejich rodinné příslušníky. Posléze došlo ke znárodnění nemocnic, léčebných ústavů a lázní.³⁴⁴ Do roku 1951 byla zdravotnická zařízení řízena místní správou a financována z pojištění za účasti státu.

Organizace zdravotnictví doznala změn zákonem č. 103/1951 Sb. z 19. prosince 1951 s platností od 1. ledna 1952. Sjednocená lékařská a preventivní péče přešla pod ministerstvo zdravotnictví. Rušila se svobodná volba lékaře a zdravotnické služby přecházely do jednotné soustavy, v okresní a krajské ústavy národního zdraví.³⁴⁵

13.2 Uvedení do problematiky nejdecké nemocnice a stavu ve zdravotnictví

V období po roce 1945 se vyvinulo ze strany zástupců ONV a jednotlivých obcí nezměrné úsilí k zachování nejdecké nemocnice, která zaštiťovala zdejšímu obyvatelstvu dostupnou úroveň lékařské péče. Pokud bereme v potaz ten fakt, že byla rozšířena v této době onemocnění různého druhu a dosažitelnost nejbližší nemocnice v Karlových Varech předsta-

³⁴² Jde o bývalou budovu nádraží, sloužící veřejnosti v letech 1881 až 1899 (než bylo postaveno současné vlakové nádraží).

³⁴³ NA Praha, fond SSK, inv.č. 769, ukl.j. 36, pamětní kniha železniční stanice Nejdek, s. 4–25; Archiv MěÚ Nejdek, Kronika města Nejdku, II. díl, c.d., s. 89–90; Krušnohorský Semmering Karlovy Vary – Johanngeorgenstadt, c.d, s. 21–23.

³⁴⁴ Zákonem č. 185/1948 Sb. z 19. července 1948 s účinností od 1. ledna 1949.

³⁴⁵ Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé, 15.5.1948, č. 41, s. 855–913, 27.12.1951, č. 50, s. 265–268; KALINOVÁ, L: Zdravotnictví. In: Slovníková příručka k československým dějinám 1948–1989, Praha 2006, s. 42.

vovala zejména v zimních měsících vážný problém, jevila se existence zdejšího nemocničního zařízení jako nutná a žádoucí. Úplné zrušení stávajících oddělení by tak jistě přispělo k odlivu obyvatel především ve vysokohorském pásmu.

Na následném osudu nemocnice se podílelo několik faktorů, bezprostředně daných rokem 1945. Kvalifikovaní němečtí lékaři MUDr. Penitschka a MUDr. Fläderer nebyli zařazeni do organizovaného odsunu, byli považováni za specialisty a nadále se zde s nimi počítalo, avšak v roce 1947 byli nuceni odejít do Německa, přestože se je ONV snažil udržet. Zemský národní výbor v Praze přislíbil za MUDr. Plitzku, jenž odsud odešel o rok později, náhradu, která ale nedorazila. Dále zde konali službu MUDr. Schneider (měl na starosti Krásnou Lípou s okolím), byl však odsunut do Německa, a MUDr. Pfeifer.³⁴⁶

Již po osvobození byly projevovány snahy, aby na Nejdecku pečoval o zdraví občanů český lékař. Prvním z nich se stal MUDr. Karel Weiss (na pozici okresního lékaře), po něm následoval MUDr. Jan Eckstein (jako městský lékař). Vzhledem k tíživému nedostatku odborníků ve zdravotnictví, se nejdečtí lékaři dojížděli do větších obcí okresu (např. Pernink, Abertamy), aby zde ordinovali v předem stanovený den a hodinu.

13.3 Zrušení nemocnice a záležitosti jiných zdravotnických zařízení

Za největší potíží ve zdravotnictví je pokládáno hospodaření nemocnice, které v letech 1945 a 1946 skončilo finančním schodkem ve výši 496.000 Kč (za nedobytné léčebné a nezaplacené účty). Je třeba zdůraznit, že nemocnici spravovala OSK a nato ONV, kterému nebyvalou měrou toto zařízení znesnadňovalo vytváření přijatelného rozpočtu. Zemský národní výbor v Praze (dále ZNV) doporučil okresu navázat kontakty s karlovarskou všeobecnou veřejnou nemocnicí, která by v budově umístila plicní oddělení.³⁴⁷ Po jednáních mezi ONV a karlovarskou nemocnicí, k nimž došlo v létě a na podzim 1946, se zrušila nejdecká nemocnice a její prostory byly převzaty ústavem v Karlových Varech, který do ní přemístil plicní oddělení (od 1. září 1946). Zástupce karlovarského zařízení uvedl výhody převedení nemocnice, jež budou vyplývat pro nejdecký okres. Zároveň se rada ONV vyslovila pro to, aby bylo v nejdecké pobočce karlovarské nemocnice ponecháno 30 lůžek pro případy porodů a první pomoci a také kvůli tomu, aby nebyl dotčen zájem nejdeckého správního okresu a jeho oby-

³⁴⁶ Před 2. světovou válkou bylo na Nejdecku 11 lékařů (na 37 tisíc obyvatel), zato v roce 1947 zde ordinovali tři (v okrese tehdy žilo cca 17 tisíc lidí) a v úvodu následujícího roku dokonce jen dva. SOKA Karlovy Vary, fond ONV Nejdek, ka 107, inv.č. 171, záznam o jednání ve věci nemocnice ze dne 21.6.1948; Budovatel, 30.1.1948, č. 5, s. 1.

³⁴⁷ Karlovarsko patřilo po roce 1945 k oblastem, kde byla velmi rozšířena tuberkulóza.

vatelstva. Do správy karlovarské nemocnice přešla budova teprve 20. září 1946.³⁴⁸ Posléze však vyšlo najevo, že porodnické oddělení ukončí svoji existenci (na podzim 1947),³⁴⁹ neboť by se novorozeňata mohla nakazit otevřenou tuberkulózou, se kterou se po válce opět počítalo. Mimoto ONV protestoval, proti zrušení oddělení chirurgie a interny. Dluh nemocnice se mezitím vyšplhal k částce 690.000 Kčs.³⁵⁰

Velmi záhy se ukázalo, že řešení problematiky nejdeckého ústavu v podobě převedení pod karlovarskou nemocnici bylo krokem neuváženým a mylným. Již v červenci 1946 upozorňoval MUDr. Weiss na skutečnost, že převedení nemocnice nepřinese oblasti užitek.³⁵¹ Širší veřejnost (např. pod hlavičkou ROH, okresního výboru ČSNS, místní odbočky Československé obce legionářské) se bránila písemnými apely u OSK nebo později u ONV. Připomínalo se, že v zájmu republiky je náležité osídlování tohoto kraje a za předpoklad k němu je brána rovněž řádná lékařská péče a ta je příslušnými rozhodujícími místy opomíjena či dokonce sabotována. Byly vysloveny i návrhy, aby plicní oddělení změnilo lokalitu, poněvadž, jak se ukázalo, místní podnebí nemocným nevyhovuje. Dělnictvo celého nejdeckého okresu bylo znepokojeno nastalou situací a zahájilo by připravovanou stávkou.³⁵²

Vedoucí činitelé ONV se v únoru 1948 účastnili pracovních schůzek na ministerstvu zdravotnictví a u předsedy ZNV v Praze Ladislava Kopřivy.³⁵³ V červnu následovalo další jednání (tentokrát v Nejdku), kde se případ nemocnice opět prodiskutoval. Vyslanci ministerstva zdravotnictví se na něm seznámili s celou kauzou a ubezpečili přítomné, že zdravotnické středisko, jež by zde v nejbližší době vzniklo, by se mohlo v budoucnu přeměnit ve státní nemocnici II. stupně, ovšem jen za předpokladu zdravotnického obvodu zahrnujícího 40 tisíc obyvatel.³⁵⁴ Rozhodlo se o osudu plicního oddělení, jehož zánik v budově nemocnice byl otázkou několika měsíců.

³⁴⁸ KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 24–26; SOkA Karlovy Vary, fond ONV Nejdek, kniha 1, inv.č. 1, zápis ze schůze rady ONV Nejdek, 25.9.1946, 2.10.1946; fond ONV Nejdek, ka 107, inv.č. 171, všeobecnost a veřejnost okresní nemocnice v Nejdku, 19.1.1948.

³⁴⁹ Poslední dítě se narodilo v nejdecké nemocnici 19. prosince 1947. Viz: MěÚ Nejdek, matrika narozených, list 124, 19.12.1947.

³⁵⁰ SOkA Karlovy Vary, fond ONV Nejdek, kniha 2, inv.č. 2, zápis ze schůze rady ONV Nejdek, 25.9.1947; fond ONV Nejdek, ka 107, inv.č. 171, opis pamětního listu ve věci nemocnice, nedatováno. Uvedený dokument z obsahových důvodů časově řadíme do podzimu či zimy 1947.

³⁵¹ KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 25.

³⁵² SOkA Karlovy Vary, fond ONV Nejdek, ka 107, inv.č. 171, došlá korespondence OSK a ONV Nejdek.

³⁵³ Ladislav Kopřiva (1897–1971), český politik, člen KSČ od r. 1921, 1935–1938 poslanec Národního shromáždění, v letech 1939 až 1945 vězněn v koncentračním táboře v Dachau, 1945–1948 předseda ZNV v Praze, 1945–1954 člen Ústředního výboru KSČ, 1948–1954 poslanec Národního shromáždění, 1950–1952 ministr národní bezpečnosti, v r. 1963 vyloučen z komunistické strany pro jeho přímou zodpovědnost za vykonstruované procesy počátku 50. let.

³⁵⁴ SOkA Karlovy Vary, fond ONV Nejdek, ka 107, inv.č. 171, záznam o jednání ve věci nemocnice ze dne 21.6.1948.

Dne 18. října 1948 došlo v nemocniční budově ke zřízení zdravotnického střediska ústavu národního zdraví (ÚNZ), v němž prováděli praxi MUDr. Karel Weiss a MUDr. Jan Eckstein. Je potřeba zároveň podotknout, že zdravotní středisko nefungovalo příliš dlouho, do prostor bylo nakonec přemístěno plicní oddělení karlovarské nemocnice, které se potýkalo s akutním nedostatkem personálu (např. místo 10 sester byly k dispozici na oddělení jen čtyři).³⁵⁵

Podle záznamů nejdeckého kronikáře se v září 1949 dostala oblast do velmi vážné krize. MUDr. Weiss byl přeložen do severočeského Duchcova a MUDr. Eckstein se potýkal se zdravotními problémy, takže nebyl schopen řádně vykonávat svoji službu. Karlovarská nemocnice nemohla dodat praktického lékaře, neboť jich měla málo.³⁵⁶

V budově nemocenské a od roku 1948 národní pojišťovny (v domě čp. 239 na náměstí) bylo v roce 1953 rozšířeno obvodní zdravotní středisko, v němž vykonávali službu dva lékaři (MUDr. Jan Ferenci a MUDr. Jindřich Hájek, který byl rovněž vedoucím lékařem). V roce 1954 působili mimo ně na středisku také odborní lékaři – ženský lékař MUDr. Stuchlík, dětská lékařka MUDr. Hlaváčková a MUDr. Kemrová (ušní, nosní a krční), MUDr. Froněk (školní lékař) a zubní lékař Walter Fuhrmann. V závodní středisku NČV a Metalis pracoval MUDr. Vácha.³⁵⁷

14. Tragický konec Františka Rajmana

14.1 Život Františka Rajmana od narození po rok 1945

František Rajman se bezpochyby zařadil mezi vůdčí osobnosti města Nejdku v prvním poválečném období, jeho jméno je též spjato s jeho krátkým předválečným působením. Ačkoliv nikde o něm dosud nebylo publikováno nic obširného, je tedy zřejmé, že se po několika desetiletích dostávají na povrch informace rázu spíše legendárního či smyšleného a je nutné se s nimi zabývat a kriticky je postavit do zrcadla doby. Domníváme se, že nebude zcela od věci přiblížit jeho život od počátku.

³⁵⁵ KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejedek, c.d., s. 26; BOŘÍK, O. – BOŘÍKOVÁ, J.: Hospice, špitály a nemocnice v Karlových Varech, Dobříchovice 2004, s. 189; SOKA Karlovy Vary, fond ONV Nejedek, ka 4, inv.č. 38, přehled ústavů a zařízení ve správním okrese Nejedek, nedatováno.

³⁵⁶ Tamtéž; Archiv MěÚ Nejedek, Kronika města Nejdka, I. díl, c.d., s. 336.

³⁵⁷ SOKA Karlovy Vary, fond ONV Karlovy Vary, ka 675, inv.č. 501, sign. 711/2, stavební povolení k rozšíření obvodního zdravotního střediska v Nejdku; fond MěstNV Nejedek, ka N31, inv.č. 661, sign. 475.2, stručný přehled o činnosti obvodního zdravotního střediska v Nejdku za rok 1954.

Jeho rodištěm se staly Nové Dvory u Kutné Hory, kde přišel na svět 20. února 1898. Po obecné a měšťanské škole absolvoval učitelský ústav v Kutné Hoře v letech 1913–1916. V lednu 1919 se objevuje v Košťanech u Teplic jako zastupující učitel na české obecné škole, od října téhož roku na měšťanské škole. Roku 1925 se definitivně stává odborným učitelem.

Dne 15. ledna 1935 byl přeřazen do úřadovny inspektora státních národních škol v Teplicích–Šanově do funkce tajemníka. Dnem 1. září 1936 byl ustanoven ředitelem státní měšťanské školy v Nejdku a zároveň byl pověřen správou státní školy obecné. Jeho jméno se též objevilo na kandidátce České volební skupiny pro volby do obecního zastupitelstva, které se v Nejdku uskutečnily dne 12. června 1938, nicméně Češi v politickém měření sil neuspěli. Následný neklidný vývoj, který vyústil pučem henleinovců 12. září 1938, zapříčinil odchod obyvatel české národnosti do vnitrozemí, mezi ně patřil i ředitel Rajman. Odešel do Loučeň na Nymbursko, kde vyučoval na tamní měšťanské škole od 15. prosince 1938. Z učitelského sboru odešel po letních prázdninách 1939 a zamířil na měšťanskou školu chlapeckou do Nymburka, v níž vyučoval až do jara 1945.³⁵⁸ V prosinci 1943 se stal překladatelem ve Veřejné osvětové službě (uměl hovořit plynule německy).³⁵⁹

14.2 Rajmanovo působení v Nejdku (1945–1946)

Do Nejdka zamířil ihned v květnu 1945³⁶⁰ jakožto zmocněnec MŠaO a přinesl s sebou pověřovací listinu MŠaO, měl nést zdejší kulturní život. V náplni práce měl otevírání českých škol v okrese, první z nich – nejdecká – byla slavnostně otevřena dne 17. června 1945.³⁶¹ Vedle toho se postaral o první vlnu osídlování města českým živlem. Byl politicky angažován v Komunistické straně Československa a 14. července 1945 se stal předsedou Místní správní komise (dále MSK).³⁶²

³⁵⁸ SOkA Nymburk, fond MŠCh Nymburk, Kronika obecné a měšťanské školy chlapecké v Nymburce 1918–1940, 1945–1948, s. 247; fond OaMŠ Loučeň, Kronika obecné školy na Loučeni 1904–1940, nestránkováno; SOkA Karlovy Vary, fond ČMŠ, Kronika české menšinové školy v Nejdku 1919–1938, nestránkováno.

³⁵⁹ ABS Praha, fond VOS, sign. 44–1–58/479, osobní list Františka Rajmana.

³⁶⁰ V archivních dokumentech je uváděno datum 22. května 1945 (SOkA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejdek, ka N25, inv.č. 583, sign. 251, evidence obyvatel), které se shoduje se vzpomínkami Václava Strouhala: Archiv MěÚ Nejdek, Kronika města Nejdka, I. díl, c.d., s. 272.

³⁶¹ Blíže kapitola Realita doby v poválečných měsících.

³⁶² V dostupných materiálech Národního archivu v Praze nebyly nalezeny žádné informace, jež by dokazovaly jeho aktivitu na poli zmocněnce MŠaO a dobu, odkdy byl členem KSČ. Lze tedy soudit, že se jím stal až v roce 1945, neboť v již výše zmiňovaných komunálních volbách v roce 1938 kandidoval za Českou volební skupinu (i když KSČ se voleb v Nejdku účastnila). Tomu by nasvědčovaly též dochované dokumenty kartotéky členů KSČ z let před druhou světovou válkou v NA Praha (byly pořízeny až po roce 1945), v nichž jeho jméno není zaneseno.

V srpnu 1945 se v Nejdku ustavila místní organizace KSČ, jejímž místopředsedou byl zvolen právě František Rajman. Komunisté jako první straníci na Nejdecku založili svoji pobočku.³⁶³ To se vymyká některým, v současnosti rozšiřujícím se názorům, že komunisté měli v Nejdku svůj úřad až v roce 1948. Tato politická strana by tedy shovívavě trpěla ve svém okolí ostatní stranické kanceláře již od roku 1945, aniž by nedisponovala svojí vlastní? Díky průkazným archivním materiálům a literatuře je možné zcela jistě zavrhnout tyto závěry. František Rajman byl zkrátka jedním z čelných představitelů KSČ na Nejdecku a nelze si po jisté době namlouvat, že v této straně nikdy nebyl a že „ho tam zařadila doba“.

V průběhu jeho krátkého poválečného působení sepsal dvě útlé publikace o Nejdku – „Začínáme český život v Nejdku“ a „Slavnostní otevření školy v Nejdku 17.VI.1945“, jež byly obě vydány v roce 1945.

František Rajman byl nesmírně oblíben mezi lidmi, což dokazují jak vzpomínky pamětníků, tak rovněž úryvky z nejdecké kroniky. Rajman „*byl muž velmi optimistický, vždy ochoten s úsměvem vyřešit každou těžkost a nepříjemnost, vzorný budovatel, velkorysý plánovatel (...)*“.³⁶⁴

14.3 Okolnosti jeho úmrtí, Rajmanova vyhlídka

Nečekaně a náhle. Těmito slovy by se dal charakterizovat jeho odchod v únorových dnech 1946. V pátek 22. února ukončil svůj život v lesní chatě ve Fojtově střelnou ránou do srdce.³⁶⁵ Vzhledem k nepříznivému počasí (někde byly dokonce třímetrové závěje) byl Rajman nalezen po dvou dnech hledání – 22. února, tedy v den skonu.³⁶⁶ Pamětník Karel Linda³⁶⁷ k tomu připomíná: „*předseda Rajman nepřišel do práce již 21. února, jeho manželka neměla žádných zpráv a ani následující den nebylo po něm žádných stop a bylo zahájeno pátrání. (...) Asi před jedenáctou hodinou dopoledne byl nalezen ve své lesní chatě mrtev. Ležel převrácen od stolu na znak, pušku přes sebe.*“³⁶⁸

³⁶³ KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 32. Dále se k této problematice věnuje v oddíle Realita doby v poválečných měsících.

³⁶⁴ Vzpomínky Jožky Šperlíka: Archiv MěÚ Nejdek, Kronika města Nejdku, I. díl, c.d., s. 282.

³⁶⁵ MěÚ Nejdek, Sterbematrik der Stadt Neudek 1942–1949, list 83, kde je zapsán latinský text příčiny úmrtí (Suicidium vulnus sclopetarium cordis), což se shoduje se vzpomínkami Karla Lindy, který konstatuje, že měl předseda Rajman prostřelené srdce ránou z vlastní lovecké pušky. LINDA, K.: Moje vzpomínky. Tragická smrt prvního předsedy MSK „hospodáře“ města Františka Rajmana. In: Nejdecký zpravodaj, 1992, č. 4, s. 15.

³⁶⁶ Jmenovitě se jednalo o lékaře MUDr. Ecksteina a pracovníka OSK Bohuslava Samuela. PÁNEK, Z.: Nevyjasněná smrt Františka Rajmana. In: Nejdecké radniční listy, 2002, č. 12, s. 5.

³⁶⁷ Tehdejší úředník Místní správní komise v Nejdku.

³⁶⁸ LINDA, K.: Moje vzpomínky. Tragická smrt prvního předsedy MSK „hospodáře“ města Františka Rajmana. In: Nejdecký zpravodaj, 1992, č. 4, s. 15.

Vzpomínky Věry Šimůnkové, která ho osobně velmi dobře znala, částečně odkrývají tajemnost této události: „*Byla to nejdecká tragédie. Vinu na jeho smrti nesla smečka komunistů z Okresního národního výboru*³⁶⁹ *v čele s předsedou Eming[er]em. (...) Potom druhý den se srotil celý Nejdeček před ONV s tím, aby Eminger vystoupil na balkon a osvětlil smrt Rajmana. Vylezl na balkon bílý jak křída a přísahal při nenarozeném dítěti, že není vinen Rajmanovou smrtí. (A představte si, že dítě po narození zemřelo, jeho paní se nervově zhroutila a dala se s ním rozvést.)*³⁷⁰ *Rajman zanechal poslední dopisy rodině, Ecksteinovi, Slavičovi, mému tátovi a mně.*“³⁷¹ Skutečný důvod, proč Rajman spáchal sebevraždu, není dodnes objasněn. Existuje však řada dalších motivů. Jak již bylo napsáno výše, za smrt mohla nést odpovědnost „skupina komunistů z OSK“ – v ní zastoupené další strany disponovaly méně rozhodnými funkcemi, budova OSK byla pevně pod kontrolou komunistů. K tomu se přidávají možné neshody v rodině – blížící se rozpad manželského svazku. Pokud jde o nátlak z vedení OSK, mělo by zaznít, že eventuálním sporem mezi Emingerem a Rajmanem se mohlo stát téma připravovaného odsunu Němců. Zmiňuje se Emingerova snaha, aby všichni Němci bez rozdílu opustili československé území (Sudety), zatímco Rajman chtěl pozdržet německé specialisty, vedoucí pracovníky a mistry až do posledních odsunů, měl kontakty s německými antifašisty, zdejší poměry velmi dobře znal i díky předválečnému pobytu.³⁷² Vzhledem k archivním dokumentům a literatuře je zřejmě nejpravděpodobnější, že neudržel blížící se manželský rozchod, k němuž se přidaly další potíže (zastával se některých Němců, za což rozhodně nebyl v té době chválen, vyjádřil možná touto předčasnou smrtí případné zklamání z poválečného vývoje). Pamětník František Horných uvádí, že byl dokonce za kritiku Josefa Vissarionoviče Stalina předseda Rajman perzekvován.³⁷³

³⁶⁹ Správně jde o Okresní správní komisi, ONV fungoval až po květnových volbách 1946 (1. schůze rady ONV se uskutečnila 16. července 1946). Viz kapitola Na cestě k únoru 1948.

³⁷⁰ Doposud se tato poněkud podivná událost nepodařila potvrdit či vyvrátit. Ani v dobových matrikách (uložené na Městském úřadě Nejdeček) není zaznamenán žádný údaj, který by se vázal k dítěti s příjmením Eminger – Emingerová.

³⁷¹ PÁNEK, Z.: Nevyjasněná smrt Františka Rajmana. In: Nejdecké radniční listy, 2002, č. 12, s. 5. Co se týče dopisů na rozloučenou, pan Linda uvádí ve svých vzpomínkách, že Rajman nezanechal dopis ani své manželce, ani rodině, s nikým se nerozloučil ..., což si protiřečí se slovy Věry Šimůnkové. Blíže: LINDA, K.: Moje vzpomínky. Tragická smrt prvního předsedy MSK „hospodáře“ města Františka Rajmana. In: Nejdecký zpravodaj, 1992, č. 4, s. 15.

³⁷² TÝŽ: Moje vzpomínky. Tragická smrt prvního předsedy MSK „hospodáře města“ Františka Rajmana. In: Nejdecký zpravodaj, 1992, č. 5, s. 17. O neskrývané Emingerově nenávisti vůči Němcům se zmiňuje taktéž Jaromír Žalud. ŽALUD, J.: Jedeme domů. In: Nejdecký zpravodaj. Zvláštní číslo „50“, c.d., s. 28.

³⁷³ HORNYCH, F.: Vážený pane starosto! In: Nejdecký zpravodaj. Zvláštní číslo „50“, c.d., s. 27. Nejsme přesvědčení o tom, že by Rajman veřejně negativně hovořil o J.V. Stalinovi v době, kdy bratrství se slovanskými národy nemělo tendenci být pokřiveno. Nevhodná slova o Sovětském svazu, jakožto největším spojenci, nebylo snadné vyslovit. Učitel a pozdější funkcionář ONV Josef Šperlík uvádí, že byl Rajman úmyslně často vyšetřován pro domnělou činnost proti SSSR za 2. světové války. Blíže: Vzpomínky Josefa Šperlíka: Archiv MěÚ

Vyšetřování příčiny smrti Františka Rajmana nebylo zřejmě započato.³⁷⁴

V sobotu 23. února proběhla v kanceláři tajemníka MSK mimořádná schůze rady, která byla zahájena uctěním památky tragicky zesnulého předsedy MSK. Zároveň bylo usneseno vypravit pohřeb na náklad MSK a byly projednány jednotlivé záležitosti pohřbu, které byly jednohlasně schváleny. V usnesení se rozhodla rada jmenovat Františka Rajmana „*prvním čestným občanem města Nejdku a diplom o jmenování vložit mu do rakve.*“³⁷⁵

Pohřeb byl vypraven v úterý 26. února 1946 o 15. hodině a řečnil při něm páter Sehan z Karlových Varů.³⁷⁶ Početný smutečný průvod v čele s pohřebním vozem započal cestu na náměstí a směřoval na místní hřbitov, jak to přibližují fotografie v příloze. Byl pochován do hrobky někdejšího ředitele nejdeckých železáren Franze Eisenmanna v jižní části hřbitova.³⁷⁷

V neděli 23. února 1947 na 9. hodinu bylo naplánováno odhalení pamětní černé mramorové desky na tzv. Rajmanově vyhlídce,³⁷⁸ kde po čas svého života rád sedával a vyhlížel na město. Text na desce zněl „Bratru bratrem, sestře sestrou budeme“, dále jeho jméno, narození a úmrtí. Těchto pět slov se objevilo též na smutečním oznámení.

Kámen, do něhož byla deska zasazena, údajně pochází z nedalekého Goethova pomníku, jenž byl odhalen v roce 1932. Po jeho odstranění (v roce 1945 při vlně likvidace německých pamětních desek a pomníků ve městě) a po Rajmanově smrti byl tento kámen otesán a přesunut o desítky metrů výše ke zmiňovanému místu. Lze se právem domnívat, že kámen z Goethova pomníku je skutečně tím kamenem, který byl umístěn na Rajmanovu vyhlídku. Nahrávají tomu dvě skutečnosti. Jedna se týká dalšího osudu původního kamene, který v poválečných letech již nestál na svém místě. Zmizel, aniž by se o to někdo z české strany hlouběji zajímal. Ta druhá bere v úvahu fakt, že v tehdejší době bylo velmi technicky náročné dopravit tento obrovský valoun na Křížový vrch ze vzdálené lokality, když zrovna blízko tohoto místa se zrovna nachází zbytek bývalého pomníku německého básníka.³⁷⁹

Nejdek, Kronika města Nejdku, I. díl, c.d., s. 283. Tehdejší tisk mluví o Rajmanovi jako o komunistovi v nejlepší slova smyslu, o statečném obhájci socialismu, o soudruhovi. Více: Budovatel, 8.3.1946, č. 4, s. 3.

³⁷⁴ Nepodávají o tom totiž žádné zprávy ani denní tisk, ani dokumenty v archivech (ABS Praha, ABS Brno–Kanice). Vyšetřovací spisy se však nemusely dochovat a mohly být již v minulosti skartovány.

³⁷⁵ SOkA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejdek, ka K1, inv.č. 1, zápis ze schůze rady MSK Nejdek, 23.2.1946.

³⁷⁶ MěÚ Nejdek, Sterbematrik der Stadt Neudek 1942–1949, list 83. Smuteční oznámení je přetištěno: LINDA, K.: Moje vzpomínky. In: Nejdecký zpravodaj, 1992, č. 2, s. 14.

³⁷⁷ LIENERT, G.: Aus vergangenen Tagen. In: Neudeker Heimatbrief, c.d., 2005, č. 5, s. 12.

³⁷⁸ Pojmenované místo je situováno na jižním svahu Křížového vrchu v Nejdku.

³⁷⁹ Pan Linda neupřesňuje, odkud pocházel kámen na Rajmanovu vyhlídku, stroze uvádí jen potíže s dopravou a posléze otesáním kamene, protože ho dva páry tažných koní nemohly utáhnout. Blíže: LINDA, K.: Moje vzpomínky. Tragická smrt prvního předsedy MSK „hospodáře města“ Františka Rajmana. In: Nejdecký zpravo-

Není možné s jistotou potvrdit, kdy přesně došlo k likvidaci pamětní desky Františka Rajmana. Můžeme soudit, že k zániku došlo někdy začátkem 50. let 20. století.³⁸⁰ Manželka Anna Rajmanová³⁸¹ se synem Romanem se odstěhovala z Nejdku někdy po roce 1948. Roman Rajman se věnoval profesionálně loutkovému divadlu a později emigroval do ciziny, což se mohlo stát záminkou pro odstranění desky. Ovšem důvod není prozatím známý.³⁸²

Osobnost Františka Rajmana nám přináší detailní pohled na sledované období. Jistě se naskytá otázka, jakým směrem by šel jeho život po únoru 1946. Musel by se rozloučit s křeslem předsedy MSK po volbách 1946? Jak by se zachoval po únorovém převratu v roce 1948? Podobných námětů je však jistě mnoho, nicméně dohady o tom, co by následovalo, jsou jen hypotetického rázu.

Jeho úmrtím se uzavřela jedna etapa poválečného období. Potřeba nového předsedy MSK se vzápětí řešila na mimořádné schůzi MSK dne 2. března 1946, kde byl jím většinou hlasů zvolen Stanislav Licek.³⁸³

15. Školství

15.1 Obecná charakteristika

Léta 1945 až 1948 byla obdobím mimořádně dramatickým, neboť se v něm rozhodvalo o charakteru školství. Jednak se uvažovalo o obnově předválečného systému, naproti tomu sílily hlasy o reformě a vytvoření jednotné školy. Uvnitř tábora stoupců jednotného školství vykrytalizovaly dva proudy – diferencovaná a nediferencovaná škola. Levicové politické spektrum prosazovalo zásadně uniformní nediferencovanou školu, která nepočítala s přirozenými rozdíly mezi lidmi.

daj, 1992, č. 5, s. 17. Informace o následném využití Goethova kamene přináší pamětník z německé strany Gerald Lienert. Blíže: LIENERT, G.: Aus vergangenen Tagen. In: Neudeker Heimatbrief, 2005, č. 5, s. 12.

³⁸⁰ Pamětník pan Dietrich (1936) připomíná, že deska byla zanedlouho (asi na přelomu 40. a 50. let 20. století) jistě jednou možná dvakrát poškozena.

³⁸¹ Na parte bylo napsáno jméno Miluše, naopak v matrice úmrtí za rok 1946 stojí Anna (též i v jiných materiálech).

³⁸² Toto je navíc komplikováno tím, že dosud nedošlo k navázání kontaktů s Romanem Rajmanem (nar. 1928), pokud ještě žije. Působil mimo jiné jako loutkoherec v divadle Josefa Skupy v Praze. Po roce 1968 emigroval do NSR. Podle jeho bývalé manželky bydlel v obci poblíž Erlangenu v Bavorsku, ovšem dotyčné místo nebylo nalezeno. Byl vznesen i dotaz na Divadlo S+H v Praze, taktéž na Divadelní ústav a jiné instituce, vše bezvýsledné. Kámen na Rajmanově vyhlídce přežil desítky let a v roce 2002 byla na něj instalována nová pamětní deska. O znovuoobnovení se postarali členové místní organizace KSČM.

³⁸³ SOKA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejde, ka K1, inv.č. 1, zápis ze schůze rady MSK Nejde, 2.3.1946.

Zákon č. 95/1948 Sb. o základní úpravě jednotného školství z 21. dubna 1948 zaváděl stejné základní obecné vzdělání pro veškerou mládež ve věku od 6 do 15 let. Povinná školní docházka trvala 9 let. Školská soustava se vertikálně členila na školy mateřské, národní (pětilletý 1. stupeň jednotné školy), střední (čtyřletý 2. stupeň národní školy a na školy 3. stupně (základní odborné školy, gymnázia, odborné školy a vyšší odborné školy). Na úrovni 1. a 2. stupně jednotné školy byly zavedeny školy pro mládež vyžadující zvláštní péči (zvláštní školy).

Proměnu školského systému provázely i změny v cílech a obsazích vzdělávání. Škola jako politická instituce měla vychovávat „politicky uvědomělé občany lidovědemokratického státu, ochránce vlasti, zastánce pracujícího lidu a socialismu“. Výuka náboženství³⁸⁴ nebyla na národních a středních školách omezována.

Ekonomická a politická situace si zakrátko vyžádala další změnu školského systému. Zákonem č. 31/1953 Sb. z 24. dubna 1953 byly ustanoveny osmileté a jedenáctileté střední školy. Poslední tři ročníky tzv. jedenáctiletky byly výběrové a nahrazovaly dosavadní gymnázium. Transformace školství se dotkla vnitřní stavby systému, včetně zásahů do rušení a zavádění předmětů (např. druhý stupeň byl zkrácen o jeden rok, což vyvolalo zvýšené nároky na 1. stupeň).³⁸⁵

15.2 Začátky českého školství v roce 1945

K dalšímu nezbytnému kroku v poválečných týdnech patřilo znovuustavení českého školství. V předválečných letech existovaly na Nejedku menšinové obecné a měšťanské školy. Po jejich zrušení v roce 1938 se na více než šest let vyučovalo pouze v německém jazyce. O zřízení nových škol v oblasti se nejvíce zasloužil zmocněnec ministerstva školství a osvěty³⁸⁶ (dále jen MŠaO) František Rajman, který zároveň v oblasti vedl kulturní život.

Dne 14. června 1945 skončilo vyučování na německých školách v Nejdku³⁸⁷ a 17. června 1945 byla otevřena první česká škola v okrese – v Nejdku. Samotný průběh slavnostního dne začal bohoslužbami v římskokatolickém kostele, doplněnými kulturní vložkou. Na konci mše zněla celým chrámem československá hymna. Další program byl nachystán u školy na náměstí. Zde postupně vystoupili se svými projevy představitelé zdejšího politického,

³⁸⁴ Viz samostatná podkapitola.

³⁸⁵ Sbírká zákonů a nařízení republiky Československé, 10.5.1948, č. 38, s. 829–838, 7.5.1953, č. 18, s. 193–195; Pedagogika pro učitele, Praha 2007, s. 84–85.

³⁸⁶ V červenci 1945 bylo v Čechách 44 zmocněnců, na Moravě a ve Slezsku 20. V českém pohraničí bylo už tehdy otevřeno na 109 obecných škol. Více: Karlovarské národní noviny, 22.7.1945, č. 54, s. 1.

³⁸⁷ LIENERT, G.: Aus vergangenen Tagen. In: Neudeker Heimatbrief, 2005, č. 5, s. 12.

vojenského a kulturního života. Z dalekého Nymburka sem přicestovalo pěvecké Oratorní sdružení v čele se svým dirigentem.³⁸⁸

Ředitelem školy se stal František Rajman. Do prázdnin zde ještě působili učitelé Marie Márová, Emil Stehlík a Ariadna Weissová. Nový zmocněnec MŠaO Josef Šperlík, který nastoupil do této funkce po řediteli Rajmanovi 7. července 1945 (ten se totiž stal předsedou MSK), přivedl do Nejdku další kantorské posily – Karla Uzla z Loučeně, Libuši Lukavcovou a Ladislava Wirta³⁸⁹ z Dymokur. Učitelský sbor byl neustále rozšiřován dalšími příchozími. Vyučování v novém školním roce 1945/1946 probíhalo od 3. září jen v jedné ze tří školních budov na náměstí, ve zbylých dvou již na konci války a těsně po ní neprobíhala intenzivně výuka.³⁹⁰ Vyskytly se nedostatky různého charakteru, přičemž byly zanedlouho odstraněny snahou a pílí jednotlivých učitelů. Docházka žáků do školy nebyla po jistou dobu uspokojující.

Obecnou školu (tedy 1. – 5. ročník) začalo navštěvovat na 150 dětí, jejich počet se neustále zvyšoval díky přílivu nových osídlenců. Děti reemigrantů z Horního Slezska nebyly v prvním pololetí klasifikovány v prospěchu z důvodu jejich potíží s českou řečí.

Na počátku září docházelo do měšťanské školy (6. – 9. ročník) celkově 91 žáků. Na škole působili odborní učitelé a učitelky – např. Marie Jandová, Marie Styblíková, Karel Uzel. Konečný počet tříd se ustálil na čísle 17 (10 na obecné a 7 na měšťanské). Několikrát zamířil do škol inspektor František Houška.

Mateřská škola zahájila svoji činnost v samostatné budově v Husově ulici, kde bylo na začátku školního roku zapsáno 34 dětí, o které pečovaly dvě učitelky.

Vedle školních zařízení byl ve městě umístěn internát pro přesporní děti českých rodičů nebo děti ze smíšených, česko–německých manželství.³⁹¹

Konkrétní obraz o tom, jak se Nejdecko zalidňovalo během prvního poválečného školního roku, můžeme sledovat na údajích o počtu nově ustavených školských institucí, příp. množství docházejících dětí. V obcích nejdeckého okresu vznikaly do prosince 1945 další pobočky, jmenovitě v Perninku, Nových Hamrech, Vysoké Peci a Potůčkách. Byla zahájena výuka v celkově 12 školách (ve třech mateřských, šesti obecných a třech měšťanských).

³⁸⁸ KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 27–28; RAJMAN, F.: Slavnostní otevření školy v Nejdku 17.VI.1945, c.d., s. 6–7.

³⁸⁹ Později si změnil příjmení z „Wirt“ na „Vítek“.

³⁹⁰ Zápisy ve školní kronice uvádějí, že nejprve v nich sídlili němečtí uprchlíci, kteří prchali před vítěznou armádou, posléze jednotky revoluční gardy a nakonec československá vojenská posádka.

³⁹¹ Archiv ZŠ Nejdek, Kronika střední školy v Nejdku, nestránkováno; Archiv MěÚ Nejdek, Kronika města Nejdku, I. díl, c.d., s. 311. Pamětnice paní Marta uvedla, že původní německá mateřská škola v areálu obecné a měšťanské školy byla tou dobou rekonstruována. Vzpomínky paní Marty (1924) ze dne 17. března 2006.

K 30. červnu 1946 fungovalo v okrese 21 škol (5 mateřských, 13 obecných, 3 měšťanské). Na konci listopadu 1945 bylo na okrese celkově 962 žáků (z toho v obecné škole 547) a k 31. prosinci 1945 dosahoval počet žactva 1.023 osob. V dubnu 1946 navštěvovalo školu souhrnem 1.107 žáků (z toho 664 Čechů), přičemž v září 1945 bylo ve školách pouhých 150 dětí českého původu, o měsíc později vzrostl jejich počet na 173. V průběhu roku 1946 již nenastal takový početní nárůst žáků jako v předchozím roce, a to z důvodu odsunu Němců.³⁹²

Za velmi komplikovanou byla považována otázka udržení pedagogického sboru. Značná fluktuace jen dokládala neuspokojivé životní podmínky. Následkem toho byly přeplněné třídy, v nichž na jednoho učitele připadalo až 80 žáků. Někdy v rozmezí června až října 1945 pracovalo na okrese ve školství 10 učitelů, v prosinci 1945 28 kantorů a v červnu 1946 již 46 vyučujících. Některá menší školská zařízení (v Krásné Lípě, Rudné a Potůčkách) nebyla kvůli nedostatku personálu obsazena.³⁹³

Pokud se podrobněji podíváme na národnostní složení žáků, zjistíme, že byly multietnické. Skládaly se jak z českých a slovenských dětí, tak z dětí německých antifašistů. Od podzimu 1945 docházely do škol nově děti reemigrantů z Horního Slezska. Později se přidali volyňští Češi nebo slovenští Maďaři. Jediná dosud žijící učitelka, která nastoupila do mateřské školy v roce 1945, informuje o počátečních nesnázích: „*Komunikace s dětmi byla velmi složitá vzhledem k různorodosti obyvatelstva. Z větší části to bylo řešeno individuálním přístupem nezávisle na počtu hodin.*“³⁹⁴

15.3 Předškolní zařízení, obecné, měšťanské a střední školy v letech 1946 až 1953

Přílivem obyvatelstva se soustavně zvyšoval počet dětí a žáků, umístěvaných ve školských zařízeních. Na začátku září 1946 chodilo do 5 tříd nejdecké obecné školy celkem 137 žáků, měšťanská škola evidovala 4 třídy se 111 žáky. O dva roky nato čítala I. národní škola 7 tříd a 272 žáků, na I. střední škole bylo zaznamenáno už 5 tříd a 144 žáků. Údaje pro II. národní a II. střední školu nejsou známy a představují přibližně stejné hodnoty. Do všech národních a středních škol docházelo odhadem 800 žáků.³⁹⁵

³⁹² KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 28–30.

³⁹³ Tamtéž, s. 30–31.

³⁹⁴ Vzpomínky paní Marty (1924) ze dne 17. března 2006.

³⁹⁵ Nelze tak souhlasit se souhrnnými čísly, uveřejněnými v: 100 let trvání závodu 1873–1973, c.d., s. 60. Ta neberou v patrnosti existenci paralelních institucí. Podle této publikace navštěvovalo na počátku září 1947 obecné a měšťanské školy v Nejdku celkem 373 dětí, zato v roce 1952 už 1.009 dětí. V roce 1947 měl Nejdek 5.748 obyvatel, v roce 1952 čítal 6.350 stálých osob. Nemohlo tedy v žádném případě dojít k nárůstu počtu žá-

V roce 1952 navštěvovalo závodní jesle podniku NČV celkem 29 dětí, do 3 mateřských škol chodilo 135 dětí, do dvou národních a dvou středních škol více než 900 žáků. V září 1953, kdy došlo ke sloučení národních a středních škol do jednoho zařízení, evidovala osmi-letá střední škola 28 tříd s 34 učiteli a 1.009 žáky (na prvním stupni 625 žáků, na druhém stupni 349 žáků a jednorozční učební kurz 35 žáků. V zájmových kroužcích různého zaměření pracovalo 437 žáků. Z národnostních skupin zaujímalí majoritu Češi (852 osob). Mezi další patřili Slováci (81 osob) a Němci (78 zástupců).³⁹⁶

Vzhledem k rostoucímu počtu žactva se začalo uvažovat o výstavbě nové školy, navíc si technický stav školních budov vyžadoval častější opravy, takže vznik nové budovy se jevil jako žádoucí. Záměr se objevil již v programu pětiletého hospodářského plánu (od června 1948 se novostavbou zabývala i rada MNV v Nejdku). I. národní škola byla nucena od září 1948 umístit 3 třídy v budově bývalé radnice (vyživovací úřad, čp. 1).

Výstavbě školy byla nejbližší situace na počátku 50. let, kdy dokonce ministerstvo školství a osvěty přislíbilo podporu s tím, že občanstvo připraví stavební materiál z demolovaných objektů. Učitelé, žáci, veřejnost a podniky se zavázaly k odpracovaným hodinám nebo k dodání stavebnin. Škola měla být realizována v roce 1953. Ze všeho nakonec sešlo kvůli nedostatku finančních prostředků. Budovy musely být uzpůsobeny množství žáků (např. některé místnosti byly rozděleny, v půdních prostorách vznikl kabinet).³⁹⁷

15.4 Základní odborná škola

Dne 1. září 1945 byla v prostorách budovy čp. 715 v nejdecké Švermově ulici³⁹⁸ otevřena první česká učňovská škola. Ředitelem byl ustanoven Jindřich Hýsek a dalšími učiteli byli: Josef Röhrich,³⁹⁹ Josef Zikuška a Zdeněk Sekora. V sedmi třídách byly vyučovány obory jako kovodělník, zpracovatel dřeva, švadlena a textilní dělník. Na škole byla též otevřena jedna třída pro jugoslávské učně, kteří se učili různým oborům ve zdejší přádelně vlny.

ků cca o 300 %, aniž by počet obyvatelstva nevykazoval podobnou tendenci. V té době ještě navíc nedocházelo k rušení škol v okolí Nejdku.

³⁹⁶ Archiv MěÚ Nejdek, Kronika města Nejdku, II. díl, c.d., s. 155–156; Archiv ZŠ Nejdek, Kronika střední školy v Nejdku, nestránkováno; Kronika 1. národní školy v Nejdku, nestránkováno.

³⁹⁷ SOkA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejdek, ka K54, inv.č. 54, zápis ze schůze rady MNV Nejdek, 12.7.1948; Archiv ZŠ Nejdek, Kronika střední školy v Nejdku, nestránkováno; Kronika 1. národní školy v Nejdku, nestránkováno. Nové školní budovy (čp. 1142 v Nádražní ulici) se Nejdek dočkal až v září 1960.

³⁹⁸ Jde o objekt původních městských lázní z roku 1914, od roku 1938 v něm byla umístěna učňovská škola.

³⁹⁹ Jeho křestní jméno mohlo být i Jaroslav, které je uveřejněno v: SOkA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejdek, ka N28, inv.č. 611, sign. 316.3, seznam navržených členů a náhradníků školního výboru, 25.2.1947.

Pobočným zařízením byla škola v Abertamech, v níž se vzdělávalo na 36 učňů – ručníkářů, většinou ještě německé národnosti.

V roce 1946 změnila škola název na základní odbornou školu. V únoru 1947 do ní docházelo 145 žáků, kteří byli rozděleni do 9 tříd. K 1. srpnu 1947 byla škola z rozhodnutí MŠaO zrušena z důvodu nevyhovujících prostor v objektu a nedostatečného počtu tříd. Žáci s pedagogickým kolektivem přešli do karlovarské učňovské školy.⁴⁰⁰

15.5 Zvláštní škola

Zvláštní školy byly nově etablovanými zařízeními (vznikly školským zákonem z roku 1948), vzdělávaly žáky podle jejich přiměřených snížených schopností. Umísťovaní žáci disponovali různými zdravotními handicapy (vady smyslů a řeči, duševně a mravně narušení).⁴⁰¹ O zařazení dotyčného žáka do zvláštní školy rozhodoval třídní učitel z národní nebo střední školy, s ředitelem zvláštní školy a pediatrem.⁴⁰²

„Vyzýváme Vás, abyste se ihned ujal vyučování na Zvláštní škole v Nejdku. Zvláštní škola v Nejdku je povolena, není dosud otevřena. Zařídte vše tak, aby od 1.2.1949 mohlo na této škole být zahájeno řádné vyučování.“ Takto zněl dopis, který obdržel učitel národní školy v Hroznětíně na Karlovarsku Josef Spal⁴⁰³ od okresního školního inspektora jen několik dnů před uvedeným datem. Nejdecká zvláštní škola se zároveň stala druhou školou svého druhu na Karlovarsku.

Dne 26. ledna 1949 převzal klíče od budovy, v níž byla do roku 1947 umístěna základní odborná škola, jež se přestěhovala do Karlových Varů. Stav budovy byl nevalný. Střecha byla na několika místech děravá, ve dvou místech shnilá podlaha, několik rozbitých oken, žádný inventář... Viditelné stavební závady doznaly oprav, místnosti byly vzápětí vybaveny potřebným nábytkem.

Za přítomnosti rodičů se začalo s vyučováním 16 žáků různých postupných ročníků (14. února 1949). O tom, že první týdny jistě nepatřily k záviděníhodným, svědčí také ten fakt, že zařízení nemělo až do 4. března školníka. Úklid a vytápění si musel zajišťovat jediný učitel sám. V červenci a srpnu 1949 byly na škole provedeny všechny zednické a malířské práce.

⁴⁰⁰ Archiv SOŠ a SOU Nejedek, Kronika učňovské školy v Nejdku, nestránkováno; Budovatel, 28.2.1947, č. 9, s. 5.

⁴⁰¹ Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé, 10.5.1948, č. 38, s. 834.

⁴⁰² Podle svědectví paní Věry (1923) ze dne 21. července 2009.

⁴⁰³ Učitelů, kteří začali pracovat ve zvláštních školách, byla malá hrstka. Jen málokdo, jako např. Josef Spal, se mohl prokázat absolvováním speciální pedagogiky, v tomto případě učitelství pro úchylnou mládež.

Ve školním roce 1950/1951 bylo zapsáno 32 žáků, čímž vznikla potřeba druhé třídy, na školu tak byla přidělena Ariadna Weissová, která začala učit v 1. třídě (žáci nižšího stupně) a ředitel Josef Spal převzal 2. třídu (střední a vyšší stupeň).

Stav žactva zůstával zhruba na stejné číselné hodnotě, v září 1953 bylo evidováno 29 žáků. V roce 1953 získala škola ve své blízkosti pozemek od MNV, na němž vysázela ovocný sad.⁴⁰⁴

15.6 Hudební škola

O zřízení hudební školy začalo MNV v Nejdku uvažovat v roce 1948. V měsíci srpnu toho roku vyzvalo všechny zájemce, kteří by chtěli navštěvovat nově založenou školu, aby se přihlásili na MNV. Nezávazně bylo přihlášeno 60 žáků, poté se v připravovaném rozpočtu počítalo s 50 uchazeči. Umístění zařízení projednávala rada MNV na svých zasedáních v září a říjnu 1948, rozhodla se pro dům čp. 758 v Kollárově ulici. Na základě schůze pléna MNV z 23. března 1949 byl do funkce ředitele školy jmenován J. Slavoj Roztočil. Vyučovalo se hře na klavír, houslové, bicí a dechové nástroje. Během krátké doby vzniklo pod Roztočilovým vedením hudební těleso, do něhož bylo zapojeno přibližně 30 žáků.⁴⁰⁵

16. Kultura a slavnosti

16.1 Osvěta, slavnosti

Velmi specifickým způsobem se vyvíjela kultura, poněvadž byla určována osídlenci, kteří pocházeli z různých částí republiky, potažmo Evropy. K jejímu organizování měla pomoci Okresní rada osvětová, jež začala fungovat 1. listopadu 1945 a v jejích počátcích stál Josef Šperlík.

V říjnu téhož roku vyšla první česky psaná brožura od Františka Rajmana „Začínáme český život v Nejdku“.

Slavnosti a vzpomínkové události byly další z možností, jak se zúčastnit místního společenského života. Právě v roce 1945 se tomu naskýtal hned několik příležitostí.

⁴⁰⁴ SPALOVÁ, V.: Vzpomínky, nestránkováno; svědectví paní Věry (1923) ze dne 21. července 2009.

⁴⁰⁵ SOKA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejde, ka N28, inv.č. 609, sign. 315.2, spisy týkající se hudební školy v Nejdku; svědectví pana Jiřího (1936) ze dne 11. července 2009.

Dne 6. července na den výročí upálení mistra Jana Husa byla na náměstí vztyčena česká vlajka a v programu zazněly dva projevy z úst Františka Rajmana a Rudolfa Emingera.⁴⁰⁶ Dále v neděli 19. srpna o 10. hodině byla na Náměstí spojenců zahájena akce na oslavu konce války, které se zúčastnily zástupy Čechů, německých antifašistů, posádka československého vojska a Rudé armády. Se svými proslovy vystoupili za OSK Dr. Josef Hýža s Rudolfem Emingerem a za MSK František Rajman. Gardový lejtěnant Rudé armády Obvynce pronesl příspěvek v ruském jazyce, ten přeložil Dr. Hýža. Po něm se ujal slova osvětový důstojník 38. pěšího praporu československé armády, podporučík František Čáp. V rámci programu zazněla rovněž československá a sovětská hymna. Slavnostní den byl ve večerních hodinách zakončen přátelskou besedou v restauraci Krásná vyhlídka.⁴⁰⁷

Během kalendářního roku probíhala celá řada kulturních akcí a slavností – plesy, kabarety, divadelní festivaly ochotníků, prvomájové oslavy, oslavy výročí Květnového povstání, Slovenského národního povstání, vzniku ČSR, martinské posvícení (doloženo v roce 1946) apod.

Po roce 1948 se změnil výběr slavností. Konaly se oslavy k Mezinárodnímu dni žen, První máje, pochody míru a vzpomínkové akce k příležitosti výročí Velké říjnové socialistické revoluce.

16.2 Kino

V budově čp. 241 na náměstí se odehrávala filmová představení již od dubna 1920. I po druhé světové válce se promítalo ve stejném objektu. Dne 9. září 1945 byl zde k vidění první český film „Rukavička“. Místní kino se posléze těšilo velmi slušné návštěvnosti. V roce 1952 uvádí městská kronika, že většina promítaných filmů byla z produkce Sovětského svazu.⁴⁰⁸ Není se tak čemu divit, ponejvíce se prezentovala kinematografie právě států východního bloku.

⁴⁰⁶ Karlovarské národní noviny, 13.7.1945, č. 46, s. 2.

⁴⁰⁷ SOkA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejedek, ka N29, inv.č. 625, sign. 371.1, oslava konce války v Nejdku. Jsou zde otištěny jednotlivé referáty, které odrážejí poválečné nadšení a vyzývají k bratrství se slovanskými národy, vyvyšují zásluhy Rudé armády a boje proti fašismu a nacismu. Fotografie z akce je možné vidět v příloze práce.

⁴⁰⁸ Archiv MěÚ Nejedek, Kronika města Nejdku, II. díl, c.d., s. 157.

Ve stejné době se začalo uvažovat o stavbě kina, neboť „*dosavadní budova naprosto nevyhovuje potřebám Nejdku.*“⁴⁰⁹ Počítalo se s ním v Nádražní ulici naproti Závodnímu klubu Nejdecké česárny vlny (ZK NČV).⁴¹⁰

16.3 Divadlo

16.3.1 Loutkové divadlo

První zmínka o loutkovém divadle pochází z ledna 1946, kdy předseda MSK František Rajman podal na zasedání rady MSK referát o jeho vzniku v prostorách domu čp. 152.⁴¹¹ Během léta 1946 se ustavil v Nejdku loutkářský spolek kolem Romana Rajmana,⁴¹² který vypracoval i návrhy loutek. Ve dnech 3. až 5. ledna 1947 sehrála „Městská loutková scéna Františka Rajmana v Nejdku“ úvodní představení „Sněžěnka“ (pro mládež), pro dospělé byla připravena satira „Mumraj herců na nitkách“.⁴¹³

Další zmínka k loutkářské scéně se váže až k říjnu 1948, kdy byla inscenována hra Matěje Kopeckého „Posvícení v Hudlicích“, a to v duchu „znovuzrození loutkového divadla“ za přispění Bohuslava Samuela a prof. Václava Nedbala.⁴¹⁴ Je tedy evidentní, že v roce 1948, respektive již v roce 1947, přestalo divadlo na nějaký čas fungovat. Příčinu bychom spatřovali v odchodu Romana Rajmana do Prahy, za něhož se nepodařilo nalézt patřičnou náhradu.

Ještě v roce 1949 se hovoří v nejdecké kronice o existenci městského loutkového divadla.⁴¹⁵ Podle pamětníka Jiřího fungovala loutková scéna ještě po roce 1950. Navíc přibývajících zdravotní komplikace neumožňovaly prof. Nedbalovi v působení u divadla, ten v roce 1951 opouští Nejdek.

Představení vykazovala velmi dobrou návštěvnost, konala se vždy v neděli v odpoledních hodinách.⁴¹⁶

⁴⁰⁹ Tamtéž, s. 168. Kronikář si dále posteskl, že má sál kapacitu jen 300 návštěvníků, v kině není upraveno větrání, chybí šatna. K tomu všemu je ještě nutno připočítat nehygienické záchody.

⁴¹⁰ Archiv MěÚ Nejdek, Kronika města Nejdku, II. díl, c.d., s. 168. Objekt Závodního klubu NČV slouží v současnosti jako restaurace „U Žáby“, část je využita k jiným podnikatelským účelům (obchod a autobusová doprava Cvinger Nejdek). Výstavba nového kina se nakonec neuskutečnila. Přes drobné úpravy v 50. letech se kino dočkalo rekonstrukce až v 80. letech 20. století.

⁴¹¹ Jde o dům v současné Poštovní ulici. SOKA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejdek, ka K1, inv.č. 1, zápis ze schůze rady MSK Nejdek, 9.1.1946. V tomto objektu zřejmě nebyla scéna vůbec zřízena, ustoupilo se od toho. Potvrzeným působištěm loutkového divadla byl malý sál sokolovny (současného Kulturního domu), kde k tomu účelu byla uzpůsobena mírně zvýšená podlaha.

⁴¹² Více o něm v 14. kapitole.

⁴¹³ Budovatel, 16.8.1946, č. 27, s. 3; 3.1.1947, č. 1, s. 3.

⁴¹⁴ Archiv MěÚ Nejdek, Kronika města Nejdku, I. díl, c.d., s. 312.

⁴¹⁵ Tamtéž, s. 334.

⁴¹⁶ Svědectví pana Jiřího (1936) ze dne 11. července 2009.

16.3.2 Ochotnické divadlo

V září 1945 byl uveden v život ochotnický divadelní soubor Vojan, o vznik se postarala skupina kolem Jiřího Švece, Josefa Prýmka, MUDr. Jana Ecksteina a Václava Hátleho. Připojili se k nim další osoby a zahájili přípravu nacvičování hry Olgy Scheinpflugové „Guyana“, avšak z provedení sešlo, soubor se rozešel.⁴¹⁷

Nový impulz přišel ze strany MUDr. Ecksteina, který se postaral o ustavení nového spolku Jirásek (organizačně byl začleněn do Ústřední matice divadelního ochotnictva českého – dále jen ÚMDOČ). Začínalo se prakticky od nuly. Brigádami a usilovnou prací členů souboru se podařilo za finanční podpory MNV vybudovat jeviště v místní sokolovně a vybavit jej technickým zařízením.⁴¹⁸

Divadelní činnost byla zahájena pod heslem „České divadlo do českého pohraničí“. Úvodní představení (divadelní hra Lucerna) se uskutečnilo ve dnech 27. a 28. října 1946 v nejdecké sokolovně. Za režie Jiřího Švece se na pódiu vystříдалo celkem 20 divadelních nadšenců.⁴¹⁹ Jaroslav Plas, pozdější dlouholetý přední člen souboru, si vybavuje dotyčnou událost takto: „*Viděl jsem první představení Lucerny, kterým se naši ochotníci představili veřejnosti. Tehdy, v šestačtyřicátém roce to bylo osvěžení mysli a příslib. Stal jsem se pravidelným návštěvníkem téměř všech dalších premiér a ani ve snu mě nenapadlo, že sám budu jednou s těmito průkopníky českého divadla v Nejdku šlapat stejná divadelní prkna a potáhnu s nimi tu příslovečnou Thespidovu káru. Ba dokonce, že budu jednou vedoucím souboru.*“⁴²⁰

O tom, jakou funkcí disponovala scéna, svědčí článek, jenž přinesla na svých stránkách v roce 1951 regionální tiskovina s názvem Jednota: „*Divadlo musí stmelovat v oblastech našeho pohraničí, různorodé prvky hraničářských osídlenců (...)* Je samozřejmé, že divadlo

⁴¹⁷ Vzpomínky Jiřího Švece: Archiv MěÚ Nejdek, Kronika města Nejdku, I. díl, c.d., s. 293; SOkA Karlovy Vary, fond ONV Nejdek, ka 25, inv.č. 63, sign. IV/2, oznámení o založení Spolku divadelních ochotníků Vojan, 6.11.1945.

⁴¹⁸ Vzpomínky Jiřího Švece: Archiv MěÚ Nejdek, Kronika města Nejdku, I. díl, c.d., s. 293; Jednota, 27.1.1951, č. 4, s. 10. Pamětník Jaroslav Plas uvádí, že soubor obdržel svůj název až později, současně nebylo dotyčnému jmenovitě známo, kdo přišel s myšlenkou zřídit ochotnické divadlo v Nejdku. Viz: PLAS, J.: O nejdeckém divadle. In: Nejdecký zpravodaj. Zvláštní číslo „50“, c.d., s. 16–17.

⁴¹⁹ Tamtéž; SOkA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejdek, ka N29, inv.č. 622, sign. 362.4, plakát zahajovacího představení Jiráska, Spolku divadelních ochotníků v Nejdku; Jednota, 27.1.1951, č. 4, s. 10. Na prvním vystoupení se podíleli Jiří Švec, František Bydžovský, Václav Hátle a manželé Josef a Štěpánka Prýmkoví, kteří ztělesňovali pilíře divadla v prvních letech jeho existence.

⁴²⁰ Vzpomínky režiséra a vedoucího souboru Jaroslava Plase. In: Čtyřicet let trvání ochotnického divadla v Nejdku, bez. vyd. údajů, nestránkováno. Stejná verze textu je dostupná na internetové stránce www.amaterskedivadlo.cz.

v pohraničí a jeho dramaturgie má úkol uvádět ve svém repertoiru hry, které ukazují smysl české divadelní tradice. ⁴²¹

Okruh ochotnického divadla se stal zkrátka místem, v němž našli Nejdečtí jisté kulturní využití – Jiráskova Lucerna, která sklidila zasloužený úspěch, se stala odrazovým můstkem pro další nacvičování her.

První roky činnosti divadelního spolku Jirásek byly velmi bohaté. Jen v roce 1947 odehráli ochotníci celkem 14 her v 26 představeních. Skladba jednotlivých představení (i v letech následujících) vycházela z děl naší i světové literatury. Mezi první nacvičené hry se zařadily: Již uváděná „Lucerna“, později též Jiráskova Vojnarka, dále Vrchlického Noc na Karlštejně či Čapkova RUR. Ze světových děl měly premiéru Moliérův Lakomec a Začínáme žít od Antona Semjonoviče Makarenka. ⁴²² Početně se začal soubor rozrůstat, k 31. květnu 1950 bylo evidováno souhrnem 55 členů. ⁴²³

Za vrchol činnosti souboru v prvních poválečných letech lze považovat účast na celostátní ochotnické přehlídce Jiráskův Hronov (roku 1952). Nejdečtí nastudovali hru Vadima Sobka „Život začíná znovu“ ⁴²⁴ Mimo to podnikl soubor zájezdy na mnoha míst ČSR (Sokolov, Kynšperk nad Ohří, Rakovník, Zruč nad Sázavou), pořádal několik ročníků divadelních festivalů v Nejdku. ⁴²⁵

Od podzimu 1950 existoval soubor pod hlavičkou Závodního klubu Revolučního odborového hnutí Nejdecké česárny vlny (ZK ROH NČV). ⁴²⁶ V rámci likvidace spolků po roce 1948 ⁴²⁷ byly také postiženy i divadelní spolky. Do konce roku 1950 měly být všechny začleněny pod masové organizace (především do ROH), neboť v té době procházely naší zemí hluboké změny v hospodářství a ve společnosti samé. Tím byla na novou rovinu postavena i otázka sdružování a spolkového života vůbec. ⁴²⁸

V letech 1946 až 1953 nastudovali ochotníci celkem 30 her (nejvíce v roce 1947 (6 her), uskutečnili 17 zájezdů na 13 míst. Režii vedl MUDr. Eckstein (13 her), Růžena

⁴²¹ Jednota, 27.1.1951, č. 4, s. 10. Uveřejněný úryvek z článku již odpovídá dobové novinářské tendenci. Podle něj přibližuje divadlo jako takové lidu úkoly socialistického budování a podílí se na pokrokové socialistické společnosti.

⁴²² Jednota, 21.2.1948, č. 8, s. 2; Jednota, 27.1.1951, č. 4, s. 10.

⁴²³ SOKA Karlovy Vary, fond ONV Karlovy Vary, ka 562, inv.č. 450, sign. 262, hlášení členů výboru Spolku divadelních ochotníků Jirásek, 24.6.1950.

⁴²⁴ Přádeno, 15.5.1952, č. 7, s. 5. První ročník Jiráskova Hronova, soutěžní přehlídky amatérských divadelních souborů, byl zahájen v roce 1931.

⁴²⁵ Přádeno, 1.6.1952, č. 8, s. 5.

⁴²⁶ SOKA Karlovy Vary, fond ONV Karlovy Vary, ka 562, inv.č. 450, sign. 262, sdělení o začlenění Spolku divadelních ochotníků Jirásek pod ZK ROH NČV, 1.4.1952.

⁴²⁷ Více v samostatné kapitole.

⁴²⁸ SOKA Karlovy Vary, fond ONV Karlovy Vary, ka 559, inv.č. 450, sign. 262, zpráva o pracovní konferenci spolkových referentů Krajských národních výborů (KNV) českých zemích a pověřenictva vnitra, 17.11.1951.

Bydžovská, Václav Hátle a Josef Prýmek (po 4 hráč). Mimo to se v letech 1947–1952 konalo 8 premiér her s mládeží (šest z nich režíroval Josef Prýmek, dvě Růžena Bydžovská) a v letech 1947 a 1948 byly sehrány 4 pohádky pro děti (všechny v režii Václava Hátleho).⁴²⁹

Dalším divadelním souborem, působícím v Nejdku zcela jistě v roce 1949, byl Okrsek Miloše Nedbala, organizačně spadající pod ÚMDOČ.⁴³⁰ Členskou základnu tvořili příslušníci i jiných souborů z užšího regionu (hlavně výše zmiňovaného Jiráska, jako byli František Bydžovský, Josef Prýmek nebo Jaroslav Plas). Okrsek zanikl v březnu 1951.⁴³¹

Na Nejdecku nevyvíjel činnost v roce 1950 nebo 1951 Spolek divadelních ochotníků Svoboda v Suché, odkud přešla řada osob k nejdeckému Jirásku (Jaroslav Plas a jiní), a Divadelní ochotníci Hraničář z Pozorky. Spolek Jirásek zanikl na sklonku roku 1950 tím, že vstoupil do Divadla ZK ROH NČV se vším inventářem.⁴³²

16.4 Knihovna

Počátek existence veřejné městské knihovny v Nejdku spadá do prvních porevolučních týdnů roku 1945, o vznik se zasloužil František Rajman, zmocněnec ministerstva školství a osvěty, později se na její činnosti aktivně podílel Josef Šperlík. Prozatímně byla umístěna v budově čp. 406 v ul. Čsl. zahraničního vojska (dnešní Poštovní ulice). V polovině října 1945, kdy vedení knihovny převzal odborný učitel Václav Nohejl, čítala 262 knih. K 30. listopadu 1945 byla část knihovního fondu popsána, mohlo se tedy začít s veřejným půjčováním. Na začátku ledna 1946 bylo možné vybírat ze 700 svazků, zároveň bylo registrováno 64 čtenářů.⁴³³ Původními půjčovnými dny se stala nakrátko středa a neděle, vzápětí úterý a čtvrtek (celkem 4 hodiny). Po smrti předsedy MSK Františka Rajmana byla tato instituce pojmenována jeho jménem, v květnu 1946 vedla v evidenci již 1.107 českých svazků a v prosinci

⁴²⁹ 30 let ochotnického divadla v Nejdku 1946–1976, bez vyd. údajů; Čtyřicet let trvání ochotnického divadla v Nejdku, bez vyd. údajů.

⁴³⁰ Byl pojmenován podle předního herce Národního divadla Miloše Nedbala (1906–1982), který na přelomu 40. a 50. let několikrát zavítal do Nejdku, neboť ho sem táhla nejen pouta k divadlu, nýbrž i svazky rodinné – jeho otec Václav Nedbal (1881–1953) maloval obrazy, vedl v Nejdku městskou kroniku a byl aktivní v prostředí ochotnictva.

⁴³¹ SOKA Karlovy Vary, fond ONV Karlovy Vary, ka 562, inv.č. 450, sign. 262, oznámení o likvidaci Okrsku Miloše Nedbala ÚMDOČ, 15.5.1951.

⁴³² SOKA Karlovy Vary, fond ONV Karlovy Vary, ka 559, inv.č. 450, sign. 2/262, zjištění majetku spolku – Spolek divadelních ochotníků Jirásek, 28.3.1951. Ústřední spolek (ÚMDOČ) vyvinul aktivitu vůči svým podřízeným sdružením v tom směru, že jim dal pokyn k začlenění pod masovou organizaci.

⁴³³ SOKA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejde, ka N29, inv.č. 631, sign. 374.1, hlášení o městské knihovně v Nejdku, 19.12.1945. Provozování knihovny pomáhala zajišťovat místní knihovnická rada, jejíž ustavující jednání proběhlo 8. ledna 1946. Scházela se v nepravidelném časovém odstupu, posledně dochovaná schůze rady pochází z února 1951. Viz: SOKA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejde; ka K178, inv.č. 178, zápis ze schůze místní knihovnické rady, 8.1.1946.

téhož roku se počet knih zvýšil na 1.612 kusů (navíc ještě 36 druhů časopisů), z nichž si vybíralo 479 čtenářů. Během roku 1946 bylo vypůjčeno celkem 5.954 svazků. Prvního dubnového dne v roce 1948 evidovala knihovna 2.456 publikací a 632 čtenářů.⁴³⁴

Literatura byla po roce 1948 výrazně dotčena cenzurou, byly pořizovány seznamy zakázaných knih, probíhala očista knihoven.⁴³⁵ Ani ta nejdecká se neubránila tlaku. Jak prozrazuje zápis ze schůze knihovnické rady z února 1951, „prověrka knihovny ještě pokračuje“ a doposud bylo vyřazeno 267 svazků. V červnu 1953 evidovala Místní lidová knihovna⁴³⁶ téměř 5.000 svazků a asi 1.100 čtenářů. Vypracovala se tak během několika poválečných let mezi nejlepší knihovny v západních Čechách, o čemž svědčí mimo jiné i udělení čestného uznání Krajským národním výborem v Karlových Varech za nejlépe vybavenou a vedenou knihovnu karlovarského okresu (r. 1953). Tomu jistě dopomohlo i přestěhování do přízemí objektu spořitelny (čp. 9 na náměstí), a to již na konci února 1946, kde knihovně patřily 4 prostorné místnosti.⁴³⁷

Místo na poli kultury a osvěty patřilo mimo jiné také pěveckému sdružení Křička, loutkovému divadlu a dalším spolkům – Svazu české mládeže, Svazu přátel SSSR, Československému červenému kříži, sportovcům (Sokol), hasičům a politickým vězňům.⁴³⁸

⁴³⁴ KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 31; Jednota, 25.1.1947, č. 4, s. 3; Budovatel, 28.2.1947, č. 9, s. 2; SOkA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejdek; ka K178, inv.č. 178, zápis ze schůze místní knihovnické rady, 20.4.1948. Na finančním krytí pořizované literatury se podílela především MSK (MNV), dále přispívaly menšími částkami politické strany, místní podniky, spolky či jednotlivci.

⁴³⁵ Do roku 1953 bylo údajně zničeno 27,5 mil. knih. Oficiálně byla cenzura zavedena až v roce 1953, a to vznikem Hlavní správy tiskového dohledu, spravované ministerstvem vnitra či ministerstvem národní bezpečnosti. Více: KAPLAN, K. – TOMÁŠEK, D.: O cenzuře v Československu v letech 1945–1956. Edice: Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, sv. 22, Praha 1994, s. 12–17.

⁴³⁶ V těchto letech, tzn. počátkem 50. let, se již nesetkáváme s názvem „Rajmanova městská knihovna“.

⁴³⁷ Archiv MěÚ Nejdek, Kronika města Nejdku, II. díl, c.d., s. 130, 156; SOkA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejdek, ka K1, inv.č. 1, zápis ze schůze rady MSK Nejdek, 9.1.1946; ka K178, inv.č. 178, zápis ze schůze místní knihovnické rady, 16.2.1951. K 31. prosinci 1953 disponovala knihovna celkem 6.543 svazky, z nichž největší díl (2.528 kusů) náležel krásné literatuře, 1.403 knih bylo politických a 829 knih bylo určeno mládeži. Vzhledem k početnosti osob německé národnosti došlo k rozšíření oddělení německé literatury, o které se staral Filip Passauer. Blíže: Archiv MěÚ Nejdek, Kronika města Nejdku, II. díl, c.d., s. 191–192.

⁴³⁸ KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek, c.d., s. 32; Archiv MěÚ Nejdek, Kronika města Nejdku, I. díl, c.d., s. 267; Karlovarské národní noviny, 26.9.1945, č. 109, s. 3; Karlovarské národní noviny, 14.10.1945, č. 124, s. 3.

17. Spolková činnost

17.1 Obecný vývoj spolků v letech 1945 až 1953

V období po roce 1945, co se týče spolkové činnosti, zůstávaly v platnosti stále zákony spolčovací a shromažďovací z roku 1867.⁴³⁹ Dekret prezidenta republiky č. 81/1945 Sb. z 25. září 1945 rozpustil německé a maďarské spolky, na jejich majetek se vztahovala konfiskace.⁴⁴⁰

Přes 2. světovou válku existující organizace, jako byl Sokol, Junák nebo dobrovolné hasičské sbory, byly obklopovány nově zakládanými spolky, které se vyznačovaly svojí specifickostí a různorodostí. Dá se říci, že doba tzv. třetí republiky byla spolkům vcelku nakloněna, to již však neplatí o následujícím období.

Zlom ve spolkových záležitostech nastal po uchopení moci komunistickou stranou v únoru 1948. Jak dokládá vytyčený plán, vyřčený na pracovní konferenci spolkových referentů jednotlivých Krajských národních výborů a pověřenictva vnitra, nejednalo se zdaleka o drobné úpravy: „*Změnila se naše hospodářská základna, mění se společnost, která si vytkla vysoký cíl socialismu na celém světě, mění se také v této společnosti sdružování. (...) Práce na úpravě spolkového života musí být vedena snahou, aby každý byl zapojen do budování socialismu, prostě musí být sledována politická náplň spolku.*“⁴⁴¹ Tato byt' krátká, přesto výstižná pasáž ukazuje, jakým způsobem se hodlá naložit se spolky. Jejich aktivity měly být jednoznačně podřízeny politickému vedení, které by zároveň nad nimi provádělo všudypřítomnou kontrolu.

Vydání zákona č. 68/1951 Sb.⁴⁴² o dobrovolných organizacích a shromážděních, který znamenal naprostou likvidaci typů všech dosavadních spolků a konec vytváření tzv. dobrovolných organizací, jen potvrzoval úsilí KSČ podmanit si široké vrstvy obyvatel, jež participovalo na spolkovém životě. Nový systém se vyznačoval jednotností a centralizací. V zákoně bylo dále stanoveno, že spolky, jež vznikly před 1. říjnem 1951 a u nichž byla činnost v souladu se zájmy pracujícího lidu, se mohly přeměnit též v jiný vhodný útvar, eventuálně se do něj včlenit. Ministerstvo vnitra následně upravilo způsob přeměny, začlenění či zrušení

⁴³⁹ Zákon č. 134/1867 ř.z. a zákon č. 135/1867 ř.z.

⁴⁴⁰ Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé, 10.10.1945, č. 38, s. 151–152; JANÁK, J.: Spolky v českých zemích do roku 1951. In: Mikulovská sympozia. Politické strany a spolky na jižní Moravě. XXII. Mikulovské sympozium 7. – 8. října 1992, Mikulov 1993, s. 86–87.

⁴⁴¹ SOkA Karlovy Vary, fond ONV Karlovy Vary, ka 559, inv.č. 450, sign. 262, zápis o pracovní konferenci spolkových referentů KNV českých zemí a pověřenictva vnitra, 17.11.1950.

⁴⁴² Zákon ze dne 12. července 1951 nabyl účinnosti 1. října 1951.

spolku, a to v dohodě se zúčastněnými ústředními orgány obecným právním předpisem. K zániku spolku stačilo souhlasné stanovisko předsednictva (výboru).⁴⁴³

17.2 Etablování nejdeckých spolků a restriční opatření vůči nim na přelomu 40. a 50. let

Hned v létě 1945 se v Nejdku, respektive na území celého okresu ustavovaly spolky různého typu a zaměření. Mezi vůbec první z nich se zařadily tělocvičné a sportovní organizace (Československá obec sokolská a Sportovní klub Sparta Nejde), dětské a mládežnické (Svaz junáků – skautů, Svaz československé mládeže), odbojových složek (Svaz osvobozených politických vězňů), ochotnické (Spolek divadelních ochotníků Vojan) či kulturní a osvětové (Svaz přátel SSSR – pozdější Svaz československo-sovětského přátelství). V následujících letech vznikaly další spolkové organizace, z těch nejvýznamnějších jmenujme Spolek divadelních ochotníků Jirásek, pěvecký spolek Křička; v Nejdku vznikly pobočky Československého červeného kříže a Československé obce legionářské.

Tyto a jiné nejmenované spolky se aktivně podílely na poválečném životě nejdecké společnosti, doslova mobilizovaly všechny vrstvy obyvatel, v pozitivním slova smyslu na ně působily a ovlivňovaly je.

Některé nejdecké spolky nevyvíjely na přelomu 40. a 50. let z různých důvodů činnost např. pro nedostatek členů. Ještě před samotným vydáním výše uvedeného zákona v roce 1951 se objevovala zjevná snaha státních úřadů evidovat spolky, jež nebyly z hlediska lidovědemokratického zřízení žádoucí. Patřila k nim čtyři nejdecká sdružení, z nichž dvě s určitostí zanikla během krátké doby, jedno bylo začleněno do jiné organizace a jedno zřejmě existovalo dále.⁴⁴⁴

Podle dochovaných záznamů bylo v období let 1948 až 1953 včleněno do jiných složek (ROH) nebo bylo úplně zrušeno celkem 13 spolků se sídlem v Nejdku.⁴⁴⁵

⁴⁴³ Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé, 12.7.1951, č. 34, s. 215–216; JANÁK, J.: Spolky v českých zemích do roku 1951. In: Mikulovská sympozia. Politické strany a spolky na jižní Moravě. XXII. Mikulovské symposium 7. – 8. října 1992, Mikulov 1993, s. 86–87.

⁴⁴⁴ Zanikl Sbor českých exulantů a navrátilců z Polska v Nejdku s pěveckým spolkem Křička. Spolek divadelních ochotníků Jirásek se začlenil pod ZK ROH NČV v Nejdku a včelařský spolek se s největší pravděpodobností ubránil zrušení.

⁴⁴⁵ Zrušeny byly tyto spolky: Autoklub Republiky československé, Česká myslivecká jednota – okresní myslivecký spolek, Československá obec sokolská, Klub fotografů amatérů, pěvecký spolek Křička a Sbor českých exulantů i navrátilců z Polska v Nejdku. Pod jinou organizací nově spadala tato sdružení: Československá obec legionářská, Družina československých válečných poškozenců, Okrsek Miloše Nedbala, Spolek divadelních ochotníků Jirásek, Svaz lidových hudebníků, Svaz národní revoluce a Svaz osvobozených politických vězňů. Viz příloha s přehledem spolků.

18. Círky a náboženské společnosti

18.1 Círky a náboženství v letech 1945–1953

Círky a náboženské společnosti vstupovaly do prvních poválečných let se značnými nadějemi, jež by vedly ke zlepšení vlastních pozic a konsolidaci poměrů, které byly v čase II. světové války silně otřeseny a zdeformovány. Část duchovních se za války angažovala v protinacistickém odboji. Z vystupňovaného teroru si mnozí církevní představitelé odnesli větší či menší šrámy z koncentračních táborů či vězení, pakliže se z nich vůbec vrátili domů. Na svoji aktivitu zaplatili někteří životem přímo na popravišti.⁴⁴⁶

V odtržených pohraničních oblastech panovala za války podobná situace, napříč spektrem církví jsou známy případy odbojové činnosti. Nelze však nevzít v potaz, že neexistovala, obzvláště u evangelických farářů, zřetelná inklinace k německému nacionálnímu socialismu.⁴⁴⁷

Léta 1945 až 1948 jsou v Československu charakteristická vcelku dobrým soužitím a uvolněnými vztahy mezi státem a církvemi. Je nutné podotknout, že ani tato první poválečná doba se nevyhnula konfliktům, jež se týkaly zejména katolického církevního školství a majetkových podstat ve formě zemědělské půdy.⁴⁴⁸

Nástup komunistů k moci v roce 1948 se podepsal na osudech všech náboženských skupin. Zpočátku „umírněná tvář“ KSČ vůči církvím se začala postupně přiosťřovat (úvahy o národní církvi, odluka od Vatikánu), od roku 1949 lze sledovat doslova otevřený boj proti duchovním.⁴⁴⁹ Vznik Státního úřadu pro věci církevní (dále SÚC)⁴⁵⁰ a tím sítě církevních tajemníků a udělování státního souhlasu u jednotlivců si získal stát zaručený dohled a kontrolu. Zákony o hospodářském zabezpečení (rozuměj též finanční závislosti) všech státem uznaných církví a náboženských společností z roku 1949⁴⁵¹ podtrhly evidentní snahu podřídit si

⁴⁴⁶ Úskalím života církve za války se dotýká: KAPLAN, K.: Stát a církev v Československu 1948–1953, c.d., s. 7–11.

⁴⁴⁷ Viz: ANDRŠ, P.: Cesty Českobratrské církev evangelické na Nejdecku v letech 1945–1960. Seminární práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2009, s. 13, 15–16. Z nejnovější literatury: ZIMMERMANN, V.: Sudetští Němci v nacistickém státě. Politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938–1945), Praha 2001, s. 324–327, 345–347.

⁴⁴⁸ KAPLAN, K.: Stát a církev v Československu 1948–1953, c.d., s. 11–22.

⁴⁴⁹ Tamtéž, s. 23an.

⁴⁵⁰ Zákon č. 217/1949 Sb., kterým se zřizuje Státní úřad pro věci církevní. V § 2 se hovoří o jeho úkolech – dbát, aby se církevní a náboženský život vyvíjel v souladu s ústavou a zásadami lidově demokratického zřízení.

⁴⁵¹ Zákon č. 218/1949 Sb. Obě zákonné normy byly schváleny Národním shromážděním 14. října 1949. V právním postavení mezi státem a církví došlo k těmto převratným změnám: nadřazeným orgánem všech církevních složek se stává SÚC (jako rozhodující orgán složený ze světských zástupců), finanční závislost na státu (duchovní je de facto státním zaměstnancem), dále skládají slib věrnosti státu (text formulován vládou), kontrola tisku, církevního školství a výuky náboženství. Zákony č. 219 až 223/1949 Sb. se zaměřovaly na hospo-

veškeré články svobodného náboženského vyznání.⁴⁵² Nejvíce degradovanou a poškozenou se stala římskokatolická církev,⁴⁵³ podařilo se zlikvidovat řeckokatolickou církev.⁴⁵⁴

Dva největší nekatolické tábory – ČCE a CČS (CČSH) se dostaly do zájmu politiky mocenského aparátu z hlediska jejich možného využití, komunisté se prohlašovali za „dědice pokrokového hnutí“ a ideologicky odkazovali na husitskou revoluci a dobu pobělohorskou. U evangelíků není příklon k oficiální státní politice jednoznačný,⁴⁵⁵ u československé církve převládaly spíše prokomunistické tendence.⁴⁵⁶

Důležitou úlohu ve vztahu státu a církve sehrávala Státní bezpečnost (StB). Jejím cílem bylo zpočátku sehnat „seznamovací“ materiály o dislokaci církví, seznamy členstva a farářů. StB projevovala zájem na podchycení celé církevní soustavy, a to formou kontaktů – ovlivňováním a působením na ni. Byla vyvíjena zvýšená pozornost veškerým složkám činnosti církví (hospodaření, mládež atd.). Je samozřejmé, že duchovní, kteří vyslovovali své výhrady proti lidově demokratickému režimu, se nestali loajálními. Ty se snažil SÚC v součinnosti s StB různým způsobem poškodit (neudělit státní souhlas, dohnat k odchodu jinam, přinutit ke spolupráci s StB).⁴⁵⁷

Proticírkevní politika komunistického režimu po roce 1948 byla prováděna různými formami. Byla zacílena na veškeré obyvatelstvo, především však na mládež a na pracovníky ve školství. Cílem bylo odlákat občany od duchovna a zcela je připoutat k ateismu. K tomu přispěla i řada nařízení a zákonů, díky nimž ztrácely církve na svém významu. O tom, že podmanění kazatelů církevními tajemníky nebylo zpočátku jednoduché, svědčí zmínka ze situační zprávy, podle níž se evangeličtí duchovní „*stáhli do ústraní, ale tím houževnatěji provádějí pastorační činnost, proti které se nám těžko bojuje.*“⁴⁵⁸ Ke snížení vlivu církví po roce

dářské zabezpečení římskokatolické církve, církve československé, evangelických církví, pravoslavné církve a náboženských společností.

⁴⁵² KAPLAN, K.: Stát a církev v Československu 1948–1953, c.d., s. 100–102.

⁴⁵³ Tamtéž, s. 163–165.

⁴⁵⁴ Tamtéž, s. 114–118.

⁴⁵⁵ Kladný poměr k novému zřízení projevoval za všechny Josef Lukl Hromádka (1889–1969), teolog a filozof, profesor Komenského evangelické bohoslovecké fakulty v Praze. Uvnitř ČCE je možno vysledovat různé proudy od bezvýhradné podpory komunistickému režimu až po otevřený nesouhlas.

⁴⁵⁶ Již v roce 1945 se zformovala uvnitř této církve silně levicově orientovaná skupina, příslušníci či bývalí členové se zapojovali do struktur církevního oddělení Národní fronty a posléze SÚC. Blíže KAPLAN, K.: Stát a církev v Československu 1948–1953, c.d., s. 124–125.

⁴⁵⁷ DINUŠ, P.: Českobratrská církev evangelická v agenturním rozpracování StB, Praha 2004, s. 26–28.

⁴⁵⁸ NA Praha, fond SÚC, ka 41, inv.č. 102, situační zpráva církevního oddělení KNV Karlovy Vary za květen 1953, nedatováno.

1948 přispěla i skutečnost, že byly veškeré matriky narozených, oddaných a zemřelých vedeny od 1. ledna 1950 příslušnými místními národními výbory.⁴⁵⁹

18.2 Církev a náboženské společnosti na území Nejdecka

18.2.1 Římskokatolická církev

Na Nejdecku byla nejmasovějším náboženským uskupením římskokatolická církev.⁴⁶⁰ Na náměstí stojící děkanský kostel pochází z poloviny 14. století, současnou barokní podobu získal v letech 1755 až 1756.⁴⁶¹

Církev si udržela svoji výsadní pozici i přes totální výměnu obyvatelstva v prvních poválečných letech. Posloupnost kněží je možné vyvodit ze zápisů v matrikách narozených, zemřelých a oddaných,⁴⁶² přičemž nestává se pravidlem, že by tyto spisy odrážely skutečnou působnost duchovního. Německým děkanem Wilhelmem Polandem jsou knihy vedeny ještě v měsíci říjnu 1945 (první zápis v češtině pochází z 24. října 1945). Od listopadu 1945 úřadují povětšinou v německém jazyce administrátor Ewald Fritsch, kaplan Josef Kommer a farář Johann Singer.

Od května 1946 působí v Nejdku český administrátor Bohuslav Linhart, současně zde setrvává Fritsch. Život prvního českého katolického duchovního se tragicky uzavírá 16. května 1949 po srážce s lokomotivou na železničním přejezdu u Nových Hamrů, kam jel na motocyklu sloužit mši. V hypotetické rovině můžeme v současnosti zkoumat, do jaké míry se o něho zajímala Státní bezpečnost (pro jeho „nepřístupnost“ k novému režimu), písemnosti vzešlé z činnosti akčního výboru tomu nepochybně nahrávají. Na druhé straně šel vstříc podobným střetům, jestliže uvážíme jeho riskantní způsob jízdy.⁴⁶³

V letech 1949–1953 se na nejdecké farnosti vystříдалo celkem 5 administrátorů, což svědčí o tom, že zásahy mocenských orgánů se promítly také na nejnižší složky římskokatolické hierarchie. Těžko se dá za těchto podmínek a při silné protináboženské vlně rozvíjet duchovní práce, když se během čtyř let změní hned pětkrát vedení farnosti. V úvahu musíme také vzít fakt, že náhlý odchod pátera Linharta vyvolal nutnost řešení obsazenosti zdejší far-

⁴⁵⁹ Zákon o právu rodinném a zákon o matrikách (zákon č. 268) byl schválen Národním shromážděním 7. prosince 1949.

⁴⁶⁰ Při sčítání lidu v roce 1939 žilo v Nejdku 8.441 obyvatel, z nichž se 7.023 osob (tj. 83,2 %) hlásilo k římskokatolickému vyznání. Blíže k lokalizaci a početnímu zastoupení věřících: Heimatbuch Landkreis Neudorf, Augsburg–Göggingen 1978, s. 186–187.

⁴⁶¹ PILZ, J.: Dějiny města Nejdku do roku 1923, c.d., s. 218–220.

⁴⁶² Jsou uloženy na Městském úřadě v Nejdku.

⁴⁶³ Dále se věnujeme jeho osobě v 5. kapitole.

nosti na určitou dobu – kněz Václav Duchek⁴⁶⁴ setrvává v Nejdku jen na sklonku jara a začátku léta 1949 (domovským kaplanem byl v Chebu a v Aši).

Po něm přichází administrátor František Velíšek⁴⁶⁵ (záznamy od 28. srpna 1949). Na sklonku ledna 1952 byl zatčen za protistátní činnost (ve vazbě pobýval od 28. ledna 1952). „*Jmenovaný se stýká ve svém působišti s reakčními duchovními sousedních farností a osobami reakčního zaměření proti dnešnímu zřízení, (...) připravoval se k útěku do zahraničí, (...) je slepě poslušen Vatikánu a biskupů, (...) poslouchá zahraniční rozhlas a jeho projevy přenáší mezi své věřící, (...) je zavilým nepřítelem pracující třídy,*“ stojí v návrhu na zatčení vypracovaném Krajským velitelstvím Státní bezpečnosti Karlovy Vary dne 30. ledna 1952.⁴⁶⁶ Mezi 13. únorem a 5. březnem 1952 bylo pořízeno 11 úsekových zápisů o výpovědi, jež odkrývá Velíškovu „zrádnou a zhoubnou činnost ve jménu Vatikánu, která podryvá naši republiku.“⁴⁶⁷ Trestní oznámení pro zneužití kněžské funkce vypracovala pražská Státní prokuratura dne 10. března 1952,⁴⁶⁸ následovala žaloba z 29. května téhož roku za „spolčení s vysokou církevní hierarchií k rozvrácení lidově demokratického zřízení v naší republice.“ Dále se zde uvádí, že rozdával ilegální letáky s protistátním obsahem, podepsal prohlášení proti kněžským platovým zákonům a vyvolával mezi obyvateli nenávist k novému zřízení, čím se dopustil trestného činu velezrady.⁴⁶⁹ Ve veřejném hlavním líčení, které proběhlo u Státního soudu v Praze 8. července 1952, se obviněný plně doznával ke všem činům a zároveň jich litoval. Obhájce obviněného zároveň navrhoval zmírnění trestu. V rozsudku byl František Velíšek odsouzen odnětím svobody na tři roky, dále mu bylo zkonfiskováno veškeré jmění, byl zbaven čestných občanských práv. Posléze se vzdal odvolání, souhlasil se závěrečným verdiktem a ihned nastoupil trest ve valdické věznici u Jičína.⁴⁷⁰ Pokud se do hloubky zabýváme tehdy uskutečňovanými procesy s církevními hodnostáři, zjistíme, že jejich průběh vykazuje nápadně shodné či podobné rysy. Dodejme, že rozebíraná Velíškova trestní záležitost se nachází v nejnižší správní rovině církve a zapadá do celkové podoby politických procesů na počátku 50. let.

⁴⁶⁴ Václav Duchek (1922–?), r. 1971, 1975 a 1997 administrátor (resp. farář) v Praze–Bohnicích (kostel sv. Petra a Pavla). Údaje k římskokatolickým duchovním lze nalézt: *Catalogus cleri 1975: archidioecesis Pragensis*, Praha 1975; *Jmenný seznam duchovenstva v činné službě v arcidiecézi pražské podle stavu ke dni 1. března 1971*, Praha 1971; *Katalog pražské arcidiecéze*, Praha 1996; *Katalog pražské arcidiecéze*, Praha 1997.

⁴⁶⁵ František Velíšek (1919–?), 1971 vikář v Benešově, 1975 děkan tamtéž, 1996 administrátor v Divišově, Třebušicích a Zdebuzevsi a vikář ve Vlašimi.

⁴⁶⁶ ABS Praha, fond V/KV, sign. V–376KV, osobní spis státně bezpečnostního vyšetřování proti Františku Velíškovi, list 1.

⁴⁶⁷ Tamtéž, životopis Františka Velíška a úsekové zápisy o výpovědi, list 8–83.

⁴⁶⁸ Tamtéž, trestní oznámení na Františka Velíška, list 19–23.

⁴⁶⁹ Tamtéž, žaloba na Františka Velíška, list 26–27.

⁴⁷⁰ Tamtéž, protokol o hlavním líčení s Františkem Velíškem a rozsudek, list 28–33.

Od února 1952 slouží v Nejdku administrátoři František Xaver Juránek⁴⁷¹ ze Staré Role, po něm karlovarský Jan Šauer (poté odchod do Skalné u Chebu) a v červenci 1953 naopak přichází Josef Javůrek,⁴⁷² který zde vydrží pouhých 11 měsíců.⁴⁷³ Byl přeložen ze Skalné z důvodu ovládnutí celého okolí včetně komunistů – „za současné doby jest tam naprosto neúnosný, (...) bude si hledět kostela v Nejdku.“⁴⁷⁴ Přemísťování duchovních poznamenávalo jednotlivé lokality. Než se alespoň zčásti zabydli a vytvořili si potřebný přehled o místě, byli nuceni odejít jinam, kde „by na ně bylo lépe vidět“ ze strany církevních tajemníků. Časté střídání duchovních bylo na denním pořádku a zasazovala se tak další rána jak celé církvi, tak i dotyčným farnostem.⁴⁷⁵ Při neudělení (odebrání) státního souhlasu pro duchovenskou službu se jedinci v mnoha případech raději podrobili a zvolili odstěhování, aby mohli nadále setrvat ve službě církvi.

18.2.2 Českobratrská církev evangelická (ČCE)

18.2.2.1 Léta 1945–1949

K dalším věřícím, jejichž sídlo se nacházelo v Nejdku, patřili evangelíci.⁴⁷⁶ Tehdejší Německá evangelická církev v Sudetech a protektorátu vykonávala svoji činnost i v rušných květnových dnech roku 1945, konec války na tom nic nezměnil.

Začátky zdejšího českého evangelického sboru jsou spjaty se jménem pozdějšího dlouholetého kurátora Václava Uhlíka,⁴⁷⁷ jenž se přistěhoval do Nejdka v červenci 1945 a ihned projevoval snahu zabezpečit majetek německé církve do českých rukou. Zašel za farářem Ja-

⁴⁷¹ František Xaver Juránek (1910–1983), r. 1971 administrátor kostela sv. Jindřicha v Praze, r. 1975 farář tamtéž.

⁴⁷² Josef Javůrek (1922–1982), r. 1971 administrátor v Lišnici u Prahy, r. 1975 farář tamtéž.

⁴⁷³ NA Praha, fond SÚC, ka 54, inv.č. 103, situační zpráva okresu Karlovy Vary z 27.2.1952, 25.4.1952; ka 41, inv.č. 102, situační zpráva kraje Karlovy Vary za květen 1953, nedatováno.

⁴⁷⁴ Tamtéž, ka 41, inv.č. 102, situační zpráva kraje Karlovy Vary za duben 1953, nedatováno.

⁴⁷⁵ Tamtéž. Zápisy (situační zprávy) církevního oddělení KNV Karlovy Vary dosti obsírně uvádějí přesuny v rámci kraje, případně státu.

⁴⁷⁶ Souvěrci augsburského vyznání se na Nejdecku etablovali již v 70. letech 19. století (první bohoslužby od počátku protireformace se uskutečnily o Velikonocích 1873). Na přelomu 19. a 20. století se pod vlivem rozšiřujícího se hnutí „Los von Rom“ – Pryč od Říma (hnutí bylo namířeno proti římskokatolickému dogmatu) zvětšila náboženská obec do té míry, že se započala jednání o výstavbě farní budovy a vlastního kostela, k čemuž došlo v letech 1903 až 1904. Původně byli nejdečtí evangelíci organizačně začleněni pod karlovarský farní okres, roku 1922 se Nejdeček osamostatnil. Nejdecký okres se téměř územně překrýval s evangelickou farní obcí. V průběhu 30. let došlo k početnímu nárůstu členů, tehdejší Německá evangelická církev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku tíhla k německému nacionalismu. Sbor v roce 1937 eviduje 862 členů. Při sčítání lidu v roce 1939 se k církvi přihlásilo na okrese už 1.196 osob (tj. 3,3 % obyvatelstva), z toho v Nejdku 602 lidí (7,1 %). Více: PILZ, J.: Dějiny města Nejdka do roku 1923, c.d., s. 233–235; Heimatbuch Landkreis Neudek, Augsburg–Gögingen 1978, s. 186–187; ANDRŠ, P.: Cesty Českobratrské církve evangelické na Nejdecku v letech 1945–1960, c.d.

⁴⁷⁷ Václav Uhlík se narodil 3. března 1917 v Bořetině u Kamenice nad Lipou, po roce 1945 byl v Nejdku národním správcem obchodu se sklem. Po likvidaci živnosti začátkem 50. let změnil zaměstnání (úředník a dělník). Kurátorem farního sboru byl v letech 1956 až 1990. Zemřel 28. listopadu 1998.

nikem, mluvícím slušně česky, a pohovořil s ním o zajištění veškerého majetku. Farář nejevil v této věci žádné známky nadšení a poukazoval na to, že od svého nařízeného církevního úřadu v Chebu nedisponuje žádným potřebným nařízením. Bylo nutné vyčkat na rozhodnutí Zemského národního výboru v Praze, na jehož základě přebírali oprávnění zástupci českých konfesí movité a nemovité věci po německých církvích téhož vyznání.⁴⁷⁸ Stávalo se, že majetek po německé evangelické církvi připadl i jiné evangelické církve či církvi československé (např. v Karlových Varech a Lokti). Dne 20. srpna 1945 byl zaslán na adresu Václava Uhlíka seniorem Josefem Kantorkem z Mělníka vzor protokolu o převzetí majetku a další instrukce. K samotnému aktu předání došlo 27. srpna 1945.⁴⁷⁹ Václav Uhlík byl dále pověřen dozorem a vedením správy uvedeného majetku.

Předtím, někdy v průběhu srpna, případně na konci července, docházelo v Nejdku k vystěhování a vyhánění německých rodin z bytů. Rodina faráře Janika musela opustit faru v nočních hodinách a neodebrala se do shromažďovacího lágru u vlakového nádraží, ale ke svým známým. Část zařízení bytu i farní kanceláře bylo odvezeno. Každý večer docházel Václav Uhlík na faru zajišťovat potřebné výpisy z matrik. Jednou shledal, že došlo k vloupání do objektu, a to údajně příslušníky sovětské armády, což se záhy také potvrdilo. Uprostřed kanceláře byly naházené na hromadě všechny písemnosti (matriky, knihy a spisy), chyběl nábytek, harmonium atd. Po Uhlíkově intervenci u velitele posádky Rudé armády bylo zařízení vráceno na původní místo, navíc se u Okresní správní komise zajistila možnost pobytu Janikovy rodiny na faře do doby příchodu českého faráře s tím, že povede zápisy v matrikách a apod.⁴⁸⁰ V září 1945 převzal Václav Uhlík pod nejdeckou správu chodovský kostel.

Na Uhlíkovu pozvání přišel do Nejdku v září 1945 s početnou rodinou odborný učitel Tomáš Coufal,⁴⁸¹ který začal učit na zdejší měšťanské škole. Patřil mezi laické kazatele a vyučoval i náboženství.⁴⁸²

⁴⁷⁸ Stejně tak se dělo s věřícími. Členové Německé evangelické církve přešli do ČCE, v některých lokalitách se dokonce konaly i bohoslužby v německém jazyce. Oficiálně byla Německá evangelická církev rozpuštěna teprve zákonem č. 131/1948 Sb. z 6. května 1948, a to s účinností od 4. května 1945, ačkoliv fakticky nebyla od roku 1945 provozuschopná.

⁴⁷⁹ Jmenovitý seznam movitostí a nemovitostí je uložen: Archiv ČCE Nejde, nesign.

⁴⁸⁰ Farář Janik opustil s rodinou město 12. prosince 1945. Dopis Prof. Dr. Dietera Janika adresovaný Pavlu Andršovi, 3.4.2008. Datum se kryje se vzpomínkami Václava Uhlíka, který uvádí, že k odchodu došlo kolem 20. prosince 1945.

⁴⁸¹ Tomáš Coufal (narozen 19. prosince 1903 v Jihlávce) vystudoval učitelský ústav v Levicích na Slovensku (1923), poté zamířil do jihočeské Soběslavi, pak byl řídícím učitelem v Mnichu u Kamenice nad Lipou. Za 2. světové války se zapojil do odboje. V letech 1945–1952 žil v Nejdku, kde učil na místní měšťanské škole (od roku 1948 na střední škole), od školního roku 1950/1951 působil na škole v Rybářích – dnes část Karlových Varů. Z nátlaku byl nucen odejít do Štěpánova u Olomouce, kde byl ředitelem školy. Zemřel 28. března 1977.

První bohoslužby v českém jazyce vykonal za účasti asi 20 duší farář Arnold Gruhn⁴⁸³ 21. října 1945. Pokud nebylo zrovna možné zajistit nějakého faráře na pravidelná shromáždění, potom kázal Tomáš Coufal. Již zanedlouho, 7. listopadu 1945, byl v Nových Hamrech uvítán první transport s reemigranty (asi 400 obyvatel z Bedřichova Hradce a okolí).

K Tomáši Coufalovi a Václavu Uhlíkovi, kteří se věnovali se značným úsilím přicházejícím novým obyvatelům, a to nejen v duchovní péči, se přidal od listopadu 1945 Pavel Kypřý,⁴⁸⁴ člen Snahy.⁴⁸⁵ Práce bylo velmi mnoho – připravovat kázání a jiné bohoslužebné úkony, starat se o příchodící reemigranty, provádět výpisy z matrik.

Otázka stabilní působnosti duchovního se stávala naléhavější a nabývala na aktuálnosti, zvláště když si uvědomíme narůstající počet příchodících evangelíků. V tomto směru byly podniknuty kroky k sehnání kazatele na delší časové období. Farář Jiří Petřík z Uhříněvsi vypořádal v Nejdku od 12. února do 26. března 1946. V té době sloužil bohoslužby v každou neděli (účast dosáhla 80 dospělých), nedělní školu navštěvovalo zhruba 40 dětí, čtvrtěční biblické hodiny se konaly pro 70 osob.

Potíže s kazatelem byly vyřešeny hned v úvodu roku 1946, kdy se v Praze při jednom úředním vyřizování setkal Václav Uhlík s farářem ThDr. Emilem Jelínkem,⁴⁸⁶ který čekal na přidělení místa v nějakém sboru ČCE a Uhlík mu hned nabídl západočeský Nejdek. Trvalo ještě jistý čas, než byly dojednány veškeré náležitosti se Synodní radou a seniorátním výborem. Farář Jelínek přijel do Nejdku s rodinou 19. března 1946 a vzápětí se ujal úřadu. Nejdek

Dopis Evy Blažkové adresovaný Pavlu Andršovi, 7.4.2008; Archiv ZŠ Nejdek, Kronika střední školy v Nejdku, nestránkováno.

⁴⁸² ŠTĚŘÍKOVÁ, E.: Země otců. Z historie a vzpomínek k 50. výročí reemigrace potomků českých exulantů, Praha 2005, s. 329–332; Archiv ČCE Nejdek, balík 12, sign. C-4/1, zpráva o majetku německé evangelické církve v Nejdku, 16.12.1946; UHLÍK, V.: Vzpomínky, nestránkováno.

⁴⁸³ Arnold Gruhn (10. srpna 1905 – 26. února 1970). Od října 1930 května 1946 vyučoval náboženství a kázal na různých místech v Praze a okolí. Od června 1946 do dubna 1948 sloužil jako diakon v Jeseníku–Skorošicích, posléze v Sedleci–Prčicích. Od listopadu 1961 pracoval mimo církevní službu.

⁴⁸⁴ Pavel Kypřý pocházel z Husince u Střelína (dnes Polsko), kde se narodil 30. října 1904. Absolvoval misijní školu v Bukovině a od počátku 30. let sloužil jako kazatel v jižních Čechách. Po příchodu do Chodova 1946 zastával funkci diakona, později vikáře. Ze zdravotních důvodů odešel z chodovského sboru v prosinci 1953. Pak působil jako vikář, resp. farář v Heřmanově Městci až do roku 1968. Zemřel 7. června 1976.

⁴⁸⁵ „Snaha“ se etablovala z probuzeneckého hnutí, sahající ještě před rok 1914. V roce 1925 se zformovala v samostatnou organizaci, jejíž členové, horliví věřící, pocházeli z různých evangelických církví. Roku 1952 došlo k rozpuštění tohoto evangelického spolku.

⁴⁸⁶ ThDr. Emil Jelínek se narodil 7. července 1905 v Lodži (dnešní Polsko). V letech 1926–1930 studoval Evangelickou bohosloveckou fakultu ve Varšavě, posléze pokračoval ve studiu ve švýcarské Basileji. Od června do prosince 1932 byl vikářem reformované církve ve Varšavě, pak až do září 1934 působil v Kučově a Žychlině (Polsko). Doktorát teologie získal v Praze (1936), nato se stal sekretářem svazu nedělních škol ve Varšavě (do září 1939). Od října 1939 do srpna 1944 byl farářem reformované církve ve Varšavě a od října 1944 do prosince 1945 farářem reformované církve v Lodži. Po odchodu z Nejdku sloužil ve východočeském Černilově, kde zemřel 7. ledna 1979. Církev v proměnách času 1969–1999, c.d., s. 356, Archiv ČCE Nejdek, balík 7, sign. III-C1, životopis faráře Jelínka, 13.10.1951.

se tak zařadil mezi vůbec první lokality severozápadních Čech, které byly obsazeny stálým duchovním.⁴⁸⁷

Nejdek doposud administrativně náležel podřipskému seniorátu se sídlem v Mělníku (jako kazatelská stanice sboru Louny). Spíše šlo o formální přiřazení nejdeckého sboru pod vzdálené Louny. Ty totiž nikdy zdejší kazatelskou stanicí nezakládaly a ani nezajišťovaly chod bohoslužeb.

V září 1946 začala nabírat konkrétních rozměrů otázka zřízení samostatného sboru, či vlastně potvrzení již fungujícího. Bylo zapotřebí splnit jisté formality (souhlas většiny členů sboru k osamostatnění, vymezení hranic sboru, prohlášení staršovstva odvádět sbírky a jiné příspěvky apod.). K 1. květnu 1947 byl nejdecký sbor samostatný – zahrnoval i kazatelské stanice v Horní Blatné, Chodově a Novém Sedle. Počet členů a tím i účast na bohoslužbách úměrně rostla. Na nedělní bohoslužby docházelo do nejdeckého kostela 200 až 250 lidí, v Chodově se jednalo o 80 – 120 osob, v Novém Sedle chodilo 20 – 40 osob a v Šeftu (Hradecké) 15 – 30 osob. Každou druhou neděli byly uspořádány bohoslužby v Horní Blatné (účast 40 – 60 lidí). V roce 1949 tvořilo nejdecký sbor cca 3.860 duší,⁴⁸⁸ 95 % členů pocházelo z řad reemigrantů.⁴⁸⁹

Dne 24. dubna 1948 bylo na sborovém shromáždění zvoleno staršovstvo sboru. Skládalo se z 25 členů (včetně 5 zástupců pro kazatelské stanice Chodov a Nové Sedlo). První schůze starších si vybrala ze svého středu nového kurátora, jímž se stal Tomáš Coufal a jednatelem byl zvolen Václav Uhlík.

Na neděli 12. září 1948 bylo svoláno výroční sborové shromáždění, na němž byl zvolen prvním farářem samostatného sboru jediný kandidát ThDr. Jelínek. Volba byla provedena v Nejdku a také v kazatelské stanici v Chodově. Na pořadu tak byla slavnostní instalace, konaná v nejdeckém evangelickém kostele 10. dubna 1949. Týž den na ni navazovalo sborové

⁴⁸⁷ UHLÍK, V.: Vzpomínky, nestránkováno.

⁴⁸⁸ Je nutno připomenout, že sbor sice vedl statistiku počtu členů, jenže kartotéka nebyla zcela úplná. Podle ní žilo v samotném Nejdku 1.517 evangelíků, v Suché 166, Pozorce 155, Tisové 76, Hradecké 51, Poušti a Bernově po 38, Fojtově 26 a v Lesíku 15 duší. Navíc v Šindelové a Černavě se usídlili další reemigranti z Rumunska a Maďarska (asi 200 osob). V kazatelské stanici Horní Blatná se k evangelíkům hlásilo 207 lidí (v Horní Blatné 82, Nových Hamrech 42, Abertamech 32, Perninku 30 a Potůčkách 21). Kazatelská stanice v Chodově evidovala 1.095 lidí – v Chodově 440, Vintířově 156, Smolnici 100, Jimlíkově 86, Chodovici (Staré Chodovské) 70, Nové Roli 70, Tatrovicích 46, Dohnalově (Vřesové) a Božičanech po 45 a v Mnichově (pozdější Mírové) 37 osob. Kazatelská stanice Nové Sedlo čítala 476 duší – Nové Sedlo 138, Grünlas (Loučky) 130, Granesava (Chranišov) 80, Alberov 70, Lipnice 48 a Jehličná 10. Uvedený seznam je uveden v UHLÍK, V.: Vzpomínky, nestránkováno. V Archivu ČCE Nejdek nebyl dohledán.

⁴⁸⁹ Archiv ČCE Nejdek, balík 7, sign. III-A/1, oznámení o zřízení samostatného sboru Nejdek, 12.5.1947; ŠTĚŘÍKOVÁ, E.: K 50. výročí založení sboru v Nejdku, Nejdek 1997, s. 2. (nepublikováno); UHLÍK, V.: Vzpomínky, nestránkováno.

odpoledne v Lidovém domě (dnešní Kulturní dům), jehož se zúčastnilo asi 300 osob řad místního obyvatelstva a hostů.⁴⁹⁰

Na Nejdecko přicházející reemigranti nedisponovali doslova žádným majetkem, církve se jim snažila poskytnout základní oblečení a obuv. V evangelickém sboru byl v lednu 1947 založen krajanský spolek, odbočka Sboru českých exulantů i navrátilců z Polska, v jehož čele stál farář Jelínek. Jejím posláním bylo vyřizování všech záležitostí u těchto osob – pomoc při prověřování národní spolehlivosti, příprava žádostí o definitivní státní občanství, intervence u úřadů atd. I v rámci sboru byly vybírány sbírky pro nejchudší okruh členů.⁴⁹¹

Jelikož neměl sbor potřebnou místnost pro biblické hodiny (velký okruh zájemců), hledal vhodný dům, kam by se po jeho úpravě vešel dostatečný počet lidí. Budova čp. 953 v Kollárově ulici patřila do června 1947 Novoapoštolské církvi, po ní užívala objekt Matice slovenská. V té době žádal evangelický sbor MNV v Nejdku o předání domu do národní správy, což bylo učiněno v květnu 1948, budova byla nazvána „Husovým domem“.⁴⁹²

Na sklonku 40. let se začaly vést úvahy o osamostatnění kazatelské stanice v Chodově, k němuž došlo 1. ledna 1950. Duchovním správcem nového sboru byl Mojmir Timoteus Kolman, sloužil zde i diakon Pavel Kyprý.⁴⁹³

18.2.2.2 Léta 1950–1953

Jistým úvodem k nově řešenému vztahu církve a státu se v nejdeckém případě stalo vyjádření staršovstva k návrhu zákona o hospodářském zabezpečení církví. Dopis, odesílaný Synodní radě, seniorátnímu výboru a Akčnímu výboru Národní fronty, jako by předurčoval budoucí třecí plochy. Pravilo se v něm: „*S povděkem oceňujeme, že duch zákona je spravedlivý ke všem církvím a má zcela demokratickou linii. (...) Naproti tomu, však stavíme se rozhodně proti tomu, aby církve a její pracovníci dostali se do závislosti státu. V návrhu zákona zcela postrádáme duchovní zaměření. Z toho důvodu postrádáme v něm zaručení svěcení dne*

⁴⁹⁰ UHLÍK, V.: Vzpomínky, nestránkováno; Archiv ČCE Nejdek, balík 7, sign. III-C1, pozvánka na slavnostní instalaci faráře ThDr. Jelínka.

⁴⁹¹ UHLÍK, V.: Vzpomínky, nestránkováno. Stanovy spolku jsou uloženy: Archiv ČCE Praha, fond Synodní rada ČCE, ka XVIII4, spisy k exulantům a reemigrantům.

⁴⁹² Archiv ČCE Nejdek, balík 15, sign. III-C-6, žádost o uprázdnění bytů v domě čp. 953, 10.5.1948, balík 12, sign. C-4/2, žádost o koupi domu bývalé Novoapoštolské církve v Nejdku, 30.10.1947, žádost o národní správu domu čp. 953, 15.4.1948; UHLÍK, V.: Vzpomínky, nestránkováno. Po rozdělení evangelického sboru v roce 1956 se ukázalo, že prostory „Husova domu“ jsou dále zbytečné. Zástupci Novoapoštolské církve žádali evangeliky o vrácení nemovitosti, k definitivnímu převodu domu došlo v roce 1963, předtím se však již novoapoštolští v něm mohli scházet. Viz Archiv ČCE Nejdek, balík 12, sign. C-4/4, spisy týkající se Novoapoštolské církve v Nejdku.

⁴⁹³ ŠTĚŘÍKOVÁ, E.: Země otců, c.d., s. 332–334; UHLÍK, V.: Vzpomínky, nestránkováno.

svátečního. (...) Jsme si plně vědomi, že toto naše stanovisko může přinést pro nás dnes ještě nedohledné důsledky.“⁴⁹⁴ Tak se také později stalo.

Prvním nepohodlným pro komunistický režim se z řad nejdeckého evangelického sboru stal Tomáš Coufal, který se nevyhnul prošetřování už v roce 1948. Zajímal se o něj Místní akční výbor Nejdek, který si vyžádal posudky od různých institucí, ovšem plán „dostat ho z pohraničí“ ještě nevyšel. Jistě mu nepřál ten fakt, že byl někdejší členem národně socialistické strany. Posléze bylo ustoupeno z tvrdých požadavků Akčního výboru, který navrhoval jeho přeložení do vnitrozemí. V nejdecké škole, kde učil český jazyk, zeměpis, dějepis a náboženství, případně jiné předměty, se začaly proti němu stupňovat nátlaky, aby odešel. „*Já bych doporučoval ohledně Coufala, přeložení někam vůbec do vnitrozemí, aby za ním nemohli běhat, či jezdit a s Jelínkem také.*“⁴⁹⁵ V roce 1950 přešel na školu v karlovarských Rybářích, kde učil hlavně logopedii. V květnu 1951 se o něm hovoří ve věci kádrování duchovních, že „*by bylo dobře jej přeložiti, někam do vnitrozemí, prostě aby byl mimo Nejdek, kde jsou hodně náboženští fanatici (...) a jeho vliv je ve všem patrný.*“⁴⁹⁶ V srpnu 1952 se z vlastního rozhodnutí stěhoval do Štěpánova u Olomouce, kde byl přijat bez problémů jako ředitel školy. Učitelova dcera Eva Blažková po letech dodává: „*I když karlovarští komunisté z pohraničí tenkrát učitele nepouštěli, byli rádi, že se ho zbaví, když sám chce jít.*“⁴⁹⁷ Podle ní neměli funkcionáři na Olomoucku obavy z učitele Coufala, tolerovali jeho příslušnost k náboženství.

Za druhou obět, z časového hlediska však první, je považován samotný farář sboru – ThDr. Emil Jelínek. Ten zasedal i v bytové komisi Místního národního výboru. Státní orgány jistě znepokojovalo, když „*věděli, že otec má na lidi velký vliv, že mu lidé věří. (...) Jeho kázání začala být sledována a byl udán, že mluví v kostele něco jiného, než co od něj chtěl církevní tajemník. Svůj úkol zde ale splnil, byl nejvyšší čas, aby se novým mocipánům ztratil z očí.*“⁴⁹⁸ Častá předvolání k okresnímu církevnímu tajemníkovi, vyhrožování odnětím státního souhlasu (pokud neopustí Nejdek) se stávala neudržitelným. V srpnu 1951 píše farář Synodní radě, aby jej přemístila do vnitrozemí. V březnu 1952 přijímá uprázdněné místo

⁴⁹⁴ UHLÍK, V.: Vzpomínky, nestránkováno. Dopis nebyl v Archivu ČCE Nejdek nalezen.

⁴⁹⁵ SOkA Karlovy Vary, fond ONV Karlovy Vary, ka 570, inv.č. 456, sign. 290/2, situační zpráva okresního církevního tajemníka Karlovy Vary, 12.6.1950.

⁴⁹⁶ Tamtéž, kádrování duchovních nekatolických církví, 23.5.1951.

⁴⁹⁷ Dopis Evy Blažkové adresovaný Pavlu Andršovi, 7.4.2008.

⁴⁹⁸ JELÍNEK, M.: Životopis ThDr. Emila Jelínka, Hradec Králové 1996, s. 5. (nepublikováno)

v černilovském sboru ve východních Čechách.⁴⁹⁹ Nejdecký sbor osiřel a hledal nového kazatele, krátce vypomáhal Ladislav Mach,⁵⁰⁰ jehož následoval od 1. června 1952 vikář Antonín Blažek.⁵⁰¹

Pakliže si uvědomíme, v jaké situaci přišel nový kazatel do Nejdku, rozhodně neměl na různých ustláno. Zvláště když vedeme v patrnosti přítomnost svědků Jehovových, kteří zakotvili silnou měrou v regionu po roce 1945 a počínali si velmi aktivně ve svém věroučném přesvědčení. Právě k nim přecházely desítky evangelíků.⁵⁰² Od evangelíků přestoupilo k Novoapoštolské církvi jen několik osob.⁵⁰³

18.2.3 Novoapoštolská církev (NAC)

18.2.3.1 Svobodná činnost NAC v letech 1945–1947

Tato náboženská organizace se počtem svých členů řadí v současnosti k nejmenším z registrovaných církví u nás.⁵⁰⁴ Přesto v období let 1945 až 1953 byla relativně hojně zastoupena v regionu Nejdecka.⁵⁰⁵

⁴⁹⁹ JELÍNEK, T.: 100 let od narození ThDr. Emila Jelínka. In: Informační věstník občanského sdružení Exulant, 2005, č. 2, s. 23. Je potřeba zmínit, že státní úřady praktikovaly nátlakovou politiku (formou odnímání státního souhlasu aj.) i na dalších duchovních ČCE z regionu – z příkladů uveďme Ctirada Nováka a Alfréda Kocába z Chodova (60. léta) nebo Jana Blahoslava Šourka z Nejdku (1982). Farář Jelínek nebyl tedy v žádném případě výjimkou.

⁵⁰⁰ Ladislav Mach (nar. 25. července 1909 v Jihlávce) vyučoval náboženství v letech 1935 a 1936. Pak až do května 1952 sloužil jako kazatel „Snahy“ na různých místech. Od února 1953 do července 1956 působil jako diakon v Rýmařově. Posléze mu byl na dva a půl měsíce odňat státní souhlas k duchovenské činnosti. Přes devět měsíců pak strávil v Novém Městě pod Smrkem (diakon). Od července 1957 do října 1968 pracoval mimo církev. Do dubna 1969 vykonával funkci diakona v Nejdku (pak diakon pro Chodov). V červenci 1969 přišel do Nepomuku, kde setrval do konce listopadu 1975, kdy odešel do důchodu. Zemřel v Nejdku 20. března 1986. Církev v proměnách času 1969–1999, c.d., s. 365.

⁵⁰¹ Antonín Blažek je rodákem z Horní Krupé (narozen 31. května 1900). Od listopadu 1932 do srpna 1934 zastával úřad diakona ve Zlíně–Zádveřicích. Od října 1934 až do dubna 1946 působil v evangelickém reformovaném sboru Uljanik (dnešní Chorvatsko). Od června 1946 do června 1952 sloužil v Novém Městě pod Smrkem, následoval Nejdek, odkud odešel do důchodu v lednu 1964. Zemřel 1. května 1982. Církev v proměnách času 1918–1968, c.d., s. 271; Církev v proměnách času 1969–1999, c.d., s. 341.

⁵⁰² Podle záznamů ČCE Nejdek se k nim přidalo v letech 1948–1957 celkem 72 evangelíků s tím, že přesné číslo není možné přesně stanovit. Stávali se lidmi bez vyznání, ale ve skutečnosti se přidávali ke svědkům Jehovovým.

⁵⁰³ Odhadem k nim přešlo asi 10 lidí, konkrétní počet je dnes těžko zjištělný.

⁵⁰⁴ Podle posledního sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001 čítala NAC celkem 449 členů (z toho v Nejdku 14 osob).

⁵⁰⁵ Počátek této církve spadá do 20. let 19. století, kdy kazatel skotské presbyterni církve Edward Irwing (1792–1834) vystoupil s naléhavou zvěstí o druhém Ježíšově příchodu (byl stanoven na rok 1864) a vyzýval křesťany k přípravě na něj a požadoval církevní obnovu, která byla spojená se zřízením úřadu 12 apoštolů. Hnutí, nesoucí název Katolická apoštolská církev, zavedlo relativně složité rituály s římskokatolickými a pravoslavnými prvky (množství duchovenských úřadů, důraz na svátosti atd.). Dvanáct ustavených apoštolů zvěstovalo od roku 1835 světu blížící Ježíšův návrat. Stoupenců záhy přibývalo jednak ve Velké Británii, zároveň také v Nizozemí a Prusku. V roce 1863 došlo k rozkolu mezi britskou a německo-nizozemskou oblastí, po němž se německé sbory stabilizovaly a přijaly nové označení Všeobecná křesťanská apoštolská misie. Podstatně byla zjednodušena bohoslužba, která se přiblížila ke kalvínskému protestantismu. V organizační struktuře došlo ke zřízení tzv. kmenového apoštola, hlavy celé církve. Později došlo k přejmenování na Novoapoštolskou církev.

NAC se musela krátce po roce 1945 vypořádat s velkým odlivem členstva, poněvadž většinu věřících osob postihlo vyhnání a odsun do Německa. Největší množství členů církve v Československu zůstalo na Nejdecku, kde tvořili základnu NAC především němečtí specialisté zaměstnaní v průmyslu.

K bohoslužbám se dále scházeli jak v Rolavě (v domě čp. 190), tak v Nejdku (v Kollárově čp. 953). Poválečné období je spjato se jménem Friedricha Lilla,⁵⁰⁶ jemuž od roku 1950 vypomáhala řada dalších osob.⁵⁰⁷

18.2.3.2 Činnost NAC v době zákazu (1947–1953)

„V červnu 1947 přišli (...) na bohoslužby tři cizí muži. Na konci shromáždění předstoupili před oltář a řekli: *'Ode dneška je vaše církev zakázána!'*“⁵⁰⁸ Takto popisuje událost přímý účastník Kurt Fickert. Roku 1947 byl tedy majetek církve zabaven a konání bohoslužebných pořadů zakázáno, a to ONV Nejdek. Důvodem, proč tak bylo učiněno, se stalo výrazné zastoupení shromažďujících se obyvatel německé národnosti v organizaci, podobně jako u Německé evangelické církve v Sudetech a protektorátu. Zpráva o činnosti náboženských sekt v ČSR z roku 1959 hovoří o tom, že se dotyční odmítli zapojit do některé státem uznané církve a setrvali na svém vyznání.⁵⁰⁹

Pod Lillovým vedením se tak souvěrci NAC setkávali tajně, např. pod záminkou narozenin některých členů. Od roku 1949 se bohoslužby uskutečňovaly ve Vysoké Štoli nedaleko

Na území českých zemích se setkáváme s touto církví již ve druhé polovině 19. století, avšak ustavena byla teprve v roce 1903 v obci Rolava na Nejdecku. Později se scházeli i v jiných lokalitách, převážně v Krušných horách (Jelení, Kraslice, Nejdek). Ze správního hlediska náležela církev pod apoštola z německých Drážďan, od roku 1921 ji vedl apoštol z Lipska. Ve 40. letech 20. století se k nim na našem území hlásilo asi 2 tisíce osob, převážně z okruhu německy mluvícího obyvatelstva (na Nejdecku šlo o 190 osob). SOkA Karlovy Vary, fond Úřad zemského rady Nejdek, ka 13, inv.j. 507, situační zpráva o novoapoštolské obci Lipsko, 24.3.1941; VOJTÍŠEK, Z.: Encyklopedie náboženských směrů a hnutí, c.d., s. 90–92; TÝŽ: Weitere Glaubensrichtungen (Die Zeit der Ersten Tschechoslowakischen Republik 1918–1938). In: Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der böhmischen Länder und Tschechiens im 20. Jahrhundert, c.d., s. 220–221; MRÁZEK, M.: Novoapoštolská církev. Mezi katolíky a protestanty. In: Dingir, 1999, č. 3, s. 4–5; FICKERT, K.: Neuapostolische Kirche. Chronik der Gemeinden Sauersack und Neudek im Erzgebirge, 2003 (nepublikováno).

⁵⁰⁶ Friedrich Lill (1918–1971) působil ve sboru od roku 1947 jako kněz, pastýřem se stal v roce 1957, vedl nejdeckou obec až do roku 1963, kdy se s rodinou vystěhoval do NSR – ve funkci ho nahradil Gustav Müller (1928–1985). Otec Friedricha Lilla Josef (1871–1941) stál u zrodu tohoto náboženského proudu na Nejdecku na počátku 20. století, když v roce 1903 přešel k této církvi jako první v Čechách.

⁵⁰⁷ VOJTÍŠEK, Z.: Weitere Glaubensrichtungen (Die Zeit der kommunistischen Herrschaft 1948–1989). In: Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der böhmischen Länder und Tschechiens im 20. Jahrhundert, c.d., s. 765; FICKERT, K.: Neuapostolische Kirche, c.d., nestránkováno; svědectví pana Horsta (1942) ze dne 16. července 2009.

⁵⁰⁸ „Im Juni 1947 kamen (...) drei fremde Männer in den Gottesdienst. Zum Schluss des Dienstes traten sie vor zum Altar und sagten: *'Ab heute ist eure Kirche verboten!'*“ FICKERT, K.: Neuapostolische Kirche, c.d., nestránkováno.

⁵⁰⁹ NA Praha, fond Úřad předsednictva vlády – tajná spisovna, ka 1609, inv.č. 4634, sign. 12/4.81.1-29, zpráva o činnosti náboženských sekt v ČSR, 7.2.1959.

Nejdku, a to za účasti do 60 lidí. V dalších letech žádali opětovné povolení ke konání bohoslužeb, nebylo jim však vyhověno.⁵¹⁰

Ke zdatnému posunu se však dospělo – začátkem 50. let. Tehdy se již mohli členové NAC prokázat československým státním občanstvím, řada z nich měla dobrou pracovní morálku, dokonce někteří se zařadili do údernického hnutí v nejdeckých továrnách. Úřady tak předpokládaly kladný poměr k režimu. „*Jedině tak budeme moci zabrániti jejich ilegálnímu scházení a umožniti nám přístup s dohlédnutím na jejich bohoslužby, které povede kraj[ské] církv[evní] odd[ělení] v patrnosti a bude tam míti dohled nad konáním jejich bohoslužeb. Jmenovaná církev má předpoklad k povolení, neboť nebyla u ní zjištěna protistátní činnost.*“⁵¹¹ Tato krátká citace, domnívám se, zcela jasně vystihuje státní politiku vůči menším náboženským uskupením, nevyjímaje NAC.

Budovu v Rolavě potkal smutný osud, obec byla po válce obydlena jen velmi málo, na řadu přišla demolice značného počtu domů, sedm let stará modlitebna byla odkázána k zániku. Objekt v Nejdku převzala do užívání Matice slovenská za účelem pořádání kulturních akcí. Již 20. října 1947 byla podána ze strany nejdeckého farního sboru Českobratrské církve evangelické (ČCE) žádost o převzetí budovy do národní správy, MNV ji po delším jednání povolil 10. května 1948. V květnu 1951 ji ČCE dostala do vlastnictví.⁵¹²

⁵¹⁰ Dokládají to situační zprávy JNV Karlovy Vary z 25.3., 24.5. a 25.8.1952 (NA Praha, fond SÚC, ka 54, inv.č. 103) a zápis v nejdecké kronice (7. října 1952), Archiv MěÚ Nejdek, Kronika města Nejdka, II. díl, c.d., s. 145.

⁵¹¹ SOkA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejdek, ka N28, inv.č. 603, sign. 295.1, stanovisko KNV Karlovy Vary k žádosti o povolení NAC ke shromažďování za účelem bohoslužeb, 15.1.1952. Teprve v roce 1956 došlo k uznání NAC, věřící se soustředili kolem nejdecké obce, vznikla záhy i kazatelská stanice v Liberci.

⁵¹² Konfiskovaná místnost v budově NAC v Nejdku přešla do národní správy Matice slovenské na základě rozhodnutí rady MNV Nejdek. Viz: SOkA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejdek, ka K1, inv.č. 1, zápis ze schůze rady MNV Nejdek, 2.6.1947. NAC získala svoji bývalou modlitebnu do vlastnictví nazpět od ČCE Nejdek v roce 1963. Vzpomínky Václava Uhlíka, s. 67; FICKERT, K.: Neuapostolische Kirche, c.d., nestránkováno; Archiv ČCE Nejdek, balík 12, sign. C-4/4, spisy týkající se Novoapoštolské církve.

18.2.4 Svědkové Jehovovi (SJ)

18.2.4.1 Léta 1945 až 1948

Další z náboženských skupin, která svým způsobem utvářela duchovní podobu poválečného Nejdecka, patří Svědkové Jehovovi.⁵¹³ V letech 1945 a 1946, kdy došlo k odsunu většiny původního německého obyvatelstva z regionu, zůstala v Nejdku jen asi 15členná skupina SJ vedená p. Leibelem.⁵¹⁴

Výrazného posílení se dočkali začátkem roku 1946, kdy sem za prací přišel z Fekišovec, obce na východním Slovensku, Ján Kaminský.⁵¹⁵ Po svém příchodu do Nejdku začal velmi záhy rozvíjet činnost, navázal spolupráci se zbylými německými SJ. Tím, že pracoval v závodě Kovolis 8 hodin denně, se ve svém volném času mohl naplno věnovat svědecké službě.⁵¹⁶ Na sklonku 40. let čítá Nejdecko asi 165 osob, kteří se hlásili k SJ. Důvodem, proč na Nejdecku dochází k takovému rozvoji tohoto učení, zapříčinilo hned několik faktorů. Roli hrála jednak různorodost přicházejícího obyvatelstva: Ze Slovenska, odkud měli

⁵¹³ Učení má své kořeny v USA, kde se začalo postupně vyvíjet od 60. let 19. století zásluhou Charlese Taze Russella (1852–1916) – zákonná registrace proběhla v roce 1884 a až do roku 1931 se označovali jako badatelé Bible. Za základ věrouky je považován protestantismus se stopami probuzenecké tradice, opovrhuje se ostatními křesťanskými církvemi, neuznávají se Vánoce a jiné svátky. Asi nejcharakterističtější rysem je neustálé předpovídání blízkého konce světa v podobě armageddonu a pozdější existence Božího království na Zemi (SJ se považují za hlasatele přicházejícího soudu nad světem), později se přidalo ještě odmítnutí transplantace (i krevní transfúze) nebo zákaz vojenské a civilní služby. U badatelů Bible (SJ) se setkáváme s jejich aktivní činností (filmové a zvukové projekce – zvláště ve 30. letech, rozšiřování literatury mezi lidmi, návštěvy po domech).

Kolem roku 1907 je zaznamenána misijní činnost také na území Rakouska–Uherska, konkrétně severních Čech, kde byla mezi německy mluvícím obyvatelstvem rozšiřována literatura. Okruh stoupenců se zvětšoval, hlavně pak po vzniku samostatného Československa. V roce 1930, kdy bylo u nás asi 220 badatelů Bible, byly podniknuty kroky k zákonné registraci a posléze byly v Praze založeny dvě společnosti – Mezinárodní sdružení badatelů Bible, československá větev, a Biblická a traktární společnost Strážná věž. Za druhé světové války se zařadili svědkové Jehovovi mezi nežádoucí obyvatelstvo. Z celkového počtu cca 1.200 stoupenců (z prostoru celého Československa v roce 1938) se dostalo do vězení nebo zemřelo v koncentračních táborech souhrnem na 450 osob. Blíže: VOJTÍŠEK, Z.: Encyklopedie náboženských směrů a hnutí v České republice, Praha 2004, s. 97–98; REMEŠ, P.: Svědkové Jehovovi. Historický přehled, Praha 1995, s. 5–7, 13; MARTINEK, B.: Náboženská společnost a stát. Historie svědků Jehovových v Československu, Praha 2000, s. 5–9; Ročenka svědků Jehovových 2000, New York 2000, s. 152–155; MÜLLER, L. – SLUPINA, W.: Verfolgung und Unterdrückung der Zeugen Jehovas in der Tschechoslovakei. In: Sonderdruck aus kirchlicher Zeitgeschichte. Internationale Zeitschrift für Theologie und Geschichtswissenschaft, 2004, č. 1, s. 174–177, 193–194.

Již v polovině 20. let 20. století jsou na Nejdecku zaznamenáni jejich první stoupenci v řadách místního obyvatelstva. Ve 30. letech se ke SJ hlásilo odhadem 40 až 50 lidí, již žili v Nejdku, Pozorce, Suché a Perninku. Scházeli se po domech a mezi obyvatelstvem vyvíjeli činnost formou veřejných přehrávek (za pomoci gramofonu) a rozšiřováním literatury. KAMINSKÝ, J.: Historie sboru v Nejdku. Proslov při příležitosti zasvěcení sálu království dne 23.12.1995 v Nejdku, s. 1–3 (nepublikováno); výpověď pana Juraje (1933) ze dne 14. července 2008.

⁵¹⁴ Výpověď pana Juraje (1933) ze dne 14. července 2008.

⁵¹⁵ Ján Kaminský (1909–1997?) vyrůstal v chudé katolické rodině. V útlém dětství byl značně poznamenán úmrtím obou svých rodičů a později požárem domku, v němž bydlel. V 18 letech se přes známého dostal k učení badatelů Bible (oblast východního Slovenska udržovala v té době kontakty se Společností v USA). Sám se později podílel na misijní práci ve východní a severovýchodní části Slovenska.

⁵¹⁶ KAMINSKÝ, J.: Chodící konkordance. O svém otci Jánú Kaminském vypravuje jeho syn Juraj, s. 5 (nepublikováno).

zástupci již jistou průpravu, a reemigranti z Horního Slezska, lidé evangelického vyznání, kteří po desítkách přecházeli ke Svědkům Jehovovým. Druhým, jistě neméně významným rysem, se stal ten fakt, že po roce 1945 se zde rozvíjí činnost SJ – Němců, kteří nepodléhali odsunu v jeho počáteční fázi, dokonce několik osob zde mohlo nadále setrvat.⁵¹⁷ „Byli jsme velmi aktivní, hodně mladých lidí projevilo zájem o Bibli (četla se v Kovolisu), zkrátka měli vztah k náboženství,“⁵¹⁸ sdělil pan Juraj k rozšiřování členské základny.

Pan Leibel vedl shromáždění do roku 1947,⁵¹⁹ po něm nastoupil Ján Kaminský a jeho zástupcem se stal Jozef Feher.⁵²⁰ Nejdečtí SJ zamířili do různých míst tehdejšího kraje Karlovy Vary (okresy Karlovy Vary, Sokolov, Loket, Kraslice, Mariánské Lázně nebo Žlutice): „Měli jsme mnoho domácích biblických studií, obvod naší činnosti jsme rozšiřovali do širokého okolí, můžeme říci do okruhu 100 km. Na mnoha místech vznikly nové sbory.“⁵²¹ Co se týče studia Bible, budiž uveden jeden příklad dvanáctileté dívenky, která vedla i čtyři biblická studia s dospělými. Její oddanost a horlivost byla tak velká, že nevynechala žádnou z akcí sboru.⁵²²

18.2.4.2 Léta 1948 až 1953

Rok 1948 znamenal pro SJ přelom v jejich činnosti. Záhy po únorovém převratu se zprvu nezdálo, že by došlo k zákazu spolkové aktivity, avšak i to se mělo změnit. Již od května 1948 měly úřadovny Státní bezpečnosti k dispozici instrukce o provádění domovních prohlídek, v jejichž příloze bylo zveřejněno poučení o aktivistech SJ, kteří jsou charakterizováni jako „osoby na nízkém stupni inteligence, velikáši, reakcionáři.“⁵²³ O zvýšené pozornosti o SJ svědčí mimo jiné i příkaz ministerstva vnitra ze dne 9. listopadu 1948, na jehož základě byl zjišťován výskyt dvou výše uváděných organizací (členstvo, funkcionáři a jejich adresy, lokalizace sídla). Povaha šetření, na nichž se podílely referáty ONV, byla přísně tajná.⁵²⁴ V odpovědi Oblastní úřadovně StB Karlovy Vary stojí: „Schůze byly důvěrně navštíveny a byly shledány zcela nezávadné. Stoupenci jsou směšně fanatičtí a horliví hlasatelé svého vyznání. Ačkoliv jsou na zdejším okrese již delší dobu sledováni, nepodařilo se je

⁵¹⁷ KAMINSKÝ, J.: Historie sboru v Nejdku, c.d., s. 4; výpověď pana Juraje (1933) ze dne 14. července 2008.

⁵¹⁸ Výpověď pana Juraje (1933) ze dne 14. července 2008.

⁵¹⁹ KAMINSKÝ, J.: Chodící konkordance, c.d., s. 6.

⁵²⁰ Jozef Feher (1924) pocházel ze stejného regionu východního Slovenska jako Ján Kaminský. Do Nejdku přišel v lednu 1947. Koncem 60. let vycestoval do NSR, kde již zůstal natrvalo.

⁵²¹ KAMINSKÝ, J.: Chodící konkordance, c.d., s. 6.

⁵²² TÝŽ: Historie sboru v Nejdku, c.d., s. 9.

⁵²³ MARTINEK, B.: Náboženská společnost a stát, c.d., s. 26.

⁵²⁴ SOkA Karlovy Vary, fond ONV Nejde, ka 4, příkaz ke zjištění spolků Mezinárodní sdružení badatelů a Biblická a traktátní společnost strážná věž, 19.11.1948. Žádané informace měly dojít zpět na SNB nejpozději 25.11.1948.

usvědčit ze žádných trestných činů.⁵²⁵ Pouze v jednom případě byly dvě osoby udány pro nedovolenou kolportáž náboženských brožurek. Zpráva dále pokračovala: „Zájemců o jejich učení jest na zdejším okrese více, než jest zdrávo.“⁵²⁶

Likvidace organizace SJ byla naplánovaná na 29. listopadu 1948, kdy proběhlo zatýkáni desítek vyznavačů tohoto náboženského směru.⁵²⁷ Pamětník přibližuje osudné pondělí: „Přišli [příslušníci Státní bezpečnosti] ve 4 hodiny ráno. Sebrali nám veškerou literaturu, Bible a sborové peníze. Museli jsme podepsat, že bereme na vědomí zákaz. Že bereme na vědomí, jsme podepsali, ale s činností jsme nepřestali. Naopak, pustili jsme se do díla ještě s větší horlivostí ...“⁵²⁸

Pokračovali v kazatelském díle, podnikali službu „dům od domu“, kdy si několik SJ rozdělilo určitý počet domů v obci a ty pak navštívili.⁵²⁹ Biblická studia byla provozována v domě čp. 189 ve Stalinově ulici, v němž bydlel Ján Kaminský (i před rokem 1948), dále posloužil vlastními prostory příslušník SNB v Nejdku Josef Prokop.⁵³⁰ Jednou z dalších akcí, již se nepodařilo komunistickému režimu zrušit, byly tzv. sjezdy (větší shromáždění provázené křtem nových vyznavačů). První pozákazový sjezd v Československu byl tajně zorganizován za účasti asi 200 osob 31. července 1949 v lese poblíž Oldřichova u Nejdku, kde bylo pokřtěno 37 lidí.⁵³¹

Politická neutrálnost a další prvky tohoto náboženského proudu (např. jejich centrum se nacházelo v New Yorku) řadila SJ fakticky k odpůrcům nového státního zřízení. Svědčí o tom mimo jiné i nepodepsání výzvy k uzavření paktu pěti velmocí. V karlovarském okrese se v roce 1951 k tomu nepřiklonilo v rámci lidového hlasování z náboženských důvodů celkem 95 osob (46 případů tvořili Nejdečtí – většina náležela k zakázané sektě).⁵³²

⁵²⁵ Tamtéž, výsledek šetření ve věci Mezinárodního sdružení badatelů Bible, 24.11.1948.

⁵²⁶ Tamtéž.

⁵²⁷ K oficiálnímu zakazu činnosti náboženské společnosti došlo až 4. dubna 1949, tedy více než 4 měsíce po této události.

⁵²⁸ KAMINSKÝ, J.: Chodící konkordance, c.d., s. 6.

⁵²⁹ Byly zaznamenány případy, kdy byli vyznavači SJ během vykonávání této činnosti předvoláni na výslech k StB. Blíže: KAMINSKÝ, J.: Historie sboru Nejdek, c.d., s. 8.

⁵³⁰ Od 1. února 1948 se stal Josef Prokop velitelem stanice SNB v Nejdku. Podle Juraje Kaminského byl nakloněn SJ i po roce 1948. Je však s podivem, že umožňoval svědkům setkávat se ve vlastním domě čp. 681 ve Dvořákově ulici také po zakazu jejich činnosti, tedy v době, kdy zastával tuto nikoliv bezvýznamnou funkci. Na druhé straně nelze upřít, že k nim měl uvedený jistou náklonnost, a mohl, a to nevylučujeme, získávat pro StB důležité informace nejen z okruhu nejdeckých SJ.

⁵³¹ Podrobněji se k této události věnuje: KAMINSKÝ, J.: Historie sboru Nejdek, c.d., s. 10; Ročenka Svědků Jehovových 2000, s. 178–179.

⁵³² NA Praha, fond SÚC, ka 54, inv.č. 103, situační zpráva o situaci v církvích na okrese Karlovy Vary, 23.6.1951 (autor zprávy označoval sektáře za „Syny Jehovovy“, nikoliv „Svědky Jehovovy“).

Vlna rozsáhlého zatýkání a velkých politických procesů počátkem 50. let se nemohla z pochopitelných důvodů vyhnout ani této „závadné sektě“. Předzvěstí toho bylo pokračování ve shromažďování informací o členech. V říjnu 1951 přistoupila Státní bezpečnost k instruktáži k „úspěšnému zajištění a provedení likvidace Svědků Jehovových.“⁵³³

Akce byla započata 4. února 1952 a probíhala ještě v dalších dnech. Výsledkem se stalo zatčení 120 (resp. 111 osob),⁵³⁴ mezi něž se počítal i nejdecký Ján Kaminský. Jeho syn vzpomíná: „Přišli opět ze státní bezpečnosti a po důkladné prohlídce – ve sklepě přehazovali cca 100 metrů uhlí – a po odebrání nalezené literatury (...) odvedli i tatínka. Doma jsme zůstali já, můj bratr Ludvík, maminka a čtyři malé děti, jedno z nich ještě kojeneček. Tři měsíce jsme marně usilovali, abychom se dověděli, kde vůbec tatínek je. Stát se nestaral, jak to bude s rodinou.“⁵³⁵ Vedoucí nejdecké skupiny SJ Ján Kaminský se spolu s dalšími souvěrci ocitl ve vězení. Jeho místo služebníka sboru zaujal Jozef Feher.

Od uvedeného dne pobýval Ján Kaminský ve vazební věznicí Státní bezpečnosti v Karlových Varech. Hlavní líčení v trestní věci sdružování proti republice proběhlo 15. července 1952 u Krajského soudu v Karlových Varech, v němž jmenovaný dostal trest 1,5 roku odnětí svobody.⁵³⁶ Byl vinen za ilegální činnost v náboženské sektě (po zákazu od roku 1949), která podle pokynů ústředí z amerického Brooklynu a ilegálního pražského centra šířila a propagovala, aby SJ neuznávali lidově demokratickou formu státu, hospodářské a společenské zřízení naší republiky a jejich představitele a zákony.⁵³⁷ Právě činnost SJ byla vykládána jako rozvracečská. „[Americký imperialismus se snažil] zanášet tuto falešnou a nebezpečnou ideologii (...) mezi náš pracující lid.“⁵³⁸ Jednalo se „o vyloženě pesimistickou ideologii, plnou negace k budování nového společenského řádu.“⁵³⁹

Komunistický režim se sice načas vypořádal s hlavními představiteli SJ, ale ilegální působení sekty na území Československa neskončilo.⁵⁴⁰ V regionu Nejdecka přetrvávala i nadále činnost SJ, počet se sice začátkem 50. let snížil cca na 100 osob, přesto je Státní bez-

⁵³³ MARTINEK, B.: Náboženská společnost a stát, c.d., s. 28.

⁵³⁴ Tamtéž, s. 29.

⁵³⁵ KAMINSKÝ, J.: Chodící konkordance, c.d., s. 6.

⁵³⁶ ABS Praha, fond V/KV, sign. V-435 KV, rozsudek Krajského soudu Karlovy Vary, 15.7.1952, s. 1. Mezi dalšími odsouzenými byli: Antonín Holub (1,5 roku), Oldřich Skupina (2 roky), oba z Karlových Varů, a Josef Michálek z Kadaně (2 roky).

⁵³⁷ Tamtéž.

⁵³⁸ Tamtéž, s. 2.

⁵³⁹ Tamtéž.

⁵⁴⁰ Vyznavači se často dostávali před soud kvůli odpírání vojenské služby. Podrobněji: A nepozdvihne meč... Odpírání vojenské služby v Československu 1948–1989, Praha 2007; MÜLLER, L.: Bitvy beze zbraní 1990–2000. Co užitečného přinesly soudní procesy s odpírači vojenské služby, Praha 2000, s. 46–48.

pečnost s tehdejším Státním úřadem pro věci církevní vedla v patrnosti a neztratila o ně zájem.⁵⁴¹

18.2.5 Výuka náboženství na školách

Záhy po válce nebyly výuce náboženství na školách kladeny žádné překážky. V případě Nejdku nejsou záznamy o tom, že by se učilo již v prvním poválečném školním roce. Od září 1946 byla zajišťována výuka římskokatolického, evangelického a československého náboženství, a to dotyčnými duchovními nebo laiky. Ve školním roce 1947/1948 se nakrátko přistoupilo dokonce k výuce pravoslavného náboženství.

V roce 1947 byla výuka evangelického náboženství zajišťována na 15 obecných a měšťanských školách nejdeckého okresu jednu až dvě hodiny týdně. V roce 1949 se uvádí na Nejdecku 408 žáků s výukou evangelického náboženství.⁵⁴² U římskokatolické církve a církve československé souhrnná čísla chybějí.

Zákonem č. 95/1948 Sb. o jednotné škole⁵⁴³ bylo sice náboženství ponecháno v obsahu vyučování, ale ve školách I. a II. stupně (školy národní a střední) mohli rodiče své děti od výuky náboženství osvobodit. III. stupně škol (gymnázia, střední odborné školy a vyšší školy) byly důsledně laické. Ministerstvo školství vydalo v roce 1952 nové pokyny k výuce náboženství – docházka se stávala dobrovolnou a nepovinnou, rodiče se mohli rozhodovat o návštěvách svých dětí ve vyučovacích hodinách. Náboženství bylo zařazováno tak, aby nenařušovalo plynulost vyučování povinným předmětům.⁵⁴⁴

V praxi to vypadalo tak, že hodiny náboženství byly většinou konány v odpoledních hodinách, a to v době, kdy paralelně probíhaly jiné aktivity – kroužky apod. Přesto nebylo zpočátku jednoduchou záležitostí odtáhnout mládež od náboženství. Krajský církevní tajemník v Karlových Varech si mimo jiné v roce 1953 stěžoval, že „zde [v Nejdku] Č[eskoslovenský] S[vaz] M[ládeže] pracuje špatně, (...) nemůže také nijak působit na evang[elickou] mládež, naopak tato se od ní ještě více odtahuje.“⁵⁴⁵ Na střední škole v Nejdku „hrála u žáků čsbr. [českobratrského] nábož[enství] tato věc velkou úlohu, a tyto

⁵⁴¹ Svědčí o tom mimo jiné také výpověď pana Juraje (1933) ze 14. července 2008 a materiály v NA Praha, fond Úřad předsednictva vlády – tajná spisovna, ka 1609, inv.č. 4634, sign. 12/4.81.1-29, zpráva o činnosti náboženských sekt v ČSR, 7.2.1959.

⁵⁴² Archiv ČCE Nejdek, balík 10, sign. C-3/17, spisy k vyučování náboženství na školách; balík 5, sign I/8 (věstník Synodní rady ČCE, 1951, č. 4, s. 192).

⁵⁴³ Zákon vstoupil v platnost 1. září 1948.

⁵⁴⁴ MORKES, F.: Kapitoly o školství, o ministerstvu a jeho představitelích (období let 1848–2001), Praha 2002, s. 54–55.

⁵⁴⁵ NA Praha, fond SÚC, ka 41, inv.č. 102, situační zpráva církevního oddělení KNV Karlovy Vary, 7.10.1953.

žáky jsme také těžko získávali do pionýrské organizace, přesto, že většina těchto žáků – reemigrantů se dobře učí i chová.“⁵⁴⁶ Ve školním roce 1952/1953, odkud pochází tato pasáž z kroniky, se přihlásilo na vyučování náboženství na nejdecké střední škole celkem 112 ze 152 žáků evangelického, 71 z 249 žáků katolického a 3 z 25 žáků československého vyznání. Škola čítala souhrnem 460 žáků. V dalších letech soustavně klesal počet na náboženství přihlašovaných žáků.⁵⁴⁷

18.2.6 Pracovní zařazení milosrdných sester sv. Kříže v NČV Nejdek

Komunistický režim v tažení proti katolické církvi se nezaměřoval pouze na církve samotnou (biskupy, kněze a věřící), ale i na řádové kongregace. Ještě na začátku roku 1950 patřily milosrdné sestry sv. Kříže⁵⁴⁸ za nejpočetnější ženský řád a kongregaci.⁵⁴⁹ Po rozpuštění mužských řádů v dubnu 1950 přišly na řadu ženy. V rámci proticírkevního boje měly být řádové sestry izolovány do internačních táborů, aby nemohly negativně ovlivňovat společnost. „Akce R“, jež probíhala od konce července do konce září 1950, koncentrovala do sběrných táborů souhrnně 4.262 sester (v českých zemích šlo o 2.500). Ty byly hned zaměstnány v lehkém průmyslu (zejména v textilním odvětví) nebo pracovaly v zemědělství. Dosažení hospodářského plánu v průmyslových podnicích bránilo snahu alespoň částečně rozpustit ženská řádová společenstva. Navíc ta se prokazovala důsledným odporem vůči tomuto rozhodnutí.⁵⁵⁰

⁵⁴⁶ Archiv ZŠ Nejdek, Kronika střední školy v Nejdku, nestránkováno.

⁵⁴⁷ K uvedeným hodnotám je ještě třeba připočítat národní školu, ta ale neuvádí žádná čísla. Náboženství mělo za svůj předmět na uvedené střední škole celkem 426 žáků (tj. 92,6 %). V té době se v rámci karlovarského okresu přihlásilo na náboženství 41,6 % žáků, o rok později se hodnoty propadly na 12,4 %. Ve školním roce 1954/1955 se na osmileté střední škole v Nejdku sešlo přihlášek na náboženství už jen 187 (tj. 17,6 %, ve škole bylo 1.057 žáků), z toho na evangelické vyznání připadalo 93 žáků. SOkA Karlovy Vary, fond ONV Karlovy Vary, ka 924, inv.č. 575, zpráva o průzkumu náboženského života lidu na okrese Karlovy Vary, 29.7.1955. Ve školním roce 1954/1955 se sešlo přihlášek na náboženství už jen 187 (tj. 17,6 %, ve škole bylo 1.057 žáků), z toho na evangelické vyznání připadalo 93 žáků.

⁵⁴⁸ Zakladatelem této kongregace byl páter Theodosius Florentini (1808–1865), který se snažil bojovat proti sociální bídě vzděláním a péčí o chudé. V roce 1859 vznikla jeho zásluhou ve švýcarském Churu vlastní první nemocnice. Po páterově smrti pokračovala v jeho šlépějích Matka Marie Terezie. V roce 1888 existovalo již 397 domů ve Švýcarsku a v provinciích střední Evropy, o něž se staralo 1.596 sester. Posléze zažila kongregace rychlý růst a mohutné rozšíření v Evropě, Asii a severní Americe. Viz: KŘIVÁNKOVÁ, P.: Skrze kříž ke světlu: kronika 1948–2000, Kroměříž 2004, s. 11–12.

⁵⁴⁹ Ze 7.643 členů všech 32 ženských řádů a kongregací připadalo v roce 1950 na milosrdné sestry sv. Kříže celkem 1.414 členů (v tom 682 na Slovensku).

⁵⁵⁰ VLČEK, V.: Geschichte der Orden (Die Zeit der kommunistischen Herrschaft 1948–1989). In: Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der böhmischen Länder und Tschechiens im 20. Jahrhundert, c.d., s. 650–652; Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951, c.d., s. 366; KŘIVÁNKOVÁ, P.: Skrze kříž ke světlu, c.d., s. 98.

Sestry slovenské provenience byly zařazeny do různých provozů Nejdecké česárny vlny od 15. prosince 1952⁵⁵¹ a zajišťovaly potřebné tempo růstu výroby vlny. Situační zpráva církevního tajemníka KNV v Karlových Varech hovoří o tom, že „*po pracovní stránce se zapojily [do výrobního procesu] velmi dobře, po průzkumu v závodě je patrné, že budou posilou a pomocníkem ve splnění plánu. Zatím však jsou zde některé nesrovnalosti, a sice že brzy vstávají na modlení a pak některé nevydrží celou směnu.*“⁵⁵² Státní orgány jen těžko mohly docílit toho, aby se řádové sestry vzdaly svého náboženského vyznání. Na druhé straně se jedna situační zpráva z března 1953 zmiňuje dokonce o jejich světském chování, spíše však šlo o přecenění stavu z pohledu krajského církevního tajemníka. Dotyčná pamětnice vzpomíná na nové pracoviště takto: „*Lidé v továrně se nedokázali v prvních dnech [našeho pobytu] smířit s tím, že jsme jim přišli jíst jejich chléb. Když se s námi seznámili, zanedlouho nás měli rádi a projevovali k nám úctu, my k nim také. Tento krásný vzájemný vztah mezi námi zůstal až do konce. (...) Dojímavý byl Štědrý večer, který nám naše vedení továrny připravilo v závodní jídelně. Měli jsme kapra a každá jsme dostali domů i celou vánočku a citrony.*“⁵⁵³ Počet zaměstnaných řádových sester v NČV se časem různil, maximum bylo cca 150 osob.⁵⁵⁴ Na pracovišti i mimo něj nosily řeholní roucho.

Zprvu byly ubytovány v internátu přímo v Nejdku, posléze po příchodu další skupiny sester ze Světlé u Bruntálu, kde pracovaly v místní textilce, se ubytovací prostory rozšířily také o budovy bývalých škol v Bernově, Tatrovicích a Krásné Lípě. Po náboženské stránce se o ně většinou staral příslušný zdejší katolický duchovní, žily polokláštérním životem.⁵⁵⁵ V žádném případě neměly ustláno na růžích, jejich činnost byla sledována církevními tajemníky, kteří měli výhrady k náboženské aktivitě sester (přílišná náboženská činnost především mezi občany slovenské národnosti).⁵⁵⁶

⁵⁵¹ Předtím pracovaly jako ošetřovatelky na klinice v Bratislavě, poté žily krátkou dobu v obci Sládečkovce.

⁵⁵² NA Praha, fond SÚC, ka 41, inv.č. 102, situační zpráva církevního tajemníka KNV Karlovy Vary, 6.1.1953.

⁵⁵³ „*Ludia v továrni nevedeli sa v prvé dni zmiert' s tým, že sme im prišli jesť ich chlieb. Keď sa s nami zoznámili, čoskoro nás mali radi a mali k nám úctu, my k nim tiež. Tento krásny vzájomný vztah medzi nami ostal až do konca. (...) Dojímavý bol Štedrý večer, ktorý nám naši továrenski páni pripravili v závodnej jedálni. Mali sme kapra a každá sme dostali domov aj celú vianočku a citróny.*“ KRIVÁNKOVÁ, P.: Skrze kříž ke světlu, c.d., s. 61.

⁵⁵⁴ 100 let trvání závodu 1873–1973, c.d., s. 50. Řádové sestry působily v nejdeckém závodě až do prosince 1961.

⁵⁵⁵ NA Praha, fond SÚC, ka 41, inv.č. 102, situační zpráva církevního oddělení KNV Karlovy Vary, 7.10.1953, ka 54, inv.č. 103, situační zpráva okresního církevního tajemníka Karlovy Vary za měsíc říjen 1953, 1.10.1951. U posledně uvedeného zprávy je uvedeno evidentně chybné datum pořizení (správně má být 1. listopad 1953).

⁵⁵⁶ Tamtéž, situační zpráva okresního církevního tajemníka Karlovy Vary za měsíc červen 1953, 26.6.1953.

19. Sport

19.1 Obecný vývoj tělesné kultury v letech 1945–1953

První desetiletí po 2. světové válce se vyznačuje v oblasti tělesné kultury častými změnami organizační struktury. O jejím poválečném charakteru uspořádání se vedly debaty již od roku 1943. V květnu 1945 byl vydán pětící organizací⁵⁵⁷ manifest ke sjednocení československé tělovýchovy. Záhy byl ustaven Ústřední národní tělovýchovný výbor (ÚNTV), který měl sjednotit tělovýchovu do jedné organizace – Tělovýchovného svazu Sokol. Vzhledem k protestům kvůli organickému sloučení všech organizací v Československu prošel na podzim 1946 návrh na federativní spojení v nový útvar – Československý tělovýchovný svaz (ČSTS). Jak v ÚNTV, tak v ČSTS stál v čele starosta Československé obce sokolské.

Dne 27. února 1948 se vyslovilo předsednictvo Ústředního akčního výboru Národní fronty pro jedinou organizaci, kterou bude Sokol, do něhož přejdou všechny tělovýchovné, sportovní a turistické svazy, spolky a kluby (stalo se tak poslední březnový den). Po XI. všesokolském sletu (červenec 1948) a akcích při pohřbu Dr. Edvarda Beneše (září 1948) byly v Sokolu provedeny rozsáhlé čistky. I když v letech 1947–1952 vzrostl počet sokolských jednot téměř dvojnásobně, členská základna vykazovala pokles asi o 15 %.

V prosinci 1952 byl přijat zákon č. 71 Sb. O organizaci tělesné výchovy a sportu (vycházel ze sovětského vzoru), jenž prakticky znamenal zánik tradičního Sokola a zavedení státního řízení a kontroly nad tělesnou výchovou a sportem. Organizováním dobrovolné tělesné výchovy a sportu se ujala Ústřední rada odborů a její svazové výbory. V této souvislosti došlo k vytvoření 9 dobrovolných sportovních organizací (DSO)⁵⁵⁸ a tím byla završena první poválečná etapa tohoto nově se strukturujícího celospolečenského odvětví.

Rezort ministerstva vnitra (Sboru národní bezpečnosti) se věnoval po roce 1945 také tělovýchovné činnosti. Jedním z rozhodnutí, která stojí za připomenutí, je rozkaz Ministerstva národní bezpečnosti z roku 1951 o zřízení dobrovolné tělovýchovné a sportovní organizace Sokol Rudá hvězda (po r. 1952 platil název Rudá hvězda).⁵⁵⁹

⁵⁵⁷ Šlo o Československou obec sokolskou, Svaz Dělnických tělocvičných jednot, Junák, Československý všesportovní výbor a Federaci proletářské tělovýchovy.

⁵⁵⁸ Nesly názvy: Baník, Dynamo, Jiskra, Lokomotiva, Slávia, Slavoj, Slovan, Spartak a Tatran.

⁵⁵⁹ KÖSSL, J. – ŠTUMBAUER, J. – WAIC, M.: Vybrané kapitoly z dějin tělesné kultury, Praha 2004, s. 140–146; KAŠPAR, J.: Stručný přehled vývoje tělovýchovné a sportovní činnosti v resortu MV 1945–1989. In: Historie tělesné kultury a sportu. Sborník studií, sv. 1, Praha 1996, s. 50.

19.2 Tělesná kultura v Nejdku

Místní organizace Sokola byla založena správcem nejdecké česárny Jindřichem Malátem v roce 1945, stala se vlastně prvopočátkem poválečné éry sportu a tělovýchovy.⁵⁶⁰ V prosinci 1946 se uvádí na nejdeckém okrese celkem 5 sokolských jednot, 2 sportovní kluby, 2 aerokluby, autoklub, Junák a tenisový klub.⁵⁶¹ Již podle uvedeného výčtu je patrné, že bude mít prvně jmenovaný svojí převahou hlavní slovo.

V roce 1945 byl starostou a jednatelem Jaroslav Buben. O rok později starostoval jednotě Jan Praveček, náčelníkem byl Karel Lokajíček a náčelnicí Helena Lokajíčková. Právě tito Sokolové zajišťovali nácvik a účast na posledním sokolském sletu v roce 1948.⁵⁶²

Vedle toho byla v závodě Nejdecká česárna vlny doložena závodní jednotka Sokola.⁵⁶³ Dne 1. ledna 1950 byla ukončena činnost Tělocvičné jednoty Sokol Nejdek a Závodní sokolské jednoty přádelny vlny a současně vznikla sjednocená Závodní sokolská jednotka – národní podniky Nejdek.⁵⁶⁴

Po definitivním zrušení Sokola roku 1952 došlo k reorganizaci tělovýchovy. V textilních, sklářských a keramických závodech (konkrétně i v nejdecké přádelně vlny) byla ustavena organizace Jiskra. Pro kovo závody (včetně nejdeckého Metalisu) byl určen název Spartak.⁵⁶⁵ Fotbalový a hokejový klub příslušníků Pohraniční stráže se nazýval Rudá hvězda, fotbalové hřiště se nacházelo v prostoru současného nejdeckého sídliště Rolavská.

Počátkem 50. let byly ze sportů provozovány: kopaná, hokej, stolní tenis, tenis, box, házená, šachy, lehká atletika, košíková, lyžařství a odbíjená.⁵⁶⁶

⁵⁶⁰ Karlovarské národní noviny, 26.9.1945, č. 109, s. 3. Usuzuji tedy, že Sokol byl ustaven někdy v měsíci září.

⁵⁶¹ Budovatel, 6.12.1946, č. 43, s. 6.

⁵⁶² SOkA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejdek, ka N59, inv.č. 788, sign. 402.2, studie kronikářky Marty Dvořáčkové o vývoji tělovýchovného hnutí v Nejdku po roce 1945, s. 1–2; Nejdecké radniční listy, zvláštní vydání, říjen 2006, s. 1–2; Věstník sokolské župy Karlovarska, 1948, č. 2, s. 17. Za nejdecký okres cvičilo na sletu celkem 83 osob. Blíže: SOkA Karlovy Vary, fond OAVNF Nejdek, ka 1, inv.č. 2, situační zpráva OAVNF Nejdek, 8.7.1948.

⁵⁶³ Předtím však byl 8. srpna 1945 založen v přádelně vlny Sportovní klub Sparta Nejdek (předsedou se stal Otto Blovský). Roku 1948 se dostal do čela Václav Ježek, ze sportovních odvětví se hrála zprvu jen kopaná, poté se přidala házená, box a hokej. SK Sparta Nejdek byla sjednocena se Závodní sokolskou jednotou (ZSJ) přádelny vlny 30. ledna 1949 (byl ponechán název ZSJ), pěstoval se hlavně stolní tenis a kopaná. V druhém největším podniku Nejdku (Kovolisu, pozdějším Metalisu) je prokázána ZSJ v roce 1951. SOkA Karlovy Vary, fond ONV Karlovy Vary, inv.č. 450, sign. 262, hlášení výboru SK Sparta Nejdek, 30.7.1946, 20.12.1946 a 17.2.1948; Archiv MěÚ Nejdek, Kronika města Nejdku, II. díl, s. 22; Jednota, 14.7.1951, č. 29, s. 8; Stráž míru, 12.7.1952, č. 28, s. 8.

⁵⁶⁴ Stalo se tak na základě členské schůze Tělocvičné jednoty Sokol z 28. prosince 1949. Archiv MěÚ Nejdek, Kronika města Nejdku, II. díl, c.d., s. 16; SOkA Karlovy Vary, fond ONV Karlovy Vary, inv.č. 450, sign. 262, oznámení o zániku a vzniku jednot, 9.2.1950. Starostou zůstal i nadále Jan Praveček.

⁵⁶⁵ Archiv MěÚ Nejdek, Kronika města Nejdku, II. díl, s. 154.

⁵⁶⁶ Tamtéž, s. 68, 121; SOkA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejdek, ka N59, inv.č. 788, sign. 402.2, studie kronikářky Marty Dvořáčkové o vývoji tělovýchovného hnutí v Nejdku po roce 1945, s. 4; Nejdecké radniční listy, zvláštní vydání, říjen 2006.

Závěr

Uvedené období je spojováno s nemalými proměnami celospolečenského života. Hluboké procesy ve všech sférách dění s sebou přinášely své ovoce, na druhé straně byly vykazovány jisté negativní projevy a výsledky.

Pohraniční město Nejdek a jeho okolí nebylo v tomto smyslu výjimkou. Dá se říci, že zapadá do celorepublikového vývoje, i když v některých případech lze postihnout příslušná specifika a zvláštnosti. Jedním z jevů, které se podepsaly na zdejším dalším vývoji, se řadí totální výměna obyvatelstva. To s sebou přináší důsledky snad nejzřetelněji v hospodářské, duchovní a kulturní oblasti. Nejdecko se potýkalo na všech frontách s problémy různého rázu. Ať se jednalo o existenci místního nemocničního zařízení nebo udržení Okresního národního výboru.

Celkové výsledky některých dějů vrátily oblast o mnoho let nazpátek a není se čemu divit, když vcelku slibně se vyvíjející oblast se dostala na přelomu 40. a 50. let do počátku regrese na všech úrovních. Hodnoty duchovního a materiálního rázu, které byly pracně vytvořeny místním německým etnikem v průběhu mnoha let, se začaly neúměrně rychle rozpívat. Vysoká fluktuace veškerého obyvatelstva znamenala další citelnou ránu. Nastupující éra znevažování životního prostředí (na příkladu chemické úpravny rudy) dokládala pevný a nezlomný postoj režimu získávat a zpracovávat přírodní zdroje, a to za každou cenu. Počínající vylidňování dříve kvetoucích osad či obcí a ustupující obhospodařování půdy proměnilo krajinu k nepoznání (ztráty na domovním fondu uskutečňované likvidací sídel, zalesňování).

Přesto i v této době vznikaly hodnoty zasluhující si mimořádnou pozornost. Obyvatelé se chtěli podělit s ostatními např. o společenství divadla, slavností, sportovních akcí, spolkových a jiných aktivit, snažili se zabezpečit chod úřadů, škol, podniků a živností. Zkrátka všichni, kdož nějakým dílem přispěli a zapsali se v pozitivním slova smyslu do vývoje města a regionu, si zasluhují vřelý dík a uznání. Rozhodně nelze brát v potaz tvrzení, že nebyla vykonána žádná práce, o tom literatura, ani archivní materiály nic nevyprávějí.

Poděkování

Závěrem bych vyslovil poděkování těm, kteří byli nápomocni při vzniku této práce – ať již připomínkou, radou, svolením k nahlédnutí do materiálů (případně povolením k použití), nebo poskytnutím různých dokumentů.

Jejich jména jsou uvedena v abecedním pořadí a jsou to: Mgr. Milan Augustin (ředitel SOkA v Karlových Varech), Eva Blažková (Horka nad Moravou), PhDr. Vojtech Čelko (Ústav pro soudobé dějiny Praha), Jaroslav Dvořák (náboženská společnost Svědkové Jehovovi Nejdek), Dagmar Feixová (Archiv při MěÚ Nejdek), Mgr. Igor Gubič (ředitel Základní školy Nejdek), Jiří Hilburger (Nejdek), Jitka Hlávková (Nejdek), Ing. Miroslav Holeček (Nejdek), Mgr. Karel Chaloupka (zástupce ředitele SOŠ a SOU Nejdek), Univ.Prof. Dr. Dieter Janik (Mainz, Německo), Matěj Jelínek (Černilov), Eva Jelínková (Ostrava), manželé Jaroslav a Jana Jendelovi (Nejdek), Ing. Bc. Jiří Jež (ředitel Diamo, s.p., Stráž pod Ralskem), Ing. Zdeněk Jiřík (Archiv Diamo, s.p., Příbram), Mgr. Bob Helekia Ogola (farář ČCE Nejdek), MgA. Zdeněk Pánek (dříve MěÚ Nejdek), Mgr. Jan Pražan, S.I. (děkan římskokatolické farnosti Nejdek), Ing. Dita Rindová (MěÚ Nejdek), Marianne Schloemp (Gilbert, USA), Pavlína Schwarzová (MěÚ Nejdek), Šárka Skořepová (MěÚ Nejdek), Mgr. Dalibor Státník (dříve Archiv ministerstva vnitra Praha), PhDr. Edita Štěříková (Rödermark, Německo), Ing. Soňa Taušková (MěÚ Nejdek), Ing. Jiří Trojan (Pardubice), manželé Ing. Jan a Margita Uhlíkovi (Nejdek), Mgr. Jarmila Valachová (SOkA Karlovy Vary), Linus Vrba (Nejdek), Horst Zettl (pastýř Novoapoštolské církve Nejdek) a dále zaměstnanci dotyčných archivů a jiných institucí.

Mgr. Milanu Michálkovi (Nejdek) patří poděkování za jazykové korektury.

Prameny a literatura

I. Prameny

A) Archivní prameny

Archiv Městského úřadu Nejdek (Archiv MěÚ Nejdek)

- Kronika města Nejdku (1945–1949), I. díl
- Kronika města Nejdku (1950–1963), II. díl

Archiv bezpečnostních složek Brno–Kanice (ABS Brno–Kanice)

- fond Zemské velitelství SNB Praha (ZV SNB Praha)

Archiv bezpečnostních složek Praha (ABS Praha)

- fond Veřejná osvětová služba (VOS)
- fond 2M
- fond V/KV

Archiv Českobratrské církve evangelické Praha (Archiv ČCE Praha)

- fond Deutsche evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien
- fond Nejdek
- fond Synodní rada

Archiv Českobratrské církve evangelické Nejdek (Archiv ČCE Nejdek)

Archiv Diamo, s.p. Příbram

- fond 01 Jáchymovské doly

Archiv děkanského úřadu Nejdek

- Pamětní kniha děkanského úřadu Nejdek (1836–1945)

Archiv Střední odborné školy a středního odborného učiliště Nejdek (SOŠ a SOU Nejdek)

- Kronika učňovské školy v Nejdku (1945–1947)

Archiv Základní školy Nejdek, náměstí Karla IV. (Archiv ZŠ Nejdek)

- Kronika střední školy v Nejdku (1945–1953)
- Kronika 1. národní školy v Nejdku (1948–1953)

Městský úřad Nejdek (MěÚ Nejdek)

- Matriky pokřtěných, oddaných a zemřelých

Národní archiv Praha (NA Praha)

- fond Ministerstvo vnitra – Nosek (MV–N)
- fond Prezidium Ministerstva vnitra – archiv Ministerstva vnitra (PMV–AMV)
- fond Sběrka staničních knih (SSK)
- fond Státní úřad pro věci církevní (SÚC)
- fond Úřad předsednictva vlády – tajná spisovna

Státní oblastní archiv Plzeň (SOA Plzeň)

- fond Osidlovací komise ministerstva zemědělství Karlovy Vary a Nejdek 1945–1948 (1951) (OKMZ Karlovy Vary a Nejdek)
- fond Krajský výbor Národní fronty Karlovy Vary 1947–1960 (KVNF Karlovy Vary)

Státní okresní archiv Karlovy Vary (SOkA Karlovy Vary)

- fond Archiv města Nejdek 1594–1945
- fond Česká menšinová škola 1919–1938 (ČMŠ)
- fond Landrát Nejdek 1938–1945
- fond Městský národní výbor Nejdek 1945–1990 (1993) (MěstNV Nejdek)
- fond Okresní akční výbor Národní fronty Nejdek 1948–1949 (OAVNF Nejdek)
- fond Okresní národní výbor Nejdek (1938) 1945–1949 (ONV Nejdek)
- fond Okresní národní výbor Karlovy Vary 1945–1960 (ONV Karlovy Vary)
- fond Okresní úřad Nejdek 1861–1940
- fond Sdružený komunální podnik Nejdek 1950–1955 (SKP Nejdek)

Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem (SOkA Nymburk)

- fond Měšťanská škola chlapecká Nymburk (MŠCh Nymburk)
- fond Obecná a měšťanská škola v Loučeni (OaMŠ Loučeň)

Vojenský ústřední archiv Praha (VÚA Praha)

- fond Revoluční gardy (RG)

B) Publikované prameny, paměti a vzpomínky

- ACHTNER, Franz: In den schrecklichen Jahren 1945–1946. In: Wie's daheim einst war ..., s. 312–339. (bez. vyd. údajů)

- BENEŠ, Edvard: Odsun Němců. Výbor z pamětí a projevů doplněný edičními přílohami. Praha 2000.
- Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951. Edice dokumentů. I. sv. Církevní komise ÚV KSČ („Církevní šestka“) duben 1949 – březen 1950, Praha – Brno 1994.
- Čtyřicet let trvání ochotnického divadla v Nejdku, bez vyd. údajů.
- 40 let požární ochrany. In: Nejdecký zpravodaj, 1986, č. 2, s. 23.
- Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost–Mitteleuropa. Band IV/2. München 1984 (reprint).
- Dokumente zur Austreibung der Sudetendeutschen. München 1952.
- FRANZEL, Emil: Der Vertreibung: Sudetenland 1945–1946. Landshut 1979.
- HORÁČEK, Jiří – MACHÁČEK, František – ŠTORKÁN, Jaroslav: První počátky nového života v Nejdku po r. 1945. In: Sborník k dějinám dělnického hnutí a KSČ na Karlovarsku, Karlovy Vary 1978, s. 286–287.
- KRATOCHVÍL, František: Vzpomínka na tragickou událost před 57 lety. In: Nejdecké radniční listy, 2006, č. 5, s. 18.
- LINDA, Karel: Moje vzpomínky. In: Nejdecký zpravodaj, 1992, č. 2, s. 14–15.
- TÝŽ: Moje vzpomínky. In: Nejdecký zpravodaj, 1992, č. 7, s. 18–19.
- TÝŽ: Moje vzpomínky. Tragická smrt prvního předsedy MSK „hospodáře“ města Františka Rajmana. In: Nejdecký zpravodaj, 1992, č. 4, s. 15–16, 26.
- TÝŽ: Moje vzpomínky. In: Nejdecký zpravodaj, 1992, č. 8, s. 10–11.
- TÝŽ: Moje vzpomínky. Tragická smrt prvního předsedy MSK „hospodáře města“ Františka Rajmana. In: Nejdecký zpravodaj, 1992, č. 5, s. 17–18.
- RAJMAN, František: Slavnostní otevření školy v Nejdku 17.VI.1945, Nejdek 1945.
- TÝŽ: Začínáme český život v Nejdku, Nejdek 1945.
- ŠPULÁKOVÁ, Anežka: 30. výročí Svazarmu. In: Nejdecký zpravodaj, 1981, č. 158, s. 17–19.
- Trpký úděl. Výbor dokumentů k dějinám sociální demokracie v ČSR v letech 1937–1948.
- VÁGNER, Jaroslav: Paměti o událostech města Nejdku před 2. světovou válkou u příležitosti 62. výročí obsazení českého pohraničí Říšskou armádou. In: Nejdecák, 2000, č. 12, s. 3–7.

C) Nepublikované paměti, vzpomínky a proslovy

- FEHER, Jozef: Moje zpráva o dvaadvacetileté činnosti v nejdeckém sboru, 16 s.
- KAMINSKÝ, Juraj: „Chodící konkordance“. O svém otci Janu Kaminském vypravuje syn Juraj, 8 s.
- TÝŽ: Historie sboru Nejdek. Proslov při příležitosti zasvěcení sálu království dne 23.12.1995 v Nejdku.
- SIEGERT, Anton: „Wo ist mein Heim? Kde domov můj“, Stadtbergen 2000.
- SPALOVÁ, Věra: Vzpomínky, zaznamenáno v r. 2009.
- 30 let ochotnického divadla v Nejdku 1946–1976, bez vyd. údajů.
- UHLÍK, Václav: Vzpomínky, zaznamenáno v r. 1981.

D) Korespondence

- Dopis Evy Blažkové adresovaný Pavlu Andršovi, 7.4.2008.
- Dopis Anity Donderer adresovaný Ing. Miroslavu Holečkovi, nedatováno.
- Dopis Marie Gottfriedové adresovaný Pavlu Andršovi, 5.12.2006.
- Dopis Prof. Dr. Dietera Janika adresovaný Pavlu Andršovi, 3.4.2008.
- Dopis Erwina Kammerera adresovaný Pavlu Andršovi, 14.6.2009.
- Dopis Marianne Schloemp adresovaný Pavlu Andršovi, 14.12.2005.

E) Tisk – dobový a současný

- Atom. Časopis pracujících n.p. Jáchymovských dolů Západočeského kraje 1961–1966
- Budovatel 1946–1948
- Hraničářské slovo 1946–1948
- Chebsko. Informace Národního výboru v Chebu 1945.
- Jednota 1946–1952 (od r. 1952 jako Stráž míru)
- Karlovarské národní noviny 1945
- Komunální podniky. Časopis pro podnikatelskou činnost národních výborů 1950
- Nejdecké radniční listy, zvláštní vydání, říjen 2006
- Nová mysl 1953
- Neudeker Heimatbrief 1948–1950, 1952, 1955, 1962, 1965, 1966, 1976, 2005
- Okresní vesnické noviny Karlovarska (r. 1953 jako Žatva) 1952–1953
- Osidlování 1946–1950
- Přadeno. Závodní časopis Nejdeckých česáren vlny, n.p., Nejdek v Čechách 1952–1953

- Radnice. Informační zpravodaj statutárního města Hradec Králové 2009
- Rudé právo 1945–1946, 1953
- Ruch v tělovýchově a sportu. Týdeník Československé obce sokolské 1949–1950
- Stráž českého západu 1947
- Věstník sokolské župy Karlovarska 1948
- Zásobovací zpravodaj 1945–1946
- Zpráva sokolské župy Karlovarska 1947
- Zpravodaj z pohraničí 1945–1947

F) Statistické přehledy a seznamy

- Catalogus cleri 1975: archidioecesis Pragensis, Praha 1975.
- Československá statistika, sv. 178, řada 14, (Pohyb obyvatelstva v roce 1945, sešit 13), Praha 1949.
- Československá statistika, sv. 181, řada 14, (Pohyb obyvatelstva v roce 1946, sešit 14), Praha 1949.
- Československá statistika, sv. 184, řada 6, (Soupisy obyvatelstva v Československu v letech 1946 a 1947, sešit 15), Praha 1951.
- Československá statistika, sv. 185, řada 14, (Pohyb obyvatelstva v roce 1947, sešit 15), Praha 1951.
- Československá statistika, sv. 186, řada 14, (Pohyb obyvatelstva v roce 1948, sešit 16), Praha 1951.
- Jmenný seznam duchovenstva v činné službě v arcidiecézi pražské podle stavu ke dni 1. března 1971, Praha 1971.
- Katalog pražské arcidiecéze, Praha 1996.
- Katalog pražské arcidiecéze, Praha 1997.
- KOŤÁTKO, Jiří: Zemědělská osidlovací politika v pohraničí, Praha 1946.
- Náboženské vyznání obyvatelstva, Praha 2003.
- POLÁK, Ervín: Čísla mluví o voličích a o národních výborech, Praha 1947.
- Retrospektivní lexikon obcí Československé republiky, Praha 1978.
- Sčítání lidu a soupis domů a bytů v republice Československé ke dni 1. března 1950. Díl I. Nejdůležitější výsledky sčítání lidu a soupisu domů a bytů za kraje, okresy a města, Praha 1957.

- Sčítání lidu v republice československé ke dni 1. března 1950. Díl IV. Hospodářský lexikon obcí, Praha 1958.
- Statistický lexikon obcí Československé republiky, Praha 1934, s. 232–233.
- Statistický lexikon obcí republiky Československé 1955. Podle správního rozdělení 1. ledna 1955, sčítání lidu a sčítání domů a bytů 1. března 1950, Praha 1955.
- Statistický zpravodaj 1945, Praha 1945.
- Statistický zpravodaj 1946, Praha 1946.
- Statistický zpravodaj 1947, Praha 1947.
- Statistický zpravodaj 1949, Praha 1949.
- TOMÁŠ, Eduard: Poslední příležitost k osídlení. Seznam míst v pohraničí kam ještě možno přesídlit, Praha 1948.
- Zprávy Státního úřadu statistického republiky Československé 1946. Praha 1947.
- Zprávy Státního úřadu statistického republiky Československé 1947. Praha 1948.
- Zprávy Státního úřadu statistického republiky Československé 1948. Praha 1949.

G) Svědectví pamětníků

- Svědectví paní Anny (1925) ze dne 5. června a 9. srpna 2008
- Svědectví pana Dietricha (1936) ze dne 13. července 2006
- Svědectví paní Edity (1927) ze dne 18. července 2006
- Svědectví pana Ferdinanda (1922) ze dne 22. srpna 2006
- Svědectví pana Horsta (1942) ze dne 16. července 2009
- Svědectví paní Ingeborg (1930) ze dne 24. února 2005
- Svědectví paní Jarmily (1923) ze dne 17. března 2006
- Svědectví pana Jaroslava (1924–2008) ze dne 23. a 24. srpna 2006
- Svědectví pana Jaroslava (1925–2008) ze dne 3. srpna 2006
- Svědectví paní Jaroslavy (1935) ze dne 20. července 2006
- Svědectví pana Jiřího (1936) ze dne 11. července 2009
- Svědectví pana Josefa (1913) ze dne 12. června 2008
- Svědectví pana Juraje (1933) ze dne 14. července 2008
- Svědectví paní Karoliny (1923) ze dne 22. srpna 2006
- Svědectví paní Marie (1924) ze dne 25. července 2006
- Svědectví paní Marty (1924) ze dne 17. března 2006 a 21. července 2009
- Svědectví pana Václava (1922) ze dne 22. srpna 2006

- Svědectví paní Věry (1923) ze dne 21. července 2009
- Svědectví paní Věry (1928) ze dne 13. února 2009

H) Internetové stránky

- www.amaterskedivadlo.cz
- www.mvcr.cz (Sbírky zákonů republiky Československé)

II. Literatura

- A nepozdvihne meč... Odpírání vojenské služby v Československu 1948–1989. Ed. Petr Blažek, Praha 2007.
- Almanach. 120. výročí školy na Loučeni 1882–2002. 1992–2002 – 10 let od otevření nové budovy, Loučeň 2002.
- ANDRŠ, Pavel: Cesty Českobratrské církve evangelické na Nejdecku v letech 1945–1960. Seminární práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2009.
- ARBURG, Adrian von: Tak či onak. Nucené přesídlení v komplexním pojetí poválečné sídelní politiky v českých zemích. In: Soudobé dějiny, 2003, č. 3, s. 253–292.
- Atlas moderních dějin. Edd. Haydn Middleton, Derek Heater, Praha 1991.
- BALAJKA, Bohuš a kol.: Přehledné dějiny literatury I. Dějiny české a slovenské literatury s přehledem vývojových tendencí světové literatury do první světové války, Praha 1992.
- BARTOŠ, Josef: Okupované pohraničí a české obyvatelstvo 1938–1945, Praha 1986.
- BARTOŠEK, Karel – PICHLÍK, Karel: Američané v západních Čechách v roce 1945, Praha 1953.
- Bez démonů minulosti. Česko–německé vztahy v osudových okamžicích společné minulosti, Praha 2003.
- BIMAN, Stanislav – CÍLEK, Roman: Poslední mrtví, první živí. České pohraničí květen až srpen 1945, Ústí nad Labem 1989.
- BOHMANN, Alfred: Bevölkerungsbewegungen in Böhmen 1847–1947 mit besonderer Berücksichtigung der Entwicklung der nationalen Verhältnisse, München 1958.
- BOŘÍK, Otakar – BOŘÍKOVÁ, Jana: Hospice, špitály a nemocnice v Karlových Varech, Dobřichovice 2004.
- BROD, Toman: Osudný omyl Edvarda Beneše, Praha 2002.

- BURACHOVIČ, Stanislav: Když odešli Němci (Několik úvah k osudu západního Krušnohoří po odsunu Němců). In: Historický sborník Karlovarska I, Karlovy Vary 1993, s. 176–183.
- BURDOVÁ, Pavla: Změny názvů obcí a osad v západních Čechách po roce 1945. I. část – bývalý Plzeňský kraj. In: Minulostí Západočeského kraje VIII, Plzeň 1971, s. 209–218.
- TÁŽ: Změny názvů obcí a osad v západních Čechách po roce 1945. II. část – bývalý Karlovarský kraj. In: Minulostí Západočeského kraje IX, Plzeň 1972, s. 199–220.
- Cesta církve 1945–1989. In: Protestant, 1993, č. 9, s. 12–15.
- Církev bratrská. In: Anno Domini, 1993, č. 4, s. 36–37.
- Církev v proměnách času 1918–1968: sborník k 50. výročí spojení Českobratrské církve evangelické, Praha 1969.
- Církev v proměnách času 1969–1999: sborník Českobratrské církve evangelické, Praha 2002.
- CVINGER, Jindřich: Vzpomínky na únor 1948. Únorové události v závodě Kovolís. In.: Nejdecký zpravodaj, únor 1983, č. 2, s. 12.
- ČAPKA, František – SLEZÁK, Lubomír – VACULÍK, Jaroslav: Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce, Brno 2005.
- ČELOVSKÝ, Bořivoj: Uprchlíci po „vítězném únoru“, Šenov u Ostravy 2004.
- České církevní dějiny ve druhé polovině 20. století: sborník příspěvků ze sekce církevních dějin na VIII. sjezdu českých historiků v Hradci Králové ve dnech 10. – 12. září 1999, Brno 2000.
- Českobratrská církev evangelická. In: Anno Domini, 1993, č. 3, s. 10–11.
- Československé dějiny v datech, Praha 1987.
- Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody. Sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války, Praha 2005.
- Československu věrni zůstali. Životopisné rozhovory s německými antifašisty. Edd. Barbora Čermáková, David Weber, Praha 2008.
- Češi – Němci – Odsun. Diskuse nezávislých historiků, Praha 1990.
- Dějiny Karlovarského kraje, Karlovy Vary 2004.
- Die Unverlierbarkeit evangelischen Kirchentums aus dem Osten, Band 2, Heft 1, Die evangelischen Sudetendeutschen, Düsseldorf 1970.
- DINUŠ, Peter: Českobratrská církev evangelická v agenturním rozpracování StB, Praha 2004.

- FICKERT, Kurt: Neuapostolische Kirche. Chronik der Gemeinden Sauersack und Neudek im Erzgebirge, 2003. (nepublikováno)
- FREI, Bohumil Jiří: Staat und Kirche in der Tschechoslovakei 1948–1968, 5 sv., Neured 1989–1991.
- GLOTZ, Peter: Vyhnání. České země jako poučný příklad, Praha – Litomyšl 2006.
- HAHNOVÁ, Eva – HAHN, Hans Henning: Sudetoněmecká vzpomínání a zapomínání, Praha 2002.
- Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der böhmischen Länder und Tschechiens im 20. Jahrhundert. Edd. Martin Schulze Wessel, Martin Zückert, München 2009.
- HANYŠOVÁ, Milada: Hospodářský vývoj Nejdecka a Jáchymovska v prvních poválečných letech 1945–1947. In: K dějinám Karlovarska. II. díl historického sborníku Vám, kteří přicházíte, Karlovy Vary 1968, s. 125–138.
- TÁŽ: Odsun Němců a osídlování Jáchymovska a Nejdecka v letech 1945–1947. Diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 1967.
- Hasiči a záchranáři na přelomu tisíciletí. Stručný průřez historií hasičů v českých zemích, Praha 2001.
- Heimatbuch Landkreis Neudek, Augsburg–Göggingen 1978.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan: Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost, Praha 2005.
- Informátor pracujících závodu Metaz 02 Nejdek. 175 let závodu 1813–1988, Nejdek 1988.
- JANÁK, Jan: Spolky v českých zemích do roku 1951. In: Mikulovská sympozia. Politické strany a spolky na jižní Moravě. XXII. Mikulovské sympozium 7. – 8. října 1992, Mikulov 1993, s. 59–93.
- JECH, Karel: Soumrak selského stavu 1945–1960. Edice: Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, sv. 35, Praha 2001.
- JELÍNKOVÁ, Růžena: Demografický profil Karlovarského kraje. In: Demografický sborník 1959, Praha 1959, s. 165–186.
- JIRÁSEK, Zdeněk – ŠŮLA, Jaroslav: Velká peněžní loupež v Československu 1953 aneb 50:1, Praha 1992.
- JIŘÍK, Václav: Nedaleko od Norimberku. Z dějin retribučních soudů v západních Čechách, Cheb 2000.
- K dějinám Karlovarska. II. díl historického sborníku Vám, kteří přicházíte, Karlovy Vary 1968.
- KÁBRT, Jan – KÁBRT, Jan jr.: Lexicon medicum, Praha 1995.

- KALINOVÁ, Lenka: Postoje obyvatelstva k sociálním otázkám v období státního socialismu. In: Po stopách nedávné historie. Sborník k 75. narozeninám doc. Karla Kaplana, Brno 2003, s. 191–205.
- TÁŽ: Východiska, očekávání a realita poválečné doby. K dějinám české společnosti v letech 1945–1948. Edice: Česká společnost po roce 1945, sv. 1, Praha 2004.
- KAPLAN, Karel: Československo v poválečné Evropě, Praha 2004.
- TÝŽ: Nekrvavá revoluce, Praha 1993.
- TÝŽ: Pět kapitol o únoru, Brno 1997.
- TÝŽ: Pravda o Československu 1945–1948, Praha 1990.
- TÝŽ: Stát a církev v Československu 1948–1953, Brno 1993.
- TÝŽ: Znárodnění a socialismus, Praha 1968.
- KAPLAN, Karel – PACL, Vladimír: Tajný prostor Jáchymov, České Budějovice 1993.
- KAPLAN, Karel – TOMÁŠEK, Dušan: O cenzuře v Československu v letech 1945–1956. Edice: Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, sv. 22, Praha 1994.
- Karlovy Vary na konci II. světové války, Karlovy Vary 1990.
- KASTNER, Quido: Osídlování českého pohraničí od května 1945, Praha 1996.
- KAŠPAR, Jiří: Stručný přehled vývoje tělovýchovné a sportovní činnosti v resortu MV 1945–1989. In: Historie tělesné kultury a sportu. Sborník studií, sv. 1, Praha 1996, s. 46–62.
- KNAPÍK, Jiří: Kdo byl kdo v naší kulturní politice 1948–1953, Praha 2002.
- KOCOUREK, Josef: Osvobození Karlovarska Rudou armádou. In: Sborník dějinám dělnického hnutí a KSČ na Karlovarsku, Karlovy Vary 1978, s. 189–220.
- KÖSSL, Jiří – ŠTUMBAUER, Jan – WAIC, Marek: Vybrané kapitoly z dějin tělesné kultury, Praha 2004.
- KOTOUČKOVÁ, Dagmar: Historie firmy TON v Bystřici pod Hostýnem (1946–1991). Diplomová práce, Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, Brno 2007.
- KRÁLOVÁ, Miroslava: Životní jubileum profesora Hvězdoslava Stefana. In: Scan. Časopis Fakultní nemocnice a Lékařské fakulty UK v Hradci Králové, 2005, č. 2, s. 5–6.
- Krušnohorský Semmering Karlovy Vary – Johanngeorgenstadt, Sokolov 1999.
- KŘIVÁNKOVÁ, Pavla: Skrze kříž ke světlu: kronika 1948–2000, Kroměříž 2004.
- KUČA, Karel: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 4. díl Ml–Pan, Praha 2000.
- KUČERA, Jaroslav: Odsun nebo vyhnání? Sudetští Němci v Československu v letech 1945–1946, Praha 1992.

- TÝŽ: Odsunové ztráty sudetoněmeckého obyvatelstva. Problémy jejich přesného vyčíslení, Praha 1992.
- KUKLÍK, Jan: Československé zákonodárství ve vztahu k Německu a osobám německé národnosti v letech 1940–1948. In: Německé menšiny v právních normách 1938–1948. Československo ve srovnání s vybranými evropskými zeměmi, Praha 2006, s. 120–235.
- TÝŽ: Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů. Dekrety prezidenta republiky 1940–1945, Praha 2002.
- KULICH, Vítězslav: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek v letech 1945–1948. Diplomová práce, Pedagogická fakulta, Plzeň 1990.
- LEPKA, František: Český uran. Neznámé hospodářské a politické souvislosti 1945–2002, Liberec 2003.
- Letzte Tage im Sudetenland, München 1989.
- Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 1. díl A–G, Praha 1985.
- LHOTA, Václav: Znárodnění v Československu 1945–1948, Praha 1987.
- MACURA, Vladimír: Šťastný věk. Symboly, emblémy a mýty 1948–1989, Praha 1992.
- MACHÁČEK, Pavel: Cesta Čechů a Němců ke dnešku, Praha 2002.
- MALÁ, Irena – KUBÁTOVÁ, Ludmila: Pochody smrti, Praha 1965.
- MAREK, Jindřich: Šeříkový sólokapr. Příběhy spojeneckých novinářů a vojáků z května 1945, Cheb 2002.
- MAREK, Pavel: České živnostnictvo 1945–1960. Likvidace živnostníků, řemeslníků a obchodníků v českých zemích, Brno 2006.
- TÝŽ: Počátky likvidace živnostnictva v letech 1948–1950. In: Po stopách nedávné historie. Sborník k 75. narozeninám doc. Karla Kaplana, Brno 2003, s. 124–152.
- MARTINEK, Branislav: Náboženská společnost a stát. Historie Svědků Jehovových v Československu, Praha 2000.
- MATĚJKA, Ondřej: „Jsou to berani, ale můžeme je využít“. Čeští evangelíci a komunistický režim 1948–1956. In: Soudobé dějiny, 2007, č. 2–3, s. 305–340.
- MIKŠÍČEK, Petr: Sudetská pout' aneb Waldgang, Praha 2005.
- MOROKES, František: Devětkrát o českém školství (Přehledný průvodce), Praha 2004.
- TÝŽ: Kapitoly o školství, o ministerstvu a jeho představitelích (období let 1848–2001), Praha 2002.
- MRÁZEK, Miloš: Novoapoštolská církev. Mezi katolíky a protestanty. In: Dingir, 1999, č. 3, s. 4–5.

- MÜLLER, Lubomír: Bitvy beze zbraní 1990–2000. Co užitečného přinesly soudní procesy s odpírači vojenské služby, Praha 2000.
- MÜLLER, Lubomír – SLUPINA, Wolfram: Verfolgung und Unterdrückung der Zeugen Jehovas in der Tschechoslowakei. In: Sonderdruck aus Kirchliche Zeitgeschichte. Internationale Zeitschrift für Theologie und Geschichtswissenschaft, Göttingen 2004, s. 171–222.
- NÁLEVKA, Vladimír: Světová politika ve 20. století, I. díl, Praha 2000.
- Nejdecko. Sborník k 650. výročí města Nejdku, Nejdek 1990.
- Nejdecký zpravodaj. Mimořádné vydání ke 130. výročí založení SDH Nejdek 1868–1998, Nejdek 1998.
- Nejdecký zpravodaj. Zvláštní číslo „50“, Nejdek 1995.
- NESVADBA, František: Operace amerických vojsk na území Československa (II.). In: Historie a vojenství, 1986, č. 2, s. 64–91.
- NOSKOVÁ, Helena a kol.: K problémům menšin v Československu v letech 1945–1989, Praha 2005.
- TÁŽ: O původu Slováků v Čechách, Praha 2001.
- TÁŽ: Slováci z Maďarska na Karlovarsku a Sokolovsku. In: Historický sborník Karlovarska IX, Karlovy Vary 2003, s. 202–226.
- Novoapoštolská církev. In: Anno Domini, 1993, č. 11, s. 10–11.
- PÁNEK, Zdeněk: Nevyjasněná smrt Františka Rajmana. In: Nejdecké radniční listy, 2002, č. 12, s. 5.
- PECKA, Jindřich: Na demarkační čáře. Americká armáda v Čechách v roce 1945, Praha 1995.
- TÝŽ: Váleční zajatci na území Protektorátu Čechy a Morava, Praha 1995.
- PLUSKAL, Oskar: Poválečná historie jáchymovského uranu, Praha 1998.
- RADVANOVSÝ, Zdeněk: Situace německého obyvatelstva v českých zemích na konci války a v prvních měsících po osvobození. In: Češi a Němci ztracené dějiny?, Praha 1995, s. 205–212.
- RATAJ, Jan: KSČ a Československo I. (1945–1960), Praha 2003.
- REMEŠ, Prokop: Svědkové Jehovovi – historický přehled, Praha 1995.
- Ročenka Svědků Jehovových 2000, New York 2000, s. 149–223.
- ROJÍK, Petr: Historie cínového hornictví v západním Krušnohoří, Sokolov 2000.
- Rok 1945 v českých a evropských dějinách, Praha 2002.
- Rozumět dějinám. Vývoj česko–německých vztahů na našem území v letech 1848–1948. Edd. Zdeněk Beneš, Václav Kural, Praha 2002.

- Rudné a uranové hornictví České republiky, Ostrava 2003.
- RUDOLSKÝCH, manželé: Vycházka na Křížový vrch. In: Nejdecké radniční listy, 2002, č. 11, s. 5.
- RYCHLÍK, Jan: Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu. Pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848–1989. Edice: Česká společnost po roce 1945, sv. 4, Praha 2007.
- ŘEHÁČEK, Karel: Osídlovací úřad a Fond národní obnovy (1945–1952). In: Západočeský sborník historický, sv. 5, Plzeň 1999, s. 309–319.
- SCHÖNBACH, Rudolf: Nálety na Karlovy Vary v roce 1944 a 1945. In: Historický sborník Karlovarska I, Karlovy Vary 1993, s. 145–171.
- SLABOTÍNSKÝ, Radek: Pod českou správou v nové republice. Karlovy Vary v prvním poválečném roce (květen 1945 – červenec 1946), Karlovy Vary 2005.
- SLEZÁK, Lubomír: Osídlování pohraničí českých zemí v letech 1945–1959. In: Hospodářské dějiny, 1980, č. 6, s. 277–312.
- TÝŽ: Zemědělské osídlování pohraničí českých zemí po druhé světové válce, Brno 1988.
- Slovníková příručka k československým dějinám 1948–1989, Praha 2006. (www.usd.cas.cz)
- SMOLÍK, Josef: Die Situation der Kirchen in der Tschechoslowakei (1944–1948). In: Kirchliche Zeitgeschichte. Internationale halbjahreschrift für Theologie und Geschichtswissenschaft, 1989, č. 1, s. 199–202.
- SOMMER, Karel: UNRRA a Československo, Opava 1993.
- SRB, Vladimír: 1.000 let obyvatelstva českých zemí, Praha 2004.
- STANĚK, Tomáš: Německá menšina v českých zemích 1948–1989, Praha 1993.
- TÝŽ: Odsun Němců z Československa 1945–1947, Praha 1991.
- TÝŽ: Perzekuce 1945, Praha 1996.
- TÝŽ: Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování, Praha 2005.
- TÝŽ: Vysídlení Němců z Československa. Předpoklady, průběh a důsledky, Ostrava 1992.
- STARZYCZNÁ, Halina – STEINER, Jan: Proměny obchodního podnikání v českých zemích v letech (1930–) 1945–1950. In: Slezský sborník, 1995, č. 3, s. 218–231.
- 100 let trvání závodu 1873–1973 Přádely česané příze, n.p. závod 01 Nejdek, Nejdek 1973.
- Sudetští Němci proti Hitlerovi. Sborník německých odborných studií. Edd. Stanislav Koškoška, Thomas Oellermann, Praha 2008.

- SVÁTEK, František: „Staré“ a „nové“ elity v českých zemích ve 20. století. In: Česko–slovenská historická ročenka 1996, Brno 1996, s. 107–114.
- SZYMECZEK, Józef: Totalitní stát a nedominantní náboženské skupiny v Československu 1948–1968. In: K problémům národnostních menšin v Československu v letech 1945–1989, Praha 2005, s. 62–75.
- ŠRAJEROVÁ, Olga: K migračnému pohybu a územnému rozmiestnenia Slovákov v českých krajinách po 1945. In: Slezský sborník, 1995, č. 4, s. 306–332.
- TÁŽ: K niektorým aspektom postavenia slovenského etnika v českých krajinách po roku 1945. In: Slezský sborník, 1995, č. 1–2, s. 46–52.
- ŠRAJEROVÁ, Olga – SOMMER, Karel: Migrace Slováků do českých zemí v letech 1945–1948. In: Slezský sborník, 1998, č. 1, s. 20–35.
- ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita: K 50. výročí založení sboru v Nejdku, Nejde 1997. (nepublikováno)
- TÁŽ: Země otců. Z historie a vzpomínek k 50. výročí reemigrace potomků českých exulantů, Praha 2005.
- TOMAN, Prokop: Nový slovník československých výtvarných umělců, sv. II, sešit 7, Ostrava 1993.
- TÝŽ: Nový slovník československých výtvarných umělců, sv. III, sešit 16, Ostrava 1994.
- TOMEK, Prokop: Československý uran 1945–1989. Těžba a prodej československého uranu v éře komunismu, Praha 1999.
- TOMEŠ, Josef a kol.: Český biografický slovník XX. století, 1. – 3. sv., Praha – Litomyšl 1999.
- TOMÍČEK, Rudolf: Těžba uranu v Horním Slavkově, Sokolov 2000.
- TOMS, Jaroslav: K problematice odsunu Němců a osídlování Karlovarska (1945–1953). In: Minulostí Západočeského kraje XXI, Plzeň 1985, s. 27–53.
- TÝŽ: Nástin česko–německých vztahů v západočeském pohraničí v letech 1918–1948. In: České pohraničí 91, Praha 1991, s. 29–51.
- TROJAN, Jiří: Killed in Action (Zabit v boji). Příběh Benigna Štefana, válečného stíhacího pilota RAF, jeho rodiny a přátel, Pardubice 2008.
- VACULÍK, Jaroslav: Poválečná reemigrace a osídlování zahraničních krajanů, Brno 2002.
- TÝŽ: Reemigrace a osídlování volyňských Čechů v letech 1945–1948, Brno 1984.
- TÝŽ: Reemigrace rakouských Čechů a Slováků v letech 1945–1949. In: Historický obzor, 1992, č. 5, s. 152–156.
- TÝŽ: Tlak nové moci vůči českým a slovenským reemigrantům po únoru 1948. In: Česko–slovenská historická ročenka 1998, Brno 1998, s. 135–138.

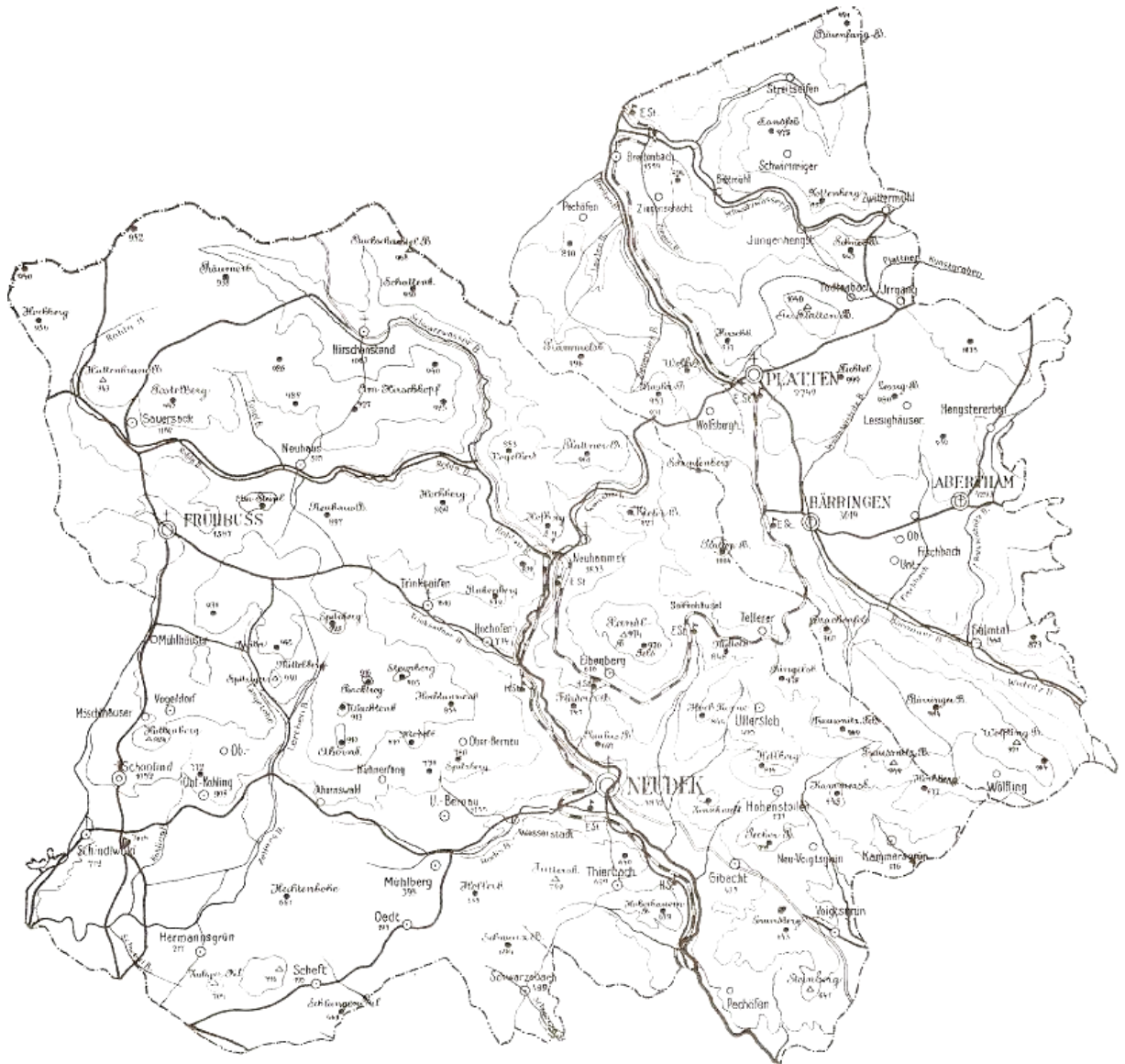
- TÝŽ: Začleňování reemigrantů do hospodářského života v letech 1945–1950. Studie Národohospodářského ústavu J. Hlávky 2/2001, Praha 2001.
- VAŠKO, Václav: Církevně politické poměry v Československu 1945–1949. In: Střední Evropa, 1996, č. 59, s. 84–92.
- TÝŽ: Církev v ČSR v letech 1948 – 1960: Perzekuce, odboj a kolaborace. In: Za svobodu a demokracii I, Praha 1999, s. 48–59.
- VOJTÍŠEK, Zdeněk: Encyklopedie náboženských směrů v České republice, Praha 2004.
- VYKOUPILOV, Libor: Slovník českých dějin, Brno 2000.
- ZIMMERMANN, Volker: Sudetští Němci v nacistickém státě. Politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938–1945), Praha 2001.
- Železnici Porolavím a přes Krušné hory, Nejdek 1998.

Summary: History of the city Nejdek in the years 1945 to 1953

In this project there are some problems after the Second world war – especially political, cultural and ethnic transformations in the years 1945 or 1946. Other questions are solved in that project, which were not elaborated or very little. For example: František Rajman, who was the chairman of the city (1945 to 1946), perpetrated the suicide. The representation of the political parties in the government of the city and the district. In the attachment there are a lot of photos, tables, maps and articles.

Přílohy

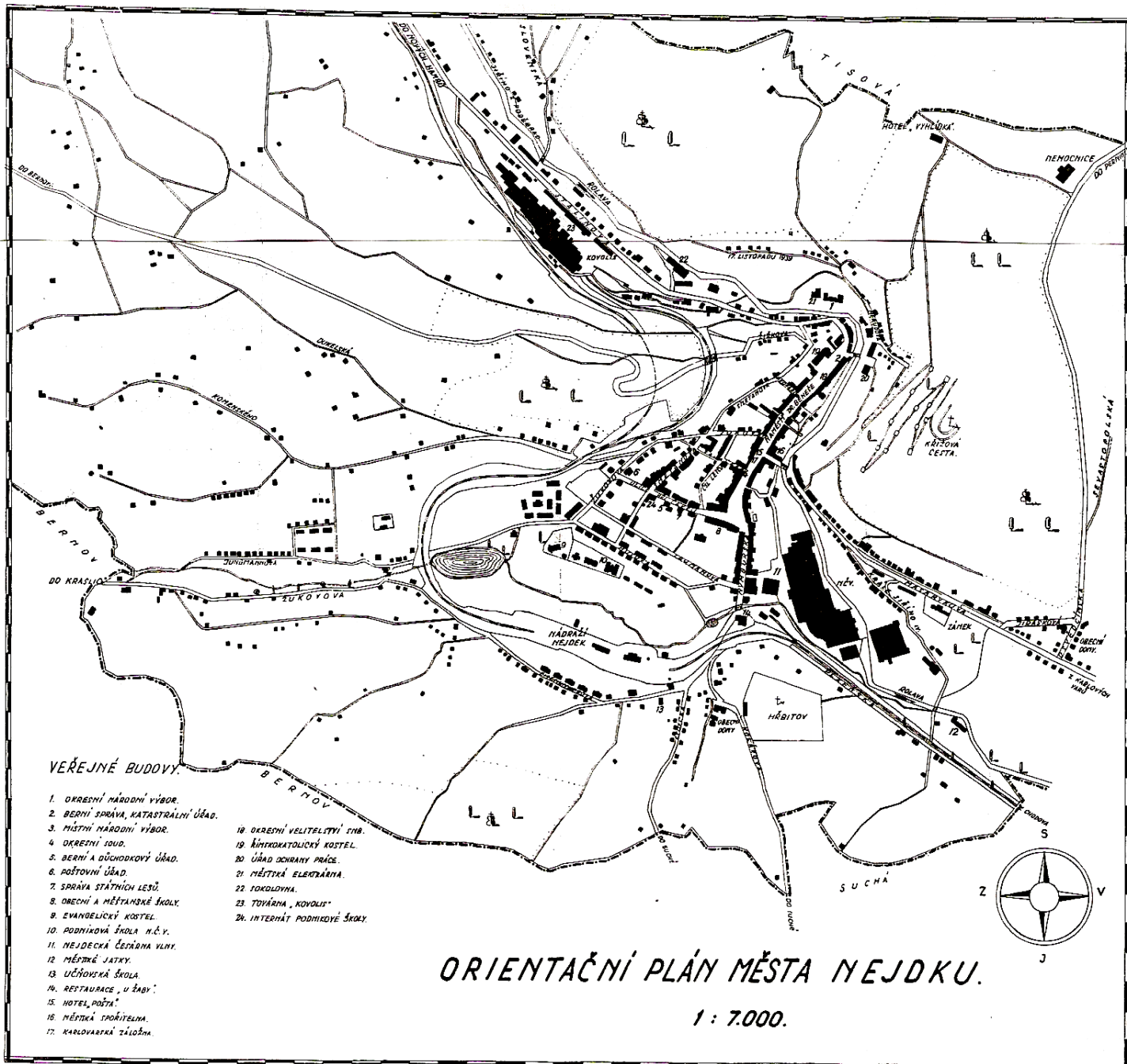
1) Mapka nejdeckého okresu

Česká označení obcí, viz: příloha č. 8

Pramen: *Heimatchbuch Landkreis Neuderk, Augsburg–Göggingen 1978.*

2) Plán města Nejdku z roku 1947

Pramen: Soukromá sbírka.

3) Přehledy funkcionářů ČNV, MSK a MNV Nejdek v letech 1945–1953

Květen 1945 – červen 1945

Předseda ČNV: Bedřich Antl

Místopředseda ČNV: Václav Strouhal

Červen 1945 – červenec 1945

Předseda MSK: Hvězdoslav Stefan

Místopředseda MSK: František Rajman

Červenec 1945 – únor 1946

Předseda MSK: František Rajman

Místopředseda MSK: František Rosenkranz (1945), Štěpán Ortelt (1945–1946)

Únor 1946 – červen 1946

Předseda MSK: Stanislav Licek

Místopředseda MSK: Štěpán Ortelt

Červen 1946 – leden 1949

Předseda MNV: Stanislav Licek

1. náměstek: Jan Dvořák (červen 1946 – červenec? 1948), Jaroslav Štorkán (1948–1949)

2. náměstek: Tomáš Coufal (červen 1946 – květen 1947), Jiří Lexa (květen 1947 – březen 1948), František Beneš (březen 1948 – 1949)

Leden 1949 – červenec 1950

Předseda MNV: Hynek Soukup

1. náměstek: František Beneš (leden 1949 – červenec 1950?)

2. náměstek: Vojtěch Sopek (leden 1949 – červenec 1950?)

Červenec 1950 – květen 1954

Předseda MNV: Josef Dušek (červenec 1950 – srpen 1952), Oldřich Novotný (srpen 1952 – 1954)

1. náměstek: Jaroslav Štorkán (červenec 1950 – duben 1952?), Jan Buršík (duben 1952? – srpen 1952?), Václav Smrž (srpen 1952 – květen 1954?)

2. náměstek: Marta Marešová (červenec 1950 – listopad 1950), Antonín Čudan (červenec 1950?), František Valeš (srpen 1952 – květen 1954?)

Tajemníci MSK a MNV Nejdek	
Stanislav Licek	1945–1950
p. Horáček	1950
Oldřich Holub	1950?–1951
František Jaitner	1951–1953
Jaroslav Štorkán	1953–1960

4) Přehled funkcionářů OSK a ONV Nejdek v letech 1945–1949

Červen 1945 – červen 1946

Předseda OSK: Rudolf Eminger

Místopředseda OSK: Dr. Josef Hýža

Červenec 1946 – září 1948

Předseda ONV: Josef Šperlík

1. místopředseda ONV (od března 1948 jako 1. náměstek předsedy ONV): Ing. Ferdinand Dörfler (červenec 1946 – březen 1948), Josef Beneš (březen 1948 – září 1948)

2. místopředseda ONV (od března 1948 jako 2. náměstek předsedy ONV): JUDr. Josef Zdeněk (červenec 1946 – duben 1947), František Houška (duben 1947 – srpen 1947), Karel Bárta (září 1947 – březen 1948), Jan Dvořák (březen 1948 – září 1948)

3. místopředseda ONV (od března 1948 jako 3. náměstek předsedy ONV): František Šrankota (červenec 1946 – leden 1947), JUDr. Jan Jariš (únor 1947 – březen 1948), Josef Novák (březen 1948 – září 1948)

Říjen 1948 – leden 1949

Předseda ONV: Josef Beneš

1. náměstek předsedy ONV: Oldřich Kofroň

2. náměstek předsedy ONV: Jan Dvořák

3. náměstek předsedy ONV: Josef Novák

5) Seznam institucí, sídlící v Nejdku v letech 1945–1953

Název instituce	Existence	Sídlo	Vedení
Berní správa	1945–1947	čp. 409	1945 JUDr. Josef Zdeněk
Berní a důchodkový úřad	1945–1949?	čp. 591	1945 Otto Blovský
Hospodářské družstvo	1945–1949?	čp. 238	1945–1948 Jan Lochman
Karlovarská záložna	1945?–1948	čp. 131	1946 Jan Rulc
MSK (MNV)	od 1945	čp. 1, 161, poté 367	Hvězdoslav Stefan, František Rajman, Stanislav Licek
Nejdecká spořitelna	od 1945	čp. 9	1945–1948 Jaroslav Štorkán
Městská elektrárna	od 1945	čp. 563	1945 Josef Fejtek
Městská knihovna	od 1945	čp. 406, poté 9	Václav Nohejl
Městské jatky	od 1945	čp. 535	1945 Bedřich Antl
Místní úřadovna sociálního pojištění (národní pojišťovna)	1945–1952?	čp. 239	1945 Ladislav Vachek, ? Svatoslav Velc, ? Václav Dubec
Obvodní zdravotní středisko	od 1952?	čp. 239	1953? MUDr. Jindřich Hájek
Okresní nemocnice	1945–1947	čp. 975	1945–1946 Wilfried Penitschka
Okresní soud	1945–1949	čp. 128	1948 JUDr. Antonín Marčan
Okresní velitelství SNB	1945–1948	?	1945–1948 František Jaitner
OSK (ONV)	od 1945	čp. 636	Rudolf Eminger, Josef Šperlík, Josef Beneš
Poštovní úřad	od 1945	čp. 972	1945–1948 Štěpán Ortelt, 1948 Bedřich Miškovský?
Pražská pojišťovna	od r. 1945?	?	?
Sbor národní bezpečnosti	od 1945	od r. 1948 čp. 640	1945 František Lochner, 1947 Jaroslav Martin Kodet, 1948 Jan Praveček, Josef Prokop, 1949 Jan Praveček, 1953 pan Klečka
Správa státních lesů	od 1945	čp. 550	1945 Ing. Karel Matásek
Staniční úřad	od 1945	čp. 461	Václav Waldmann
Mateřská škola (městská)	od 1945	čp. 547, poté 489	1945–1951 Marta Blahoušová, od 1951 Anna Koloušková (provd. Müllerová)
Mateřská škola NČV	od 1946?	čp. 547	1951 Věra Nová, 1952 Jirina Stehlíková
Mateřská škola Metalisu	od 1952	čp. 657	Růžena Domesová
Obecná a měšťanská škola	1945–1948	čp. 119, 423, 708	Ladislav Vítek a Karel Uzel
I. národní škola	1948–1953		Miloslava Šnajdrová
II. národní škola	1948–1953		1948 Ludmila Hornychová, 1950 Karel Trautner, 1952 Ladislav Kadeřábek
I. střední škola	1948–1953		Karel Uzel
II. střední škola (r. 1949 sloučena s I. střední školou)	1948–1949		Ladislav Vítek
Osmiletá střední škola	od 1953		Václav Nohejl
Základní odborná škola (do 1946 učňovská škola)	1945–1947	čp. 715	Jindřich Hýsek
Zvláštní škola	od 1949	čp. 715	Josef Spal

Hudební škola	od 1949	čp. 758, poté 406	1949–1952 J. Slavoj Roztočil, 1952 Václav Vydra
Úřad ochrany práce	1945–1949?	čp. 369	1948 František Houška

Pramen (výběrem): *SOkA Karlovy Vary, fond OAVNF Nejdek, ka 1, inv.č. 1, zápis ze schůze předsednictva OAVNF Nejdek, 6.4.1948; inv.č. 2, oznámení o jménech členů reklamační volební komise za ČSSD, 24.3.1948, změny ve složení ONV Nejdek, 16.9.1948, sdělení o reorganizaci Okresní rady osvětové, 30.11.1948, seznam členů OAVNF Nejdek, nedatováno; žádost o povolení částečného uvolnění ve věci osobní změny, 10.4.1948; fond MěstNV Nejdek, ka K54, inv.č. 54, zápis ze schůze rady MNV Nejdek, 23.8.1948.*

6) Zatímní schválení národních správ u živností v Nejdku (včetně sídla) – stav k 7. březnu 1946

Druh	Počet	Jméno správce
autodílna	3	Oldřich Hodek (210), František Chlupsa (927), Josef Karel (127)
cukrářství	1	Josef Čekan (410)
čalounictví	2	Gustav Dostál (87), Miloslav Janků (158)
drogerie	2	Václav Draxal (604), Miroslav Šavara (155)
foto	1	Rudolf Švec (100)
hodinářství	1	Antonín Reischel (596)
holičství	5	Václav Ježek (85), Josef Kopecký (364), Václav Kuchař (210), Václav Novotný (130), Marta Vyčichlová (371)
hostince	9	Štěpán Híbala (108), Václav Hokeš (8), Oldřich Krutský (132), Jaroslav Mazanec (659), Václav Nikl (241), Jaroslav Nekovář (35), Jaroslav Skořepa (350), Bohumil Straka (89?) a závodní kuchyně OSK (?)
instalatér	2	Antonín Hodl (408), Josef Svoboda (175)
kamnář	1	František Rosenkranz (1109)
klempíř	1	Karel Němec (400)
kloboučník	1	František Vokurka (848)
koloniální zboží	10	František Běhounek (112), Antonín Horák, Václav Kozel (851), Jan Lochman (238), Josef Novák (861), Jiří Nový (162), Josef Petrášek (165), Josef Skála (552), Markéta Špánková (435), Rudolf Uherek (70)
kominík	1	Čeněk Bílek (225)
kovář a podkovář	1	Engelbert Kadrle (48)
krejčovství	10	Jan Drahozal (?), Antonín Fikar (847), Míla Kozová (?), Václav Krátký (?), Mar. Lahodná, Josef Mančal (557), Mar. Patera, Václav Patera (638), Rudolf Postranecký (13), František Svoboda (850)
malíř	4	Josef Fulín (963), Jaroslav Kohoutek (?), František Kříž (216), Karel Kříž (139)
mlékárna	2	Božena Horáčková (165), František Lněnička (162)
modistka	1	Anna Krauslová (425)

obchod s cementem a stavitelství	2	Václav Kmoníček (800), Jan Šavřda (643)
obchod s odpadky	1	Jaroslav Anton (623)
obchod se zeleninou a drůbeží	1	Ludvík Veselý (4)
obchod s uhlím a povoznictví	5	František Bartoš (31), Václav Dittrich ml. (895), Václav Dittrich st. (?), František Fábera (91), Jan Jelínek (172)
obuvník	4	František Holík (234), Josef Jiráček (207), Jan Nekovář (156), Josef Stárek (115)
papírnictví	2	Josef Hořejší (77), Antonín Zwinger (124)
pekařství	4	Bedřich Kadrle (116), Jaroslav Kopecký (137), Bedřich Kratochvíl (236), Jan Tysl (376)
pilníkárna	1	Josef Soukup (211)
pokrývač	1	Bedřich Proft (1033)
porcelán	1	Václav Uhlík (697)
povoznictví	1	Zdeněk Fábera (2)
provazárna	1	František Krčil (74)
radioobchod	3	Josef Aubrecht (126), František Kapr (5), Josef Šístek (104)
řeznické potřeby	1	Ludvík Šebek (250)
řeznictví	6	Václav Bočan (234), Arnošt Holzknicht (616), Karel Motejzík (176), Josef Říha (108), Karel Snížek (13), Bohumil Straka (89)
sklad piva	1	Jaroslav Mazanec (441)
strojní zámečnictví	2	Josef Karel (?), František Zeman (786)
textilie	10	Otakar Bušta (341), Anna Dubcová (117), Jaroslav Kovář (367), František Kuncl (85), Bohumil Pavlica (245), Jiří Pavlica (100), Emilie Tomášková (561), Jan Trávník (560), Edita Větrovcová (616), Rudolf Vlasák (486)
truhlář	6	Josef Hofrichter (632), Miloslav Janků (158), Jan Kalvoda (114), Jaroslav Koudela (369), Antonín Matějka (469), Josef Trneček (341)
vetešnictví	1	Emilie Misslerová (177)
zubní technik	1	Václav Faltys (158)
zahradník	1	Otakar Port (48)
železářství	2	Stanislav Gregor (10), Jaroslav Pařík (93)
žehlárna a mandlovna	2	Anastázie Braunová (335), Jiřina Brůhová–Skálová (412)

Pramen: *SOka Karlovy Vary, fond ONV Nejdek, ka 27, inv.č. 66, zatímní schválení činnosti národních správ, nedatováno; KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek v letech 1945–1948. Diplomová práce, Pedagogická fakulta, Plzeň 1990, s. 58.* Autor této diplomové práce uvádí přesnou dataci, přičemž rozložení živností souhlasí.

7) Přehled spolků a organizací, působících v Nejdku v období 1945–1953

Jméno spolku	Existence	Zánik	Předseda
Autoklub Republiky československé Nejdek	od 1946?	1952?	
Česká myslivecká jednota – Okresní myslivecký spolek Nejdek	od září 1947	1949?	1947 a 1949 Dominik Dostál
Československá obec legionářská	od 1947?	květen 1948	1947 Jan Dvořák
Československá obec sokolská	od 1945	1952	1945–1950 Jan Praveček
Československý červený kříž	od 1946		1946, 1947 František Houška, 1951 Josef Perkaus
Družina československých válečných poškozců	od prosince 1947	1952?	1948 František Eisehammer, 1949 Václav Severa, 1950 Ondřej Svoboda
Klub fotografů amatérů Nejdek	od 1947	1950 pro nedostatek členů	1947 Jan Rulc
Místní odbor Matice slovenské	od 1947	nejpozději 1954	
Odbočka Sboru českých exulantů i navrátilců z Polska v Nejdku	od ledna 1947	1953	1947–1952 Dr. Emil Jelínek
Odbočka Svazu brannosti	od dubna 1946	?	1947 Oldřich (Josef?) Poláček
Okresní hasičská jednota	od března 1948	?	
Okrsek Miloše Nedbala	od 1949?	1951	1950 Josef Prýmek
Pěvecký spolek Křička	od 1946	1952?	1948–1951 Ing. Václav Kuchta
Rybářský spolek v Nejdku	od 1946	?	1948 Jan Dvořák
Sdružení národních správců, okres Nejdek	od 1947	?	1947 Václav Ježek
Spolek divadelních ochotníků Jirásek – v roce 1950 přešel pod ZK ROH NČV	od 1946	podzim 1950	1948 Josef Šperlík, 1950 Stanislav Cingroš
Spolek divadelních ochotníků Vojan	od 1945	1946	
Sportovní klub Sparta Nejdek	od 1945		1946–1947 Otto Blovský, 1948 Václav Ježek
Svaz bojovníků za svobodu	od května 1948		1948 a 1951 František Jaitner, 1950 a 1952 Rudolf Horáček
Svaz české (československé) mládeže	od 1945		
Svaz junáků skautů	od 1945		
Svaz lidových hudebníků, odbočka Nejdek	od 1946	nejdříve 1948	1946 Václav Vydra, 1948 Václav Šimák

Svaz národní revoluce	od února 1947	květen 1948	1947–1948 Ferdinand Dörfler
Svaz osvobozených politických vězňů	od 1945	květen 1948	1945 František Lochner?, 1947 František Jaitner
Svaz požární ochrany	?	?	Engelbert Kadrle
Svaz přátel SSSR (Svaz československo sovětského přátelství)	od 1945		1945 Josef Šperlík, 1947 JUDr. Jan Jariš, 1950–1951 Jaroslav Tůma, 1952 Bohumil Jánský
Včelařský spolek Nejdek	před 1951?	?	1951 Ladislav Tichý

Pramen (výběrem): *SOkA Karlovy Vary, fond OAVNF Nejdek, ka 1, inv.č. 2; fond ONV Nejdek, ka 25, inv.č. 63, sign. IV/2, ka 88, inv.č. 130, sign. IV/2; fond ONV Karlovy Vary, ka 559, inv.č. 450, sign. 262, ka 560, inv.č. 450, sign. 262 a 2/262, ka 561, inv.č. 450, sign. 262, ka 562, inv.č. 450, sign. 262.*

Poznámka k tabulce: V přehledu nejsou uvedeny spolky, sídlící mimo Nejdek. Ve všech případech se nepodařilo najít údaje k jednotlivým organizacím, posloužily tak jen mnohdy kusé informace v různých přehledech a zprávách. U datace vzniku spolku je často uváděna první zmínka, otazník označuje jistý rok existence. U zdroje neuvěřujeme název dokumentu a časové zařazení, neboť by ve výsledku vyšel dlouhý seznam.

8) Seznam obcí v okrese Nejdek a vývoj jejich názvosloví

Původní německý název	Některé návrhy názvů po roce 1945	Konečná verze názvu
Abertham	Obratany	Abertamy
Bärringen	Jahodná, Medvědí	Pernink
Bergstadt Platten		Horní Blatná
Bernau		Bernov
Breitenbach	Potočná, Široký Potok	Potůčky
Eibenberg		Tisová
Gibacht		Pozorka
Frühbuß		Přebuz
Hengstenerben	Hřebčírna	Hřebečná
Hermannsgrün	Heřmanovy Luhy	Heřmanov
Hirschenstand		Jelení
Hohenstollen		Vysoká Štola
Hochofen		Vysoká Pec
Kammersgrün	Malý Luh, Zelený Hrádek	Lužec
Kohling	Milířov, Uhlířov	Milíře
Mühlberg	Mlýnský Lesík, Větrník	Lesík
Neudek		Nejdek
Neuhaus	Nové Domy	Chaloupky
Neuhammer		Nové Hamry
Oedt		Poušť
Salmthal	Lososí, Salmovec, Žalmov	Pstruží
Sauersack	Cínovec, Kyselov, Nezdařín	Rolava
Scheft	Horní Hradec	Hradecká
Schindelwald	Dřevnice v Rudohoří	Šindelová
Schwarzenbach	Černý Potok	Černava
Schönlind		Krásná Lípa
Thierbach		Suchá
Trinksaifen	Rudné	Rudné
Ullersloh	Lomnice u Nejdku	Oldřichov
Vogeldorf	Perutín	Ptačí
Voitsgrün		Fojtov

Pramen: Burdová, P.: *Změny názvů obcí a osad v západních Čechách po roce 1945. II. část – bývalý Karlovarský kraj. In: Minulosti Západočeského kraje IX, Plzeň 1972, s. 200–220; KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek v letech 1945–1948. Diplomová práce, Pedagogická fakulta, Plzeň 1990, s. 106–114. V případě neuvedených návrhů český název existoval již dříve nebo se přistoupilo k doslovnému překladu.*

9) Názvy ulic v Nejdku po roce 1945

Německé pojmenování	České znění
Anna Asseburg Strasse	od r. 1945 Smetanova
Adolf Hitler Platz	1945 Náměstí spojenců, 1946 Dr. Edvarda Beneše, 1951 V.I.Lenina
Alte Schloss Gasse	1945–1948 Krále Jiřího IV., od r. 1948 Jateční
Anton Günther Strasse	od r. 1945 Čsl. letců
Bärringer Strasse	od r. 1945 Osvěžimská
Eibenberger Weg	od r. 1945 Vítězná cesta
Friedhof Strasse	od r. 1945 Kollárova
Galgenberg	od r. 1948 Šibeník
Gerichts Gasse	od r. 1945 Palackého
Goethe Strasse	1945–1946 Bratří Čapků, 1946–1947 Radnická, od r. 1947 Bratří Čapků
Götzepecher Weg	od r. 1945 Jiřího z Poděbrad
Graslitzer Strasse	1945–1946 Třída čsl. zahraničního vojska, od r. 1946 Plzeňská, od r. 1947? Žukovova
Häckl Gasse	od r. 1946 Třída maršála Žukova (Žukovova), od 1947? Nerudova
Hahnhäuser Weg	od r. 1945 Komenského
Hans Knirsch Strasse	1945–1948 Třída gen. Eisenhofera (Eisenhoverova), od r. 1948 Jana Švermy
Hermann Göring Strasse	od r. 1945 Maršála Stalina (Stalinova)
Hohetanner Strasse	od r. 1945 Dukelská
Chodauer Strasse	1945–1948 Třída kolonizátorů, od r. 1948 Chodovská
Karl Kunzmann Strasse	1945–1948 pres. Trumana (Trumanova), od r. 1948 Rooseveltova
Karlsbader Strasse	1945–1952 Masarykova, od r. 1948 část Gottwaldova? a Masarykova, od r. 1952 Fučíkova
Kleinseite	od r. 1945 Nerudova
Konrad Henlein Strasse	1945–1946 Třída Dr. Edvarda Beneše (pres. Beneše), 1946–1948 Nymburská, od r. 1948 Nádražní
Kopp Gasse	od r. 1945 Jiráskova
Lahusen Strasse	od r. 1945 Husova
Limnitz Weg	od r. 1945 Sevastopolská
Seifertberg	od r. 1948 Nad Rolavou
Siechenhaus Strasse	od r. 1945 Jungmannova
Schiesshaus Gasse	1945–1948 17. listopadu 1939, od r. 1948 Podstrání
Steffelberg	od r. 1948 Letná
Thierbacher Strasse	od r. 1945 Lidická
Turmberg Strasse	od r. 1945 Žižkova
Weißgerber Gasse	od r. 1945 Dvořákova

Pramen: *SOkA Karlovy Vary, fond MěstNV Nejde, ka N24, inv.č. 573, sign. 222.I, stanovení českých názvů ulic; ka N25, inv.č. 583, sign. 251, seznam nejdeckých ulic, nedatováno; Häuserverzeichnis der Stadt Neudek; Neudeker Heimatbrief, 1953, č. 40, s. 9; č. 43, s. 14; č. 44, s. 8; 1954, č. 46, s. 12; č. 47, s. 10; č. 48, s. 7; č. 49, s. 4; č. 50, s. 11; 1955, č. 54, s. 11.*

10) Výsledky voleb do Národního shromáždění v okrese Nejdek 26. května 1946

Obec	Platných hlasů	KSČ	Vyjádření v %	ČSNS	ČSSD	ČSL	Bílé lístky
Abertamy	156	54	34,6	61	37	4	0
Fojtov	87	45	51,7	8	33	1	0
Horní Blatná	170	80	47,1	45	21	23	1
Jelení	25	13	52,0	1	10	1	0
Krásná Lípa	39	23	59,0	8	4	4	0
Nejdek	1.580	951	60,2	314	210	98	7
Nové Hamry	82	24	29,3	17	38	3	0
Pernink	164	97	59,1	40	21	4	2
Poušť	59	22	37,3	30	6	1	0
Potůčky	112	36	32,1	48	20	8	0
Přebuz	90	41	45,6	28	10	11	0
Rudné	33	24	72,7	6	2	1	0
Celkem	2.597	1.410	54,3	606	412	159	10

Pramen: *Jednota*, 1.6.1946, č. 11, s. 2. Procentuální výsledek u komunistické strany byl zaokrouhlen na jedno desetinné místo.

11) Výroba v NČV Nejdek v letech 1945–1950 – s komparací let 1929 a 1937

Rok	Výroba v tunách					Počet pracovníků
	Prádelna	Česárna	Barevna	Balírna	Prstencová vřetena	
1929		3,210.418	829.116	4,774.742	93.668	4.790
1937		2,507.366	1,015.764	3,332.535	104.425	3.777
1945	923.451	402.711	171.968	318.602	15.000	2.800
1946	4,516.096	1,404.775	573.414	651.448		2.650
1947	5,437.630	1,859.341	718.055	1,076.108		2.323
1948	4,128.325	1,648.847	1,000.888	1,255.321		
1949	4,014.486	1,487.571	1,187.089	1,275.347		
1950	5,057.631	1,802.727	898.849	1,474.323		
1951	4,943.023	2,288.008	728.909	1,501.944		
1952	5,239.434	2,097.382	1,054.710	1,373.208		
1953	3,946.635	2,754.889	1,402.641	1,290.504		

Pramen: *100 let trvání závodu 1873–1973 Prádelny česané příze, n.p. závod 01 Nejdek, Nejdek 1973, s. 81–82. Údaje v prázdných kolonkách nebyly zjištěny.*

12) Věkové složení obyvatelstva ke dni 22. května 1947 v okrese Nejdek

Pohlaví	Celkem	Z nich bylo ve věku dokončených let						
		-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34
Dohromady	13.276	1.282	954	814	1.311	1.726	1.316	1.054
Ženy	6.489	638	477	390	671	795	695	546
Muži	6.787	644	477	424	640	931	621	508

Pohlaví	Z nich bylo ve věku dokončených let							
	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65+	neudáno
Dohromady	1.094	943	845	621	446	352	508	10
Muži	522	457	429	288	210	154	216	1
Ženy	572	486	416	333	236	198	292	9

Pramen: *Zprávy Státního úřadu statistického republiky Československé 1948, Praha 1949, s. 315.*

13) Počet obyvatel v obcích bývalého okresu Nejdek k 1. březnu 1950 (se srovnáním let 1939, 1946 a 1948)

Obec / část	Počet obyvatel			Počet		Počet obyvatel – výdělečně činní v odvětví			
	17.5.1939	únor 1946	1.11.1948	domů	obyvatel	průmysl	výrobní řemesla	zemědělství, lesnictví a rybářství	ostatní
Abertamy	2.937	2.558	2.362	427	1.595	758	22	16	95
Černava				266	318	109	5	27	20
Černava	564	488	175	111	147				
Kobelec	* ¹	* ¹	* ¹	87	106				
Rájec	* ¹	* ¹	* ¹	68	65				
Fojtov	990	892	433	198	311	70	4	25	25
Fojtov									
Smolné Pece									
Heřmanov	116	137	34	36	32	1	–	15	2
Horní Blatná	2.215	2.052	1.603	311	1.098	335	12	39	73
Hradecká	162	141	57	40	46	1	–	11	2
Hřebečná	1.160	913	1.231	200	666	246	2	12	18
Chaloupky	345	281	23	82	13	1	1	2	–
Krásná Lípa	657	495	96	65	80	33	–	2	14
Lesík	378	291	122	84	127	25	–	22	5
Lužec	115	101	25	23	37	4	–	6	8
Milíře	774	702	41	135	9	–	–	4	–
Nejdek	9.597	8.677	6.970	1.394	6.406	2.393	95	66	661
Nejdek	8.448	7.771	6.701	1.154	6.121				
Bernov	1.149* ¹	906* ¹	269* ¹	240	285				
Nové Hamry	2.670	2.465	558	229	456	84	4	34	58
Nové Hamry	1.936	1.697	489						
Jelení	734* ¹	768	69	–	–	–	–	–	–
Obora	* ²	* ²		119	161	38	–	8	8
Oldřichov	464	412	15	94	11	–	–	2	–

Obec / část	Počet obyvatel			Počet		Počet obyvatel – výdělečně činní v odvětví			
	17.5.1939	únor 1946	1.11.1948	domů	obyvatel	průmysl	výrobní řemesla	zemědělství, lesnictví a rybnářství	ostatní
Pernink	3.105	2.238	1.606	402	1.376	563	15	16	105
Potůčky	1.560	1.235	1.002	226	409	113	2	54	32
Poušť	174	149	51	43	38	–	–	8	–
Pozorka	649	561	282	80	279	97	3	8	15
Přebuz	1.319	1.195	269	250	134	17	–	20	10
Pstruží	392	375	190	68	211	109	–	6	9
Ptačí	336	282	–	–	–	–	–	–	–
Rolava	858	667	72	152	16	1	–	5	2
Suchá	998	833	555	176	505	175	3	12	33
Šindelová	575	514	241	109	249	20	–	107	7
Tisová	696	517	275	149	254	68	3	21	14
Vysoká Pec	1.987	1.559	463	447	343	76	3	29	31
Vysoká Pec	709	551	339	171	180				
Rudné	1.278	1.008	124	276	163				
Vysoká Štola	209	170	71	40	54	15	–	5	1
Celkem	36.002	30.902	18.822	5.845	15.234	5.352	174	582	1.248

Pramen: Sčítání lidu v republice československé ke dni 1. března 1950. Díl IV. Hospodářský lexikon obcí, Praha 1958, s. 93, 95–97; Statistický lexikon obcí republiky Československé 1955. Podle správního rozdělení 1. ledna 1955, sčítání lidu a sčítání domů a bytů 1. března 1950, Praha 1955, s. 111–114, 119–120; KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek v letech 1945–1948. Diplomová práce, Pedagogická fakulta, Plzeň 1990, s. 79. SOkA Karlovy Vary, fond ONV Nejdek, ka 7, inv.č. 41, sčítání domů a bytů v okrese Nejdek; fond Měst-NV Nejdek, ka N1, inv.č. 475, sign. 045.2, seznam obcí okresu Nejdek k 1.11.1948. V tabulce jsou uvedeny veškeré domy (včetně neobydlených). Údaje v prázdných kolonkách nebyly zjištěny.

*¹ – obce Bernov, Jelení, Kobelec a Rájec byly v roce 1939 samostatnými obcemi

*² – obec Obora byla zřejmě v roce 1939 a 1946 počítána do obce Krásná Lípa

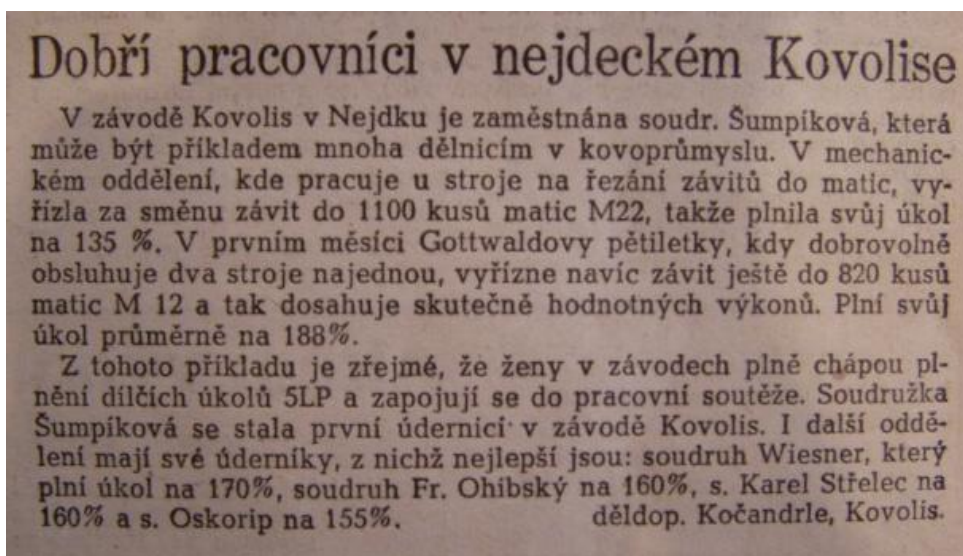
14) František Rajman: K novému životu

Je vztyčena v plné slávě
hrdá vlajka Republiky,
aby po ponížení sedmi let
zavlála po zemi svobodně
a byla záštitou mozolným rukám
i bystrým hlavám
Čechů a Slováků,
aby již nikdy nebyla potupena.
Nastupte
začínáme nový život
s čistým štítem!

Je rozdrčen
kříž hákový.
Vetřelci táhnou po silnicích jako stádo:
„Wir wollen heim ins Reich!“
Jděte,
není vás škoda!
Chtěli jsme to zkusit s vámi,
dnes už ne.
Jděte nám z cesty
my nastupujem
s čistým štítem
začínáme nový život!

Pramen: Archiv MěÚ Nejdek, Kronika města Nejdku, I. díl, s. 269.

15) Článek z dobového tisku o údernících v nejdeckém podniku Kovolis

Pramen: *Jednota*, 26.2.1949, č. 9, s. 7.

16) Symbol města Nejdku v malířském provedení Václava Nedbala

Pramen: *Archiv MěÚ Nejdeč, Kronika města Nejdku, I. díl, s. 365*. V roce 1948 až 1951 žil ve městě malíř Václav Nedbal (1881–1953), který se ujal funkce stálého českého kronikáře. Jeho syn Miloš se stal významným divadelním a filmovým hercem.

17) Jedna z prvních fotografií z poválečného Nejdku

Bývalí spoluvězni: Zleva vládní komisař města Hvězdoslav Stefan, komisař policie František Juřica a ?, Nejdeč 1945

Pramen: *via Ing. Jiří Trojan*.

18) Oslava konce války v Nejdku dne 19. srpna 1945

Defilé vojska. V popředí vlevo zástupci OSK a ONV.

Na balkóně budovy stojí jednotliví řečníci, na náměstí je seřazena armáda.

Pramen: *Soukromá sbírka.*

19) První čeští poštovní zaměstnanci v Nejdku v roce 1945

Zleva František Stehlík, pan Gebhardt, Ferdinand Šidla, Josef Kvapil, František Macháček, Bedřich Miškovský, Leopold Simon, Antonín Tomec

Pramen: *Soukromá sbírka.*

20) Fotografie z pohřbu Františka Rajmana, současný stav hrobu

První dva snímky jsou z náměstí, odkud vyšel smuteční průvod. Třetí záběr zachycuje shromážděné lidi u Rajmanova hrobu na hřbitově.

Současný stav hrobu Františka Rajmana (pořízeno v srpnu 2006)

Pramen: *Soukromá sbírka, foto autora.*

21) Záběry z nejdeckých prvomájových oslav v roce 1946

Na budově, kde zazněly projevy, je vidět předvolební heslo KSČ – „Republice práci, sílu, klid, lidu štěstí blahobyt.“

Pramen: *Soukromá sbírka.*

22) Divadelní soubor Jirásek v Hronově (1952)

Pramen: *Čtyřicet let trvání ochotnického divadla v Nejdku 1946–1976, bez. vyd. údajů.*

23) Snímky z poválečného Nejdku

Záběr na město (po roce 1960). V pozadí nejdecká česárna, vpravo evangelický kostel.

Pramen: *Soukromá sbírka.*

Střed náměstí v 50. letech 20. století, vzadu je částečně vidět římskokatolický kostel.
Pramen: *Soukromá sbírka.*

Budovy obecné a měšťanské školy (pozdější střední školy) na náměstí.
Pramen: *Soukromá sbírka.*

Objekt základní odborné školy (od r. 1949 zvláštní škola)

Pramen: *Foto autora.*

Původní budova hudební školy v Kollárově ulici.

Pramen: *Foto autora.*

Sídlo Novoapoštolské církve a Husův dům ČCE Nejdek (Kollárova 953).

Pramen: *Foto autora.*

Seznam příloh

1) Mapka nejdeckého okresu

(In: *Heimatbuch Landkreis Neudek, Augsburg–Göggingen 1978.*)

2) Plán města Nejdku z roku 1947

(In: *Soukromá sbírka.*)

3) Přehledy funkcionářů ČNV, MSK a MNV Nejdek v letech 1945–1953

4) Přehled funkcionářů OSK a ONV Nejdek v letech 1945–1949

5) Seznam institucí, sídlící v Nejdku v letech 1945–1953

(In: *SOKA Karlovy Vary, fond OAVNF Nejdek, ka 1, inv.č. 1, zápis ze schůze předsednictva OAVNF Nejdek, 6.4.1948; inv.č. 2, oznámení o jménech členů reklační volební komise za ČSSD, 24.3.1948, změny ve složení ONV Nejdek, 16.9.1948, sdělení o reorganizaci Okresní rady osvětové, 30.11.1948, seznam členů OAVNF Nejdek, nedatováno; žádost o povolení částečného uvolnění ve věci osobní změny, 10.4.1948; fond MěstNV Nejdek, ka K54, inv.č. 54, zápis ze schůze rady MNV Nejdek, 23.8.1948.*)

6) Zatímní schválení národních správ u živností v Nejdku (včetně sídla) – stav k 7. březnu 1946

(In: *SOKA Karlovy Vary, fond ONV Nejdek, ka 27, inv.č. 66, zatímní schválení činnosti národních správ, nedatováno; KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek v letech 1945–1948. Diplomová práce, Pedagogická fakulta, Plzeň 1990, s. 58.*)

7) Přehled spolků a organizací, působících v Nejdku v období 1945–1953

(In: *SOKA Karlovy Vary, fond OAVNF Nejdek, ka 1, inv.č. 2; fond ONV Nejdek, ka 25, inv.č. 63, sign. IV/2, ka 88, inv.č. 130, sign. IV/2; fond ONV Karlovy Vary, ka 559, inv.č. 450, sign. 262, ka 560, inv.č. 450, sign. 262 a 2/262, ka 561, inv.č. 450, sign. 262, ka 562, inv.č. 450, sign. 262.*)

8) Seznam obcí v okrese Nejdek a vývoj jejich názvosloví

(In: Burdová, P.: *Změny názvů obcí a osad v západních Čechách po roce 1945. II. část – bývalý Karlovarský kraj. In: Minulostí Západočeského kraje IX, Plzeň 1972, s. 200–220; KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek v letech 1945–1948. Diplomová práce, Pedagogická fakulta, Plzeň 1990, s. 106–114.)*

9) Názvy ulic v Nejdku po roce 1945

(In: *SOka Karlovy Vary, fond MěstNV Nejdek, ka N24, inv.č. 573, sign. 222.1, stanovení českých názvů ulic; ka N25, inv.č. 583, sign. 251, seznam nejdeckých ulic, nedatováno; Neudeker Heimatbrief, 1953, č. 40, s. 9; č. 43, s. 14; č. 44, s. 8; 1954, č. 46, s. 12; č. 47, s. 10; č. 48, s. 7; č. 49, s. 4; č. 50, s. 11; 1955, č. 54, s. 11.)*

10) Výsledky voleb do Národního shromáždění v okrese Nejdek 26. května 1946

(In: *Jednota, 1.6.1946, č. 11, s. 2.)*

11) Výroba v NČV Nejdek v letech 1945–1950 – s komparací let 1929 a 1937

(In: *100 let trvání závodu 1873–1973 Přádělny česané příze, n.p. závod 01 Nejdek, Nejdek 1973, s. 81–82.)*

12) Věkové složení obyvatelstva ke dni 22. května 1947 v okrese Nejdek

(In: *Zprávy Státního úřadu statistického republiky Československé 1948, Praha 1949, s. 315.)*

13) Počet obyvatel v obcích bývalého okresu Nejdek k 1. březnu 1950 (se srovnáním let 1939, 1946 a 1948)

(In: *Sčítání lidu v republice československé ke dni 1. března 1950. Díl IV. Hospodářský lexikon obcí, Praha 1958, s. 93, 95–97; Statistický lexikon obcí republiky Československé 1955. Podle správního rozdělení 1. ledna 1955, sčítání lidu a sčítání domů a bytů 1. března 1950, Praha 1955, s. 111–114, 119–120; KULICH, V.: K problematice osídlování a odsunu Němců v okrese Nejdek v letech 1945–1948. Diplomová práce, Pedagogická fakulta, Plzeň 1990, s. 79. SOka Karlovy Vary, fond ONV Nejdek, ka 7, inv.č. 41, sčítání domů a bytů v okrese Nejdek; fond MěstNV Nejdek, ka N1, inv.č. 475, sign. 045.2, seznam obcí okresu Nejdek 1.11.1948.)*

14) František Rajman: K novému životu

(In: Archiv MěÚ Nejedek, Kronika města Nejdku, I. díl, s. 269.)

15) Článek z dobového tisku o údernících v nejdeckém podniku Kovolis

(In: Jednota, 26.2.1949, č. 9, s. 7.)

16) Symbol města Nejdku v malířském provedení Václava Nedbala

(In: Archiv MěÚ Nejedek, Kronika města Nejdku, I. díl, s. 365.)

17) Jedna z prvních fotografií z poválečného Nejdku

(In: via Ing. Jiří Trojan.)

18) Oslava konce války v Nejdku dne 19. srpna 1945

(In: Soukromá sbírka.)

19) První čeští poštovní zaměstnanci v Nejdku v roce 1945

(In: Soukromá sbírka.)

20) Fotografie z pohřbu Františka Rajmana, současný stav hrobu

(In: Soukromá sbírka, foto autora.)

21) Záběry z nejdeckých prvomájových oslav v roce 1946

(In: Soukromá sbírka.)

22) Divadelní soubor Jirásek v Hronově (1952)

(In: Čtyřicet let trvání ochotnického divadla v Nejdku 1946–1976, bez. vyd. údajů.)

23) Snímky z poválečného Nejdku

(In: Foto autora, soukromá sbírka.)